Linnaeus University Dissertations
No 384/2020

Eva Klope

Respektabla frisörer

– Femininitet och (yrkes)identitet bland tjejer i gymnasieskolans frisörutbildning

LINNAEUS UNIVERSITY PRESS

Respektabla frisörer

– Femininitet och (yrkes)identitet bland tjejer i gymnasieskolans frisörutbildning

Linnaeus University Dissertations

No 384/2020

RESPEKTABLA FRISÖRER

– Femininitet och (yrkes)identitet bland tjejer i gymnasieskolans frisörutbildning

EVA KLOPE

LINNAEUS UNIVERSITY PRESS

Respektabla frisörer – Femininitet och (yrkes)identitet bland tjejer i gymnasieskolans frisörutbildning
Doktorsavhandling, Institutionen för didaktik och lärares praktik, Linnéuniversitetet, Växjö, 2020

ISBN: 978-91-89081-60-4 (print), 978-91-89081-61-1 (pdf)
Utgiven av: Linnaeus University Press, 351 95 Växjö
Tryck: Holmbergs, 2020

Abstract

Klope, Eva (2020). *Respektabla frisörer – Femininitet och (yrkes)identitet bland tjejer i gymnasieskolans frisörutbildning* (*Respectable hairdressers – Femininity and (vocational) identity among girls in vocational education and training for hairdressers)* Linnaeus University Dissertations No 384/2020, ISBN: 978-91-89081-60-4 (print), 978-91-89081-61-1 (pdf). Written in Swedish.

The aim of this thesis is to contribute with knowledge on how adolescent girls in VET for hairdressers in Swedish Upper Secondary School negotiate and perform (vocational) identities from a class- and gender perspective with special focus on femininity. This is done through ethnographical fieldwork where 18 female students and their vocational teachers were observed for four months. Theoretically the study is inspired by feminist poststructuralist theory together with theory of how working-class women act to become respectable, since class and gender must be fused together to produce an accurate representation of power relations.

The results show how the girls position themselves as beauty experts and this expertise involves transforming people to appear in accordance with gendered- and classed beauty norms. To be recognized as a hairdresser-girl the students are supposed to look nice and feminine. The hairdresser's body and image are described as a trade-mark to be used to look profesional. Moreover, through cleaning-tasks the girls are expected to act as hardworking respectable subjects and to make the practice respectable. The hairdresser student is also positioned as a female entrepreneur, that is constructed through two different discourses. One depicts the vocation as a glamorous profession to love. The other as hard work, low wages, and a craft that requires many hours of education. The meanings of men's absence in VET for hairdressers are also explored. The girls maintain the men's privileged positions through stories which describe male hairdressers as more skillful. A school class consisiting of girls only is described as problematic where conflicts and 'drama' were explained by gender, and caused by the absence of boys. One conclusion of the thesis is that traditionally feminine coded performances, such as careing, being nice, and doing good is reshaped in a neoliberal time where notions of a competitive, strong, and self-governing girl is the one that has become the ideal hairdresser. The position of a self-governing girl neglects issues of class and gender, since discourses of Girl Power position girls in a way that the individual subject owns their success, and that we are living in an equal society.

Key words: Class, Etnography, Gender, Hairdressers, Vocational education and training (VET)

Innehållsförteckning

Inledning; Get Rich or Die Trying 1

Syfte 16
Disposition 16

Frisöryrket och frisörutbildningen -en historisk framställning 18

Frisöryrkets förändring över tid 18

Frisörutbildnings förändring över tid 22

Identitet och femininitet; trådar i avhandlingens teoretiska väv 32

Identitet som görande 32
Kön och identitet 38
En respektabel kvinna- femininitet och klass 44

Tidigare forskning 57

Gymnasieval, kön och klass 60
Köns- och klassmönster i ungas resonemang om utbildningsval 61
Entreprenörskap, anställningsbarhet och kön i yrkesutbildning 65
Yrkesutbildning, arbetsmarknad och kön 69

Identitet, kön och klass i (yrkes)utbildning 71
Konstruktioner av kön på yrkesprogram 77
Service, omsorg, altruism i feminint kodade yrkesutbildningar 79
Yrkesidentiteter i yrkesutbildning 83

En etnografisk ansats 87

En tolkande och reflekterande etnografi 88
Deltagande observationer och samtal 89
Genomförande 91
Deltagande i skolvardagens aktiviteter med siktet på (yrkes)identitet och femininitet 94
Att skriva fältanteckningar i och om skolvardagens myller 101
Intervjuer 104
Forskaren som medskapare av material och frågan om reflexivitet 108
Etiska reflektioner 111
Analysprocess 113

DEL II 115

Skönhetsexperter skapar kvinnor och män 116

Skönhetsexperter gör kvinnor respektabla *118*
Mjuka tjejer och kantiga killar. Könskodad form som norm 122
Stilkategorier underminerar och upprätthåller könsdikotomi och klass 126
Sammanfattning 132

Fina feminina frisörtjejer 135

Attraktiva skönhetsexperter *136*
Reglerande normer och säljande skönhetsideal 139
Heterofeminin glamour; att göra sig lik men också olik 141
Ambivalent identifikation med feminin estetik 145
Den problematiska ytan. Köns- och yrkesbestämda samtal 148
Sammanfattning 156

Respektabla subjekt och praktiker 158

En respektabel praktik och städning som möjliggör karriär *160*
Städning ett sätt att iscensätta sig som ett arbetsamt subjekt 162
Parodi och drift med en underordnad position 166
Tvättstugan och labbet. Fristäder som möjliggör motstånd 168
Hygien – ett sätt att göra frisöryrket respektabelt 172
Sammanfattning 173

Kvinnliga (lönearbetande) entreprenörer 176

Professionella och omtänksamma försäljare *180*
Omsorg och empati framställs som svårförenlig med ekonomi 184
Ansvarsfulla frisörtjejer till salu 186
Fejkade och äkta leenden 191

Lönsamma ekonomer med makt över sin inkomst *206*
(O)jämlika löner och (o)möjligt motstånd 216
Sammanfattning 223

Oss frisörtjejer emellan. De symboliskt närvarande männen 226

Könsstereotypa föreställningar upprepas och utmanas *226*

Typiskt tjejer? Om vänskap och konflikt tjejer emellan *233*
Om avsaknaden av killar 237
Uppfostran som förklaringsmodell för ett avvikande könsframträdande 241
En typiskt otypisk tjej— en möjlighet till identifikation 243
Behovet av att konstruera en motpol bland tjejer 244
Sammanfattning 245

Diskussion; Get Rich or Die Trying? 248

Tjejer i yrkesutbildning och förvirrande (post)feministiska ideal *249*
En nygammal könsordning förklädd i glittrig dröm 254
En nyliberal respektabilitet 259

Epilog *266*
Summary *267*
Tackord *275*

Referenser 278
Bilagor 290

Inledning; Get Rich or Die Trying

Jag läser texten flera gånger ”Get Rich or Die Trying.” Bokstäverna i sirligt guld är broderade på det svarta sammetsbandet längst ner på kanten av studentmössan. Mössan sitter långt ner på Sandras huvud. Då läraren kallar på hennes uppmärksamhet måste Sandra luta huvudet svagt bakåt för att möta hennes blick. Uttrycket i Sandras ögon är frånvarande med tunga ögonlock som hänger, färgad av champagnefrukost och tidig morgon med make-up, frisering och påklädning. Hon ser trött ut. Om någon timma är det dags att lämna gymnasieskolan för sista gången som elev. Undrar vad hon kommer att bli tänker jag. Inte frisör i alla fall har hon berättat tidigare: ”Det känns som man måste satsa så mycket och sedan kanske man ändå inte lyckas”. Istället funderar hon på att flytta till Barcelona och ta jobb på ett callcenter. Längre fram drömmer hon om ett framgångsrikt liv, kanske som kemist. Budskapet på mössan är i alla fall tydligt. Bli rik. Eller dö medan du försöker. Att lyckas och bli rik genom frisöryrket framstår som svårt. Risken är att en kanske hinner dö under tiden som en försöker.

Vi befinner oss i ett klassrum i en gymnasieskola, på hantverksprogrammets frisörinriktning. Klassrummet är pyntat med ballonger och serpentiner i olika färger. På tavlan bakom läraren Susanne står det ”Lycka till!” med stora bokstäver. Bordet som vi har samlats runt är smyckat med vitt tyll och det står skålar med chips och champagneglas i plast fyllda med cider. Runt bordet sitter tretton tjejer. De flesta har långt hår som är lockat i stora svall och deras ansikten är sminkade. Runt halsen har de rosa band med tutor, små flaskor med champagne och en och annan blomma. Alla är klädda i vita korta klänningar och studentmössor som liksom Sandras är placerade på huvudet eller i knät. Mössorna är dekorerade med strass som glittrar och sirliga bokstäver med diverse texter. På flera av elevernas mössor står det ”Frisör”, på några skolans namn och på andra mössor står det länder som ”Bosnia Hercegovina”. Det är deras sista dag i gymnasiet och på vägen från kyrkan har det sjungits om den ljusnande framtid som är vår. Eller mest har de blåst i sina tutor och vrålat ”Fy fan vad vi är bra!”

Läraren Susanne som har varit elevernas mentor ska hålla tal. Hon uppmanar dem några gånger att lägga undan sina mobiler innan hon kan hålla talet. ”Nu får ni klara er utan mobilerna en kvart i alla fall” säger hon. ”Ja, ja.” säger någon och lägger ifrån sig telefonen. Andra fortsätter med att ta foton, skriva och läsa i mobilerna. Susanne

upprepar sig några gånger och till slut lyckas hon. Eleverna lägger undan telefonerna. ”Det här talet handlar om er! Mina elever! Att ni ska bli yrkesstolta! Jag hoppas verkligen att ni har fått känna den känslan, hur den känns.” säger hon och gör en kort paus innan hon fortsätter ”I en speciell bransch som frisörbranschen är. Jag hoppas att ni har lärt er mycket och att ni har fått självförtroende.” Några av eleverna nickar instämmande. Det ringer i Sandras telefon. Hon svarar. ”Men nej inte nu!” säger läraren. ”Men vänta, jag måste bara” säger Sandra och viftar avvärjande med handen. Hon säger några ord i telefonen. Sedan lägger hon på.[1]

Efter talet ska Susanne dela ut premier. ”Det har jag ju berättat innan för er, vad premier är” förklarar hon. ”Och ni såg ju i kyrkan, han som fick premie som hade tjugo A: n. Han som gick på natur[vetenskapsprogrammet].”

”Men han kan fan inte ha nåt liv!” utropar Amira.
”Jo alltså han tränar fan crossfit skitmycket!” kontrar någon.
”Men han är bara väldigt smart.” säger Vendela.
”Men hallå! Vi har väl inte ens tjugo betyg? Har vi tjugo betyg?” frågar Ida.

Läraren delar ut premierna. En tjej får premie för skickligt hantverk. En annan vinner en tävling där eleverna har tävlat om vem som kan sälja flest produkter. Någon får en premie med motiveringen att hon är ”serviceinriktad och har ett stort engagemang för frisöryrket”. En elev får diplom för högst närvaro. ”Det vill vi i skolan premiera att man är här mycket. ”säger läraren Susanne. ”Du har bara varit borta tjugo timmar på tre år tror jag.”Det börjar dra ihop sig för den sista premien som är ”Bästa avgångselev”. Läraren blir rörd då hon läser upp formuleringen. Några elever tittar på en av tjejerna och säger att det är hon som kommer att få det. Tjejens kropp börjar darra då läraren tittar på henne. ”Men åh! Är det jag? Men tänk om det inte är jag?” säger hon då allt fler blickar riktas mot henne. Läraren dröjer några sekunder innan hon med eftertryck säger elevens namn.

Då läraren har hållit sitt tal och delat ut alla premier säger hon ”Titta vad bra! Ni klarade det utan telefonen.”

”Ja det klarade vi bra. Det får vi fan A på!” säger Amira.
”Vi klarade att lyssna utförligt och nyanserat” fyller Anna i med hänvisning till kunskapskraven där orden utförligt och nyanserat återkommer för de högsta betygen.
”Vi kan analysera.” avslutar Vendela.

(Ur fältdagboken)

Så här ser mina fältanteckningar ut från den sista gången jag träffade tjejerna i skolan efter att ha följt dem deras sista termin i gymnasiet.[2] I skolans salong, traditionella

[1] Tal som citeras i fältanteckningar är markering av tal, inte direkta citat. Sse utförligare beskrivning i metodkapitlet. Get Rich or Die Tryin' är också ett album av rapartisten 50 cent.
[2] Förutom dessa tjejer har jag också följt en grupp elever i en frisörutbildning i årskurs två.

klassrum och på raster följde jag dem för att få kunskap om hur frisörelever blir frisörer i gymnasieskolans frisörutbildning. Sandra, Vendela, Anna, Amira och Ida som illustreras i anteckningen ovan är några av de tjejer som gick i klassen, och den här avhandlingen handlar om dem och andra tjejer i frisörutbildning. Närmare bestämt handlar den om tjejer, (yrkes)identitet, femininitet, kön och klass i gymnasieskolans frisörutbildning.

Att utbildas till ett yrke handlar om mer än att lära sig att utföra specifika arbetsuppgifter. Det handlar också om att möta förväntningar på vem en ska vara och bli i det specifika yrket, och att agera i enlighet med de normer och ideal som råder inom yrket. En känsla för vad som utgör ”rätt person för jobbet”, hur en frisör, bagare eller fordonsmekaniker ska känna, se ut och agera.[3] Dessa normer och ideal är i hög grad präglade av kön, klass och yrkets position i samhällets sociala skikt. I läraren Susannes tal kan vi utläsa hur hon vill att hennes elever ska bli yrkesstolta, att de ska ha lärt sig mycket och att de ska ha fått självförtroende. Frisörbranschen beskriver hon som ”lite speciell”. Susanne har själv arbetat som frisör i många år och är numera yrkeslärare. Hon vet hur tjejerna ska framträda för att passa in i frisörbranschen och vad det innebär att vara en frisör. Susanne delar ut premier till elever för skickligt hantverk, för att vara serviceinriktad och visa engagemang för frisöryrket, samt till den elev som har varit mest närvarande i skolan. I avhandlingen betraktas hennes tal och premierna som anspråk på hur ideala frisörelever ska framstå som frisörer. Dessa anspråk möter eleverna på olika sätt i olika sammanhang. Susanne vill att hennes elever ska framstå som yrkesstolta, friska, plikttrogna, arbetsamma, trevliga, noggranna och duktiga frisörtjejer nu när de slutar gymnasiet. Eller som avhandlingens titel indikerar, respektabla frisörer. I anteckningen kan vi också se mått på tävling och konkurrens. Den som lyckats sälja flest produkter får ett pris, och så har vi den där finaste premien ”bästa avgångselev”. Den premien som alla verkar veta vem som ska tilldelas, vilket illustreras genom blickarna som riktas mot en av tjejerna. Blickar som får henne att känna sig osäker, för tänk om det inte är hon? Det där stolta självförtroendet som läraren Susanne talar om verkar vara en svår balansakt. Som tjej i frisörutbildning, framstår det som viktigt att ta för sig, men också att vara ödmjuk och inte verka allt för kaxig.

I fältanteckningen kan vi också se att alla eleverna i klassrummet är tjejer. Tjejer som ser ut att ha ansträngt sig mycket denna dag för att göra sig fina i form av sina lockade hår och de omsorgsfullt sminkade ansiktena. Vita kläder och bara ben på alla, om än med lite olika snitt, nog så viktigt för de insatta. Månaderna innan studentdagen ägnade

[3] Helen Colley, David James, Kim Diment & Michael Tedder (2003), 'Learning as Becoming in Vocational Education and Training: Class, Gender and the Role of Vocational Habitus', *Journal of Vocational Education and Training,* 55 (4), 471-97.

de åtskilliga timmar till att planera klädsel och styling från topp till tå. Hur hår, smink och klädsel skulle matchas ihop för att se perfekt ut denna dag. Att försöka göra sig lik de andra tjejerna, men ändå lite olik. De pratade om hur djup en urringning eller kort en kjol skulle vara för att framstå som lagom kvinnlig och var gränser skulle gå för att vara för mycket, eller ”too much” som läraren Susanne brukar säga.[4] Vad detta ”för mycket” betyder har under fältarbetet visat sig vara för mycket tjej. För mycket smink, för fixat hår eller kanske en för kort kjol eller för djup urringning. Kanske var detta extra viktigt för dem, eftersom de under sin utbildning har lärt sig hur de ska göra för att få människor att framträda i enlighet med köns- och klassestetiserande normer. Som tjejer i frisörutbildning förväntas de ju lära sig det där, hur människor kan göra för att framträda som snygga. Kunskaper som de också förväntas använda på sig själva för att inge förtroende och för att visa att de kan.

I anteckningen finns också en kille representerad, även om han inte är fysiskt på plats. Det handlar om en elev från naturvetenskapsprogrammet, han som fick premie i kyrkan för att han hade högsta betyg i alla ämnen. I scenen förhandlar tjejerna vad det kan innebära att ha så höga betyg. Kanske är han är en trist person som inte har något liv utanför skolan, något som balanseras av att han också hinner med att träna crossfit väldigt mycket. Eller är han kanske ”bara är väldigt smart”? Beskrivningar som att vara ”väldigt smart”, att ha höga betyg och att studera mycket och ansträngа sig är dock sällan beskrivningar som formuleras om yrkeselever. [5] Samtidigt verkar texten på Sandras mössa indikera att rikedom och ansträngning är viktigt. *Get Rich or Die Trying.* Ansträngning kanske kan betyda olika saker i olika sammanhang tänker jag, och ge utdelning som exempelvis höga betyg, ekonomiskt välstånd, och/eller ett estetiskt tilltalande utseende. De fina håren, de välsminkade ansiktena och de matchade kläderna är ju inte något som kommer utan vare sig ansträngning eller pengar. Ekonomisk frihet och köpkraft har dessutom för unga kvinnor ofta framhållits som ett mål, vilket passar väl ihop med en marknadsekonomi, där människor tävlar om framgång. [6] Texten på mössan antyder dock att om du misslyckas kan det få ett tråkigt slut även om du har försökt.

I slutet av anteckningen driver tjejerna med skrivningarna i kunskapskraven för det högsta betyget, A. I dessa står det att eleverna ska kunna analysera utförligt och nyanserat. De ironiserar också över sig själva, att de lyssnade på Susannes tal ”utförligt och nyanserat” och att de kan ”analysera” utan att titta i sina mobiltelefoner. Jag

[4] Ur fältdagboken

[5] Att vara ”smart” och erhålla höga betyg på naturvetenskapsprogrammet utan att synas ansträngа sig är ett ideal som många unga har att förhålla sig till. Se Anne-Sofie Nyström (2012), *Att synas och lära utan att synas lära : en studie om underprestation och privilegierade unga mäns identitetsförhandlingar i gymnasieskolan,* doktorsavhandling. Uppsala universitet: Uppsala.

[6] jfr. Christina Scharff (2016), 'The Psychic Life of Neoliberalism: Mapping the Contours of Entrepreneurial Subjectivity', *Theory, Culture & Society,* 33 (6) , 107-22.

betraktar det som ironiska uttalanden och drift med positionen tjej i frisörutbildning. Hur de också, liksom killen på naturvetenskapsprogrammet, kan iscensätta sig som goda elever om än med en ironisk ton. Det är en drift med två stereotypa beskrivningar som de har att förhålla sig till; yrkeselever som tar avstånd från sina studier, samt unga fnissande tjejer som småpratar och inte kan lyssna. Det är beskrivningar som är ganska långt ifrån de ordningsamma, respektabla, frisörer vi såg i Susannes tal. Men att anspråk ställs på elever i en utbildning är inte det samma som att de möts med följsamhet. De kan också mötas med motstånd. När vi sitter där den där dagen är vi alla medvetna om att alla tjejerna inte ska bli frisörer. Några av tjejerna identifierade sig med frisöryrket och talade om sig själva som de där yrkesstolta frisörerna och berättade inlevelsefullt hur mycket de älskade frisöryrket. Andra tog avstånd och skulle precis som Sandra efter utbildningen ta jobb på callcenter, i butiker eller i hemtjänsten. Några funderade på att läsa vidare om än inte just nu. Den här avhandlingen handlar om dem och andra tjejer i frisörutbildning. Om (dis)identifikation, kön och klass bland tjejer gymnasieskolans frisörutbildning och hur vi kan förstå dem i ett vidare sammanhang.

Yrkesutbildnings syfte och problembeskrivning

Den svenska gymnasieskolans yrkesprogram beskrivs ofta i termer av problem. Problematiken kan i allmänhet sammanfattas med att arbetsgivare inte kan rekrytera den personal de behöver och som har den utbildning och/eller erfarenhet de söker, eller att det är för få elever som söker sig till yrkesprogrammen. Skälet till att för få söker anges ofta vara att yrkesprogrammen inte längre per automatik ger behörighet till högskolan. För få sökande till yrkesprogrammen har i sin tur inneburit olika satsningar från diverse håll. Det har till exempel handlat om yrkesutbildningens år som initierades av Utbildningsdepartementet, Svenskt näringsliv och LO, [7] och politiskt har samtalen ofta handlat om huruvida yrkesutbildningar ska vara högskolebehöriga eller inte. Ett vanligt argument för att elever på yrkesprogram inte behöver högskolebehörighet, brukar vara att alla varken kan eller ska bli akademiker. Istället är det bättre om de eleverna som inte tycker om att studera väljer yrkesutbildningar, ett argument som grundar sig i den klassiska föreställningen om dikotomin mellan manuellt och intellektuellt arbete, där det intellektuella arbetet är det som värderas högt och ger status. Samtidigt pratas det om yrkesprogrammen som centrala för den nationella kompetensförsörjningen och viktiga för ekonomisk tillväxt samt för kvalitet i välfärden. Att yrkesutbildning och dess elever är viktigt förefaller de flesta vara överens om.

Från politiskt håll verkar yrkesutbildningens funktion ofta handla om att skapa en snabb och effektiv övergång till arbetslivet. Dock bygger detta argument vanligen på

[7] År 2016 utnämndes till yrkesutbildningens år.

föreställningar om människor som gör rationella och målorienterade val.[8] Samtidigt finns det mycket som talar för att ungas val av utbildning inte är så rationella utan tvärtom styrs av social bakgrund, och inte minst kön.[9] Trots att Sverige många gånger framställs som ett jämställt land är arbetsmarknaden alltjämt starkt könssegregerad, vilket innebär att kvinnor och män arbetar inom olika yrken. De arbeten där vi återfinner många kvinnor tenderar i allmänhet att var sämre betalda och att ha lägre status.[10] Denna könsegregering avspeglas också i gymnasieskolans yrkesprogram. Medan vi återfinner många tjejer på feminint kodade program som vård- och omsorgsprogrammet och hantverksprogrammets frisörinriktning, hittar vi många killar på maskulint kodade program som el- och energiprogrammet, bygg- och anläggningsprogrammet och fordons- och transportprogrammet. I den inledande anteckningen var ju också alla elever tjejer, vilket är så det ser ut i många frisörklassrum. Enligt Skolverkets statistik är 95% av eleverna i gymnasieskolans frisörutbildning tjejer.[11] Förutom kön har också elevernas sociala bakgrund stor betydelse för gymnasievalet. De allra flesta elever som går på yrkesprogrammen har föräldrar inom det som med en grov kategorisering kan benämnas arbetarklassyrken. De har ofta föräldrar med kortare utbildningar och andra sorters arbeten än de som går på de högskoleförberedande gymnasieprogrammen.[12]

Den snabba och effektiva övergång mellan yrkesutbildning och ungas väg in i arbetslivet är dock inte alltid så linjär som det förväntas. Yrkesprogrammen ska numera leda till en yrkesexamen.[13] Det betyder emellertid inte att eleverna efter gymnasiet av diverse branscher betraktas som färdigutbildade inom valt yrkesområde. Exempelvis behöver elever efter avslutad yrkesutbildning mot byggare, elektriker och frisörer hitta en anställning där de ska arbeta under lärlingsliknande förhållanden för att de av sina branscher ska betraktas som färdigutbildade. I fallet frisörutbildning betyder det att för att bli det som branschen kallar ”behörig frisör” ska eleverna arbeta tretusen timmar som ”trainees” och därefter avlägga gesällprov.[14] Långt ifrån alla elever som avslutar en utbildning på hantverksprogrammet genomgår denna traineeutbildning. Ungefär en tredjedel av de elever som genomgår gymnasieskolans

[8] Christian Helms Jørgensen (2013), 'The Role and Meaning of Vocations in the Transition from Education to Work', *International Journal of Training Research,* 11 (2), 166-183.
[9] Anna Sandell (2007), *Utbildningssegregation Och Självsortering : Om Gymnasieval, Genus Och Lokala Praktiker* , doktorsavhandling. Malmö högskola: Malmö; Donald Broady & Mikael Börjesson (2008). 'En Social Karta Över Gymnasieskolan', *Individ, Samhälle, Lärande.* Vetenskapsrådets rapportserie. (2) s. 24-35.
[10] Ylva Ulfsdotter Eriksson (2006), *Yrke, Status & Genus : En Sociologisk Studie Om Yrken På En Segregerad Arbetsmarknad*, doktorsavhandling. Acta Universitatis Gothoburgensis: Göteborg.
[11] Skolverket (2019/2020) *Gymnasieskolan elevstatistik.*
[12] Broady & Börjesson (2008).
[13] Skolverket (2011), *Gymnasieskola,* Edita: Västerås.
[14] Frisörföretagarna & Handelsanställdas förbund (2016).

frisörutbildning avlägger gesällprov.[15] Det tyder på att många av de elever som går gymnasieskolans frisörutbildning inte kommer att arbeta med det yrke som utbildningen är tänkt att leda till, åtminstone enligt den definition som branschorganisationen och fackförbundet formulerat.

Med tanke på att det är ungefär en tredjedel av eleverna som genomgår denna traineeutbildning och avlägger gesällprov, är det inte så konstigt att Sandra i den inledande anteckningen tidigare har berättat för mig att hon inte ska bli frisör. Processen för ungdomar från utbildning till en stabil position på arbetsmarknaden har dessutom blivit en mer krävande och utdragen och mindre transparent process.[16]Deltagande i en utbildning behöver inte innebära att elever absorberar och möter förväntningar av vad de ska lära sig eller vilka de ska bli.[17] De kan möta utbildningen och arbetslivets förväntningar med följsamhet men kan också iscensätta motstånd i relation till utbildningens och i föreliggande fall frisörbranschens förväntningar, vilket innebär att dessa förväntningar motarbetas. Många gånger kopplas elevers sätt att göra motstånd till utbildning samman med den sociala snedrekrytering som gymnasieskolan bidrar till genom att attrahera elever med olika kön och social bakgrund.[18] Det som brukar kallas för en anti-skolkultur har då ofta fokuserat hur killar från arbetarklass på olika sätt motarbetar utbildningars anspråk på dem.[19] Dessa studier visar hur killar använder och iscensätter en maskulin arbetarklassidentitet för att motarbeta utbildningens förväntningar på dem som elever. De allra flesta elever som går på hantverksprogrammet är dock inte killar utan tjejer vars föräldrar arbetar inom produktion och service.[20]Det innebär att deras sociala bakgrund liknar de elever som går på traditionellt maskulint kodade yrkesutbildningar som bygg- och anläggningsprogrammet och fordons- och transportprogrammet. Skillnaden består i att det vanligen är tjejer som går frisörutbildning.

---

[15] År 2015 var det 305 frisörer som avlade gesällbrev (Personlig kommunikation med Marita Olars, Sveriges Hantverksråd 20161124), vilket kan ställas i relation till att det läsåret 2015/2016 var 964 elever på hantverksprogrammets frisörinriktning i årskurs tre Skolverket (2015/2016) *Gymnasieskolan elevstatistik*.

[16] Alter Heinz (2002), 'Transition discontinuities and the biographical shaping of early work careers', *Journal of vocational behavior,* 60 (2), 220-40.

[17]Liselott Assarsson & Katarina Sipos-Zackrisson, (2005), *Iscensättande av identiteter i vuxenstudier,* doktorsavhandling, Linköpings universitet: Linköping. Martin & Hodkinson, Phil (2000), 'Learning Careers: Continuity and Change in Young People's Dispositions to Learning', *British educational research journal*, (5), 583.

[18] Jfr. Broady & Börjesson (2008).

[19] t.ex. Paul Willis (1983) F*ostran Till Lönearbete* Röda bokförlaget: Göteborg.; Ronny Högberg (2009*), Motstånd och konformitet : om manliga yrkeselevers liv och identitetsskapande i relation till kärnämnena,* doktorsavhandling Linköpings universitet: Linköping.; Katarina Kärnebro, (2013), *Plugga stenhårt eller vara rolig? normer om språk, kön och skolarbete i identitetsskapande språkpraktiker på fordonsprogrammet*, doktorsavhandling Umeå universitet: Umeå.

[20] Broady & Börjesson (2008). Enligt Skolverkets statistik (2016/2017) hade 32% av eleverna på frisörutbildningen högutbildade föräldrar läsåret 2016/2017. Genomsnittet för alla yrkesprogram var 35% och genomsnitt för samtliga nationella program 54%. Följaktligen är frisörutbildningen ett av de program vars elever statistiskt sett har lägst andel högutbildade föräldrar

Vilket yrke en människa arbetar med utgör en central markör för var denne person befinner sig i samhällets sociala skikt.[21] Yrken är också laddade med kulturell mening.[22] Det innebär att utbildas till ett yrke också handlar om att lära sig att behärska de sociala koder som är relaterade till yrket. Sådana sociala koder kan handla om hur en förväntas röra sig, se ut och känna inför yrket och dess arbetsuppgifter, [23] likt de som jag inledde med att beskriva i lärarens tal och premier. Den arbetsmarknad och de yrken som eleverna utbildas mot inom gymnasieskolans yrkesprogram är starkt könssegregerad och yrkena är präglade av sitt historiska ursprung. Flera studier visar att en betydande del av tillblivelsen till ett yrke för killar på maskulint kodade program som fordons- och transportprogrammet samt bygg- och anläggningsprogrammet handlar om att tränas att omfatta yrkesspecifika normer och värderingar samt att behärska den jargong som yrket omgärdas av.[24] Det kan till exempel handla om speciella sätt att skämta.[25]Hur tjejer på feminint kodade yrkesprogram agerar, förhandlar och möter de anspråk som ställs på dem i skolvardagen vet vi dock mindre om eftersom studierna är få. De studier som finns berör vanligen vård- och omsorgsprogrammet eller barn- och fritidsprogrammet.[26] Undervisningen i yrkesämnena på vård- och omsorgsprogrammet och barn- och fritidsprogrammet bedrivs inte under de lärlingsliknande former i skolan som är vanligt på de manligt kodade programmen. På barn- och fritidsprogrammet och vård- och omsorgsprogrammet är undervisningen i större utsträckning inriktad på att de ska lära sig yrken genom att läsa sig till kunskap än genom att utöva den.[27] Det kan förstås eftersom det är svårt att ha en förskola eller ett vårdboende inom en skola. Barn- och fritidsprogrammet och vård- och omsorgsprogrammet är inte heller så tydligt kopplade till *ett* specifikt yrke på det sätt som frisörutbildning är. På barn- och

---

[21] Ylva Ulfsdotter Eriksson (2012), *Yrke* Liber: Malmö.

[22] Maths Isacson & Eva Silvén (2002), 'Yrken Och Yrkeskonstruktion Det Moderna och Senmoderna Samhället', i Kenneth Abrahamsson (red.), *Utbildning, Kompetens Och Arbete*. Studentlitteratur: Lund.

[23] Colley et al. (2003). I texten har jag undvikit att aanvända ordet ”man” som generaliserande neutralt pronomen och istället valt ”en”. ”Man” förstås ofta som förment könsneutralt, men riskerar att reproducera föreställningar om mannen som norm.

[24] t.ex. Per-Åke Rosvall (2012), '”… *Det Vore Bättre Om Man Kunde Vara Med Och Bestämma Hur Det Skulle Göras*…”: *En Etnografisk Studie Om Elevinflytande I Gymnasieskolan*', doktorsavhandling Umeå universitet: Umeå.; Högberg (2009); Ingrid Berglund (2009), *Byggarbetsplatsen som skola - eller skolan som byggarbetsplats?: en studie av byggnadsarbetares yrkesutbildning*, doktorsavhandling Stockholms universitet: Stockholm.; Janne Kontio, (2016), *Auto Mechanics in English: Language Use and Classroom Identity Work*, doktorsavhandling Uppsala universitet: Uppsala.; Lisbeth Grønborg, (2013), 'One of the boys: constructions of disengagement and criteria for being a successful student', *International Journal of Qualitative Studies in Education,* 26 (9), 1192-209.

[25] ibid.

[26] Se t.ex. Maria Hedlin & Magnus Åberg, (2013) *"Vara Med I Gänget?" : Yrkessocialisation Och Genus i Två Gymnasieprogram* Uppsala: Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU); Fanny Ambjörnsson, (2004), *I En Klass För Sig : Genus, Klass Och Sexualitet Bland Gymnasietjejer*, doktorsavhandling Stockholms universitet, Ordfront förlag:Stockholm.; Monica Johansson, (2009), *Anpassning och motstånd : en etnografisk studie av gymnasieelevers institutionella identitetsskapande*, doktorsavhandling, Gothenburg: Acta universitatis Gothoburgensis.; Carina Hjelmér, Sirpa Lappalainen, & Per-Åke Rosvall, (2010), 'Time, Space and Young People's Agency in Vocational Upper Secondary Education: A Cross-Cultural Perspective', *European Educational Research Journal*, 9 (2), 245-56.; Carina Hjelmér (2012), *Leva och lära demokrati?: en etnografisk studie i två gymnasieprogram*, doktorsavhandling. Umeå universitet: Umeå.

[27] Hjelmér et. al. (2010).

fritidsprogrammet kan eleverna till exempel bli personliga tränare, barnskötare, personliga assistenter eller väktare. Hantverksprogrammets frisörinriktning är ett feminint kodat program som på sätt och vis mer liknar fordons- och transportprogrammet eller bygg- och anläggningsprogrammet. Eleverna har liknande social bakgrund och stora delar av undervisningen bedrivs under lärlingsliknande former fast i skolmiljö. [28] Det är till exempel vanligt att skolorna har en egen salong där eleverna expedierar kunder.

Intresset i den här avhandlingen riktar sig mot skapandet av (yrkes)identiteter i gymnasieskolans frisörutbildning med specifikt fokus på kön, femininitet och klass. I studien betraktas identiteter som något som förhandlas mellan olika aktörer och i olika sammanhang. Dessa aktörer består av exempelvis lärare, handledare, branschrepresentanter, kunder och inte minst eleverna själva. Jag har en bakgrund som frisör och sedermera yrkeslärare på hantverksprogrammets frisörinriktning och är väl bekant med det som då och då beskrivs som arbetsgivares rekryteringsproblem. För ett antal år sedan intervjuade jag några arbetsgivare inom frisörbranschen rörande vad de sökte när de skulle anställa ny personal. Det framträdande mönstret i deras svar var tydligt. De beskrev det som att de sökte en person som på olika sätt tänkte och handlade som en frisör, kort sagt en som var lik dem själva. Berättelserna kretsade ofta runt att visa entusiasm och vilja att lära sig, att älska sitt jobb och känna passion för frisöryrket. ”Bara jag hittar rätt person så kan jag lära henne resten” sa en av deltagarna. När jag sedan stod som yrkeslärare inför en ny grupp med elever i årskurs ett ekade dessa ord i mitt huvud. Jag minns att jag försökte förklara för dem att de förväntades vara som Zlatan. Kämpa hårt, aldrig ge upp, och att brinna för sitt kommande yrke. Jag visade bilder på kända, framgångsrika frisörer som jag ville skulle vara deras förebilder.[29] För mig var frisöryrket världens roligaste jobb och jag ville att mina elever skulle känna likadant. På liknande sätt som jag älskat och fortfarande uppskattar frisöryrket beskriver exempelvis eleven Vendela inlevelsefullt för mig att hon älskar frisöryrket, och Leyla berättar att lärarna vill att deras elever ska bli passionerade frisörer. Precis som jag gjorde för mina elever med mina Zlatanbilder. Flera av de elever, yrkeslärare och branschrepresentanter som jag mött pratar om frisöryrket på det sättet. Som ett yrke att älska, brinna för och känna passion för.[30] Frisörer visar sig också i en undersökning rapporterad av brittiska BBC, vara den ”lyckligaste”

[28] Yrkesutgången är frisöraspirant där eleven efter avslutad gymnasieutbildning förväntas arbeta som lärling i 3000 timmar innan den av branschen betraktas som färdigutbildad frisör.
[29] När jag nu tittade igenom min gamla powerpointpresentation upptäckte jag att alla kända frisörer var män och modellerna de friserade kvinnor, något jag inte kan minnas att jag reflekterade nämnvärt över just då. Att de kända frisörerna har varit män, har helt enkelt varit det normala.
[30] Eva Klope (2015), *I skuggan av ett yrke : om gymnasieelevers identitetsskapande på hantverksprogrammet frisör*, licentiatuppsats Stockholms universitet: Stockholm.

yrkeskategorin, näst efter präster, samtidigt som frisöryrket i Storbritannien är ett av de lägst betalda yrkena.[31]

Föreställningen om att människor ska älska sitt arbete uppfattas i allmänhet som eftersträvansvärd, men kan också betraktas som ett uttryck för ett allt mer framträdande krav på människors förhållningssätt till sitt arbete.[32] Det vill säga att älska sitt arbete och känna passion för det blir en del av den förväntan arbetsgivaren har på de anställda. Det har också blivit ett allt mer framträdande krav på människor inom serviceyrken, som frisöryrket, att på olika sätt framträda på ett sätt som attraherar kunder i stora målgrupper genom att anpassa sitt kroppsspråk, röstläge och utseende efter kundens förväntan.[33] Det kan formuleras som att det är ett medelklassideal som råder i frisörutbildning. När jag stod där som lärare och pratade om Zlatan var det några av mina elever som oftast inte agerade särskilt följsamt i relation till de medelklass- och femininitetsideal som jag gjorde anspråk på att de skulle iscensätta. De gjorde långt ifrån alltid som jag sa, eller som jag visste att det förväntades av dem i yrket. Inte heller verkade alla älska frisöryrket så som jag lärt mig göra. Egentligen kanske det var just som Zlatans de tog sig an livet och utbildningen. De inrättade sig helt enkelt inte alltid, och det var för mig svårt att se hur jag skulle få dem att vara och göra som den där personen som många handledare eftersökte.

Läraruppdraget kändes understundom övermäktigt. Hur i hela friden blir de här frisörer frågade jag mig? Vad är det eleverna ska göra och bli för att bli en del av den bransch och det yrke som läraren Susanne pratar om på skolavslutningen? Samtidigt var det något som skavde i berättelsen om Zlatans framgång och hur de också skulle kunna bli framgångsrika Zlatans i frisörbranschen. Det är trots allt ett fåtal frisörer som blir den där framgångsrika frisören som jag visade bilder på och jämförde med Zlatan. Arbetsvillkoren i frisörbranschen kan många gånger vara såväl hårda som oglamorösa, och jag hade också en känsla av att de blivit än hårdare under senare år. Frisörutbildningen i Sverige hade gått från att utbilda väldigt få frisörer, till att utbilda betydligt fler än vad frisörbranschen efterfrågade. Det gjorde knappast arbetsvillkoren

[31] Rachel Lara Cohen (2005), *Styling labor: Work relations and the labor process in hairstyling*, doktorsavhandling, University of California: Los Angeles. I Sverige tjänade en anställd frisör med branschvana enligt Handelsanställdas förbund i genomsnitt 26 402 kronor i månaden 2017, men stora variationer förekommer eftersom en stor del av frisörens lön är provisionsbaserad. Det betyder att frisörer på salonger med höga priser och många kunder kan tjäna betydligt mer och andra betydligt mindre (Personlig kommunikation med Stina Josefsson funktionschef avtal och förhandling Handelsanställdas förbund 2018-08-10). Många frisörsalonger saknar helt kollektivavtal. I Statistiska Centralbyråns statistik är frisöryrket med bland de lägst betalda yrkena i Sverige.

[32] Magdalena Petersson McIntyre (2016), *Att Älska Sitt Jobb : Passion, Entusiasm Och Nyliberal Subjektivitet*, Nordic Academic Press: Lund.

[33] Anne Witz, Chris Warhurst, & Dennis Nickson, (2003). The labour of aesthetics and the aesthetics of organization. *Organization,* 10(1), 33-54; Chris Warhurst, Dennis Nickson, Anne Witz, & Marie Cullen, A. (2000). Aesthetic labour in interactive service work: some case study evidence from the 'new'Glasgow. *Service Industries Journal,* 20 (3), 1-18.

för elever som ville ha jobb som frisörer bättre. Istället skapades ett hårt tryck på varje enskild elev att bli anställningsbara frisörer som det också stod i läroplanen att de skulle bli.[34] Ett tryck som jag själv bidrog till genom min berättelse om Zlatan. Jag ville ju så klart att det skulle gå bra för mina elever. Det skulle kunna jämföras med det som Laurent Berlant kallar för en grym optimism [eng. cruel optimism]. [35] Det grymma består enligt Berlant i att de drömmar som vi erbjuds i arbetslivet ofta är svåra att förverkliga, samtidigt som de är optimistiska eftersom de erbjuder människor vägen till lycka.[36] Så här i efterhand tror jag att det var det som skavde. Mina försök att övertala dem att bli Zlatans förefaller å ena sidan grymma, å andra sidan optimistiska. Denna känsla av att något skavde i mina tvingande försök att disciplinera dem till att bli det som jag som yrkeslärare tyckte var "rätt sorts frisör" utgjorde sedan upptakten till intresset för identitetsskapande i frisörutbildning. Kanske är det därför blicken fastnar några sekunder längre på brodyren på Sandras mössa den där skolavslutningsdagen. *Get Rich or Die Trying.* Bli rik, eller dö medan du försöker.

Kön, klass och frisörutbildning

Frisöryrkets var historiskt ett yrke för män, både som utövare och kunder, men när den allmänna estetiseringen av kvinnor förflyttades från hemmen till den mer offentliga sfären under början av 1900-talet bidrog det till att en ny yrkesgrupp skapades, damfrisörerna.[37] Det sammanföll i hög grad med kvinnors förflyttning ifrån hemmen och ut i arbetslivet och (dam)frisöryrket övertogs med tiden av kvinnor. Frisöryrket har sedan dess kommit att bli ett feminint kodat yrke i västvärlden som många gånger har brottats med svårigheter att få status och erkännande och tenderat att betraktas som något kvinnligt trivialt och onyttigt.[38] Trots att frisöryrket är ett yrke med långtgående hantverkstraditioner betraktas det ofta som ett serviceyrke, snarare än ett hantverksyrke, vilket har förklarats av att det estetiska och emotionella arbete som frisörer gör.[39]Med detta avses att framkalla känslor hos sina kunder så att de känner sig väl omhändertagna och att genom röst, utseende gester och mimik framträda på ett sätt som tilltalar en bred målgrupp kunder. När jag talar om att frisöryrket är feminint kodat handlar det om att de sysslor som görs i arbetet och de föreställningar som vi har om människor i olika yrken präglar dem. Det handlar om hur exempelvis egenskaper, kläder, känslor, rörelsemönster och också yrken kategoriseras som

[34] Skolverket (2011).
[35] Laurent Gail Berlant (2011), *Cruel optimism* Durham: Duke University Press.
[36] Ibid.
[37] Marie Nordberg (2005a). *Jämställdhetens Spjutspets? : Manliga Arbetstagare I Kvinnoyrken, Jämställdhet, Maskulinitet, Femininitet Och Heteronormativitet* , doktorsavhandling Göteborgs universitet. Arkipelag: Göteborg.
[38] jfr. Nina Björk (1999) *Sireners Sång : Tankar Kring Modernitet Och Kön* .Wahlström & Widstrand: Stockholm.; Johan Söderberg, *Röda Läppar Och Shinglat Hår : Konsumtionen Av Kosmetika I Sverige 1900-1960*. Stockholms universitet: Stockholm.
[39] Helen Holmes, (2015), 'Transient Craft: Reclaiming the Contemporary Craft Worker', *Work, Employment & Society,* 29 (3) 479-95.

kvinnliga eller manliga. Om yrket är feminint kodat påverkar det vilka som väljer en yrkesutbildning, samt vilka förväntningar som eleverna möter i skola och arbetsliv men också i samhället i stort. Även om frisöryrket har många likheter med andra feminint kodade yrkesprogram som barn- och fritidsprogrammet respektive vård- och omsorgsprogrammet som att många är tjejer på programmen, att en rad av dess arbetsuppgifter består i att på olika sätt visa omsorg för andra människor, att underordna sig någon annans behov och att helt enkelt framträda i enlighet med vissa femininitetsnormer, finns det också skillnader. En viktig sådan är fokus på ekonomisk lönsamhet, som åtminstone inte historiskt har varit ett mål i den sortens yrken på det sätt som det är i frisöryrket.

Ibland görs skillnad på genus och kön, en uppdelning som har kritiserats av bland annat filosofen Judith Butler, som argumenterar för att det inte finns något kön som undkommer en social bestämning. [40]I avhandlingen inspireras jag av Butlers perspektiv på kön, där kön görs genom performativa handlingar och det är genom dessa handlingar som vi blir till kvinnor och män. Det grundar sig i en förståelse av att vi hela tiden måste upprepa vissa mönster för att upprätthålla dessa könskategorier som ofta tas för givna. Kön och identitet är handlingar som skapas performativt, via språkliga tecken, men inte handlingar som bestäms av någon inre kärna eller biologi hos människan. Att språket är performativt innebär att det frambringar det som det säger sig beskriva. Annorlunda beskrivet; om tjejerna i den inledande scenen genom att locka sina långa hår, sminka sina ansikten svänga på sina höfter gör de inte det för att de är tjejer, utan det är sätt att iscensätta sig som tjejer. Däremot räcker det inte att göra det en gång för att det ska vara trovärdigt utan det måste hela tiden upprepas. Det som vi uppfattar som samstämmighet och kontinuitet hos människor är med andra ord ett socialt upprättande och upprätthållna normer för att vi ska bli begripliga.[41]Butler betonar också det aktiva subjektet i görandet av kön, normer införlivas inte passivt utan vi kan agera på dem och tänja på dess gränser. Det betyder dock inte att vi fritt kan välja eller röra oss mellan olika kön eftersom vi är begränsade av normer och föreställningar.

En annan central inspirationskälla för avhandlingen är den feministiska sociologen Beverly Skeggs som intresserat sig för kvinnor från arbetarklass i Storbritannien och argumenterar för att klass och kön måste förstås tillsammans.[42] Klassbegreppet har ofta kommit i skymundan när det gäller tjejers villkor i utbildning och arbetsliv. [43] Tjejer

[40] Judith Butler (2007), *Genustrubbel : feminism och identitetens subversion*. Daidalos: Göteborg.
[41] Butler (2007).
[42] Beverley Skeggs (2000), *Att bli respektabel : konstruktioner av klass och kön*. Daidalos: Göteborg.
[43] jfr Skeggs (2000); se också exempelvis Gaby Weiner & Elisabet Öhrn (2009), En talande tystnad : Om frånvaro och närvaro i forsning om utbildning och kön i Inga Wernersson (red.). *Genus i förskola och skola: Om policy, perspektiv och praktik*. Gothenburg: Acta universitatis Gothoburgensis.

från arbetarklass har enligt Skeggs historiskt omgärdats av andra typer av förväntningar än killar från den samma. Då arbetarklassens killar historiskt har hämtat kraft i arbetarklassidentitet som omgärdas av föreställningar som att de tar avstånd från skola och utbildning, omgärdas dess tjejer av förväntan att inordna sig och vara respektabla, ansvarsfulla och omvårdande.[44] Tjejer har på ett annat sätt än killar tränats att disidentifiera sig som arbetarklass för att undvika att dömas som avvikande, vulgära, för högljudda och smaklösa. Samtidigt visar forskning att tjejer med arbetarklassbakgrund, som är överrepresenterade på feminint kodade yrkesprogram, på flera sätt framstår som underprivilegierad grupp. De har framställts som problematiska för samhället[45] och har svårare att etablera sig på arbetsmarknaden. Det är också troligt att de kommer att få lägre inkomster än elever på maskulint kodade yrkesprogram. De framstår också som mer osäkra i sina utbildningsval än andra och tar större ansvar för kommande familjeliv.[46]

Tjejerna som deltar i den här studien hade vanligen föräldrar utan högre utbildning. Deras föräldrar arbetade bland annat som personliga assistenter, lokalvårdare, försäljare i butik, rörmokare och vaktmästare. Några föräldrar hade också kontorsarbete där eleverna vanligen hade vaga beskrivningar av vad det innebar för arbetsuppgifter. Även om det fanns stor skillnad i deras uppväxtvillkor i termer av hur och var de bodde, eller vilka ekonomiska förutsättningar de hade, var det i undantagsfall någon elev vars föräldrar hade högre utbildning eller yrken som skulle klassas som lägre eller högre medelklass.[47] Det är visserligen en grov kategorisering, men en generalisering av klassbakgrund kan enligt Skeggs tydliggöra hur klass handlar om makt, ojämlikhet och exploatering. Skeggs argumenterar för att klass möjliggör och begränsar människor, och klasspositioner påverkar tillgången till ekonomiska och kulturella resurser. I avhandlingen utgår jag från att eleverna inom programmet genom sitt programval positioneras som arbetarklasselever, [48] även om frisöryrket sällan framställs som ett klassiskt arbetarklassyrke med arbetaridentitet. Traditionellt har arbetarklassyrken framställts som en man i manuellt arbete i LO-kollektivets

[44] Skeggs (2000).
[45] jfr. Sara Carlbaum (2011), 'Reforming education: Gendered constructions of future workers', i Annika Egan Sjölander & Jenny Gunnarsson (red.),*Tracking discourses: politics, identity and social change,* Payne: Lund. Sara Carlbaum (2012), *Blir du anställningsbar lille/a vän? diskursiva konstruktioner av framtida medborgare i gymnasiereformer 1971-2011*, doktorsavhandling. Umeå universitet: Umeå.
[46] jfr. Sandell (2007); Magnus Dahlstedt et al. (2018), 'Dissonant futures: occupational trajectories, gender and class in contemporary municipal adult education in Sweden', *Journal of Education and Work*, 31 (1), 16-27.
[47] I likhet med Ambjörnsson (2004) och Hjelmér (2012) har jag i avhandlingen utgått ifrån Statistiska Centralbyråns socioekonomiska indelning (SEI). Erling Bjurström (1997) *Högt & Lågt / Smak Och Stil I Ungdomskulturen* Boréa: Umeå, delar utifrån SEI in yrken i arbetarklass (facklärda och icke facklärda arbetare), lägre medelklass (lägre tjänstemän och tjänstemän på mellannivå) och högre medelklass (högre tjänstemän och akademiker, företagare).
[48] jfr. Ambjörnsson (2004); Hjelmér (2012).

fackföreningsrörelse.[49] Kvinnor har i hög grad varit hänvisade till arbete inom feminint kodade områden som vård och omsorg, diverse serviceyrken eller frisöryrket. Dessa yrken har historiskt blivit en möjlig försörjning för kvinnor och samtidigt gett möjlighet att framträda, bli begripliga och igenkännbara som kvinnor. [50] Tjejerna i den här studien är inte i första hand siffror som i statistiska beskrivningar över hur många procent som är tjejer i frisörutbildning, eller deras sociala bakgrund. De är tjejer som skapar innebörden i de olika kategorier som de positionerar sig och positioneras inom.[51] Tjejer och femininet har ofta framställts som obegripliga, det underordnade och oviktiga, vilket synnerligen gäller tjejer med arbetarklassbakgrund och i arbetarklassyrken. Istället för att dra förhastade slutsatser om yrkesutbildning och i detta fall om frisörutbildningens strukturella villkor, är avsikten med avhandlingen att försöka förstå hur dessa villkor, förhandlas av elever i frisörutbildning, samt visa hur de anpassar sig och gör motstånd mot de anspråk de möter på vilka de förväntas vara och bli i frisörutbildning.

Centralt i pedagogisk forskning är de olika samhälleliga institutioner som skapats för att påverka, fostra, och undervisa människor till att bli det som betraktas som socialt och kulturellt eftersträvansvärt.[52] Denna påverkan sker delvis i det som brukar benämnas formell undervisning, men också i mer informella sammanhang av det som sker i klassrum och på raster och därtill genom påverkan i grupper utanför utbildningsinstitutioner.[53] I och genom ett samhälles utbildningssystem reproduceras och konkretiseras såväl normer som samhälleliga maktstrukturer. Det betyder att konstruktioner av såväl kön, klass och identitet utgör en väsentlig del i en pedagogisk praktik.[54] Skolan som institution skapar såväl maskulinitet som femininitet genom att somliga ämnen kodas maskulint och andra feminint.[55] Det gäller inte minst för yrkesutbildningar eftersom flera yrken tydligt kodas med kön och därtill har yrken liksom utbildning en substantiell betydelse för samhällets klassystem. Könskodning

[49] Även om det på ytan kan se ut som en ökad social mobilitet för kvinnor i och med att de fått tillgång till arbetsliv och utbildning har det inte skett. Se Valerie Walkerdine (2003) 'Reclassifying Upward Mobility: Femininity and the Neo-Liberal Subject', *Gender and education,* 15 (3), 237-48. Det är också tydligt att i feminint kodade yrken har utbildningarna tenderat att öka i längd samtidigt som det inte lönat sig ekonomiskt. Se Kristina Ledman, Per-Åke Rosvall & Mattias Nylund (2018), 'Gendered distribution of 'knowledge required for empowerment' in Swedish vocational education curricula?', *Journal of Vocational Education & Training*, 70 (1), 85-106.

[50] jfr.Walkerdine (2003).

[51] jfr. Skeggs (2000).

[52] jfr. Skeggs (2000).

[53] Donald Broady, (1981) *Den Dolda Läroplanen : Krut-Artiklar 1977-80* Stockholm: Symposion; Philip Jackson, (1990), *Life in classrooms* Teachers College Press: New York.; Inga Wernersson (2006), *Genusperspektiv På Pedagogik* Stockholm: Högskoleverket i samarbete med Nationella sekretariatet för genusforskning.

[54] Sverker Lindblad & Tom Popkewitz (2003), 'Comparative Ethnography: Fabricating the New Millenium and Its Exclusions', i Dennis Beach, Tuula Gordon & Elina Lahelma (Red.), *Democratic education. ethnographic challenges*, Tufnell Press: London.

[55] Raewyn Connell (1987). *Gender and Power : Society, the Person and Sexual Politics* Polity in association with Blackwell: Cambridge.

görs genom såväl elevers val av utbildningar och ämnen som genom formuleringar i kursplaner och programtexter.[56] Detta sker tillsammans med det omgivande samhället i form av exempelvis en könssegregerad arbetsmarknad, medier och ungas identitetsskapande.[57] I relation till arbetsmarknad och yrkesprogram görs det också genom att läroplanstexter formuleras i relation till de yrkeskulturer som de förbereder eleverna för. Det som exempelvis formuleras som en omsorgsrationalitet för feminint kodade program som barn- och fritidsprogrammet eller vård- och omsorgsprogrammet måste därför förstås i relation till dess arbetsmarknad och historik men också i förhållande till maskulint kodade program såsom el- och energiprogrammet, eller bygg- och anläggningsprogrammet.[58]

Det är väl belagt i statistik och tidigare forskning att unga tenderar att reproducera köns- och klassmönster vid val av gymnasieprogram och gymnasieskola.[59] För gymnasieskolans del syns betydelsen av dessa faktorer genom det val av skola och program där elever sorteras och sorterar sig utifrån såväl kön som klass.[60] Det sker också som Philip Jackson påpekar i sin klassiska studie *Life in classrooms*, [61] genom det informella livet i skolan, det som kallas den dolda läroplanen.[62] Genom den dolda läroplanen lär sig elever vad som är nödvändigt för att iscensätta sig som en framgångsrik elev. I den här avhandlingen handlar det om regler som är relaterade till skolan som sådan, men också till det valda yrkesområdet, det vill säga frisöryrket. De olika yrkeskulturer som yrkesutbildningarna är knutna till bidrar på olika sätt till att forma elevers attityder i linje med de normer värderingar och mening som lärmiljön erbjuder.[63] Dessa är impregnerade av såväl kön som klass och en central aspekt av elevers lärande i en yrkesutbildning är följaktligen att orientera sig mot en särskild identitet, en känsla av vad som så att säga utgör ”rätt person för jobbet”, [64] i föreliggande fall vad som är en god frisör.

Känslan av att vara denna person inom feminint kodade yrken, som frisöryrket är i Sverige, handlar bland annat om att lära sig att hantera sina känslor och att framträda som skötsam eller med Beverly Skeggs ord respektabel.[65] Denna påverkan kommer från lärare, kunder, handledare och inte minst från varandra. Eftersom att vara och bli elev i en utbildning handlar om mycket mer än formell undervisning är även det som

[56] Håkan Larsson & Kajsa Ohrlander (2005), *Att spåra och skapa genus i gymnasieskolans program- och kursplanetexter* Skolverket: Stockholm.
[57] ibid.
[58] ibid.
[59] Broady & Börjesson (2008); Sandell (2007); Skolverket (2019/2020).
[60] Broady & Börjesson (2008); Sandell (2007).
[61] Jackson (1990).
[62] se också Broady (1981).
[63] Colley et al.(2003).
[64] ibid.
[65] Skeggs (2000).

sker i de informella sammanhangen av betydelse. Exempelvis har det som sker under raster och elevers samtal sinsemellan stor betydelse för hur i detta fall tjejer iscensätter och förhandlar identitet i relation till kön, klass och yrke.[66] När dessa kategorier är något som görs, det vill säga hela tiden upprepas genom performativa handlingar, innebär det att det också är kategorier som förhandlas och därmed kan utmanas.[67] Det betyder att inga kategorier är fasta utan att det också finns utrymme för att såväl förändra som att utmana normer och ideal.[68] Därigenom knyter denna avhandling an till det pedagogiska fältet då den intresserar sig för hur elever i frisörutbildning fostras, påverkas och undervisas i frisörutbildning i form av hur normer och ideal för femininitet görs som en aspekt av elevers identiteter som elever, frisörer, medborgare, tjejer och annat. Det handlar alltså om vad elever förväntas säga, göra och känna i utbildningen och hur de möter dessa förväntningar, det vill säga hur de vill framstå respektive vad de tar avstånd ifrån. Detta ligger i linje med traditionellt pedagogiska frågor om fostran och utbildning. En skulle också kunna säga att avhandlingen handlar om hur elever fostras till frisörer i frisörutbildningen och hur de anpassar sig respektive iscensätter motstånd utifrån denna fostran och utbildning.

Syfte

Mot ovanstående bakgrund är syftet med föreliggande avhandling att bidra med kunskap om hur tjejer på hantverksprogrammets frisörinriktning förhandlar och iscensätter (yrkes)identiteter i relation till frisöryrket och frisörutbildningen ur ett köns- och klassperspektiv med särskilt fokus på femininitet. Detta beskrivs med hjälp av en tät och detaljerad etnografisk studie där avsikten är att komma nära tjejernas handlingar i deras skolvardag.

Disposition

Avhandlingen är organiserad i elva kapitel. I detta inledande kapitel har jag gett en introduktion till studien. I nästkommande kapitel görs en beskrivning av frisöryrket och frisörutbildningens historiska framväxt, en kontextualisering för att förstå de historiska villkor som präglar såväl frisöryrket och frisörutbildning. Syftet med kapitlet är att ge läsaren en förståelse av de föreställningar som kollektivt har format frisören/frisöreleven.[69] I det nästkommande kapitlet presenteras trådar i avhandlingens teoretiska väv som kretsar runt identitet, femininitet och respektabilitet. Teoretiskt inspireras studien av Judith Butlers teori om kön som skapas via performativa akter,

[66] jfr. Rickard Jonsson (2007), *Blatte betyder kompis : om maskulinitet och språk i en högstadieskola,* doktorsavhandling, Stockholms universitet, Ordfront: Stockholm.
[67] Butler (2007).
[68] ibid.
[69] En historisk redovisning av frisöryrket och dess utbildning har tidigare genomförts Klope (2015) s. 34-46. Föreliggande kapitel tar sin utgångspunkt i denna redovisning men utgör en omarbetad version av densamma.

det vill säga könade subjekt blir till genom språkligt formade strukturer som är situerade i sin kulturella historiska kontext. Butlers teori om kön vävs samman med Beverly Skeggs teori om respektabilitet för att analysera hur femininitet och klass måste förstås tillsammans.[70]Skeggs argumenterar för att femininitet förbehålls Vita medelklasskvinnor och att kvinnor/tjejer med arbetarklassbakgrund för att framstå som respektabla behöver disidentifiera sig med sin klassbakgrund, vilket är väsentligt för studien eftersom tjejers villkor i yrkesutbildning i hög grad präglas av detta. Därefter följer ett kapitel där jag inledningsvis redovisar tidigare forskning rörande gymnasieval, kön och klass. Studien positioneras inom det pedagogiska fältet yrkesutbildning i relation till kön och i den avslutande delen av kapitlet redogörs för forskning som knyter an till detta fält. I nästföljande kapitel ges en beskrivning av metodologiska överväganden och hur jag har gått tillväga vid genomförande av studien. Avhandlingen är gjord med en etnografisk ansats där jag genom deltagande observationer och informella samtal samt intervjuer följt tjejer i två gymnasieklasser och det empiriska materialet tar sin utgångspunkt i tjejers vardag i frisörutbildning. I kapitlet diskuteras också etiska spörsmål samt frågor om reflexivitet och ambitionen att ge tjejerna som deltar i studien epistemologisk auktoritet på det sätt som Skeggs beskriver.

I del II redovisas studiens resultat uppdelat i fem kapitel. I samtliga kapitel berörs kön och klass, men med olika fokus. Det första resultatkapitlet handlar om hur elever i frisörutbildning tränas att se och tala om frisyrer, make-up och kläder och hur dessa ideal präglas av klass- och könsestetiserande normer. Dessa normer kommuniceras i frisörutbildning som yrkeskunskaper vilka tjejerna använder för att positionera sig som skönhetsexperter. Det nästkommande kapitlet handlar om hur tjejerna för att göra positionen som skönhetsexpert trovärdigt förväntas iscensätta olika skönhetsideal kopplade till klass och kön samt hur de förhandlar och möter dessa förväntningar. I det tredje resultatkapitlet undersöks betydelsen av städning i frisörutbildning i termer av att skapa respektabla subjekt och praktiker. I det fjärde resultatkapitlet undersöks hur kvinnliga (lönearbetande) entreprenörer formas i frisörutbildning. I detta kapitel sammanförs en nyliberal framställning av frisören som att exempelvis ta ansvar för verksamhetens mål och att sälja in sig själv med traditionellt feminint kodade egenskaper som omsorg, och tjejernas ekonomiska villkor. I det femte och avslutande resultatkapitlet analyseras tjejernas erfarenheter av att utbildas till ett feminint kodat yrke med stor kvinnodominans på såväl arbetsmarknad som i utbildning, samtidigt som de frisörerna som röner stora framgångar oftast är män. I kapitlet analyseras tjejernas erfarenheter av att gå i en könssegregerad skolklass och hur de navigerar mellan att ta avstånd från och identifierar sig med positionen tjej. I det avslutande kapitlet sammanfattas och diskuteras avhandlingens viktigaste slutsatser och resultat. Därefter följer en sammanfattning på engelska.

[70] Skeggs (2000).

Frisöryrket och frisörutbildningen -en historisk framställning

Inspirerade härav skall de bättre förstå att de med sina händer icke utför enbart ett mekaniskt arbete utan att de samtidigt också åstadkommer någonting högre, något som helgar människovärdet icke blott för ögonblicket utan för evigheten.
Carl Axel Brinck Svenska Frisörföreningen 1907-1957

I föreliggande kapitel görs en översiktlig historisk framställning av frisöryrket och frisörutbildning i Sverige. I den första delen av kapitlet görs en beskrivning av frisöryrkets förändring från att ha varit ett manligt kodat yrke med betoning på hantverk till dagens feminina kodning där entreprenörskap och företagande fått allt större betydelse. Därefter följer en historisk framställning av frisörutbildning i svensk kontext. Syftet med kapitlet är att ge läsaren en förståelse av de föreställningar som kollektivt har format frisören/frisöreleven. Kapitlet avslutas med en kort sammanfattning.

Frisöryrkets förändring över tid

Frisöryrket var ursprungligen ett yrke för män både som utövare och kunder. Kvinnors hårvård i allmänhet sköttes i hemmen, med undantag för att det under 1700- och 1800-talet fanns män som med hantverksskicklighet skötte bemedlade kvinnors avancerade frisyrer. Männen gick till barberaren, också han en man, som rakade och klippte hår. Dessförinnan var barberaren en fältskär som förutom klippning och rakning även utförde enklare medicinska behandlingar såsom tandutdragning och åderlåtning.[71] Frisöryrket är ett hantverksyrke och dessa var fram till 1846 organiserade inom skråväsendet och skråtvånget som innebar att medlemskap var en förutsättning för att

[71] Fältskären var alltså förutom barberare, även det vi idag kallar för kirurg.

få utöva yrket. En annan förutsättning var att vara man eftersom kvinnor var utestängda från skråväsendet. I skråväsendet hade varje yrke sitt skrå som formulerade stadgar och regler som medlemmarna var tvungna att underkasta sig. Varje skrå hade stor makt och kontroll över yrket i form av att reglera såväl näringen som utbildningen.[72] År 1864 upphörde skråväsendet och näringsfrihet instiftades. Även om det formella regelverket då avskaffades levde de informella reglerna länge kvar.[73] Skråna ersattes så småningom av hantverksföreningar och senare instiftades branschorganisationer och fackförbund för att upprätthålla kvalitén på yrkena samt tillvarata branschens intressen. 1907 bildades branschorganisationen Svenska frisörföreningen (Sff). [74] Inom ramen för LO bildades Frisörbiträdesförbundet och frisörerna hade därefter ett eget fackförbund tills de uppgick i Handelsanställdas förbund 1989.[75] Sff startade också de första frisörskolorna under tidigt 1900-tal.[76]

Under 1920-talet skedde en stor förändring inom frisöryrket när det blev modernt för kvinnor att klippa håret kort, något som betraktades som kontroversiellt. Det kortklippta håret på kvinnor associerades med sexuell frigjordhet och dess belackare varnade också för att kvinnor med kortklippta frisyrer skulle komma att få skägg och bli flintskalliga.[77]Trots farhågorna kom det korta håret att bli mycket populärt och blev en symbol för den unga urbana kvinnan.[78] Den kortklippta frisyren för kvinnor sammanföll med att frisörerna hade en sviktande marknad då det hade blivit allt vanligare för män att raka sig själva hemma.[79] Kvinnornas efterfrågan på frisörens tjänster hjälpte därmed till att vända en ekonomisk period fylld av svårigheter[80] och som ansågs bidra till att höja yrkets status.[81]Det korta håret bidrog till att skapa ett nytt yrke, damfrisöryrket, som sedermera kom att innebära en uppdelning i herr-respektive damfrisörer.[82] Utseendets ekonomi började därefter att bli en allt viktigare del av

[72] Carl Axel Brinck (1957), *Svenska Frisörföreningen 1907-1957* Frisörföreningen: Stockholm.
[73] Jonas Olofsson (2003), *Grundläggande Yrkesutbildning Och Övergången Skola-Arbetsliv : En Jämförelse Mellan Olika Utbildningsmodeller* Forskningsrapport- SMIF / Svensk modell i förändring:Uppsala.
[74] Idag Frisörföretagarna, däremellan har organisationen hetat Svenska Frisörföretagarna.
[75] ”Frisöranställdas förbund”, u.å. Nationalencyklopedin
[76] Frisörföretagarna (2012), *Historik*.
[77] Söderberg (2001).
[78] Paula Fass (1979), *The damned and the beautiful : American youth in the 1920's* : Galaxy Books Elektronisk resurs.
[79] Gilbert A Foan ”Herrfrisören och självrakaren”, *Frisörkonst* maj 1929. Refereras i Söderberg (2001).
[80] Söderberg (2001).
[81] Brinck (1957).
[82] Söderberg (2001); Nordberg (2002), Marie Nordberg (2002), 'Långa röda naglar, där går väl gränsen i alla fall!', På nye eventyr - mandsforskere uden graenser : artikler fra nordisk konferance om mandforskning Hillerød, Danmark 26.-27. (S. 66-73: På nye eventyr - mandsforskere uden graenser : artikler fra nordisk konferance om mandforskning Hillerød, Danmark 26.-27. Det fanns damfrisörer även innan, även om de var få eftersom kvinnors hårvård sköttes i hemmen. Damfrisörerna klippte inte hår. När kvinnorna ville klippa håret kort hade damfrisörerna följaktligen inte kunskap att klippa deras hår. Till att börja med var det alltså herrfrisörer, som kallades shingelexperter som klippte kvinnornas hår kort, se Oscar Gustafsson (1947), *Hår- och skönhetsvård : handbok för damfrisörer*. Lindfors: Stockholm.

konsumtionssamhället, [83] men det var först efter andra världskriget som kvinnors besök hos frisören blev en betydande del av den västerländska ekonomin.[84]

Damfrisöryrket övertogs med tiden av kvinnor, samtidigt som rakningen, med rakapparatens införande i princip försvann från herrfrisörens sysslor och istället utfördes i hemmet. En annan förändring av herrfrisöryrket var då det under 1960- och 1970-talet blev modernt för män att låta håret växa, vilket betydde mindre frekventa besök hos herrfrisören. En stor förändring för damfrisöryrket var när Vidal Sassoon introducerade klippningar som skulle resultera i geometriska klippningar och lättskötta frisyrer.[85] Det bidrog till att damfrisöryrkets arbetsuppgifter förändrades då det blev mindre vanligt att tvätta och lägga håret på spolar hos damfrisören, något som tidigare var vanligt. Under 1970-talet uppstod så kallade mixade salonger för båda könen där både manliga och kvinnliga kunder expedierades. I Sverige slogs också dam- och herrfrisörutbildningarna ihop under 1980-talet och yrket blir ett yrke, frisöryrket.[86]

Efter att dam- och herrfrisöryrket slagits ihop kom många att förknippa yrket med femininitet, yta och flärd. Hår, skönhet och mode har sammankopplats med kvinnor, femininitet och fåfänga.[87] Idag är de allra flesta som utbildar sig till frisörer i Sverige kvinnor.[88] I många länder kvarstår dock uppdelningen i yrket mellan dam- och herrfrisörer. I Sverige och västvärlden finns en stereotyp om den manliga (dam)frisören som homosexuell och feminin.[89] Samtidigt är det ofta den manliga (dam)frisören som framställts som mer konstnärlig och tekniskt skicklig än sina kvinnliga kollegor.[90] Denna konstnärsdiskurs etablerades på 1600-talet då manliga frisörer framställdes som konstnärer med en speciell känsla för mode och skönhet. [91] De flesta kända (dam)frisörer såsom exempelvis Björn Axén, tidigare nämnda Vidal Sassoon och Toni & Guy är män.[92] Den manliga herrfrisören har däremot ofta betraktats som något ointresserad av nyheter inom yrket.[93]Istället är det damfrisörerna som har varit snabba på att ta till sig nyheter inom kåren och det har varit stort fokus på kvinnliga kunder

[83] Söderberg (2001).
[84] jfr. Kate Huppatz (2012), *Gender capital at work : intersections of femininity, masculinity, class and occupation*, Basingstoke: Hampshire.
[85]"Vidal Sassoon" u-å Nationalencyklopedin.
[86] Gunilla Andersson Gustafsson, (2002), *Den inre teatern i lärandet : en studie om kunskapsväxandet inom hantverk,* doktorsavhandling. Tekniska högskolan: Stockholm.
[87] jfr. Björk (1999); Söderberg (2001).
[88] Skolverket (2019/2020).
[89] Huppatz (2012); Nordberg (2002).
[90] ibid.
[91] Alicia Caticha (2019), '"Neither Poets, Painters, nor Sculptors": Classical Mimesis and the Art of Female Hairdressing in Eighteenth-Century France', *Eighteenth-Century Fiction,* 31 (2), 413-38.
413-38, Mary Trasko (1994), *Daring Do's: A History of Extraordinary Hair* Flammarion-Pere Castor.
[92] Huppatz (2012); Nordberg (2005a).
[93] Barbara Brookes & Catherine Smith (2009), Technology and Gender: Barbers and Hairdressers in New Zealand, 1900-1970', *History & Technology,* 25 (4), 365-86.

för frisörerna. [94] De frisörer som framställts som skickliga företagare och drivande i frisörbranschen har framförallt varit damfrisörer, medan herrfrisörer ofta framstått som något ointresserade av att driva yrkets utveckling och också som passiva företagare.[95]

Som en följd av ovanstående kom herrfrisören att bli mer ovanlig i Sverige under slutet av 1900-talet. På senare år har dock en frisör i form av den traditionella barberaren haft något av en renässans och en ny typ av salong börjar bli allt vanligare. Det handlar om nygamla former av herrfrisörföretag som bär prägel av nostalgi och maskulinitet till sin utformning och estetik. I marknadsföringen är det vanligt med tatuerade killar med skägg som på så sätt rättfärdigar den manliga fåfängan utan att frisören riskerar att förväxlas med den ovan beskrivna stereotypen om manliga frisörer som feminina och homosexuella. Även män kan på så sätt investera i sitt utseende utan att riskera att betraktas som feminina. Det kan tolkas som den manliga fåfängans återtåg. Frisörföretagarna anger också att män i allt större utsträckning lägger pengar på sitt utseende. Att som man investera pengar i sitt utseende och hårvård är också relaterat till klass. Män med högre positioner i samhället rättfärdigar investeringar i utseende med att det är en nödvändighet i deras yrken att se välvårdade ut och att de på grund av krävande arbeten behöver tid att rå om sig själva.[96] År 2015 instiftar Frisörföretagarna åter ett gesällprov för barberare med fokus på klassiskt hantverk till exempel rakning med kniv.

Frisöryrket är alltså ett yrke med långt gående hantverkstraditioner, och fortfarande har gesällbrevet en särställning i yrket. Under 1990-talet kom dock idéer rörande företagsekonomi, försäljning och inte minst frisörens framträdande framför kunden att framstå som allt mer viktigt. Ett illustrativt exempel är att 1989 byter Svenska frisörföreningen namn till Sveriges Frisörföretagare. I argumentationen för namnbytet framstår syftet vara att marknadsföra organisationen där betoningen på just företagare och inte minst arbetsgivare kan betraktas som ett sätt att erhålla ökat inflytande över de villkor som yrket utövas inom samt dess status i samhället.[97] Genom en strävan att betona organisationens medlemmar som företagare och arbetsgivare istället för en förening för hantverkare önskade organisationen öka sitt inflytande. Även om frisöryrket alltid har framställts som ett serviceyrke blir det också under slutet av 1900-talet allt mer tydligt att det inte räcker att behärska ett hantverk för att konkurrera om kunden. Betoningen kommer mer och mer att handla om hur frisören framträder som kunnig genom serviceinteraktionen och sitt sätt att tala om sitt arbete för att på så sätt

[94] ibid.
[95] Brookes & Smith (2009); Frisörtidningens ledarsida, 1990:5
[96] Kristen Barber (2008), 'The well-coiffed man: Class, race, and heterosexual masculinity in the hair salon', *Gender & Society*, 22 (4), 455-76.
[97] Frisörtidningens ledarsida, 1989:4

vinna kundens förtroende. Det vill säga det som kallas för estetiskt arbete betonas allt mer. [98] Det estetiska arbetet innebär att framträda genom tal och utseende på ett sätt som tilltalar kunder och är en position som kvinnor ofta har lättare att identifiera sig med.[99] I och med att det blir allt mer betoning på hur frisören kan tala om sitt arbete innebär det också att denne inte bara ska lära sig att prata om sitt hantverk utan också om vilka produkter som kunden bör använda för önskvärt resultat. Det framstår därmed som allt viktigare att sälja inte bara tjänster utan också produkter vilka får större betydelse för frisörernas arbete. I nästa avsnitt görs en beskrivning av hur frisörutbildning förändrats över tid, från lärlingsutbildning organiserad inom skråväsendet till dagens gymnasieskola med påföljande lärlingstid.

Frisörutbildnings förändring över tid

Den svenska yrkesutbildningen reglerades inom skråväsendet fram till mitten av 1800-talet. Skråna skötte utbildningen inom yrkena med ett utbildningssystem som byggde på en mästar-lärling gesälltradition. Denna skyddade från konkurrens samt stod för garanti på yrkeskunnande och kvalitet på hantverket.[100] Genom skråordningarna reglerades hantverksutbildningens längd och hur den skulle organiseras. Då skråväsendet avskaffades kom särskilda lärlings- och yrkesskolor att introduceras under början av 1900-talet.[101] Vid denna tid gjordes en tydlig åtskillnad mellan manuellt och intellektuellt arbete och eleverna på yrkesutbildningen beskrevs många gånger som lata och nöjeslystna. Elever på yrkesutbildningar skulle lära sig att arbeta hårt och att älska att arbeta.[102] Ett hårt och tröttande arbete ansågs möjligt att övervinna med än mer arbete. Statliga yrkesskolor inrättades i syfte att försörja industrins kompetensbehov och som fostrande verksamhet där eleverna skulle fostras till att bli samhällsnyttiga och dugliga medborgare. Att gå sysslolös ansågs onyttigt. [103] Lärlingsskolan var i första hand inriktad på samhällelig disciplinering.[104]

Även om de statliga yrkesskolorna inrättades i början av 1900-talet var det endast ett fåtal frisörer som hade någon form av skolförlagd utbildning. Frisörernas yrkesskola innebar en kombination av att utbilda sig på yrkesskola och på salong. Det första året

[98] Warhurst et al. (2003); Witz et.al. (2000).
[99] Petersson McIntyre (2016).
[100] Olofsson (2003).
[101] ibid.
[102] Anders Hedman (2001), *I nationens och det praktiska livets tjänst : det svenska yrkesskolesystemets tillkomst och utveckling 1918 till 1940*, doktorsavhandling Umeå universitet: Umeå
[103] Åsa Broberg (2014), *Utbildning På Gränsen Mellan Skola Och Arbete : Pedagogisk Förändring I Svensk Yrkesutbildning 1918-1971* Stockholms universitet: Stockholm; Hedman (2001); Jonas Olofsson (2005), *Svensk Yrkesutbildning : Vägval I Internationell Belysning*. SNS förlag : Stockholm.; Anders Nilsson (2008), *Yrkesutbildningen i Sverige 1850-1910*. Årsböcker i svensk undervisningshistoria; Förening för svensk undervisningshistoria. Uppsala.
[104] Berglund (2009).

gick eleverna i yrkesskola. Därefter skrev eleven kontrakt med en frisörmästare för resterande utbildningstid. Elever som inte erhöll kontrakt fick avsluta sin utbildning, vilket gjorde att elever som inte ansågs lämpliga i ett tidigt skede sorterades bort.[105] Det förekom också att yrkesläraren efter några veckors så kallad prövotid kunde avvisa elever från utbildningen.[106] Det andra och tredje året utbildades eleven sju respektive fem veckor på skolan och resterande på arbetsplatsen. Det fjärde året förlades helt och hållet på salongen och därefter avlades gesällbrev i herr- eller damfrisöryrket. De allra flesta utbildades som lärlingar av mästare på salonger. Utbildningstiden var då fyra år för att bli herr- eller damfrisör.[107] Först under den senare delen av 1950-talet började det bli vanligt att frisörer, liksom andra yrken, utbildades inom yrkesskolan.[108]

Lärling blir skolelev; Lgy 70

1971 inrättades linjegymnasiet och yrkesutbildning breddades från att vara strikt yrkesrelaterad till att också innefatta allmänna ämnen (i dag gymnasiegemensamma ämnen). I stället för yrkesskola bedrevs utbildningen inom ramen för gymnasieskolan och eleverna erhöll därmed gymnasiekompetens, dock utan behörighet att söka till högskolan. Det innebar att yrkesutbildningen flyttade från att vara förlagd till arbetsplatsen till skolan.[109] Syftet med att flytta yrkesutbildningar till gymnasieskolan var att göra dem mer attraktiva och bredare till sitt innehåll för att ta bort så kallade återvändsgränder.[110] Ett annat motiv var att jämna ut rekryteringen socialt och könsmässigt. Samtidigt fanns en stark betoning och en tilltro till individens fria val, vilket bidrog till att bibehålla den sociala och könsmässiga differentieringen.[111] Det berodde på att elevers sociala bakgrund i hög grad påverkade deras utbildningsval. Det innebar att trots strävan att jämna ut rekryteringen påverkades den i stort sett inte. Elever som valde de tre- eller fyraåriga utbildningarna hade fortfarande föräldrar med akademiska utbildningar och yrkesutbildningarna förblev snedrekryterande socialt och könsmässigt.[112]

De flesta yrkeslinjerna var tvååriga, men frisörlinjen var treårig. Eleverna utbildades två år på skola och därefter avslutades frisörutbildningen med ett år på salong.[113] Även det året som eleverna arbetade på salong tillhörde de gymnasieskolan och ett

[105] Andersson Gustafsson (2002).
[106] Broberg (2014).
[107] Andersson Gustafsson (2002).
[108] ibid.
[109] Broberg (2014); Berglund (2009)
[110] Berglund (2009).
[111] Elisabeth Hultqvist (2001), *Segregerande integrering : en studie av gymnasieskolans individuella program ,* doktorsavhandling Stockholms universitet: Stockholm.
[112] ibid.
[113] Andersson Gustafsson (2002).

utbildningsavtal upprättades mellan skolan och företaget.[114] Därefter avlades gesällprov inom dam- eller herrfrisöryrket, något som de allra flesta klarade av.[115] Gesällprovet anordnades av Sff och Frisörarbetarförbundet och hade egentligen inget med skolan att göra. Ändå avlade i stort sett alla elever gesällprov, vilket bekostades av arbetsgivaren, något som reglerades i kollektivavtalet. Även utan gesällbrev betraktades eleven som färdigutbildad och var fullbetald.[116] Under 1980-talet slogs dam- respektive herrutbildningarna ihop. Istället blev yrkesutgången frisör, det vill säga två skilda yrken och utbildningar blev ett. Det innebar att eleverna skulle lära sig att behärska två yrken på samma tid. Ett nytt gesällprov instiftades för ”frisöryrket”. Fortfarande klarade de flesta elever av provet, trots att fler moment skulle behärskas på samma tid.[117]

Frisörelev blir hantverkselev och förbereds för högskola; Lpf 94

I syfte att ytterligare öka likvärdighet mellan de studie- och yrkesförberedande programmen instiftades Lpf 94 där samtliga program var högskoleförberedande och treåriga. Frisörutbildningen placerades under hantverksprogrammet som hade en rad olika inriktningar såsom exempelvis båtbyggare, skrädderi och florist. Samtliga yrken inom hantverksprogrammet fick gemensamma kursplaner och betygskriterier.[118] Utbildningen fortsatte att vara yrkesförberedande men eleverna erhöll nu också grundläggande behörighet att söka till högskolan. Då tiden till yrkesämnena kortades ner till förmån för allmänna ämnen förlades specialiseringen av yrket till så kallad färdigutbildning i arbetslivet efter gymnasiet.[119] Eftersom allt mer tid gick åt till att läsa det som under denna period benämndes kärnämnen (i dag gymnasiegemensamma ämnen, exempelvis matematik, svenska och engelska) betydde det att tiden för att träna hantverk som ofta beskrivs som nödvändig blev, väsentligt mycket kortare.[120] För att lösa detta strävade frisörbranschen till att börja med efter att få till stånd ett likande praktikår som tidigare organiserades av skola och arbetsliv gemensamt, något som inte lyckades. Istället för det tredje årets praktik introducerades arbetsplatsförlagd utbildning (apu), som omfattade sjuttiofem dagar fördelat över de tre åren. Det innebar sammantaget att utbildningen från 1950-talets yrkesutbildning där eleverna utbildades heltid på arbetsplatsen under fyra år plus teoriundervisning på kvällar och helger vid denna tid omfattade cirka ett och ett halvt år i yrkesämnet. Dessutom förväntades eleverna på denna tid lära sig att behärska såväl dam- som herrmomenten.[121] Att

[114] Svenska frisörföreningen och Frisörarbetarförbundet (1988). *Riksavtal för frisörbranschen* 1988. 01.02.-1989.01.31
[115] Andersson Gustafsson (2002).
[116] Svenska frisörföreningen och Frisörarbetarförbundet (1988)
[117] Andersson Gustafsson (2002).
[118] Utbildningsdepartementet (1994) *Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolformerna. Lpo 94:Lpf 94*. Utbildningsdepartementet: Stockholm.
[119] Berglund (2009).
[120] Andersson Gustafsson (2002).
[121] Andersson Gustafsson (2002).

elevernas yrkeskunskaper blev lidande märktes enligt Gunilla Andersson Gustafsson på gesällbrevet som allt fler elever fick svårigheter att klara av. Från att tidigare ha klarats av i stort sett alla elever var det nu tjugofem procent av eleverna som klarade av provet på första försöket.[122] I sammanhanget är det dock viktigt att ha i åtanke att det finns risker med att dra alltför stora slutsatser av dessa siffror då det i samband med gymnasiereformen infördes ett nytt betygssystem, från femgradig sifferskala till fyra bokstavsbetyg. I och med det ändrades gesällens bedömningar och branschens examinatorer utbildades i ett nytt bedömningssystem. Det innebär att det är svårt att utifrån antalet godkända gesällprov veta hur mycket elevernas hantverkskunskaper påverkades.

Förutom utmaningarna med en mindre yrkesspecifik utbildning, och kortare tid med utbildning på arbetsplats var det framförallt en annan fråga som under denna period hade stor betydelse för frisörbranschen och det var frågan om utbildningens dimensionering. Hantverksprogrammets frisörutbildning hade ett högt antal sökande och därmed hade de allra flesta elever som antogs höga betygspoäng.[123] Under slutet av 1990-talet och början av 2000-talet kom företrädare för frisörbranschen allt mer att betrakta det som problematiskt att frisöryrket var ett populärt yrke att utbilda sig till samtidigt som elevers förstahandsval skulle tillgodoses. I kombination med friskolereformens genomförande ökade antalet utbildningsplatser explosionsartat till långt fler än vad branschen ansåg sig ha behov av.[124] Frisörföretagarna och Handelsanställdas förbund ansåg att branschen hade behov av cirka 700 frisörer medan det under 2000-talets början utbildades cirka 2700. Det ledde till att arbetsmarknadens parter gjorde upprepade försök att få ner antalet utbildningsplatser, då de ansåg att för många utbildningsplatser ledde till att ungdomar utbildas till arbetslöshet.[125] Då Frisörföretagarna trots intensiva påtryckningar inte lyckas få gehör för begränsning av antalet utbildningsplatser inom gymnasieskolan uppmanar ordförande i Frisörföretagarnas tidskrift sina medlemmar att använda sin tid med kunderna för att informera om att inga fler frisörer behövs.[126] Därutöver uppmanas medlemmar att inte ta emot elever om de inte anser att det behövs fler frisörer i trakten. [127]

Ett nytt utbildningsavtal

Begreppet behörig och obehörig frisör infördes i kollektivavtalet 2008. Som behörig frisör räknas sedan dess frisör med gesällbrev. Gesällbrevet tillmäts följaktligen

[122] Andersson Gustafsson (2002).
[123] ibid.
[124] ibid.
[125] se t.ex. Frisörföretagarna, Handelsanställdas förbund (2012).
[126] Frisörtidningen ledarsida 2007:4.
[127] ibid.

fortfarande stor betydelse i frisöryrket.[128] Det upprättades därmed en skillnad mellan så kallade behöriga och obehöriga frisörer (frisörer utan gesällbrev). Behörig frisör innebär sedan dess också fullbetald frisör, medan obehöriga frisörer har avsevärt lägre lön. Strax därefter, 2010, instiftades ett nytt utbildningsavtal som innebar stora förändringar för utbildningens elever, som sedan dess behövde avlägga ett delprov efter gymnasieskolan och därefter arbeta som ”trainee”. [129] Avtalet konstruerades i nivå ett till fyra där nivå ett var grundutbildningen till exempel gymnasieskolans hantverksprogram. För denna får eleven tillgodoräkna sig 2 500 timmar förutsatt att den är godkänd i svenska, matematik, engelska och samhällskunskap. Varje nivå därefter motsvarar 1000 arbetade timmar. För att komma upp till lönenivå 2 måste elever efter slutgjord gymnasieutbildning genomföra och klara det som kom att kallas ett delprov som instiftas av branschen. Delprovet bekostas av eleven (2500 kronor) och avläggs i slutet av årskurs tre och består av ett teoretiskt skriftligt prov och olika hårvårdsbehandlingar som ska genomföras enligt särskilda kriterier. Elev som inte gör delprovet eller blir underkänd på ett eller flera moment avlönas enligt nivå ett (5906 kronor). Efter avlagt och avklarat delprov arbetar eleven som ”trainee” 3000 timmar som dokumenteras i en utbildningsbok. Därefter kan eleven avlägga gesällprov och om det bedöms som godkänt betraktas eleven som färdigutbildad och är därmed fullbetald.

Det nya utbildningsavtalet kan betraktas som ett sätt för arbetsmarknadens parter att försöka styra såväl innehåll i utbildningen (vilka moment eleven ska behärska) som kvalitén på dessa. Efter en allt mer infekterad debatt där frisörbranschen i allt högre grad tillskrivit utbildningen och dess elever som ett problemområde som i huvudsak kan sammanfattas i tre punkter: (i) det utbildas för många elever. Det bidrar till arbetslöshet, osund konkurrens, svartarbete och utarmar frisöryrket. (ii) Kvalitén på utbildningen är för låg, framförallt på grund av för få yrkestimmar, färre elever avlade gesällprov och de som gjorde det hade problem att klara av provet. (iii) Elevernas lönekostnader är för höga i förhållande till vad de kan. I branschtidskrifter kommer elever allt oftare att diskuteras i termer av anställningsbarhet. Ofta framstår då elevens lön som allt för hög för att eleven ska vara lönsam att anställa, eftersom denne har begränsade yrkeserfarenheter. Anställningsbarhet var också ett begrepp som var framträdande i förarbetet till Gy 2011, och kom att bli mycket omdiskuterat. Den sedan början av 1900-talet dominerande föreställningen där det ansågs som onyttigt att gå sysslolös återfinns i detta kollektivavtal då elever i avtalet uppmuntrades att arbeta på sin fritid. Elever som arbetar på lov och helger får tillgodoräkna sig dessa timmar i nivå två och kan därmed bli klara snabbare med sin färdigutbildning. Överlag sänktes

[128] Sedan år 2016 finns också en frisörlicens som instiftats av branschen i syfte att skilja ut frisörer från amatörer.
[129] I kollektivavtalet benämns det som trainee, vilket kan likställas med lärling.

lönerna för elever som examinerats från gymnasieskolan och deras utbildning blev avsevärt längre än tidigare.[130]

Avtalet kom att rendera stora protester bland gymnasieskolans elever på grund av nytt yrkesprov och att deras löner sänktes kraftigt. [131] Det nya utbildningsavtalet kom till stånd efter att frisörbranschen under en längre tid upplevt sig ha mindre kontroll över utbildningens innehåll, dimensionering och tiden som eleverna utbildades. Införandet av delprovet kan betraktas som ett sätt för frisörbranschen att försöka påverka yrkesutbildningens kvalitet och innehåll då elev som inte klarar delprovet får betalt på lönenivå ett (5 906 kr). Den lägre lönen kan också ses som ett sätt att göra utbildningen mindre attraktiv att söka.

Tabell 1.Översikt över förändring av utbildning och löner 2009–2010 frisörelever

År	**Utbildning**	**Arbetstitel**	**Lön**
2009	3 år gymnasieskola Gesällbrev	Behörig frisör	19 685kr +arbetsprovision
2009	3 år gymnasieskola Ej gesällbrev	Obehörig frisör	13 780kronor+ arbetsprovision
2010	3 år gymnasieskola Delprov (kostnad 2500 kr)	Trainee 1000 timmar	Lönenivå 2: 8 858 kronor
		Trainee 1000 timmar	Lönenivå 3: 12 795+ arbetsprovision 10% på inarbetat belopp över 19 756 kr
		Trainee 1000 timmar	Lönenivå 4: 13 780+ arbetsprovision 10 % på inarbetat belopp över 21 083 kr
2010	3 år gymnasieskola. Ej delprov	Trainee nivå 1 till avklarat delprov	5 906 kronor (lönenivå 1)

Frisöraspirant och en anställningsbar entreprenör; Gy 11

I mars 2008 presenteras Gymnasieutredningen Framtidsvägen– en reformerad gymnasieskola.[132] Den kom sedermera att ligga till grund för den gymnasiereform som införs 2011 (Gy 2011). Yrkesutbildningen skulle återigen vara ett yrkesprogram istället för yrkesförberedande program och leda till yrkesexamen inom valt yrke. Till följd av att yrkesutbildningen blev mer yrkesspecifik erhåller elever inte längre grundläggande

[130] Notera att elever som exempelvis gick i årskurs ett och arbetade på sommarlovet avlönades enligt nivå två, medan elever som gått ut gymnasiet, men inte blivit godkänd på delprovet, eller inte gjort delprovet avlönas på nivå ett.
[131] Se tex. *Nya regler upprör frisörelever eftermiddag* i P4 Värmland; *Frisörelever blir blåsta på sin examen* Alla studier
[132] SOU: 2008:27

högskolebehörighet på yrkesprogrammen. För hantverksprogrammet föreslås fem inriktningar (florist, frisör, skrädderi, finsnickeri och övriga hantverk). Frisörbranschen ansåg dock att frisör inte är möjligt att bli på tre år och därför blir det sedermera *frisöraspirant* som föreslås som examen för elever som avser att arbeta inom frisörbranschen. För att bli behörig frisör kvarstår kravet på 3000 timmars färdigutbildning i arbetslivet och därefter gesällprov.

Intentionen med reformen var bland annat att låta människor tidigt göra sitt val till yrke eller vidare studier vilket förväntades innebära att utbildningsvägen blev tydligare. En tydligare utbildningsväg ansågs i sin tur innebära att unga människor snabbare skulle komma ut i arbetslivet. Ett annat argument var att yrkesutbildningarnas status och attraktionskraft skulle höjas genom att göra dem mer yrkesspecifika. Frisörutbildningen bedrevs fortfarande inom hantverksprogrammet men fick kursplaner som var yrkesspecifika. En ökad samverkan mellan skola och arbetsliv förespråkades och nationella och lokala programråd inrättades. I Gymnasieutredningen som föregick läroplanen[133] framkom det att florist och frisörbranschen framställer det som ett problem med allt för många elever. Som lösning på detta föreslås att antalet platser för arbetsplatsförlagt lärande (apl) ska styra antalet utbildningsplatser.[134] Därigenom antas branscherna kunna vara med och reglera hur många som utbildas. I läroplanen blev det sedan tydligt att huvudmannen vid utbildningens start ska visa att det finns planerade apl-platser. På så sätt tillskrevs huvudmannen ansvar för att utbildningen inte ska överdimensioneras.

Gymnasiereformen Gy 11, kan betraktas som ett brott mot de tidigare idéerna om en allt mer sammanhållen gymnasieskola. Istället framträder fokus på arbetsgivarens behov samt att elever ska bli anställningsbara och entreprenörer.[135] Inom hantverksprogrammet finns en särskild betoning på entreprenörskap då kursen entreprenörskap är obligatorisk på programmet vilket den t.ex. inte är på bygg- och anläggningsprogrammet. I hantverksprogrammets examensmål anges det att utbildningen ska ge kunskap i entreprenörskap och företagande då hantverksyrken kräver ”initiativförmåga, idérikedom, självständighet, personligt ansvarstagande, samarbetsförmåga och egen drivkraft”.[136] Detta beskrivs som viktigt för att kunna ”skapa och behålla en kundkrets” oavsett om vederbörande är anställd eller driver eget företag. Ett allt större fokus på att yrkesutbildningens elever ska bli anställningsbara

[133] SOU 2008:27. *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola. Betänkande av gymnasieutredningen.* Stockholm: Utbildningsdepartementet.
[134] Benämningen av elevernas praktik ändras här också till arbetsplatsförlagt lärande (apl) från tidigare använda arbetsplatsförlagd utbildning (apu).
[135] Mattias Nylund (2013), *Yrkesutbildning, Klass Och Kunskap : En Studie Om Sociala Och Politiska Implikationer Av Innehållets Organisering I Yrkesorienterad Utbildning Med Fokus På 2011 Års Gymnasiereform*, doktorsavhandling, Örebro universitet: Örebro.
[136] Skolverket (2011). s. 125.

och entreprenörer sker på bekostnad av yrkesutbildningens medborgarfostrande funktioner som i denna reform tonas ner.[137] Arbetsgivarnas inflytande över yrkesutbildningarna skulle också öka. Ett sådant exempel är att i förarbetet angavs det att antalet utbildningsplatser ska regleras av antalet apl-platser,[138] alltså liknande resonemang som Frisörföretagarna tidigare framhållit. [139]

Efter 2011 minskade antalet sökande till yrkesutbildningar i allmänhet. Bland det största tappet återfanns inom hantverksprogrammet frisör, något som uppmärksammas i flera medier.[140] Även året efter reformens införande var hantverksprogrammet det program som tappade flest antal sökande av alla nationella program.[141] Detta innebar att på många skolor kom alla elever som var behöriga att söka in på frisörutbildningen. Det vill säga från att ha varit en av de utbildningar som generellt sett krävt högst betygspoäng för att bli antagen sjönk elevernas antagningsbetyg kraftigt. Som orsak till att färre ungdomar valde yrkesprogrammen angavs ofta att de inte längre gav grundläggande behörighet. För att göra yrkesutbildningen mer attraktiv infördes därför en förändring som gör att elever på yrkesprogram ska erbjudas att läsa kurser för grundläggande behörighet till högskolan förutsatt att de utnyttjar sina individuella val till högskoleförberedande utbildning. Kollektivavtalet för frisörelever reglerar dock att det blir omöjligt för elever att erhålla högskolebehörighet inom ramen för grundutbildningen. Detta eftersom poängen inom programfördjupningen redan är intecknade då kollektivavtalet reglerar att elever ska läsa maximalt antal yrkeskurser (upp till Frisör 6a). Det betyder att branschens krav på specialisering begränsar elevernas valfrihet. [142]

Trots att yrkesämnena får större utrymme och utbildningen bidrar till en yrkesexamen och antalet utbildningsplatser minskar kraftigt då färre elever söker till programmet är Frisörföretagarna inte enbart nöjda. I Frisörföretagarnas tidskrift beskriver de det som att det nu är ”en helt annan grupp” elever som framstår som en utmaning för såväl lärare som frisörföretag:

> I gymnasieskolan har de idag för få yrkestimmar. När vi Frisörföretagare var med som remissinstans och försökte påverka nya läroplanen Gy 11 tryckte vi på att det skulle bli fler yrkestimmar. Det blev det också, men istället tog man bort högskoleförberedande ämnena, vilket har gjort att färre söker sig till frisörprogrammet. Detta har i sin tur lett

[137] Mathilda Liedman & Sven-Eric Liedman (2008), 'Den livslånge lärlingen', *Utbildning & Demokrati*, 17(1), 17-28.; Nylund (2013); Carlbaum (2012).
[138] SOU: 2008:27
[139] Frisörtidningen 2007:4, ledarsida
[140] se t.ex. Barometern (2012) *Elevbristen slår hårt*; Smålandsposten (2012) *Rekordmånga obehöriga elever*; Sydsvenskan (2011) *Frisörutbildning tappar stort*.
[141] Skolverket, (2013) rapport 395. *Elever per programtyp och program* : [gymnasieskolan] Skolverket: Stockholm
[142] Liknande system förekommer också på byggprogrammet, se Berglund (2009).

> till att det är en annan grupp elever som väljer att gå utbildningen. Nu är det lättare att komma in, man kanske inte ens har behörighet från grundskolan. På landets gymnasieskolor har lärarna därför en helt annan grupp att jobba med. Då kommer det inte ut den typ av elever som våra medlemmar är vana vid.
> *Staffan Westman vice Vd Frisörföretagarna i Frisörtidningen nr 7/2014, s. 55*

Då Frisörföretagarna nu talar om en annan grupp elever tolkar jag det som att elever framställs som att de på ett annat sätt än tidigare inte anpassar sig till en av frisöryrket och frisöryrkesutbildning förväntad frisörelevidentitet. Problematiken synes sålunda kunna sammanfattas med att om de gymnasiegemensamma ämnen ges stort utrymme försvagas yrkesämnena, och om de gymnasiegemensamma ämnena försvagas kommer fler svagt studiemotiverade elever. Här skulle vi kunna ana att det handlar om en förändring av de sökande elevernas sociala bakgrund. Elevernas sociala bakgrund har dock varit föräldrar med litet utbildningskapital och litet ekonomiskt kapital även tidigare.[143] Däremot är spridningen mellan elevers betyg från grundskolan betydligt större nu än tidigare. Alltjämt är det i stort sett enbart tjejer som söker till frisörinriktningen i gymnasieskolan.

Åren därefter kommer Frisörföretagarna att allt mer brottas med att det är färre unga som vill bli frisörer. Den tidigare framställningen av utbildning med för många elever som ett hot för frisöryrket har omkullkastats. 2018 presenterar Frisörföretagarna utredningen *Var tog alla frisörer vägen?* [144]I utredningen beskriver arbetsgivarna svårigheter att rekrytera det som de kallar anställningsbar personal och önskar fler anställningsbara frisörer. [145] Anställningsbara frisörer beskrivs i här i första hand vara behöriga frisörer, men det finns också önskemål om att anställa trainees i hopp om att de ska stanna kvar på arbetsplatsen efter avlagt gesällprov. I utredningen framställs frisöreleven som problematisk på grund av att det blivit allt vanligare att elever har diverse diagnoser, är omotiverade och inte har tålamod att träna mycket, eller har ”prestationsångest”.[146] Det efterlyses också tydligare studie- och yrkesvägledningar då många elever fått rekommendationen att söka utbildningen som ”en lätt och rolig väg om eleven har svårt att tänka sig ett program där den behöver plugga mycket”. [147] Under hösten 2019 beslutar regeringen att inriktningen frisör byter namn till frisör, barberare och hår-och makeupstylist, något som välkomnas av Frisörföretagarna och antas kunna attrahera mer killar till programmet. [148]

[143] Broady & Börjesson (2008).
[144] Frisörföretagarna, (2018) *Vart tog alla frisörer vägen?*. Utredning kring utbildningssituationen i frisörbranschen.
[145] ibid.
[146] ibid. s.11
[147] ibid. s11
[148] Frisörföretagarna (2019). *Ny inriktning för hantverksprogrammet. Frisör, barberare och hår och make-upstylist.*

Sammanfattning

Sammanfattningsvis har alltså frisöryrket bytt kön från att vara ett manligt kodat hantverksyrke till att bli ett feminint kodat yrke med allt större betoning på service och företagande, samtidigt som starka hantverkstraditioner fortfarande värderas högt i form av exempelvis gesällbrevet. Utbildningen har förändrats från att vara en lärlingsutbildning till att under 1900-talets senare del bli allt mer skolförlagd. Allt sedan frisörutbildning blev en utbildning som organiserades inom gymnasieskolan har frisörbranschen verkat för att behålla inflytande över såväl utbildningens dimensionering som dess innehåll. Framförallt var dimensioneringsfrågan under 2000-talets början fram till omkring 2011 infekterad då frisörbranschen ansåg att det utbildades betydligt fler frisörer än det fanns arbete till. Utbildningens kvalitet kom också i detta sammanhang allt mer att ifrågasättas och ett nytt utbildningsavtal instiftades. Dimensioneringsfrågan tycks idag i det närmaste obefintlig, eftersom det numera anges vara brist på frisörer.

Identitet och femininitet; trådar i avhandlingens teoretiska väv

Det var mej en ohygglig massa lager!
Kommer aldrig själva kärnan i dagen?
(Plockar sönder hela löken)
Nej fan om den gör! Till det innersta inne
är det skal på skal på skal, bara mindre och mindre.
Peer Gynt, akt 5, i tolkning av Lars Forsell

I det här kapitlet redogörs för de teorier som används i avhandlingen i syfte att undersöka hur (yrkes)identiteter i frisörutbildning iscensätts ur ett köns- och klassperspektiv, med särskilt fokus på femininitet. För att undersöka det har jag tagit hjälp av Judith Butlers teori om hur kön görs genom performativa handlingar samt Beverly Skeggs teori om hur kön skapas tillsammans med klass. Inledningsvis redogörs för identitetsbegreppet, därefter kön, normer, relationer och klass. Kapitlet avslutas med en sammanfattande reflektion över de teoretiska perspektiven.

Identitet som görande

När identitetsbegreppet diskuteras i litteraturen händer det att det refereras till när Peer Gynt i Henrik Ibsens drama ska skala en lök. När Peer Gynt på ålderns höst ser tillbaka på sitt liv och ska försöka förstå detta fastnar han vid en lök och uppmanar sig själv; ”Nu ska du skalas, kära Peer!” När han blickar tillbaka på livets olika perioder och identiteter, finner han att dessa är lagrade ovanpå varandra. När han plockar isär löken konstaterar han det han egentligen redan visste, det finns ingen kärna. Kärnan framstår i Ibsens drama som en metafor för en fast identitet där essentialistiska perspektiv tolkar

människans identitet som en fast punkt, en essens, vilken existerar inuti var och en oberoende av andra människor, sammanhang och aktiviteter. Grovt förenklat skulle vi kunna förstå detta sätt att betrakta identitet som att människor handlar som de gör på grund av (denna kärna som bestämmer) vilka de är. Människan antas då födas med denna essens, ett innersta ”jag” som är oföränderligt. Ett exempel skulle kunna vara föreställningen att tjejer har ett medfött intresse för att göra sig fina i håret och att ta hand om andra, det är därför det är så många tjejer som blir frisörer. Denna förklaring ter sig mindre sannolik då det inte alltid har varit tjejer som har utbildats till frisörer och att det i början av 1900-talet i Sverige i stort sett inte fanns frisersalonger för kvinnor (tjejer). Förklaringen ter sig också mindre sannolik om vi riktar blicken till andra länder där frisöryrket inte heller idag är ett feminint kodat yrke. I Turkiet betraktas exempelvis inte omsorg om sitt utseende som ett utryck för fåfänga och som länkat till femininitet, utan kopplas samman med manlig status och identitet.[149] Identitet, liksom vad som betraktas som kvinnligt och manligt, är liksom samhällen med andra ord föränderliga och varierar över tid och kontext.

I stället för i termer av essens där identitet är något människor ”har” är avhandlingens övergripande ansats socialkonstruktionistiskt där inspiration har hämtats från den amerikanska filosofen Judith Butler[150], vars tänkande bland annat utgår från Michel Foucault och Jacques Derrida, och feministisk poststrukturalism.[151] I enlighet med detta perspektiv är vår förståelse av världen inte möjlig att ta in som en ”objektiv sanning”. Istället konstrueras den mellan människor, genom interaktion.[152] Det är följaktligen alla sorters interaktioner med särskild betoning på språket som betraktas som betydelsefulla.[153] Det innebär att istället för att betrakta handlingar som något som kan förklaras av en kärna, är det genom handlingar som vi gör identitet. Identiteter betraktas därmed som språkligt skapade positioner. Jag ser alltså inte identitet som ett uttryck för en inre kärna (expressiv) utan som görande i kontinuerlig konstruktion, det vill säga performativ. I ett performativt perspektiv finns ingen fast identitet som bestämmer att vi exempelvis som kvinna eller man talar på specifika sätt på grund av kön. Föreställningar om kön, yrke, sexualitet och etnicitet blir därför till genom ett görande som är situerade i sin kulturella historiska kontext.

---

[149] Nordberg (2002).
[150] Butler (2007).
[151] Feministisk poststrukturalism kan beskrivas som en feminism som följer- men inte ersätter- liberal och radikal feminism, enligt Hillevi Lenz Taguchi (2014), *In på bara benet : en introduktion till feministisk poststrukturalism och subjektivitetsteori*. Gleerup: Malmö. Hon beskriver också hur den liberala feminismens idéer framförallt handlade om kvinnors rätt till lika löner, arbete och positioner som män, medan radikalfeminismen hyllade det specifikt kvinnliga grundat på essentialistiska förståelse av kön som ett sätt att väga upp för kvinnors underordning. Feministisk poststrukturalism vill istället lösa upp kategorier manligt och kvinnligt (ibid.).
[152] Vivien Burr (2015), *Social Constructionism* Routledge: London.
[153] ibid.

Identitet, som enligt latinets identitas betyder ”samma” eller ”densamma”, har ofta tolkats som att identitet är något sammanhållet. Det finns dock anledning att fundera över vad detta ”samma ” skulle kunna vara. Det skulle exempelvis kunna syfta till att vara sig lik, den samma över tid, eller att vara likadan som någon annan, det vill säga markera tillhörighet.[154] Judith Butler ifrågasätter vad det finns för grund att anta att identiteter är självidentiska, förblir den samma och något som besitter enhetlighet och inre sammanhang.[155] Det vill säga ett antagande om att subjektet skulle vara förbestämt och existera likadant utan att variera över tid och i kontext. Ett subjekt i Butlers mening är inte en enskild individ utan en språkligt formad struktur [eng. linguistic structure in formation][156] Ett subjekt kan följaktligen inte existera utan språk, utan idén om vad ett subjekt är och ska vara skapas då vi försöker beskriva detta subjekt, [157]eller som Butler slagfärdigt formulerar det: ”there need not be a 'doer behind the deed,' but that the 'doer' is variably constructed in and through the deed.”[158]Det finns ingen aktör bakom handlingen. Det innebär att ett subjekt alltid är en representation eller iscensättning av tilltal som inte refererar till sig själv i essentiell mening. Föreställningar är därför inte mentala konstruktioner som vi kan plocka fram ur människors inre utan diskursiva framställningar som performativt skapar exempelvis kön, yrke och femininitet. Subjektet befinner sig därmed i en process av ständig rörelse. När Peer Gynt skalar sin lök skulle han med ett performativt perspektiv, istället för att leta efter kärnan, kunna betrakta varje lager på löken som ett slags tillfälliga avtryck, eller identifikationer, vid bestämda sammanhang.

Det är följaktligen genom språket vi skapar gränser för vilka som är ”vi” och ”dem” och på så sätt upprätthåller vi gemenskaper, vilka i sin tur också skapar gränser till andra.[159]. En sådan gräns som är betydelsefull för den här studien är den som definierar vad en frisör är, vad denne kan och vilka som tillhör frisöryrket.[160] Språk och det vi uppfattar som ”verklighet” vävs därigenom samman genom att språket frambringar

[154] se t.ex.Assarsson och Sipos-Zackrisson (2005).
[155] Butler (2007).
[156] Sara Salih (2002), *Judith Butler*. Routledge critical thinkers. Routledge: London.
På så sätt skiljer sig subjektet i poststrukturalistisk förståelse från såväl det humanistiska subjektet som redan är givet, eller en strukturalistisk förståelse av subjektet där subjektet framstår som en produkt av samhälleliga strukturer, se Lenz Taguchi (2014).
[157] Lenz Taguchi (2014).
[158] Judith Butler (1990), s 142 *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge: New York.
[159] jfr. Jonsson (2007); Etienne Wenger (1998), *Communities of Practice : Learning, Meaning, and Identity* Cambridge University Press: Cambridge.
[160] Silvén (2004) beskriver hur det för måleriyrkets del handlar om mötet mellan modernitet och maskulinitet som aktörer inom branschen förhandlar det som är måleriyrkets professionalitet, det vill säga föreställningar om vad en yrkeskunnig målare bör vara och kunna. Eftersom måleriyrket är ett yrke som inte är skyddat av några lagstadgade gränser för vem som får måla eller kalla sig målare innebär det att olika aktörer strävar efter att upprätthålla gränser med andra medel. På liknande sätt förhandlas gränser inom frisöryrket, vem som ska vara frisör, vad denne ska kunna och hur den ska vara. De gränserna måste olika aktörer ständigt göra dessa gränser och upprätta dem på andra sätt än formella medel. Målarnas professionalitet gestaltas och produceras genom det som Silvén benämner *materiella, estetiska och kroppsliga praktiker*.

det som det säger sig beskriva, med andra ord är språket performativt. Språket är i denna mening inte bara något som ger saker dess betydelse utan det utlöser också handlingar som har materiella effekter.[161] De olika föreställningar om tjejer, frisörutbildning och frisöryrke som artikuleras betraktar jag därmed inte bara som uttryck för olika uppfattningar utan de skapar också vissa handlingar, gemenskaper, upplevelser och frisörelevsubjekt.[162] Då deltagarna i studien pratar om sig själva och andra tolkar jag det alltså som meningsskapande diskurser som i sig skapar det som det beskriver. Det vill säga de skapar, iscensätter och gör sig själva och andra när de beskriver vilka de är och inte är liksom vilka andra är och inte är.

När identiteter betraktas som något som görs innebär det också att de är föränderliga. De bilder vi har av världen och varandra kunde vara annorlunda.[163] Det innebär att de sätt som vi uppfattar och representerar världen är kulturellt och historiskt specifika. Diskursen länkas dock till mer än språket i form av talade ord, allt är språk både uttalat som outtalat. Butler knyter an det outtalade språket till kroppen, handlingar och praktiker. En diskurs är ett analytiskt begrepp som kan beskrivas som ett bestämt sätt att tala om eller förstå världen.[164] Men diskurs är inte bara talet om något utan det är snarare innebörden och betydelsen i det som sägs, vad det betyder och hur det påverkar vårt handlande.[165] Diskurs betraktar jag som något som människor producerar, reproducerar och utmanar i sin vardag. I detta perspektiv gör människor inte en identitet utan flera, multipla identiteter som är socialt skapade genom språket eller med andra ord diskurser. Vi gör alltså inte bara en identitet utan flera identiteteter som varierar beroende på sammanhang och vad som finns diskursivt tillgängligt för oss. De flesta människor skulle nog också känna igen sig i att vi framträder olika i olika sammanhang och över tid utan att för den skull vara falska eller spela teater. Då vi funderar över vem eller vilka vi är ”på riktigt” och ska försöka ge ett entydigt svar på det framstår det ofta som en väldigt svår och som jag ser det omöjlig uppgift. Resonemang som ”hon är inte sig själv”, ”innerst inne är hon snäll” eller ”han ska förverkliga sig själv ”, eller ”hitta sig själv” förefaller således orimliga. Dels för att något innersta själv inte existerar. Dels för att vi blir till i relationer till något/någon och att vara något i sig själv framstår därför som omöjligt. Butlers subjektivitetsfilosofi innebär som Hillevi Lenz Taguchi formulerar det att ”vi måste tänka följande två påståenden om identiteten samtidigt, på ett sätt som vårt (logocentriskt uppbyggda) språk har svårt att uttrycka (utom möjligt vis i poesin). Alltså: identiteten/subjektiviteten är å ena sidan alltid redan betecknad - given sin innebörd av de diskursiva inskrivningar som

[161] Judith Butler, (1997), *Excitable Speech : A Politics of the Performative*. Routledge: New York.
[162] jfr. Nordberg (2005a).
[163] Marianne Winther Jørgensen & Louise Phillips, (2000) *Diskursanalys Som Teori Och Metod* Studentlitteratur: Lund.
[164] Winther Jørgensen & Phillips (2000).
[165] Lenz Taguchi (2014).

konstituerar subjektet - å andra sidan i en ständigt pågående process av betecknade."[166] Tjejerna i den här studien gör flera identiteter som varierar med tid och plats. Föreställningar om exempelvis kön, klass och etnicitet begränsar och möjliggör vilka identiteter de kan göra och de förstås på olika sätt beroende på sammanhang.

Föreställningen om en sammanhållen identitet, som Butler beskriver det, verkar alltså snarare vara ett normativt ideal än en erfarenhet som går att beskriva.[167] Med detta avser hon att det som framstår som koherens och kontinuitet, ett enhetligt subjekt, är socialt upprättade och upprätthållna normer som gör att vi framstår som begripliga.[168]Genom vardagliga aktiviteter upprepar vi vissa handlingar; tal, ageranden, gester, rörelser som gör att vi framstår som enhetliga. *Normer* framstår därför som centrala för att förstå vad det är som gör att vi framstår som begripliga. På liknande sätt som Butler beskriver Beverly Skeggs att vi identifierar eller disidentifierar oss med subjektspositioner som gör att våra identiteter framstår som sammanhängande.[169]Subjektspositioner beskriver Skeggs som effekter av diskurser och (organisations)strukturer. Att disidentifiera sig innebär att särskilja sig genom att ta avstånd såsom i "det är jag inte".[170]Det är en motsats till att identifiera sig med en position. Även Don Kulick argumenterar för att det är mer relevant att tala om identifikation än identitet eftersom identitet är just en tillfällig tillslutning.[171] Denna handlar inte bara om att identifiera sig med utan också om att ta avstånd från det som utesluts. Om identitet innefattar detta samma, den samma, så kan vi alltså tala om identifikationer lika mycket som att vara "det samma", också syftar till avståndstagande. Därför har jag i likhet med flera andra mer konkret valt att tala om (dis)identifikationer och/eller positioneringar. Positionering kan definieras som en process där vi oftast omedvetet kan lokalisera oss till diskurser som möjliggör att vi blir lyssnade på och erkända.[172] De görs i samspel mellan människor och kontext och kan beskrivas både som en aktiv och passiv handling. Ett subjekt, liksom en grupp, kan alltså både positionera sig själv och positioneras av andra. Ett subjekt skapas alltså av diskursiva innebörder, som vi alla måste förhålla oss till. Det innebär att vi tar upp dem, gör motstånd mot dem och vi tänjer på dem genom att förhandla om dess innebörder, något som vi gör såväl som enskilda människor som kollektiv.[173] Därigenom tillskrivs även enskilda subjekt agentskap. Det betyder dock inte att vi är fria att välja hur som helst eftersom subjektets

[166] Lenz Taguchi (2014) s. 99
[167] Butler (2007)
[168] ibid.
[169] Skeggs (2000).
[170] Skeggs (2000).
[171] Don Kulick (2003), 'No', *Language and communication,* 23, 139-151
[172] Bronwyn Davies & Rom Harré (1990) 'Positioning: The Discursive Production of Selves', *Journal for the theory of social behaviour,* 20 (1), 43-63.
[173] Lenz Taguchi (2014).

agentskap begränsas av de diskurser som vi har tillgång till.[174] En människa kan bara ta upp de verktyg som finns tillgängliga. Själva upptagandet är villkorat (har möjliggjorts) av att verktygen gjorts tillgängliga.[175]

Att upptagandet är villkorat innebär att jag alltid uttalar mig från olika diskursivt skapade positioner som för mig är tillgängliga.[176] Enligt Butler möjliggör kulturella flöden, d.v.s. diskurser, *vilka* förhandlingar som kan göras. Det går därför inte att tala om ett fritt väljande subjekt som kan friställa sig från diskurser.[177] Identiteter som framstår som omöjliga att göra i vissa sammanhang kan vara fullt möjliga i andra. Det betyder inte att människor byter identiteter som de byter kläder, husdjur eller kanske frisyrer, utan att de beroende på sammanhang framställs olika med hjälp av olika resurser (diskurser). Det finns begränsningar i att röra sig mellan olika positioner exempelvis genom kroppens materialitet. Även om identiteter betraktas som rörliga och skulle kunna vara och bli annorlunda är de också tämligen låsta i konkreta situationer. Den (de) identitet(er), eller snarare identifikationer[178] som vi använder vid en särskild tidpunkt är inte uppkommen ur ”tomma intet” utan en *avlagring* av tidigare diskursiva praktiker.[179] Det är dessa avlagringar som skapar kontinuitet, likt lagren på Peer Gynts lök.[180]

Genom att tala om (dis)identifikationer/positioneringar kan vi också förstå att människor agerar motsägelsefullt i termer av att vi ibland kanske säger något, men i ett annat sammanhang något annat, eller att vi kanske säger en sak i ett sammanhang men sedan gör något annat. Att vara elev i en yrkesutbildning innebär att det görs anspråk på att elever förväntas lära sig ett yrke, men också att identifiera sig med både sociala positioner och subjektspositioner som erbjuds.[181] Ett anspråk på att identifiera sig med yrket behöver dock inte betyda att elever tar upp, agerar följsamt mot anspråket. Det är också fullt möjligt att motarbeta utbildningens anspråk på dem som deltagare. En anledning till att jag har valt just detta identitetsperspektiv är en strävan efter att inte låsa fast deltagare i specifika positioner utan att öppna upp för variationer. Att människor framträder olika i olika sammanhang har varit en central poäng vid val av teoretiska begrepp, eftersom en avsikt varit att nyansera och utmana många gånger

[174] ibid.
[175] Butler (2007).
[176] På så sätt skiljer sig Butlers perspektiv från symbolisk interaktionism som ser meningsskapande genom sociala förhandlingar som ”perfomancer mellan autonoma och rationellt väljande och intryckstyrande subjekt” Nordberg (2005a). s 345.
[177] Nordberg (2005a).
[178] Don Kulick (2005), The importance of whats gets left out, *Discourse Studies,* 7(4-5) 615-624.
[179] Wetherell & Potter 1992:78 i Winther Winther Jørgensen (2000) s. 107.
[180] jfr. Winther Jørgensen & Phillips (2000).
[181] se t.ex. Colley et al. (2003); Skeggs (2000) skiljer på sociala positioner och subjektspositioner. Sociala positioner berör enligt henne strukturer som klass, kön eller etnicitet som hindrar eller möjliggör förflyttningar till vissa subjektspositioner.

stereotypa beskrivningar av yrkeselever i allmänhet och tjejer på frisörutbildning i synnerhet. Det finns därmed inte ett sätt att vara ”frisörelev” på utan flera, och även samma subjekt varierar över tid och kontext. I studien är exempelvis eleverna både elev och blivande eller icke-blivande frisörer. Med detta som bakgrund avser jag att analysera hur identitet som (frisör)elev på olika sätt görs, iscensätts, genom (dis)identifikationer i frisörutbildning. När jag talar om att identitet iscensätts, framställs eller görs syftar jag alltså på identifikationer eller dis-identifikationer med olika subjektspositioner. För språklig variation använder jag även begreppet positioneringar då jag betraktar begreppen som likvärdiga.

Kön och identitet

I linje med det intagna perspektivet betraktas även könsidentiteter som icke essentiella, producerade och förkroppsligade genom upprepade reglerade performativa praktiker.[182] Som Butler påpekar är det omöjligt att förstå människors identiteter utan kön eftersom människor bara blir begripliga genom att tilldelas kön i enlighet med igenkännliga mönster för könsbegriplighet.[183] Inom könsforskning är strävan att göra upp med stereotypa föreställningar om kön.[184] Under slutet av 1980-talet introducerades på svenska en språklig uppdelning mellan kön och genus för att särskilja sociokulturella och biologiska kön. Ett av huvudargumenten bakom detta var att begreppsliggöra relationerna mellan könen som främst betraktas som socialt och kulturellt skapade. På så sätt kom forskare också att intressera sig för hur det meningssystem som länkat till makt placerar människor i de två uteslutande kategorierna man och kvinna, där könen inte har samma status.[185] Genusbegreppet används ofta för att betona det relationella och föränderliga i maskulinitet och femininitet vad gäller estetik, kroppar och makt.[186] Idag är det få feministiska forskare som ifrågasätter kön som en kulturellt konstruerad maktordning, där föreställningar som knyts till kvinnor och kvinnligt värderas lägre än det som betraktas som män och manligt.[187]

I slutet på 1980-talet introducerade Candance West och Don Zimmermann en teoretisering av kön i form av *doing gender*, det vill säga att göra kön.[188] Femininitet och maskulinitet betraktas då inte som uttryck för stabila könsidentiteter utan något som görs. West Zimmermanns teoretisering är sprungen både ur symbolisk interaktionism som intresserar sig för hur aktörer skapar gemensamma kategoriseringar i vardagen

[182] Butler (2007).
[183] ibid.
[184] Nina Lykke (2009), *Genusforskning : en guide till feministisk teori, metodologi och skrift*. Liber: Stockholm.
[185] Maria Hedlin (2010), *Lilla genushäftet 2.0: om genus och skolans jämställdhetsmål*. Linnéuniversitetet: Växjö.
[186] Ulrika Dahl (2016), En introduktion till genusvetenskapliga begrepp, i Anna Lundberg & Ann Werner (red.), *Kön och genus, femininitet och maskulinitet*. Nationella sekretariatet för Genusforskning: Göteborg.
[187] Hedlin (2010).
[188] Candace West & Don H Zimmerman (1987), 'Doing Gender', *Gender & society,* 1 (2) 125-51.

samt etnometodologi som undersöker hur individer hanterar sitt offentliga uppträdande i mellanmänskliga aktiviteter.[189] Butlers version av doing gender är en teoretisering av kön som performativ där hon väver samman inspirationer från John L Austins talhandlingsteori, Michel Foucaults framställning av subjektet som blir till genom diskurser och Louis Althussers teori om tilltal och svar genom begreppet interpellation.[190]

Butler använder begreppet performativitet för att förklara hur vi blir någon i en ordning baserad på kön, normer och sexualitet. Kön görs genom performativa handlingar, genom att vi ständigt upprepar ord, handlingar och gester. Det är denna upprepning som skapar en, effekt vilken gör att kön framstår som något stabilt och fixerat. Våra handlingar, gester och begär som kan ge intryck av att härstamma från en inre kärna sker i själva verket på ytan av kroppen. Kön är därmed en effekt av upprepade tilltal som kallar in, det vill säga interpellerar, oss i våra könsidentiteter. Då ett barn föds brukar en av de första frågorna ofta röra barnets kön. Barnet kommer sedan att tilltalas på olika sätt beroende på om det kategoriserats som en pojke eller flicka.[191] Butler argumenterar följaktligen för att när barnet föds och läkaren säger att det ”är en flicka” är det inte en beskrivning som speglar barnets kön utan den skapar könet. Detta tal svarar sedan barnet på och på så sätt vävs dessa språkliga benämningar ihop i en komplex väv.[192] Det innebär precis som hos West Zimmermann att det inte finns något fördiskursivt kön, utan det är något som görs i en kommunikativ praktik: ”Gender is always a doing, though not a doing by a subject who might be said to preexist the deed.”[193] Annorlunda uttryckt är kön inte en orsak till våra handlingar utan en effekt av dem.

Feministiska poststrukturalister har ägnat mycket tid åt att problematisera dikotoma uppdelningar som natur och kultur, biologi och social konstruktion. Begreppen kön och genus används på olika sätt där kön ofta definieras i termer av biologi och genus som socialt konstruerat. Butler kritiserar uppdelningen mellan (biologiskt) kön och (kulturellt) genus, eftersom denna uppdelning föranleder oss att tro att genus är socialt

[189] Lykke (2009).
[190] I Austins talhandlingsteori är ett performativ ett ord som bestämmer handlingen, det vill säga ett *ord som utlöser handlingen* (Lykke 2009). Dessa kan vara illokulära eller perlokulutionära Det förra innebär att handlingen är identisk med ordet, exempelvis då en vigselförättare förklarar ett par som äkta makar. Det senare är en *handling som utlöses av orden*, exempelvis som när elever plockar fram sitt material som följd av lärarens uppmaning ibid.. Ett ofta citerat exempel på interpellation är när en polis kallar på en man på gatan genom att ropa: ”Hallå, ni där borta!” När mannen vänder sig som ett resultat av polisens tillrop blir han också bestämd som någon. Tilltalet rekryterar honom som ett subjekt i en ideologi som han svarar på och genom att han svarar på tilltalet genom att vända sig om intar han också den utpekade positionen, han interpelleras (ibid).
[191] Kajsa Svaleryd (2003), *Genuspedagogik : En Tanke- Och Handlingsbok För Arbete Med Barn Och Unga*. Liber: Stockholm.; Butler (2007).
[192] Lenz Taguchi (2014).
[193] Butler (1990) s 24-25.

konstruerat medan kön skulle kunna betraktas och förstås utan kulturell påverkan. En sådan förståelse är enligt Butler missvisande då det skulle förutsätta att könet kommer före genus. På så sätt riskerar begreppen genus och kön att reproducera föreställningen att genus är kultur och kön är natur. Det i sin tur skulle innebära att idén om att könet skapas och etableras fördiskursivt och därmed antas föregå kulturen.[194] Det går alltså inte att tala om genus utan att prata om kön, eftersom denna uppdelning tenderar att göra det biologiska könet som det ”sanna” naturliga och opåverkbara medan genus får beskriva allt annat. Språk och materialitet förstås istället som en sammanvävd interaktion mellan natur och kultur.[195] På engelska argumenterar Butler för att vi bör stryka engelskans sex (kön) eftersom allt redan är gender (genus). Det nordiska begreppet kön/kjønn har vidare innebörder än engelskans sex, där ”sex” begränsas till ”biologiskt” kön/sexualitet. [196]Även om begreppen sex och gender i svenska versioner av Butlers texter översätts till kön respektive genus använder jag framöver begreppet kön, eftersom det som benämns som biologiskt kön inte kan särskiljas från socialt kön.[197] Kön syftar till maktrelationer som formar våra förståelser av kvinnligt och manligt.

När jag talar om kön är det alltså i termer av själva görandet, det vill säga de processer som gör att vi uppfattas som kvinnor och män. Eftersom vår förståelse av kön är diskursivt skapad bidrar det också till att uppdelningen i två oförenliga kön är kontingent.[198] Det innebär att uppdelningen mellan man/kvinna inte är självklar. Precis som Browyn Davies påpekar är det orden kvinna respektive man som är bipolära, inte människorna, och variationerna inom varje kategori är stora. [199]Kategorierna kvinna och man respektive tjej och kille är i sig alltså inte givna. Ändå använder jag dessa kategorier i texten. Att friställa sig från dessa kategorier och skriva om kön vore, som jag ser det väldigt svårt, och inte heller eftersträvansvärt. Könskategorierna man respektive kvinna och de föreställningar som förknippas med könen är svåra att distansera sig ifrån eftersom de styr mycket över våra liv. Eftersom kroppen är central för hur människor framträder för oss ser jag ingen poäng i att försöka skriva något annat. I de flesta fall då vi möter en människa positionerar vi den omedvetet som en kvinna eller man, vilket för med sig för med sig en hel räcka föreställningar som kopplas till respektive kön. I likhet med Marie Nordberg menar jag att eftersom vi folkbokförs i dessa kategorier kan vi också använda dem då vi skriver och forskar.[200] Det betyder alltså inte att jag betraktar dem som oöverskridliga eller enhetliga som sådana, men att

[194] Butler (2007).
[195] Lenz Taguchi (2014).
[196] Eva Gothlin (1999), *Kön eller genus?* Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning.
[197] Butler (2007).
[198] ibid.
[199] Bronwyn Davies (2003), *Hur Flickor Och Pojkar Gör Kön* Liber: Stockholm.
[200] Marie Nordberg (2004a),'" Kvinnlig Maskulinitet" Och" Manlig Femininitet". En Möjlighet Att Överskrida Könsdikotomin?', *Tidskrift för genusvetenskap,* (1-2), sid 47-65.

de är kategorier som har avgörande betydelse för hur vi förstår oss själva och andra.[201] Vissa positioner tycks vara mer önskvärda än andra. Om detta i relation till normer och kön handlar nästa avsnitt.

Normer och relationer

Kön handlar inte bara om det individuella subjektets könsidentitet utan också om hur det präglar och skapas i exempelvis relationer, institutioner, bilder och texter. Även om Butler ibland talar om ”mitt kön” [gender] betyder det inte att det ska tolkas som att vi självständigt bestämmer våra kön. [202] Istället görs kön alltid i relation till andra och annat, det vill säga det görs i en socialitet. Butler kallar det för en ”praktik av improvisationer i en scen av tvång”.[203] Vad detta tvång utgörs av är sociala normer som utgör vår existens.[204] Kategorierna man och kvinna är konstruktioner som blir begripliga genom det som Butler benämner den heterosexuella matrisen.[205] Denna utgör grunden för hur vi förstår kroppar, kön, sexualitet och begär. Det är också genom den heterosexuella matrisen som maskulinitet och femininitet särskiljs och dessa förväntas begära varandra. Den heterosexuella matrisen är den könsordning som sorterar män och kvinnor som olika och skiljer dessa åt. Den dikterar helt enkelt att vi ska vara man *eller* kvinna, och det som svårligen passar in i dessa kategorier betraktas som onormalt eller avvikande[206] Begripliga kön är de som upprätthåller en samstämmighet mellan kön (dvs eng. sex /gender) och sexualitet. För att passera som ett socialt accepterat och begripligt subjekt blir det följaktligen viktigt att vara tydligt igenkännbara som kvinna eller man. Det handlar både om hur vi ser ut och hur vi handlar, rör oss, talar, känner och påverkar oss i hur vi lever våra liv både privat och i yrkeslivet. Dessa normer gör att vissa sätt att framträda ger mer utdelning än andra och normer ser olika ut beroende på det kön vi tilldelats vid födseln: så lär vi oss exempelvis att flickor kan ha kjol och pojkar byxor och att tjejer gärna ska vara finlemmade och mjuka medan killar gärna ska vara grova och hårda. Gör vi på fel sätt riskerar vi att straffas socialt. En man kan exempelvis inte klä sig i kläder som kodas feminint och passera obemärkt. Dessa framställningar upprepas så många gånger att de blir

[201] I texten benämner jag oftast deltagarna som tjejer. Anledningen till att jag benämner dem tjejer och inte flickor, eller unga kvinnor är framförallt eftersom det var så de beskrev sig själva. Även om tjej och flicka ofta framställs som synonymer finns det skillnader. Jenny Magnusson beskriver hur kategorierna flicka ofta positioneras som objekt medan tjej tillskrivs agentskap (subjekt) och därmed inte bör förstås som synonyma, i: Jenny Magnusson (2013), 'Flicka och tjej-Språk och samhälle i förändring?', *Tidskrift för genusvetenskap*, (2-3), 23-44. Ett annat skäl är att ”flicka” infantiliseras. Se Anja Hirdman (2001), *Tilltalande bilder: genus, sexualitet och publiksyn i Veckorevyn och Fib aktuellt,* doktorsavhandling. Stockholms universitet: Stockholm

[202] I svenska översättningar av Butler används genus.

[203] Judith Butler (2006), s 23 *Genus Ogjort : Kropp, Begär Och Möjlig Existens*, Norstedts akademiska förlag: Stockholm.

[204] ibid.

[205] Butler (2007).

[206] Butler (2007).

performativa och vi betraktar dem därför ofta som så naturliga och självklara att vi inte reflekterar över dem.

Det är dock inte tillräckligt att vara igenkännbar som kvinna eller man eftersom föreställningar om kön är tätt sammankopplat med sexualitet, där heterosexualitet framstår som det självklara, naturliga sättet att leva på, något som Butler ifrågasätter. Tvärtom är denna föreställning, enligt henne, normativ, det vill säga heterosexualiteten är normativ. Heteronormativitet innebär en normerande praktik, ett regelverk som förutsätter att alla är eller borde vara heterosexuella. Ett heterosexuellt liv framstår då som det normala och begripliga sättet att leva på. [207]Heteronormativitet innebär att de institutioner lagar, strukturer, relationer och handlingar som upprätthåller heterosexualiteten framstår som något enhetligt naturligt och alltomfattande- alltså det som bidrar till att en viss sorts heterosexuellt liv framstår som det mest åtråvärda och naturliga sättet att leva.[208] Den heteronormativa könsordningen dikterar en logik där feminin är det samma som kvinnlig och kvinna och omvänt med maskulin som manlig och man. En sådan logik gör att heterosexualitet producerar kroppar som framstår som begripliga och följaktligen godkända. Det i sin tur innebär att den sociala kardinalregeln för kön är att kvinnor och män ska vara tydligt igenkännbara som olika kroppar och kön.

Människor agerar i relation till olika praktiker som är normerande. Det som anses normalt kan på så sätt sägas inbegripa en tvetydighet i form av att det både är det som betraktas som det eftersträvansvärda och ideala men också det mest vanligt förekommande.[209] För att en norm ska bli effektfull är det nödvändigt att tillräckligt många människor delar den och tänker utifrån den, det är följaktligen dominerande föreställningar som blir normerande. Det sker genom diskursiva föreställningar som inte bara trycks på oss utifrån. För att de ska bli normerande och dominerande måste vi också själva ta upp och dela dem. Normaliseringar bygger på dessa ständiga upprepande handlingar som genom att utesluta andra alternativ för tillfället fixerar särskilda förståelser och praktiker.[210] Normer fungerar inte bara beskrivande utan också reglerande. Ofta är det saker som vi tar för givet som verkar särskilt normerande och de blir därför ofta synliga genom avvikare. Avvikare som inte agerar i enlighet med rådande normer straffas ofta socialt, men det är också genom dessa som normer tydliggörs.[211] Det är inte särskilt svårt att föreställa sig olika sammanhang där någon har uppträtt på ett sätt som inte förväntats som vi blir uppmärksamma på dem. Att

[207] Butler (2006; 2007).
[208] ibid.
[209] Ambjörnsson (2004), s. 21
[210] Nordberg (2004a).
[211] Butler (2007). Butler använder sig av Foucault som beskriver hur det normala görs genom att definiera avvikarna. Det normala definieras snarast som avvikarnas motsats. Se Michel Foucault (2003), *Övervakning och straff : fängelsets födelse* Arkiv Förlag. Lund.

inte framträda i enlighet med ett förväntat könsframträdande kan till exempel skapa förvirring, beundran eller kanske provokation och kan göra oss osäkra. Frisöryrket är impregnerat med föreställningar som relaterar till kön och sexualitet. Ett sådant exempel är då jag som ung nyutbildad frisör på 1980-talet hade en kund som jag inte kunde avgöra om det var en man eller kvinna. Kunden hade sin plånbok och en kam i bakfickan, bar stora jeans en rutig stor skjorta och arbetade som snickare vilket är manligt kodade tecken. Samtidigt kunde jag ana att kunden hade bröst vilket gjorde att jag trodde att det var en kvinna. Rösten kunde jag inte med säkerhet avgöra om den tillhörde en man eller kvinna, men nog lät det väl som en kvinna? Jag minns att jag blev väldigt förvirrad, för hur skulle kunden klippas? Inom frisöryrket lärs av tradition olika tekniker ut beroende på vilket kön kunden har. Och normen reglerade att det inte skulle anses socialt accepterat att fråga om kunden var en man eller kvinna. Det värsta var då jag skulle ta betalt, eftersom vi på den tiden hade olika priser för dam- respektive herrklippning. Om jag tog pris för "fel" kön hade kunden kanske blivit ledsen eller arg. Dessutom skulle min chef kanske bli arg om jag tog det lägre priset (herrklippning), och det var en kvinna, eftersom det skulle innebära en mindre intäkt för salongen. Normer i samhället präglar därmed oss i vår vardag och inte minst i yrkeslivet.

Tjejer och grejer som gör femininitet

Begreppen femininitet och maskulinitet har gjort det möjligt att analysera normer och föreställningar utan att nödvändigtvis knyta an det till biologiskt kön, eller som Nordberg formulerar det lösgjorda från den kroppen.[212] Det betyder att det är möjligt för män att iscensätta femininitet och för kvinnor att göra maskulinitet. Maskulinitet kan således användas för att beskriva mäns liv, upplevelser och könsformeringar och det kan också användas för att beskriva könskodningar av ämnen, platser och på så sätt synliggöra det som konstituerar manliga subjekt.[213]Begreppen femininitet och maskulinitet kan alltså förändras till dess innebörd, men skriver Nordberg, könsdikotomin kommer att reproduceras om vi fortsätter att använda dem på ett sådant sätt att det strukturerar vårt tänkande och vår praktik. Om målet är att dekonstruera kategorierna man och kvinna är risken ändå överhängande att kvinnokroppen blir den som gör femininitet och manskroppen maskulinitet. Därigenom kvarstår konstruktionen av man och kvinna som varandras oförenliga motsatser. Det innebär att då män gör femininitet och kvinnor maskulinitet tenderar dessa att passera utan att faktiskt framträda. På så sätt finns det en risk att det faktiskt blir så att forskning om kön/femininitet/maskulinitet/ riskerar att reproducera den binära uppdelningen av kön trots att avsikten är annorlunda.

[212]Nordberg (2004a).
[213] ibid.

Lika lite som det finns ett sätt att vara frisörelev på finns det ett sätt att iscensätta femininitet på. Det finns alltså många olika femininiteter som trängs och konkurrerar med varandra och som relaterar till andra maktordningar som klass, etnicitet och sexualitet. Precis som alla kulturella föreställningar existerar normer beroende av sammanhang, tid och plats. Normer är, som tidigare nämnts, sådant som tas för givet som sanningar som något naturligt och bortom kritik. Dessutom har de, som Ambjörnsson påpekar en hierarkisk ordning. Vissa sätt att framträda (som tjej) ger helt enkelt högre utdelning än andra.[214] Detta sätt att framträda som tjej kallar Ambjörnsson för en *normativ femininitet*. En normativ femininitet framstår följaktligen som en priviligierad form av femininitet, det vill säga en femininitet som värderas högre än andra. Att en femininitet är normativ betyder att den är något som tjejer alltid har att förhålla sig till, men inte att någon alltid lyckas med att göra den. Det ska dock poängteras att denna form av femininitet lika lite som allt annat är en fast och stabil position utan att kan förändras. En normativ femininitet utgör den högst värderade formen av femininitet vid en viss tid och plats. Även om en normativ femininitet är den högst värderade är den alltid underordnad en priviligierad maskulinitet.[215]

En respektabel kvinna- femininitet och klass

Föreställningar om normalitet är förutom kön även förbundna med klass. Skeggs använder begreppet respektabilitet för att analysera hur femininitet och klass måste förstås tillsammans.[216] Genom historiska beskrivningar visar Skeggs hur föreställningar om ideal kvinnlighet i samband med borgarklassens framväxt under 1800-talet kom att prägla medelklasskvinnor. Kvinnlig var den medelklasskvinna som genom utseende och uppförande framstod som respektabel och skötsam. Hur vi talar, vem vi talar med samt hur vi klassificerar andra och viktigt, hur vi identifierar och dis-identifierar är beroende av såväl kön som klass. De som har framträtt som respektabla har varit Vita, heterosexuella medelklasskvinnor. [217] Klass definierar Skeggs som ”en diskursiv historisk specifik konstruktion, en produkt av medelklassens politiska konsolidering, och den innehåller inslag av fantasi och projektion”.[218]Klass har en historisk uppkomst som bidrar med diskursiva ramar som sedan möjliggör ojämlikhet. Den diskursiva konstruktionen av klass tilldelar sedan människor bestämda positioner som är avgörande för hur vi uppfattar oss själva och uppfattas av andra.[219] Skeggs tar sin

[214] Ambjörnsson (2004).
[215] En normativ femininitet kan också jämföras med det som Connell (1987) kallar för en betonad femininitet enligt Ambjörnsson (2004).
[216] Skeggs (2000)
[217] Skeggs (2000) skriver Vit med stort V för att undvika normalisering.
[218] Skeggs (2000) s.16; Klass kan också konstrueras och beskrivas genom yrkesstatus enligt Ulfsdotter Eriksson (2006). Yrkesstatus tillskrivs olika yrken där aspekter som utbildningsnivå, löner, och inte minst kön är av betydelse (ibid.). Tjejerna talade sällan om klass då jag frågade dem, däremot var status ett ord som de använde. Skeggs själv värjer sig dock för att tala om status istället för klass.
[219] Skeggs (2000).

utgångspunkt i Pierre Bourdieus klassteori och det är också så jag förstår klass. Bourdieu urskiljer tre sorters kapital; (i) ekonomiskt (inkomster, förmögenheter etc.), (ii) kulturellt (förkroppsligade dispositioner, utbildningar etc.), (iii)socialt (relationer och de möjligheter som vi får genom dessa).[220] Därutöver finns det som han benämner symboliskt kapital som är en kontextspecifik tillgång. Det symboliska kapitalet är det som av sociala grupper igenkännes som värdefullt, och som kan ge prestige och anseende.[221] Klass handlar följaktligen inte bara om ekonomiska tillgångar utan också om saker som stil, smak, utbildning, hur vi talar samt kontakter och umgänge. Klass blir då snarast en fråga om relationer och en känsla, inget som enkelt går att mäta och handlar enligt Skeggs framförallt om ojämlikhet och exploatering.[222]

I sin studie *Att bli respektabel* följer Skeggs arbetarklasskvinnor genom en omvårdnadsutbildning och deras väg in i vuxenlivet. I omvårdnadsutbildning betonar kvinnorna sig som praktiska och ansvarsfulla, något som också lärs i utbildningen.[223] Det praktiska jag som Skeggs beskriver är ett *omvårdande jag*. Skeggs beskriver hur ett sådant omvårdande jag, förutom att det länkar samman med vidare diskurser om femininitet och moderskap, också utgörs av sammanblandning mellan att *bry sig om* och *ta hand om*.[224] Med detta avses att den som tar hand om någon också förväntas bry sig om denna; det vill säga de praktiska färdigheter som det exempelvis innebär att vårda någon är svåra att separera från hur en framträder som person. När kvinnorna i Skeggs studie skulle svara på vad god omvårdad var resulterade det i att de svarade vad det innebär att vara en omvårdande person.[225] Skeggs poängterar att kvinnorna ogärna själva talade om klass eller sig själva i termer av arbetarklass. Hon ansåg att det ändå var nödvändigt att använda klassbegreppet eftersom att blunda för osynliggörandet av klass riskerar att bidra till att ett negligerande av de gynnsamma eller ogynnsamma positioner som tillgängliggörs på grund av klass. En central poäng i hennes undersökning är att det finns skillnader i arbetarklasspositioner för män och kvinnor. För män med arbetarklassbakgrund är denna många gånger en positiv källa till identitet såsom illustreras i exempelvis Paul Willis studie *Fostran till lönearbete*, där dessa i kraft av klassposition erbjuder motstånd. [226] Kvinnor däremot har istället tränats att dölja arbetarklassbakgrund. Därför påpekar Skeggs att de som bryr sig om respektabilitet oftast är de som inte anses vara respektabla av andra. Medan medelklassens kvinnor har framställts som omvårdande, passiva, hygieniska, altruistiska, omvårdande, ansvarsfulla och asexuella så har arbetarklasskvinnor framställts som det motsatta. För

[220] Pierre Bourdieu (1999), *Praktiskt Förnuft : Bidrag Till En Handlingsteori*. Daidalos: Göteborg.
[221]Donald Broady (1991), *Sociologi Och Epistemologi : Om Pierre Bourdieus Författarskap Och Den Historiska Epistemologin*. Skeptronserien, 1102-0210; HLS: Stockholm.
[222] Skeggs (2000).
[223] ibid.
[224] ibid.
[225] ibid.
[226] Willis (1983).

att bli respektabel blir det därför extra viktigt för kvinnor med arbetarklassbakgrund att framstå som skötsamma. Det kommer till uttryck i form av att det exempelvis blir särskilt betydelsefullt att framstå som måttfull, tala ett vårdat språk, att klä sig på ett sätt som anses socialt accepterat, att hålla rent och välordnat i sitt hem och på sitt arbete, samt att inte framstå som sexuellt utmanande och att på olika sätt undgå att framstå som vulgär. Respektabilitet framställs genom att femininitet vävs samman med normerande heterosexualitet, Vithet och medelklass.

I den här studien har de flesta eleverna något som kan betraktas som en arbetarklassbakgrund om vi med det menar föräldrars utbildningsnivå och arbete. Samtidigt omgärdas tjejerna av föreställningen att ”Vi frisörer vi ska va liksom lite fina i kanten, lite så” som eleven Ellen säger till mig med irritation i rösten.[227] Det tolkar jag som att tjejer i frisörutbildning omgärdas av föreställningar relaterat till både kön och klass där de förväntas identifiera sig med det medelklasideal som utbildningen omgärdas av. Att Ellen säger just ”fin i kanten” menar jag är ett anspråk som ställs på henne att iscensätta medelklass som hon inte uppskattar, därav den irriterade tonen. Medelklassidealet framstår, som jag har tolkat det, som viktigt för att visa sig respektabel och därigenom kunna attrahera många kunder som frisör, både som anställda och potentiella företagare. På så sätt tränas elever med arbetarklassbakgrund i frisörutbildning i att disidentifiera sig med en arbetarklassbakgrund på ett annat sätt än killar på exempelvis fordons- och transportprogrammet. På liknande sätt resonerar eleverna om vilka program som har högst status på skolan. De svarar då självklart att det är ”Natur och teknik, de tror att de är smartare än alla andra”, medan fordonsprogrammet av tjejerna betraktas som ett program med låg status då dess elever är ”smutsiga och de har låga betyg”.[228] På detta sätt formuleras klass genom stil, smak, betyg, val av utbildning, den framtid de förbereder eleverna för och attityder.

Respektabilitet har på så sätt blivit en klassmarkör, en norm som arbetarklasskvinnor tränats att eftersträva. För kvinnor (tjejer) innebär en stor del i att bli respektabel att reglera kroppen för att det är viktigt att inte kunna uppfattas som att de inte bryr sig om hur de framträder. Skeggs beskriver en respektabel kropp som Vit, avsexualiserad heterofeminin och oftast medelklass.[229] På en sliten gammal anteckningslapp från då jag utbildade mig till frisör hittar jag tillexempel anteckningar där det står ”Hygien på dig själv” med detaljerade instruktioner där jag med omsorgsfull snirklig handstil skrivit att vi skulle tänka på allt från att lukta gott under armarna, ha välvårdade händer till att vi skulle ha rena fötter (sic!). Det menar jag är exempel på hur vi under utbildningen till att bli frisörer tränades för att bli respektabla. Min lärare var väldigt noga med att

[227] Intervju, Ellen
[228] Citerade exempel ur fältdagboken
[229] Skeggs (2000).

instruera oss hur vi skulle göra för att framträda som yrkesmässiga i form av vårt utseende, men också många andra saker som att inte tugga tuggummi, hålla ordning och aldrig tala illa om en annan frisör. Det är dock sällan, eller närmare bestämt aldrig, jag har mött någon frisör som själv kallar sig för arbetarklass, vilket kan förstås med hänvisning till Skeggs termer att disidentifiera sig med en klassposition.[230] Det har också varit med undantag som de elever jag har följt placerat sig själva, eller andra med hjälp av ett klassbegrepp. Frisöryrket är inte heller något traditionellt arbetarklasyrke. Däremot är frisöryrket ett yrke som inte kräver någon högre utbildning och på så sätt har mycket gemensamt med traditionella arbetarklassyrken som fordonsmekaniker eller rörmokare. När Debra Gimlin följde några frisörers arbete på en salong beskriver hon att det fanns en diskrepans mellan hur hon som forskare kategoriserade frisörer som arbetarklass, medan frisörer själva sällan kategoriserade sig i klass över huvud taget.[231] Däremot kämpade de på olika sätt med att erhålla status och erkännande bland annat genom sin stil och sitt utseende. Många frisörer är också egna företagare vilket gör att kopplingen till LO-kollektivet är svag. Dessutom är det stor skillnad mellan olika salongers status. Det är skillnad att arbeta som frisör på en trendig innerstadssalong med välbärgade kunder och en salong i ett så kallat utanförskapsområde, eller på landsbygden. [232]Ett annat sätt att förstå att frisörer sällan talar om sig själva i termer av arbetarklass skulle kunna vara att medan arbetarklassidentitet för män traditionellt har utgjort en positiv källa till identitet som de hämtat kraft ur, har kvinnor från arbetarklass tränats att disidentifiera sig med arbetarklass och simulera medelklasstillhörighet för att framstå som normala och begripliga kvinnor.

Det som har varit vanligt i mitt material, när jag talat med äldre och erfarna frisörer, är dock en känsla av att inte erkännas yrkesstatus av andra som inte är frisörer. Ambjörnsson beskriver att eleverna på barn- och fritidsprogrammet liksom Skeggs elever på omvårdnadsutbildning präglades av att utbildningen hade låg status. I licentiatuppsatsen[233] som föregick denna avhandling kunde jag inte enkelt se att frisörutbildning av eleverna ansågs ha låg status på det sätt som Skeggs och Ambjörnsson beskriver yrkesutbildningars elever. Det är inte helt enkelt att tala om

[230] Skeggs (2000) använder även begreppet dissimilera som syftar till att dölja sin klassbakgrund, hon jämför med att vara bärare av en sjukdom, att vara medveten om att en bär sjukdomen men att göra allt för att dölja det.
[231] Gimlin (1996); Huppatz (2012) beskriver dock att alla utom en av de frisörer hon intervjuat placerade sig som arbetarklass, att de hade litet utbildningskapital och beskrev sig som misslyckade i skolan. Frisöryrket framställs ofta som ett lämpligt yrke för tjejer med arbetarklassbakgrund se t.ex. Ursula Sharma & Paula (2001), 'Look good, feel better: beauty therapy as emotional labour', *Sociology,* 35 (4), 913-31.
[232] jfr. Huppatz (2012). Tracey Yeadon-Lee et al., (2011), 'Bringing in the Customers: Regulation, Discretion and Customer Service Narratives in Upmarket Hair Salons', *International Journal of Interdisciplinary Social Sciences,* 6 (3). Tracey Yeadon-Lee, (2012) 'Doing Identity with Style: Service Interaction, Work Practices and the Construction of 'Expert' Status in the Contemporary Hair Salon', *Sociological Research Online,* 17 (4).
[233] Klope (2015).

klass i relation till frisöryrket och inte heller i relation till eleverna på programmet. Samtidigt var det påtagligt att klass alltid var närvarande om det ikläddes andra ord än just klass. Klass görs exempelvis genom att visa kläder, varumärken, utseenden och frisyrer knyts till klasskodade ord. Att på olika sätt ikläda sig olika tecken som signalerar klass så som väskor, kläder och accessoarer som signalerar ekonomiskt kapital och en exklusiv smak verkade för några elever vara viktigt. Andra hade kanske inte möjligheten och några kanske inte heller värderade den sortens tecken på samma sätt. Det är svårt att bortse från hur klass har betydelse för hur det samspelar med kön. Ambjörnson analyserar elevers ovilja att identifiera sig med en normativ femininitet och en vägran att göra barn- och fritidsprogrammets omvårdnadsideal till en egen kvinnoposition som en disidentifikation. När tjejerna i hennes studie agerar i opposition till ett förväntat könsframträdande genom att exempelvis spotta, prata högt och/eller visa aggressivitet är det exempel på hur tjejerna snarare identifierar sig *mot* den femininitet som utbildningen gör anspråk på än *med* den.[234] Eftersom en strävan för mig i detta arbete har varit att försöka nyansera bilder av elever i yrkesutbildning i allmänhet och tjejer i frisörutbildning i synnerhet kommer jag med detta som bakgrund analysera hur tjejer genom olika positioner och erfarenheter iscensätter och förhandlar normer relaterade till femininitet och respektabilitet i frisörutbildning, det vill säga en normativ frisör(elev)femininet. Det betyder inte att de alltid anpassar sig efter dessa förväntningar, utan att de på olika sätt omformar, utmanar och tänjer på vad det innebär att vara tjej (elev) i frisörutbildning och hur denna förväntas vara. En normativ frisör(elev)femininitet syftar då till att beskriva den femininitetsposition som framställs som den ideala femininitetspositionen i frisörutbildning. Denna formas av normer i förhållande till frisöryrkets position där eleverna förbereds för en könssegregerad arbetsmarknad, där också utbildningen är könssegregerad och de flesta elever har en arbtarklassbakgrund. Skolan är dock inte någon isolerad institution utan den ideala femininiteten präglas också av diskurser som omger ”vanliga tjejer”. Därmed avser jag också att analysera hur föreställningar om dessa förhandlas i relation till frisörutbildning. I avhandlingen har både elevers klassbakgrund och frisörutbildningens klassförståelse i form av den utbildning och det yrke som den förbereder tjejerna betydelse för analysen.

Kön, språk och kropp

Kön iscensätts alltså via språket, men språk i vid bemärkelse. Butler har ibland kritiserats för att reducera kroppen till det språkliga utan att ta kroppens materialitet i beaktande. På detta svarar Butler att varje gång hon försöker skriva om kroppen slutar det med att texten handlar om språk.[235] Även om performativitet kan beskrivas som görandet av kön via språkliga tecken innebär det alltså inte att hon betraktar kroppen

[234] Ambjörnsson (2004).
[235] Butler (2006).

som reducerbar till språk. Istället är språk och kropp sammanlänkade med varandra. Språk kommer ur kroppen och är en kroppslig handling samtidigt som kroppen också är det som språket stakar sig på.[236] Performativitet, betonar Butler är inte endast talakter utan också kroppsliga handlingar. Om frisöreleverna i den här studien exempelvis satt ner i salongen då det fanns kunder i salongen blev de tillsagda att stå upp. Det är alltså ett sätt att ”göra frisör”, att stå upp och på så sätt se arbetsam ut.[237] Om tjejer svänger på höfterna när de går eller sitter tätt ihop med benen så gör de inte det *för* att de är tjejer utan det är exempel på sätt att göra femininitet. Det betyder inte att alla tjejer rör sig på sätt som betraktas feminint eftersom normer kan utmanas.

Butler och Skeggs har delvis olika ontologiska utgångspunkter. Skeggs tar i huvudsak sin teoretiska utgångspunkt i Bourdieu (även om hon också använder sig av Foucault och ibland Butler). Butler och Skeggs har emellertid gemensamt att subjektet konstrueras genom maktstrukturer.[238] Det finns dock skillnad i vilken mån subjektet kan påverka och förändra sin position. Medan Skeggs i huvudsak utgår från Bourdieu som beskriver hur begränsade vi är att utöva makt beroende på våra positioner, pekar Butler på att det finns möjlighet till förändring. Potentialen att förändra finns genom att utöva felrepetition.[239] Samtidigt ska inte denna potential till förändring överdrivas, eftersom människor begränsas av normer och tvång. Den poststrukturalistiska förståelsen av kön har också kritiserats av Bourdieu för att kroppen har negligerats. Bourdieu beskriver könsdikotomin som djupt rotade i våra kroppar och inget som kan reduceras till språkhandlingar.[240] Som jag läser Butler är performativitet inte något vi väljer fritt. Kön är en del av kroppen som vi inte enkelt kan ändra och hon beskriver det som en missuppfattning att kön skulle vara en roll, ett val eller något som vi enkelt kan kliva i och ur. Performativitetens rituella dimension har Butler själv beskrivit som besläktad med Bourdieus habitusbegrepp.[241] Butlers teori är alltså inte så rörlig som Bourdieu kritiserat den för, och även om det finns olikheter finns det också likheter. Skeggs beskriver det visserligen som att vi är klass-, ras- och könsbestämda och skiljer på sociala positioner och subjektspositioner. Sociala positioner berör enligt henne strukturer som klass, kön eller ras som hindrar eller möjliggör förflyttningar till vissa subjektspositioner. Bestämningen hos Butler sker genom språkligt konstruerade normer och det är alltså så jag betraktar denna bestämning. Som jag beskrev tidigare i

[236] Hillevi Lenz Taguchi (2014).
[237] jfr. Klope (2015).
[238] Tina Mattsson (2010), *I viljan att göra det normala: en kritisk studie av genusperspektivet i missbrukarvården.*, doktorsavhandling Égalité: Malmö.
[239] Butler (1997) tar exemplet med Rosa Parks som bidrog till förändring genom att placera sig på en plats i bussen hon enligt rådande konventioner inte hade rätt till: ”And yet, in laying claim to the right for which she had no *prior* authorization, she endowed a certain authority on the act, and began the insurrectionary process of overthrowing those established codes of legitimacy”(s. 147).
[240] Pierre Bourdieu (1999), Den manliga dominansen, Daidalos: Göteborg.
[241] Butler (1997). Nina Lykke (2009) placerar Butlers teori i en mellanposition mellan kroppsmaterialism och könskonstruktivism.

kapitlet är inte subjektet fritt väljande, utan kan bara ta upp de verktyg som finns tillgängliga. Kroppar, klass och ras begränsar vad som finns tillgängligt för subjektet att ta upp och jag har valt att kombinera Skeggs och Butler trots deras olika ontologiska utgångspunkter.

Det går inte att tala utan någon kropp och tal materialiseras. Kroppen som materia finns, men vi kan omöjligen förstå den utan språk och det är därigenom via språket som den materialiseras. Dessutom är även kroppen som materia formbar. Den förändras under livets gång och vi kan också forma och förändra den genom operationer, träning och matvanor.[242] I relation till föreliggande studie är kroppen och framförallt hår av betydelse för hur subjekt skapas och formas i utbildning. Som blivande frisörer förväntas eleverna att arbeta just med att förändra människors utseende i form av framförallt frisyrer men också kläder och make-up. De förväntas genom sina yrkeskunskaper skapa frisyrer som gör att människor framstår på ett sätt som vid den aktuella tidpunkten och platsen anses estetiskt tilltalande. Det innebär att förstärka femininitet och maskulinitet hos kunder är något som kan ge ekonomiska fördelar. Dessutom är tjejernas egna utseenden och hur de framträder del av det som förväntas säljas. Olika betydelsebärande tecken som exempelvis kläder, hår och smycken refererar till andra tecken, men har inte fixerade betydelser.[243]Ett tydligt exempel på det är kläder och mode som förändras. Då män på 1700-talet bar peruker med långa hår, sminkade ansikten, klackar på skorna och präliga skjortor var det tecken på manlighet och rikedom, vilket idag associeras till kvinnlighet. Frisyrer, smycken och kläder är inte heller bara uttalanden i förhållande till andra utan gör också något med bäraren. Genom att frisyrer, kläder, och make up könskodas genom att de talas om som kvinnliga, eller manliga, skapas också en upplevelse av bäraren att vara kvinnlig (eller manlig).[244] Hillevi Lenz Tanguchi exemplifierar med att det inte bara är klänningen som klär henne utan hon klär/gör också klänningen.[245]

Ett exempel på ett attribut som kan beskrivas som en norm som är betydelsefull i den här avhandlingen är hur hår framställs och betraktas. Dels i form av att frisyrer kodas som maskulina respektive feminina, men också genom att hår på olika ställen framstår som socialt accepterat beroende på vem det sitter på.[246]Exempelvis framstår en tjej med slätrakade ben för många som något normalt, kanske som självklart och naturligt, medan en tjej som inte rakar benen till och med kan riskera att betraktas som onormal. En man med rakade ben omgärdas däremot av andra föreställningar och riskerar att

[242] Lenz Taguchi (2014).
[243] ibid.
[244] Butler (2007); Judith Butler (1996) *Bodies That Matter : On the Discursive Limits of "Sex"* Routledge: New York.
[245] Lenz Taguchi (2014). s. 97
[246] se Ambjörnsson (2004).

betraktas som feminin, kanske homosexuell eftersom en spridd diskurs kopplat intresse för estetik, skönhet och frisyrer till kvinnor och homosexuella män.[247] Att normer är bestämmande betyder inte att de är fasta utan att de är under förhandling och går att tänja på och förändra. Möjligheten till förändring finner vi i det ofullständiga upprepandet. Eftersom normer hela tiden måste upprepas för att vara effektfulla innebär det att vi kan misslyckas att förkroppsliga dem.[248]Normer och ideal är socialt formulerade och förkroppsligas och finns alltid i relation till en motpol. Motstånd mot normer kan dock göras i form av det som Butler benämner subversiva handlingar, det vill säga handlingar som utmanar könsdiskursen.[249] Det innebär att handlingar som i egenskap av imitationer förskjuter originalets innebörd imiterar själva myten om ursprungligheten.[250] Även om ordet subversiv syftar till att göra något omstörtande eller revolutionärt där Butler ofta diskuterar subversivitet i relation till exempelvis dragqueens eller transsexuella har jag sökt efter handlingar som har en subversiv potential. Sådana handlingar kan till exempel vara att iscensätta motstånd i form av det ironiska eller lekfulla. Det kan exempelvis handla om att driva med stereotypa positioner som vi vet att andra tillskriver oss. Ambjörnsson beskriver exempelvis hur fnissande bland tonårstjejer kan vara ett sätt att iscensätta gemenskap som också har en subversiv potential.[251]

Det är särskilt i dualiteten maskulinitet/femininitet som det ”specifikt” kvinnliga kan urskiljas, samtidigt som Butler kritiserar idén om att kategorin kvinnor är en enhetlig homogen kategori.[252] Det finns alltså inte någon enhetlig kategori ”kvinna” eller ”tjej”. Fanny Ambjörnsson[253]påpekar med referens till Teresa de Lauretis[254] att det är viktigt att tänka på att skillnad i första hand är ett analytiskt redskap som kan hjälpa till att undersöka glappen mellan föreställningar om Kvinnan och levande kvinnor. På liknande sätt visar skillnad i denna studie förutom föreställningar om Frisöreleven och levande frisörelever, skillnader dem sinsemellan. Detta då en utgångspunkt i studien är att det inte finns ett sätt att iscensätta sig som frisörelev utan flera. Som jag finner det är det en poäng att just fokusera tjejer och tjejer emellan hur de förhandlar yrket och femininitet i frånvaro av killar. Denna poäng består dels i att tjejer inte bara blir tjejer i relation till killar utan också i relation till varandra, [255] dels i att en stor del av träningen i yrket visade sig bestå i att positionera sig som tjej och frisör ”på rätt sätt”. Det innebär

[247] Nordberg (2002; 2005a).
[248] Butler (2006).
[249] Butler (2007).
[250] ibid.
[251] Ambjörnsson (2004).
[252] Butler (2007).
[253] Ambjörnsson (2004).
[254] Teresa de Lauretis *Alice Doesn't. Feminism Semiotics and Cinema* Indiana University Press: Bloomington. Refererad i Ambjörnsson (2004).
[255] Ambjörnsson (2004).

dock inte att jag betraktar killar som betydelselösa. Tvärtom har exempelvis Valerie Hey visat att killar har stort inflytande på tjejers agerande och ideal även när de inte är närvarande.[256] Trots att det alltså är fullt möjligt teoretiskt för en kvinna att göra maskulinitet och en man att göra femininitet har jag valt att fokusera på femininitet. Skälet till detta är framförallt att den kulturellt legitima bäraren av femininitet är kvinnokroppen, och eftersom i stort sett alla aktörer som jag mötte vid fältarbetet var kvinnor, det vill säga hade kroppar som könsbestäms som kvinnor, har jag valt att fokusera femininitet. Dessutom framstår femininitet som underteoretiserat.[257]Särskilt menar jag att femininitet och klass i yrkesutbildning är ett område som är väldigt lite undersökt och att det därför är ett angeläget område att skapa mer kunskap om. Speciellt eftersom föreställningar om god service och intresse för skönhet ofta har betraktats som en produkt av en inneboende femininitet, vilket har bidragit till att det yrkeskunnande som många har investerat mycket ansträngning, tid och övning för att lära sig sedan inte ges något erkännande.[258] I avsnittet nedan kommer jag att utveckla några viktiga aspekter av hur femininitet relaterar till frisörutbildning.

Femininitet- kropp känslor och estetik i frisörutbildning

I avhandlingen är relationen mellan femininitet, yta, känslor och estetik viktig, eftersom eleverna utbildas till att producera andra (och sig själva) för att framträda på ett sätt som betraktas som estetiskt tilltalande i enlighet med normerande ideal om skönhet. Begärlighet och femininitet är intimt sammanvävda med varandra medan maskulinitet istället handlar om att iscensätta begär.[259] Medan män som i hög grad visar sig intresserade av sitt utseende genom att smörja, plocka hår, raka och klippa, med andra ord på olika sätt pysslar med sitt utseende måste förhålla sig till en stereotyp om homosexualitet är det istället för tjejer ett sätt att just bli tjej. Hur kön, estetik och heterosexuellt begär vävs samman är därför inte en liten fråga utan helt central. Som etnologen Magdalena Petersson konstaterar konstrueras identiteter hos flygvärdinnor genom normer för hur kroppen ska se ut samt en förväntan på kundens blick.[260] För frisörelevers del är denna blick dubbel. De förväntas både producera andra människor till att framträda på ett sätt som anses estetiskt tilltalande, där föreställningar om kön är centrala, men också att själva göra det då frisörens kropp och identitet är en del av den vara som säljs. Att ha ett attraktivt yttre blir så att säga ett sätt att locka till sig

[256] Valerie Hey (1997), The company she keeps : an ethnography of girls' friendship Buckingham: Open University Press.; se även Karoliina Ojanen (2009), "Man går inte till stallet i minikjol" : befriande, begränsande klädsel i stallflickors gemenskap', i Lizette Gradén, & Magdalena Petersson McIntyre (red.), *Modets metamorfoser : den klädda kroppens identiteter och förvandlingar*. Carlsson: Stockholm.

[257] Ulrika Dahl (2012), 'Turning like a femme: Figuring critical femininity studies', *NORA-Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 20 (1), 57-64.

[258] Paula Black, (2004)*The Beauty Industry : Gender, Culture, Pleasure* Routledge: London.

[259] Ambjörnsson (2004).

[260] Magdalena Petersson (2003), *Identitetsföreställningar: performance, normativitet och makt ombord på SAS och AirHoliday,* doktorsavhandling Göteborgs universitet. Mara: Göteborg.

kunder och något som kan ge ekonomiska fördelar och något som betraktas som en aspekt av ”god service”.[261]Dessutom är utseende och talet om utseende en central del av att göra femininitet.[262] I görandet av kön har frisyrer, kläder, smink, rörelser, känslor och tal stor betydelse. Ofta framställs god service som en produkt av en inneboende femininitet.[263] För deltagarna i studien är detta också knutet till frisöryrket som på många sätt reproducerar heteronormer och upprätthåller könsdikotomier i form av att män och kvinnor antas vilja ha olika frisyrer och olika sorters hårvårdsprodukter.

En normativ femininet ringas in av att exempelvis framstå som måttfull, återhållsam, kontrollerad, omhändertagande, empatisk, mjuk och att ha inlevelseförmåga.[264] Dessa egenskaper är tätt sammankopplade med känslostrukturer, där det för att framstå som socialt accepterad tjej är vissa typer av känslor som betraktas som ideala.[265] Känslor brukar till vardags förstås som oförfalskade eller äkta avtryck av människors ”inre” känsloliv eller som effekter av påverkan från annat och andra. Sara Ahmed argumenterar för att alla känslor förstås kulturellt. Känslor förkroppsligas och påverkar också hur kroppar kan agera och ta plats.[266] En rädd kropp rör sig exempelvis annorlunda än en kropp som bärs upp av självförtroende och lugn. Känslor kodas också med kön. Dels har kvinnor historiskt tillskrivits och bestämts som mer känslosamma än män. Dels har män framställts som pragmatiska och rationella, medan kvinnor ofta har ansetts vara känslosamma och behövt kontrollera sina känslor. Även här har klasspositioner betydelse. Exempelvis illustrerar Walkerdine et.al. hur tjejer från medelklasshem lär sig att kontrollera starka känslouttryck och omvandla dem till empati, inlevelseförmåga eller konvertera dem till rationalitet.[267] Skeggs[268] visar också att för (arbetarklass) tjejer är exempelvis glamour och att göra sig åtråvärd, begärlig, sådant som kan erfaras som det som Williams benämner känslostruktur.[269] Känslostrukturer är dubbla i den bemärkelsen att känslor både är socialt formade, samtidigt som det sociala formar det känslomässiga.[270]Det gör att känslor inte nödvändigtvis behöver betyda samma saker för människor utan är beroende av social

[261] jfr. Petersson (2003).
[262] se t.ex. Ambjörnsson (2004).; Julia Rönnbäck (2015), *Det är väl typiskt tjejer : om basket, kropp och femininitet,* doktorsavhandling, Malmö universitet: Malmö.
[263] Black (2004).
[264] Ambjörnsson (2004).
[265] ibid.
[266]Sara Ahmed, (2011) Vithetens hegemoni, Tankekraft: Hägersten.
[267] Valerie Walkerdine, Helen Lucey & June Melody (2001), *Growing Up Girl. Psychosocial Explorations of Gender and Class*. Palgrave: Hampshire.
[268] Skeggs (2000).
[269] Raymond Williams (1980), *Marx och kulturen. En diskussion kring marxistisk kultur och litteraturteori.* Bonniers: Stockholm.
[270] Mats Trondman (2001), 'När Man Känner Att Man Vet Vad Man Känner', Känslostrukturer och kommunikationsstrategier i skolans vardag i Nihad Bunar & Mats Trondman (red.) *Varken ung eller vuxen. Samhället idag är ju helt rubbat.* Atlas. Stockholm.; Ambjörnsson (2004) liknar känslostrukturer vid Bourdieus habitusbegrepp, en sorts känslomässig bestämning av subjektet som skapas av såväl tidigare erfarenheter som strukturella begränsningar.

och kulturell bakgrund. Som Ambjörnsson visar kan samma känslor beroende på klass förstås som helt olika saker.[271] Det som några tjejer tolkade som vänskaplig retsamhet (tjejer på barn- och fritidsprogrammet) tolkades av andra som aggression (tjejer på samhällsvetenskapsprogrammet).

I relation till den här avhandlingen är känslor av intresse förutom att de har en betydande del i att framträda som tjej är de också centrala i frisöryrket. Frisöryrket är ett yrke där föreställningar om vad som är ”god service” tillmäts stor betydelse och i dessa utgör känslor en viktig del. Under 1980-talet etablerade sociologen Arlie Hochschild en teori om emotionellt arbete [emotional labour] för hur flygvärdinnors känslor blev en vara på en marknad.[272] I sitt arbete som flygvärdinnor förväntades de kontrollera sina känslor och framträda med ett ständigt leende på läpparna, oavsett om de kände sig glada eller inte, för att få kunderna att känna sig väl omhändertagna.[273] Det emotionella arbetet relaterar alltså både till den som utför arbetet och kunden. I Hochschilds teori skiljer hon på människors äkta och spelade känslor och hon utgår inte från en poststrukturalistisk förståelse av identitet/subjekt. Istället analyserar hon vad som händer med ”jaget”.[274] Däremot har Magdalena Petersson med en poststrukturalistisk förståelse analyserat hur talet om flygvärdinnors arbete som en form av teater där de spelar upp en roll, eller det hon kallar en performance, har betydelse för hur servicearbete konstrueras. Peterssons argument är att föreställningen om servicearbete som en performance är så dominerande att det kan betraktas som en diskurs och som får normerande effekter. I ett yrke som frisöryrket är det liksom i andra serviceyrken vanligt att tala om sitt möte med kunden som en form av performance, ett skådespel som på så sätt skyddar föreställningen om det egna ”äkta” jaget. Performance är ett begrepp som är likartat performativitet.[275] Men performativitet är inte det samma som performance. Skillnaden dem emellan är att performance är något som subjektet gör medan performativitet är det som får subjektet att framträda.[276]De skiljer sig därmed åt eftersom performativitet varken är en fri föreställning eller en teatral självrepresentation som inte kan det jämställas med performance.[277] Könsidentitet är inte en performance eftersom det skulle betyda att det finns ett subjekt som existerar före handlingen, något som inte är fallet i Butlers performativitetsperspektiv. Det vill säga att det skulle finnas en aktör som spelar upp

[271] Ambjörnsson (2004).
[272] Arlie Russell Hochschild (2003), *The managed heart : commercialization of human feeling :* Twentieth anniversary edition with a new afterword. University of California Press: Berkeley, California.
[273] Hochschild (2003) skiljer på deep acting och surface acting. Flygvärdinnans leende i detta fall är surface acting, det som visas upp, och deep acting det som flygvärdinnan, enligt Hochschilds teori, känner på det som i hennes tolkning utgör ”insidan”.
[274] Se Petersson (2003).
[275] Kulick (2005).
[276] Judith Butler (1993).
[277] Nordberg (2005a).

en performance.[278] Performance är en aspekt av performativitet men performativitet är också det som inte kan sägas och göras, det vill säga vad som inte uttrycks och vad som inte kan göras.[279]Med detta som bakgrund avser jag att analysera hur föreställningar om kön, estetik, känslor och service iscensätts och vävs samman i frisörutbildning samt hur elever förhåller sig till dessa normerande praktiker.

Några sammanfattande slutsatser

I kapitlet har jag redogjort för avhandlingens teoretiska väv. Samhälleliga institutioner som skola har skapats för att påverka, fostra och undervisa människor för att bli det som på olika sätt betraktas som socialt och kulturellt eftersträvansvärt.[280] För elever i yrkesutbildning berör dessa normer såväl hur och vem de förväntas vara och bli i utbildning som i det specifika yrket. Det sker naturligtvis både genom undervisning, men också i de mer informella mellanrummen elever sinsemellan. Identitet utgör därmed navet som avhandlingen kretsar runt. De teoretiska perspektiven markerar identiteter som görande, det vill säga framställning (performativ), vilka både möjliggörs och begränsas av diskurser. Normer framstår som relevant att undersöka då ett yrkesmässigt agerande i olika yrken innebär att kunna agera i enlighet med den för tillfället gällande normen.[281] Det innebär att som yrkeselev ingår det också att lära sig de normer som råder inom yrket och att agera i enlighet med dessa. Frisöryrket liksom dess utbildning är feminint kodade där såväl arbetsmarknad som utbildning är klass och könssegregerade. En betydande del i träningen till att framträda som en frisör inbegriper därmed att på olika sätt lära sig hur de förväntas framträda för att betraktas som (normala) frisörer och att identifiera sig med yrket.

I studien undersöker jag hur olika tal och handlingar görs av aktörer inom frisörutbildningen. Det vill säga det är de diskurser och normer som upprepas som är föremålet för analys, inte de specifika människorna. Det betyder emellertid inte att jag är ointresserad av människorna och deras upplevelser av att vara elev i frisörutbildning. Med detta som bakgrund avser jag att analysera hur identitet som (frisör)elev på olika sätt görs, iscensätts, genom (dis)identifikationer i frisörutbildning. Då jag talar om att identitet iscensätts, framställs eller görs syftar jag alltså på identifikationer eller dis-identifikationer med olika subjektspositioner. Eftersom en strävan för mig i detta arbete har varit att försöka nyansera bilder av elever i yrkesutbildning i allmänhet och frisörelever i synnerhet kommer jag med detta som bakgrund att analysera hur tjejer genom olika positioner och erfarenheter iscensätter och förhandlar normer relaterade till femininitet och respektabilitet i frisörutbildning, det vill säga en *normativ*

[278] Sahlin (2002).
[279] Kulick (2005).
[280] Wernersson (2006).
[281] Silvén (2004); Colley et al.(2003).

frisör(elev)femininet. Det betyder inte att de alltid anpassar sig efter dessa förväntningar, utan också att de på olika sätt omformar, utmanar och tänjer på vad det innebär att vara tjej (elev) i frisörutbildning och hur denna förväntas vara. En normativ frisör(elev)femininitet syftar då till att beskriva den femininitet som framställs som den ideala femininiteten i frisörutbildning. Denna formas av normer i förhållande till frisöryrket där eleverna förbereds för en könssegregerad arbetsmarknad, där också utbildningen är klass- och könssegregerad. Skola och utbildning är inte någon isolerad institution utan positionen impregneras naturligtvis också av diskurser som omger ”vanliga tjejer”. Därmed avser jag också att analysera hur föreställningar om dessa förhandlas i relation till frisörutbildning. I nästa kapitel presenteras tidigare forskning som anknyter till avhandlingens kunskapsområde.

Tidigare forskning

I det här kapitlet presenteras tidigare forskning som bedömts vara av relevans för studiens kunskapsintresse. Avhandlingen kretsar runt hur kön (femininitet), klass och yrke (frisör) som aspekter av elevers identitet förhandlas och iscensätts i frisörutbildning och syftar till att bidra till det pedagogiska fältet som är ett tvärvetenskapligt fält.[282] Mer specifikt är avsikten att utgöra ett bidrag till det pedagogiska forskningsfältet om yrkesutbildning och kön. Yrkesutbildningsfältet är mångfacetterat och inte helt enkelt att avgränsa. Dels i termer av vad som ska räknas till yrkesutbildning och inte, dels i termer av vad som är relevant forskning för yrkesutbildning och inte, vilket kan bero på att forskning om yrkesutbildning bedrivs inom skilda vetenskapsområden.[283] Viveca Lindberg[284] delar i sin avhandling upp svensk forskning om yrkesutbildning i följande teman: (i) historiska beskrivningar av yrkesutbildningsområdet (ii) faktorer som rör utbildningens organisation och eller utbildningsformer (iii) yrkeslärarnas perspektiv på yrkesutbildning (iv) utbildningssociologisk forskning (v) elevers föreställningar om yrke och yrkesutbildning, samt (vi) yrkesutbildning koppling till kön. Då den här studien adresserar frågor om hur kategorier som kön, klass och yrke förhandlas som aspekter av elevers identitet i frisörutbildning, menar jag därför att den bidrar till yrkesutbildningsfältet i relation till kön.

Trots att ungefär en tredjedel av gymnasieskolans elever går på ett yrkesprogram,[285] har forskning om yrkesutbildning, jämfört med andra utbildningsfrågor inte rönt särskilt stor uppmärksamhet.[286] Det finns följaktligen relativt få svenska studier som handlar

[282] Wernersson (2006).
[283] Viveca Lindberg (2003), Yrkesutbildning *i omvandling: en studie av lärandepraktiker och kunskapstransformationer*, doktorsavhandling. Stockholms universitet: Stockholm.
[284] ibid.
[285] Skolverket (2018), *Uppföljning av gymnasieskolan.* dnr: 2018:712
[286] Nylund (2013); Andreas Fejes, Viveca Lindberg & Gun-Britt Wärvik (2017) 'Yrkesdidaktisk Forskning in i Framtiden' framtiden' i Andreas Fejes, Viveca Lindberg & Gun-Britt Wärvik (red.), *Yrkesdidaktikens*

om yrkesutbildning, om vi med yrkesutbildning syftar till det som här definieras som yrkesutbildning, det vill säga utbildning som inte kräver studier på högskola eller universitet som exempelvis sjuksköterske- eller ingenjörsutbildningar.[287] Framförallt finns det få studier som intresserar sig för det som sker i yrkesprogrammens klassrum.[288] Under åren 2011–2012 startade två forskarskolor i Sverige med inriktning mot yrkesdidaktik respektive yrkesämnenas didaktik.[289] Syftet med forskarskolorna var bland annat att fylla ett tomrum i pedagogisk och utbildningsvetenskaplig forskning.[290] Trots att dessa påtagligt har bidragit till forskning om svensk yrkesutbildning är det alltjämt ett undanskymt område inom svensk utbildningsvetenskap.[291] Även utanför Sveriges gränser beskrivs forskning om yrkesutbildning som eftersatt, framförallt saknas forskning som fokuserar ett elevperspektiv.[292] Studier som belyser könsfrågor inom yrkesutbildningsfältet beskrivs som viktiga, då det är få studier som adresserar frågor om kön på ett väsentligt sätt inom yrkesutbildningsfältet.[293]

Syftet med översikten är att redogöra för studier som bedömts vara av relevans för föreliggande avhandling och att positionera avhandlingen och dess kunskapsbidrag i relation till dessa. För att hitta relevanta studier har sökningar gjorts i olika databaser,[294]där olika ord kombinerats på svenska och engelska i så kallad boolesk

mångfald. Lärarförlaget: Stockholm.; Alexandru Panican & Enni Paul (2019), *'Svensk Gymnasial Yrkesutbildning:- En Framgångsfaktor För En Effektiv Övergång Från Skola Till Arbetsliv Eller Kejsarens Nya Kläder*?' Svenska ESF-rådet: Gävle.

[287] se t.ex. Camilla Thunborg (1999), *Lärande Av Yrkesidentiteter : En Studie Av Läkare, Sjuksköterskor Och Undersköterskor,* doktorsavhandling Linköpings universitet: Linköping. Rose-Marie Axelsson, (2008), *Formbara människor: Högre utbildning och arbete som utsnitt ur läkares och civilingenjörers levnadsbanor*, doktorsavhandling. Linköpings universitet: Linköping.

[288] Berglund (2009); Kärnebro (2013); Lindberg (2003).

[289] Det resulterade i sammanlagt 14 licentiat- och doktorsavhandlingar. Studierna berörde bland annat olika perspektiv på bedömning och återkoppling av yrkeskunnande inom yrkesämnen Gunilla Berg Christoffersson, (2015*), Digital dialog som redskap för utveckling av yrkeskunnande : en studie vid APL på gymnasieskolans vård- och omsorgsprogram*, licentiatuppsats Stockholms universitet: Stockholm.; Anna Öhman (2017), *Återkoppling I Interaktion En Studie Av Klassrumsbaserad Bedömning I Frisöruthildningen*, doktorsavhandling Karlstad universitet. Karlstad; Ruhi Tyson (2017), *Narrative Explorations of Vocational Bildung and Wisdom in Practice*, doktorsavhandling Stockholms universitet : Stockholm, olika aspekter av hur yrkeskunnande formas i yrkesundervisning, Camilla Gåfvels (2016), *Skolad blick på blommor: Formandet av yrkeskunnande i floristutbildning,* doktorsavhandling Stockholms universitet: Stockholm.; Per Kristmansson (2016), *Gymnasial lärlingsutbildning på Handels- och administrationsprogrammet : en studie av lärlingsutbildningens förutsättningar och utvecklingen av yrkeskunnande*, doktorsavhandling. Umeå universitet: Umeå. Samt behovet av matematikkunskaper i yrkesämnen på naturbruksgymnasium av Karolina Muhrman (2016), *Inget klöver utan matematik: en studie av matematik i yrkesutbildning och yrkesliv*, doktorsavhandling Linköpings universitet: Linköping.

[290] Fejes, Lindberg & Wärvik (2017).

[291] ibid.

[292] Michaela Brockmann (2012), *Learner Biographies and Learning Cultures - Identity and Apprenticeship in England and Germany*. Tufnell Press: London.

[293] Beatrix Niemeyer & Helen Colley (2015) , 'Why Do We Need (Another) Special Issue on Gender and Vet?' *Journal of Vocational Education & Training,* 67 (1). 1-10

[294] One Search, Libris, SwePub, Social Science Premium Collection, Web of Science, Google Scholar och ERIC.

sökning och trunkering av ord.[295] Jag har också använt kedjesökning och citeringssökning. Därtill kommer studier som andra forskare rekommenderat, och också via datorprogrammens algoritmer. Sökförfarandet har pågått under större delen av avhandlingsarbetet i en prövande process över vad som kan vara relevanta studier. I forskningsgenomgången redovisas främst pedagogisk forskning och i huvudsak sådan som relaterar till gymnasieskolan och dess yrkesprogram, även om det finns undantag då andra åldersgrupper och skolformer berörs. Gymnasieskolan är en frivillig skolform, men denna frivillighet kan betraktas som begränsad eftersom alternativen för unga idag är få och i stort sett alla unga söker sig efter grundskolan till gymnasieskolan.[296] Gymnasieskolan är också en plats där utbildningssystemets differentierande effekter sker på flera plan. Det sker genom ungas val av program, utbildningarnas olika innehåll men också genom de förväntningar elever möter i undervisning på vilka de ska vara och bli i samhället i form av vilket medborgarskap utbildningarna förbereder dem för. Eftersom föreliggande studie mer specifikt handlar om yrkesutbildning har jag också sökt efter studier som berör yrkesutbildning och kön. I resultatkapitlen kommer ytterligare studier att användas för att spegla och diskutera avhandlingens resultat.[297]. Kapitlet är strukturerat i två huvudteman (i) Gymnasieval, kön och klass, samt (ii) Identitet, kön och klass i (yrkes)utbildning. Det första temat behandlar studier av betydelsen av dessa faktorer i form av elevers valhandlingar, rekryteringsmaterial och formuleringar i policy, det vill säga det som sker innan eleven är i gymnasieskolan. Det temat är av relevans för avhandlingen eftersom utbildning formas av elevers sociala bakgrund och kön genom att utbildningsval påverkas av dessa och omvänt formas elever av utbildningspolicys föreställningar relaterat till elevers sociala bakgrund och kön. I det andra temat berörs klassrumsnära studier i framförallt yrkesutbildningar som relaterar till (yrkes)identitet, kön och klass. Det är inom det här temat som studien positioneras. Här berörs också forskning som berör elevers motståndsstrategier och kön. Kapitlet avslutas med en sammanfanfattande reflektion över den forskning som

[295]"Vocational education and training", VET, "Vocational education", "vocational training", har kombinerats med "vocational identity", "occupational identity", identity, gender, femininity, class, hairdresser, hairstylist, stylist, samt motsvarande ord på svenska. Booelska operatoer som har prövats har varit AND och OR. Sökningarna har gjorts både bredare och smalare, det vill säga jag provat många och få sökströngar. Dessa sökningar gjordes tidigt i avhandlingsarbetet, därefter har jag främst använt kedje- och citeringssökning.

[296] Lisbeth Lundahl et.al. (2010) 'Setting things right? Swedish upper secondary school reform in a 40-year perspective', *European journal of education*, 45 (1), 46-59.

[297] Det handlar framförallt om studier som inte berör (yrkes)utbildning. Här kan nämnas några etnologers arbeten som haft stor relevans för avhandlingen; Peterssons (2003) avhandling om flygvärdinnors serviceframträdande, samt förhållandet mellan arbete och känslor i detaljhandeln i Petersson McIntyre (2016); Marie Nordbergs arbeten om maskulinitet och frisörer (2002; 2004a; 2004b; 2005a; 2005b; 2009) och Eva Silvéns (2004) avhandling om professionalitet, modernitet och maskulinitet i målaryrket. Dessutom har en rad sociologiska studier om frisörer t.ex. Debrah Gimlin (1996); Yeadon-Lee et al., (2011); Michele Eayrs, (1993), Kristen Barber (2008; 2016); Helene Holmes (2015; 2018), samt Paula Black (2004); Sharma & Black (2001) arbeten om hud- och spaterapeuter bidragit med såväl inspiration som kunskap av vikt för avhandlingen.

redovisats där jag knyter samman redovisad forskning samt avhandlingens positionering i kunskapsfältet.

Gymnasieval, kön och klass

Gymnasieskola och val av program har varit ett omdebatterat ämne, eftersom strukturer baserade på klass, kön och etnicitet framträder som viktiga komponenter som har stor betydelse för elevers val av utbildning.[298] Vid val av yrkesutbildningar har kön visat sig ha särskilt stor betydelse för elevers utbildningsval och självsortering som befäster traditionella könsmönster.[299] Trots att Sverige ofta betraktas som ett jämställt land är det svenska skolsystemet i hög grad könssegregerat.[300] Könssegregation mellan yrkes- och högskoleförberedande utbildningar har dessutom snarast förstärkts sedan 2011 då den senaste gymnasiereformen (Gy 2011) infördes.[301] Sedan dess har framförallt andelen tjejer på yrkesprogram minskat.[302]

Förutom kön har också ungas sociala bakgrund stor betydelse för val av gymnasieprogram, något som också är tydligt belagt i utbildningssociologisk forskning. Ett sådant exempel är Donald Broady och Mikael Börjessons[303] korrespondensanalys och sociala karta över den svenska gymnasieskolan. Gymnasieskolan kan ur sociologisk synvinkel betraktas som ett socialt rum med hierarkier som bestäms av elevernas tillgångar, kön och klassbakgrund. I analysen visar de hur kön och föräldrars utbildningsbakgrund är de mest betydelsefulla aspekterna för elevers valhandlingar. Särskilt stor betydelse har kön för elever vars sociala bakgrund härrörs till arbetarklass. Vid den sociala kartans bas där de mest könssegregerade utbildningarna befinner sig, finner vi tillsammans med andra yrkesprogram, hantverksprogrammet.[304] Det är här elever vars föräldrar har litet utbildningskapital befinner sig. Det som är värt att notera, är att förutom kön, är det framförallt är föräldrars utbildningsmässiga och inte ekonomiska tillgångar som bidrar till att forma detta sociala rum. Avståndet mellan elever vars föräldrar kategoriseras som arbetarklass är därmed som störst till de elever som är kulturellt bemedlade, inte till de med stora ekonomiska tillgångar. Det innebär att föräldrars utbildningsbakgrund är det som i första hand har betydelse för hur starkt

[298] se t.ex. Sandell (2007); Broady & Börjesson (2008).
[299] Niemeyer & Colley (2015); Hedlin & Åberg (2013), Mattias Nylund et al. (2018). 'The Academic–Vocational Divide in Three Nordic Countries: Implications for Social Class and Gender', *Education Inquiry,* (9)1 97-121.
[300] Hjelmér (2012)., Hedlin & Åberg (2013). Nylund et al., (2018).
[301] Panican & Paul, (2019).
[302] ibid.
[303] Broady & Börjesson (2008).
[304] Motsatsen är naturvetenskapsprogrammet som har jämn könsfördelning och där elevernas föräldrar har stort utbildningskapital.

sambandet mellan kön och utbildningsval är.[305] På liknande sätt visar andra studier att föräldrars utbildningsnivå har betydligt större betydelse än etnicitet för hur unga orienterar sig i utbildningar.[306]

Köns- och klassmönster i ungas resonemang om utbildningsval

Hur unga orienterar sig och förhandlar sina utbildningsval har undersökts i några studier. [307] När unga väljer gymnasieutbildning handlar det inte bara om ett val av utbildning och/eller vilket framtida yrke de föreställer sig. Studier visar att deltagare på olika sätt orienterar sig i valet av utbildning, där det inte är ovanligt att unga baserar sitt val av utbildning i första hand på vilken skola som utbildningen är förlagd till.[308]Av stor betydelse är känslan av att passa in på en specifik skola eller ett program där unga ofta resonerar i termer av att gå bland elever som liknar dem själva. Det finns därför en ömsesidig relation mellan olika skolors och elevers sociala status, där elevers identiteter avspeglas i institutioner och institutioner också avspeglas i elevers identiteter.[309] Därigenom bidrar gymnasieskolan och de olika gymnasieprogrammen till att dela upp ungdomar efter kön, samt efter ekonomiska, sociala och kulturella tillgångar. De motiv elever har till sina val av gymnasieutbildning är följaktligen av intresse för denna avhandling då elevers valhandlingar, på de grundval de har gjort sitt utbildningsval, också kommer vara av betydelse för hur identiteter förhandlas i frisörutbildning.

I Stefan Lunds[310] avhandling *Marknad och medborgare* diskuteras 1990-talets valfrihetsreformer och ungdomars utbildningsval utifrån integrations- och differentieringsprocesser. Ungas valhandlingar benämns i avhandlingen som yrkes-, karriär-, konsumtions-, grupp- eller traditionsinriktade. De yrkesinriktade elevernas valhandlingar syftade till att få ut så mycket nytta som möjligt i förhållande till kommande arbetsliv. De karriärinriktades valhandlingar syftade till att öka chanser att få höga betyg för att komma in på den högre utbildning de planerade gå efter gymnasiet. Den konsumtionsinriktade valhandlingen syftade till att ha roligt under studietiden och den gruppinriktade valhandlingen syftade till att gå tillsammans med andra som hade samma intressen, studieambitioner och aspirationer. De unga som gjorde intresseriktade valhandlingar gjorde dessa utifrån sina grundläggande intressen. Traditionsinriktade valhandlingar relaterades till elevernas levnadshistoria och sociala

[305] Se också Sandell (2007).
[306] Andersson & Lindblad (2008).
[307] Ulf Gruffman (2010), 'Klassresenärer och kvarstannare' i Lisbeth Lundahl (red.) *Att bana vägen mot framtiden*, Studentlitteratur: Lund.; Stefan Lund (2006) *Marknad Och Medborgare : Elevers Valhandlingar I Gymnasieutbildningens Integrations- Och Differentieringsprocesser*, doktorsavhandling, Växjö universitet: Växjö; Sandell (2007).
[308] Lund (2006); Klope (2015); Nyström (2012); Sandell (2007).
[309] Dovemark & Holm (2017).
[310] Lund (2006).

sammanhang. Dessa ungdomar valde utbildning utifrån släktingars rekommendationer och tidigare erfarenheter.

Det finns också studier som undersökt gymnasieval med explicit fokus på kön och klass. [311] Anna Sandell visar hur gymnasieval kan förstås i relation till senmodernitet, kön, klass och lokala praktiker. I avhandlingen framkommer det att både killar och tjejer upprätthöll en traditionell könsordning genom att distansera sig från traditionellt feminint kodade egenskaper och yrkesområden. Tjejerna framhöll exempelvis gärna att de umgicks med killar som ett sätt att uppvärdera sig själva. Traditionella könsmönster upprepades också i de ungas svar som att tjejer ansågs intresserade av relationer, människor och barn medan killar orienterades mot föremål som fordon.[312] Intressant i Sandells avhandling är betydelsen av den plats där unga växer upp. Hur arbetsmarknaden ser ut i det lokala sammanhanget kan ha stort inflytande över ungas gymnasieval. Killar med medelklassbakgrund kunde exempelvis i ett industrisamhälle välja yrkesprogram i högre utsträckning än de som vuxit upp i en större stad.

När unga rangordnar gymnasieprogrammen betraktas yrkesprogram som de med lägst status, [313] även om lokala variationer förekommer.[314] I dessa lokala variationer är det tydligt att könsordningen förstärks genom att det maskulint kodade yrkesprogrammet elprogrammet ansågs ha hög status medan det yrkesprogram där många tjejer gick (hotell och restaurang) ansågs ha låg status.[315] Programmens status kan följaktligen variera lokalt, men också över tid. Elever i frisörutbildning ansåg exempelvis att deras program tidigare hade haft relativt hög status då det var ett program med många sökande och höga antagningspoäng, samt att eleverna betraktades som ”snygga”.[316] Programmet ansågs dock delvis ha förlorat i status då antagningspoängen blivit lägre.[317]

Ulf Gruffman[318] har identifierat två diskurser som berör ungas val till gymnasiet, en naturvetenskaplig diskurs där ämnen framställs som centrala för valet av program (naturvetenskapliga programmet) och en yrkesförberedande diskurs där aktiviteter som rörde människor, djur/natur eller saker framhölls. Inom den yrkesförberedande diskursen har kön stor betydelse. Även här upprepades traditionella könsmönster då eleverna motiverade sina val av utbildning. Killarnas skäl relaterade ofta till fokus på

[311] Sandell (2007); Gruffman (2010).
[312] Gruffman (2010).
[313] Bjurström (1997); Sandell (2007); Nyström (2012). Gunilla Petersson & Maria Sundkvist (1999), '"Dieselbögar" Och "Puderluder" : Gymnasieskolan Som Distinktionsskapande Praktik' i Ullabeth Sätterlund Larsson, Kerstin Bergqvist (red.), *Möten* Linköpings universitet: Linköping.
[314] Sandell (2007).
[315] ibid.
[316] Klope (2015).
[317] ibid.
[318] Gruffman (2010).

aktiviteter riktade mot föremål exempelvis bilar, medan tjejer ofta motiverade sina val av utbildning med hänvisning till intressen riktade mot människor och omsorg. Framförallt tjejer med medelklassbakgrund angav detta som skäl. De framhöll att hjälpa människor, liksom att träffa nya människor, som viktigt i deras val av yrkesutbildning. De tog också avstånd från stillasittande kontorsarbete som de betraktade som ensamt och tråkigt. Kontorsarbete har i en rad andra (äldre) studier av unga kvinnor med arbetarklassbakgrund framhållits som något åtråvärt och ett glamoröst arbete. Även frisöryrket framställs i några av dessa studier som ett glamoröst yrke för tjejerna, något som deras lärare emotsätter sig.[319] Samtidigt visar sig denna glamoröса bild av yrket snabbt förändras då de möter ett arbete med hårda arbetsvillkor och medioker lön.[320] Tjejer med arbetarklassbakgrund var dock i lägre utsträckning intresserade av att arbeta med människor än medelklasstjejer i Gruffmans studie. De angav istället till exempel arbete med hår, natur, mat och djur som viktiga för deras val av yrkesutbildning och påminner på så sätt mer om hur killarna på yrkesprogram motiverade sina val.

Gymnasieskolorna befinner sig idag på en marknad och skolornas marknadsföring har kommit att få allt större betydelse för elevers utbildningsval.[321] Det anses väl belagt i forskning att skolvalfrihet liksom att uppdelningen mellan högskoleförberedande program och yrkesprogram inte gynnat yrkesutbildningar. [322] Marianne Dovemark och Ann-Sofie Holm[323] har analyserat vilka pedagogiska identiteter, det vill säga en känsla av tillhörighet och meningsskapande, [324]som skapas i olika skolors marknadsföringsmaterial. Skolor med företrädesvis studieförberedande utbildningar orienteras därmed mot en elit och genomsyrades av ett stort kulturellt kapital. På skolor med många yrkesprogram framställdes istället elever som att de lärde sig genom att ”göra istället för att lyssna” och att eleverna hade en ”unik personlighet”. I yrkesprogrammens material framträdde ett stort fokus på elevers sociala förmågor så som att komma i tid, vara trevlig och att visa sig nyfiken på att lära sig nya uppgifter, det som Bernstein benämner för en de-centrerad terapeutisk pedagogisk identitet. Det betyder att elever beroende på program också möter olika förväntningar på dem som

[319] jfr. Christine Griffin (1985), *Typical girls? : young women from school to the job market*. Routledge & Kegan Paul: London.; Angela Mcrobbie (1978), 'Working Class Girls and the Culture of Femininity', *Women take issue: Aspects of women's subordination*. 96-108.

[320] Huppatz (2012) beskriver hur frisöryrket för arbetarklass kan ge en känsla av social mobilitet genom att träffa människor i olika samhällsklasser och få tillgång till ett stort socialt kapital. Griffin (1985) beskriver sekreterararbetet på liknande sätt, men också som en möjlighet att gifta sig med en man med större socialt ekonomiskt och kulturellt kapital.

[321] Marianne Dovemark & Ann-Sofie Holm (2017); Maritn Harling (2017), *Välja vara: En studie om gymnasieval, mässor och kampen om framtiden*, doktorsavhandling. Linköpings universitet.

[322] Panican & Paul (2019).

[323] Dovemark & Holm (2017).

[324] Basil Bernstein (1999), 'Official knowledge and pedagogic identities', *Pedagogy and the shaping of consciousness*. Continuum: London.

elever och olika pedagogiska idéer om vad de behöver, hur de lär sig och vilka positioner i samhället de förbereds för.

Klass har också visat sig ha betydelse för hur elever erhåller information inför valet av utbildning.[325] Medelklasselever hänvisar i större utsträckning till information från vänner, internet och annat skriftligt material medan elever med arbetarklassbakgrund i större utsträckning hänvisar till uppväxterfarenheter i hemmiljön. Bland killar på yrkesprogram angavs ofta erfarenheter från att i olika sammanhang provat på diverse arbetsuppgifter som sammankopplades med det aktuella yrket eller att ha släktingar i samma yrkesområde.[326] För många elever på yrkesprogram är inte deras val av utbildning nödvändigtvis ett förstahandsval. Ett motiv på maskulint kodade yrkesprogram kan vara att beskriva sig som ”praktiskt lagd” och ett avståndstagande från att studera vidare, samt en längtan efter att komma ut i arbetslivet och att bli självständig.[327] På så sätt kan valet av yrkesutbildning både ha ett intresse i förgrunden, som exempelvis fordon, men det kan också handla om en strävan efter att snabbt komma ut i arbetslivet och därigenom bli vuxen. Intresset behöver dock inte i första hand relatera till fordon som sådant.[328] Det kan också handla om att betrakta sig som att vara ”konstnärligt lagd”, något som visade sig vanligt hos tjejer inom fordons- och transportprogrammet med inriktningen lackering.[329] Dessa tjejer betraktade fordons- och transportprogrammet som en grundutbildning, och att de senare skulle utbilda sig till sitt drömyrke som kunde vara exempelvis frisörer eller tatuerare. Inom fordons- och transportprogrammet ramas därmed föreställningen om lackeraryrket som konstnärligt och möjliggör en feminin position, vilket är intressant eftersom föreställningar om den särskilt skickliga och konstnärliga frisören ofta används om en manlig frisör.[330] Att välja utbildning utifrån intresse förefaller också vara starkare hos killar än tjejer.[331]Det är också värt att påpeka att valet av en yrkesutbildning inte nödvändigtvis behöver innebära att den unga tänker sig ett långt arbetsliv inom det yrkesområde som utbildningen syftar till. Sandell visar att framförallt tjejer förefaller osäkra på vad de vill göra efter gymnasiet. [332] Detta är viktiga resultat av relevans för föreliggande studie. Även om yrkesprogrammen idag leder till en yrkesexamen behöver det följaktligen inte betyda att unga identifierar sig med ett långt yrkesliv inom det specifika yrket, något som förefaller vara särskilt vanligt bland tjejer.

[325] Gruffman (2010).
[326] Kärnebro (2013).
[327] Högberg (2009); Kärnebro (2013); Bjurström (1997).
[328] Kärnebro (2013).
[329] ibid.
[330] Nordberg (2005a).
[331] Sandell (2007).
[332] ibid.

Entreprenörskap, anställningsbarhet och kön i yrkesutbildning

Rekryteringsmaterial har också studerats av Eleonor Bredlöv[333] gällande privata vuxenutbildningar till hud- och spa terapeuter, ett yrke som har likheter med frisöryrket, då dess arbetsmarknad domineras av kvinnor och yrkets fokus på utseende och skönhet. Genom en analys inspirerad av Foucault och feministisk teori analyserar Bredlöv vilken subjektivitet som framträder i rekryteringsmaterial till privata utbildningar för hud- och spaterapeuter. I materialet skapas en potentiell elev genom ansvariggörande och individualiserande processer som en deltagare på en utbildningsmarknad där eleven framställs som någon som är fri att göra sina egna val, men framförallt ansvarig för att göra *rätt* val. Genom att investera i denna utbildning görs hon också ansvarig för att skapa ett entreprenöriellt själv.[334] Ett entreprenöriellt själv som är feminint kodat, där hon genom sin utbildning ansvarar för att bli anställningsbar. Genom konstruktioner av femininitet framträder den potentiella studenten som tävlingsbenägen, med tydliga mål och som är beredd att kämpa hårt för att nå sina mål, något som en skulle kunna kalla en nyliberal feminin subjektivitet. Denna femininitet kan jämföras med en framträdande diskurs rörande unga kvinnor som har kommit att bli tongivande, nämligen den av Sinikka Aapola Marina Gonick och Anita Harris identifierade som ”Girl Power-diskurs”.[335] Girl Power framställs som ett ”feministiskt” ideal genom en ung stark kvinna som har såväl agens, självkänsla och som är en effekt av ett nyliberalt samhälle med betoning på individens möjligheter. Det är ett ideal av stor relevans för avhandlingen eftersom det är ett ideal som tjejer i frisörutbildning har att förhålla sig till och som delvis går på tvärs mot ett traditionellt feminint kodat omsorgsideal likt det Skeggs[336] beskriver. Girl Power-idealet är också intressant i relation till den förskjutning som skett i policy för yrkesprogrammen som allt mer betonar entreprenörskap och anställningsbarhet.

I Bredlövs studie framstår följaktligen anställningsbarhet som något som formas i rekryteringsmaterial inom privata skönhetsutbildningar.[337] Anställningsbarhet och yrkesutbildningens funktion att skapa anställningsbara medborgare är något som kommit att omdebatteras mycket sedan begreppet anställningsbar kom att bli framträdande i framförallt förarbetet till 2011 års läroplan för svensk gymnasieskola.[338] Svensk yrkesutbildning har allt sedan den förlades till gymnasieskolan präglats av en strävan att sammanfoga arbetsmarknadens krav och efterfrågan med andra

[333] Eleonor Bredlöv (2016b),'Shaping the Female Student: An Analysis of Swedish Beauty School Recruitment Texts', *Studies in Continuing Education,* 38(2): 243-258.
[334] Nikolas Rose (1999) *Governing the Soul : The Shaping of the Private Self* . Free Association Books:London.
[335] Anita Harris, Marina Gonick, & Sinikka Aapola (2005), *Young femininity: Girlhood, power and social change.* Palgrave Macmillan: New York.
[336] Skeggs (2000).
[337] Eleonor Bredlöv (2016a) 'Constructing a Professional: Gendered Knowledge in the (Self-) Positioning of Skin and Spa Therapy Students', *Gender and Education,* 1-17.
[338] Nylund (2013); Carlbaum (2012).

samhälleliga uppdrag så som allmänbildning och medborglig demokratisk fostran.[339] Under senare år har utbildning och lärande allt oftare kommit att diskuteras i instrumentella syften. Giert Biesta[340] är kritisk mot hur det i policy skett en diskursiv förskjutning från ”Learning to be” till ” Learning to be productive and employable”. Det gäller alltså inte minst yrkesutbildning som numera ofta diskuteras i termer av att skapa anställningsbara medborgare. Det vill säga yrkesutbildningars medborgarfostrande funktioner har kommit i skymundan till förmån för att skapa produktiv arbetskraft.[341] Därigenom har också en tydligare åtskillnad gjorts mellan olika elevers gymnasieutbildning som har konnotationer till såväl klass som kön där utbildning i korta drag kan benämnas som att fostras till anställningsbarhet eller högre studier.[342]

Yrkesutbildningar bidrar följaktligen till att forma särskilda former av klassbestämda maskulinitet- och femininitetspositioner. [343] En förskjutning mot att allt mer styra yrkesutbildningar mot arbetsgivares behov där anställningsbarhet kommit att bli ett framträdande begrepp är inte unikt för svensk kontext utan har kommit att ske även i övriga nordiska länder.[344] Eftersom arbetsmarknaden är köns- och klassegregerad riskerar betoningen på anställningsbarhet också innebära att utbildning ytterligare reproducerar dessa strukturella mönster. Att yrkesutbildningarnas elever skulle bli anställningsbara har kritiserats för att de kunskaper eleverna erbjuds sker utifrån det som av branscherna anses vara nyttig kunskap.[345] Det har bidragit till en förskjutning mot kontextspecifik kunskap, något som har skett på bekostnad av gymnasieskolans medborgarfostrande funktion för yrkeselever. [346]Betoningen på anställningsbarhet bidrog därmed på olika sätt till att värden som medborgerlig fostran och kritiskt tänkande kom i skymundan.[347] Människor förbereds följaktligen för olika former av medborgarskap beroende på vilken gymnasieutbildning de har valt. Kritiken består i att medan elever på högskoleförberedande utbildningar förbereds för en intellektuellt inriktad kompetens förbereds yrkesprogrammens elever genom sin utbildning till att kunna det som arbetsgivare efterfrågar.[348] Det riskerar bidra till att yrkeselever står sämre rustade både för ett aktivt medborgarskap, men också för förändringar i

[339] se t.ex. Lundahl et al. (2010).
[340] Gert, Biesta, (2006) 'What's the point of lifelong learning if lifelong learning has no point? On the democratic deficit of policies for lifelong learning', *European Educational Research Journal*, 5 (3-4), 169-80
[341] se t.ex.Carlbaum (2012). Nylund (2013).
[342] Carlbaum (2012).
[343] Colley et al., (2003). Niemeyer & Colley (2015)
[344] Nylund et al. (2018).
[345] ibid.; Mattias Nylund, Per-Åke Rosvall & Kristina Ledman (2017), 'The vocational–Academic divide in neoliberal upper secondary curricula: The Swedish case', *Journal of Education Policy*, 32 (6), 788-808.; Nylund (2013).
[346] Nylund (2013); Nylund et al.(2018); Nylund et. al. (2017).
[347] Nylund et. al. (2017); Nylund (2013).
[348] ibid.

arbetslivet, eftersom denna kunskap är kontextspecifik och det kunnande som baseras på arbetsgivares efterfrågan kan förändras snabbt.[349] En tydligare skillnad mellan studieförberedande- och yrkesprogram bidrar dessutom till att yrkesprogrammens elever har lägre status, möter lägre förväntningar från lärare, föräldrar och studie och yrkesvägledare.[350] Därutöver tenderar en tydligare skillnad mellan programmen i form av mindre tid för gymnasiegemensamma ämnen till yrkesprogrammen och slopad automatisk högskolebehörighet, göra yrkesprogrammen mindre attraktiva för elever vars föräldrar har akademisk utbildning. [351] Kort sagt: en tydligare uppdelning mellan högskoleförberedande- och yrkesprogram bidrar till att utbildningens reproducerande funktioner av klass blir större.[352] I relation till föreliggande avhandling är det dock värt att ha i åtanke att elever i gymnasieskolans frisörutbildning under många år hade höga betygspoäng, och rykte att locka till sig studieambitiösa elever,[353] något som har förändrats under senare år.

Det är inte bara mellan yrkes- och högskoleförberedande program som olika medborgarskap erbjuds. Yrkesprogrammens läroplaner sinsemellan skiljer sig också åt i dess formuleringar. Vid en analys av de tolv olika yrkesprogrammens läroplaner visar Kristina Ledman, Per-Åke Rosvall och Mathias Nylund att könsskillnader upprätthålls, inte bara genom att elever väljer utbildning efter kön, utan också att de baserat på kön erbjuds olika sorters kunskap och medborgarskap.[354]För nästan samtliga yrkesprogram dominerar det som av utbildningssociologen Basil Bernstein benämns som en horisontell diskurs, det vill säga en betoning på kunskaper av kontextspecifik karaktär (informella vardagskunskaper). Undantaget är några yrkesprogram där en stor andel av eleverna är tjejer; barn- och fritidsprogrammet samt vård- och omsorgsprogrammet. På dessa program är kunskapsinnehållet delvis också organiserat som en vertikal diskurs, det vill säga generaliserbar kunskap (abstrakt, teoretisk, akademiskt orienterad). Dock presenteras denna ofta som en diskurs på individnivå och inte på samhällsnivå, vilket författarna ställer i relation till det som Skeggs[355] beskriver som en psykologisering av den egna positionen. En sådan ger begränsad möjlighet till att kritiskt förstå och utmana samhällsordningen. Dessutom då det talas om inflytande för

[349] ibid.
[350] ibid.
[351] Alexandru Panican (2015), 'Väljer Unga Fel?–Grundskoleelevers Attityder Till Gymnasievalet', Kompetens för tillväxt. Rapport nr 19. Ratio.
[352] I detta sammanhang är det värt att poängtera att även då Sverige hade en mer sammanhållen gymnasieskola som den vid den föregående läroplanen (Lpf 94) tenderade lärare i gymnasiegemensamma ämnen att anpassa innehållet beroende på vilken kunskap de ansåg att elever på yrkesförberedande program respektive högskoleförberedande program behövde se t.ex; Jan Berggren (2013), *Engelskundervisning i gymnasieskolan för mobilisering av ungdomars livschanser*, doktorsavhandling. Linnéuniversitetet: Växjö.
[353] Andersson Gustafsson 2002; Frisörföretagarna (2018).
[354] Ledman et. al. (2018).
[355] Skeggs (2000).

elever på vård- och omsorgsprogrammet betonas att ge inflytande för någon annan (vårdtagaren) vilket säger något om elevens framtida position samhället. [356]

Därutöver reproduceras traditionella ojämlikheter mellan programmen. Det sker genom att innehållet på maskulint kodade yrkesprogram riktas mot erkända discipliner och fält.[357] Dessa elever framställs som viktiga producenter på samhällelig nivå genom att de exempelvis ska bidra till samhällets infrastruktur.[358] Det kunskapsinnehåll som är framträdande på program där stor andel av eleverna är tjejer (som hantverksprogrammet) tenderar istället att baseras på ”tomma” ord så som kreativitet, att utveckla sin identitet och entreprenörskap. Entreprenörskap har ett ifrågasatt värde jämfört med exempelvis ekonomi, sociologi, psykologi och affärsjuridik.[359] Det har också visat sig råda stor förvirring bland lärare och skolledare på hantverksprogrammets olika inritningars vad det egentligen skulle innebära för programmet och i undervisningen då det enligt styrdokument skulle gå som en ”röd tråd” i utbildningen.[360] Även om entreprenörskap i läroplanen formuleras som viktigt för exempelvis vidare studier visar det sig att i undervisning på hantverksprogrammet knyts det i stort sett enbart till arbetslivet och framförallt till företagande, snarare än exempelvis kritiskt tänkande.[361]Kursen entreprenörskap är dessutom obligatorisk för elever på hantverksprogrammet vilket den inte är på exempelvis bygg- och anläggningsprogrammet, trots att det finns gott om entreprenörer inom båda branscherna.[362] Därigenom reproduceras traditionella ojämlikheter mellan könen då manligt kodade arbetsområden historiskt har associerats med produktion och också värderats högre än kvinnors arbete som associerats med konsumtion. Det förefaller också finnas begränsat intresse för att förändra traditionella könsmönster. Det är till och med så att i förarbetet till 2011 års läroplan (Gy 11)[363] formulerades det som *önskvärt* att elever i yrkesutbildning valde program som reproducerade traditionella könsmönster, eftersom det ökade chanserna för att de skulle bli anställningsbara på en könssegregerad arbetsmarknad.[364] När det gäller de studieförberedande programmen diskuteras dock inte kön över huvud taget.[365]

---

[356] Ledman et. al. (2018).
[357] ibid.
[358] ibid.
[359] ibid.
[360] Jessica Wallin (2014), *Entreprenörskap I Skolan : Formulering Och Transformering Av Gy11 Inom Gymnasieskolans Hantverksprogram*, licentiatuppsats. Linköpings universitet: Linköping. Andreas Fejes, Mattias Nylund & Jessica Wallin (2019), 'How do teachers interpret and transform entrepreneurship education?', *Journal of Curriculum Studies,* 51 (4), 554-66.
[361] Wallin (2014); Fejes, Nylund, & Wallin (2019).
[362] Klope (2015).
[363] Skolverket (2011).
[364] Carlbaum (2012).
[365] Carlbaum (2011).

Den ideala arbetaren framstår i förarbetet till Gy 11 som en (heteronormativ) man.[366] På så sätt reproduceras kön i termer av att (arbetarklass) kvinnor och (arbetarklass) män förbereds för arbete i olika sektorer, vilket visar att kön och klass har tydliga kopplingar till yrkesutbildning, där den önskvärda eleven framställs som en anställningsbar elev som är såväl klass- som könskodad.[367]Därtill har arbetarklasstjejer framställs som problematiska då de beskrivs som att inte vara lämpade för högre studier.[368] På yrkesprogrammen framställs tjejer med arbetarklassbakgrund som bekymmersamma då de riskerar att bidra till kostnader för samhället på ett sätt som inte arbetarklasskillar framställs som. Detta eftersom det tar längre tid för dem att komma ut i arbetslivet. Därigenom framstår det som att tjejer med arbetarklassbakgrund oavsett vilken utbildning de väljer framställs som problematiska; hur de än väljer och gör så är det "fel". Sammanfattningsvis framstår det således inte bara vara genom ungas valhandlingar som kön- och klassmönster reproduceras, utan dessa mönster framträder även i policy och skolors marknadsföringsmaterial. Tjejer med arbetarklassbakgrund som väljer en yrkesutbildning verkar på flera sätt vara en underprivilegierad grupp, vilket också märks i inkomster och övergång till arbetslivet (eller vidare studier). I nästa avsnitt redovisas forskning om detta.

Yrkesutbildning, arbetsmarknad och kön

Studier visar att tjejer oftare än killar föreställer sig sitt kommande yrkesliv i relation till att de ska ha barn och familj.[369] Familjeliv och karriär i frisöryrket har också för många kvinnor identifierats som en svårighet och ett hinder på andra sätt än för män inom yrket.[370]Tjejer har dessutom i allmänhet svårare än killar att erhålla en fast anställning och relativt bra lön utan högre utbildning.[371] Att det tar längre tid för tjejer att etablera sig på arbetsmarknaden efter yrkesutbildning är också i linje med statistik från Skolverket.[372] Den statistiken visar att ungdomar som har tagit examen på manligt kodade program som fordons- och transport, bygg- och anläggning liksom VVS- och fastighetsprogrammet är de som i störst utsträckning har arbete ett år efter gymnasiet. På vård- och omsorgsprogrammet där en stor andel av eleverna är tjejer hade drygt hälften av eleverna etablerad ställning på arbetsmarknaden ett år efter gymnasieskolan. *Lägst andel återfinns bland elever på hantverksprogrammet,* där ungefär en tredjedel av eleverna hade etablerat sig på arbetsmarknaden. Det väcker frågor om varför hantverksprogrammets elever verkar ha svårare att etablera sig på arbetsmarknaden.

[366] ibid.
[367] Bredlöv (2016b).
[368] Carlbaum (2011).
[369] Dahlstedt et al. (2018).
[370] Huppatz (2012).
[371] LO (2014). Sveriges jämställdhetsbarometer 2014. *Tid, makt och pengar. Klass och kön*. Landsorganisationen i Sverige. LO-tryckeriet: Stockholm.
[372] Skolverket (2017). *Gymnasieskolan Ungdomars verksamhet efter gymnasieskolan riksnivå. Etableringsstatus ett år efter gymnasieskolan yrkesprogram. Läsåret 2015/16*

En enkel förklaring skulle naturligtvis kunna vara att det inte finns samma behov på arbetsmarknaden, det som brukar benämnas som en matchningsproblematik, mellan arbetsgivares efterfrågan och det yrkesutbildningen erbjuder. En annan att de yrken som hantverksprogrammets elever utbildas till är svårare att etablera sig inom och präglas av osäkrare anställningsvillkor.

Det är därutöver väsentliga skillnader i inkomst mellan de maskulint respektive feminint kodade yrkesområden som yrkesutbildningarna är riktade mot. Även om det har gjorts försök att jämna ut könsskillnader genom en tilltro på att akademisk utbildning ska höja yrkens status snarast, kan det ha en motsatt effekt på den enskilda personens livsinkomst.[373] Krav som idag ställs på universitetsutbildning för exempelvis förskollärare och sjuksköterskor visar sig inte vara lönsamt ur ekonomisk synvinkel, jämfört med de som direkt efter gymnasiet arbetar inom maskulint kodade yrkesområden så som fordonsmekaniker eller inom bygg-och anläggningsbranschen.[374] Några argument för att frisörer skulle behöva akademisk utbildning har inte framförts från politiskt håll, däremot har ett återkommande argument från frisörbranschens sida varit att längre och högre utbildning av olika skäl betraktats som nödvändigt för att höja yrkets status.

Det omdiskuterade begreppet anställningsbarhet kan problematiseras i relation till frisöryrket och frisörutbildning eftersom en stor andel frisörer är egna företagare och den bransch där det är vanligast att just unga kvinnor startar eget företag.[375] Inom frisöryrket finns exempelvis inte någon särskilt stark tradition av vad en skulle kunna kalla LO-kollektivets arbetaridentitet. Samtidigt har bransch- och arbetsgivarorganisationen Frisörföretagarna tillsammans med Handelsanställdas förbund försökt stänga ute (alltför) unga och oerfarna frisörer från positionen som företagare genom att förlänga utbildningen med en lärlingsutbildning som förutsätter anställning, det vill säga strävat efter så kallad social stängning.[376] Det är därmed viktigt att ha i åtanke att yrkesutbildningar och de yrken unga utbildas för är olika både avseende vad de innehåller i form av arbetsuppgifter, undervisning och könsfördelning men också i relation till dess arbetsmarknad. Det är därför problematiskt att dra slutsatser för alla yrkesprogram baserat på några. Föreställningen om den egna företagaren som en fri (kvinnlig) entreprenör kan dock problematiseras. Detta eftersom det ställer höga krav på en självreglerande individ som själv har och tar ansvar

[373] Ledman et. al. (2018).
[374] ibid.
[375] Dagens Nyheter (2011). *Frisörer i starta eget topp*.
[376] Stängning syftar till att upprätthålla prestige, status och ha konkurrensfördelar Begreppet stängning beskrevs ursprungligen av Max Weber (1983)*Ekonomi Och Samhälle : Förståendesociologins Grunder. 1 Sociologiska Begrepp Och Definitioner. Ekonomi, Samhällsordning Och Grupper* . Argos: Lund.

för såväl framgång som eventuella misslyckanden, vilket kan ställas i relation till det ansvar utbildningen har.[377]

Sammanfattningsvis kan det konstateras att tidigare forskning pekar på att kön och klass är faktorer vilka har stor betydelse för vilka elever förväntas bli i gymnasieskolans utbildning. Det sker både i form av elevers valhandlingar, i skolors marknadsföringsmaterial samt i läroplaner och policy vilket medborgarskap och vilka positioner i samhället elever ska förberedas för. I en rad studier visar det sig också att det har skett en förskjutning, så väl i Sverige som internationellt, som visar att reproduktion av kön och klass förstärkts genom en marknadsstyrd skola och genom tydligare uppdelningar mellan olika program. Även då det funnits tydliga intentioner att jämna ut rekryteringen till gymnasieskolan baserat på klass och kön har det visat sig svårt att kombinera med elevers valfrihet eftersom kön och socialt ursprung så starkt påverkar elevers val.[378] Det som också har framgått är att tjejer i yrkesutbildning förefaller erbjudas andra villkor än killar. Tjejer med arbetarklassbakgrund och feminint kodade yrkesprogram framstår på flera sätt som en underprivilegierad grupp genom att de framställs som problematiska för samhället, har svårare att etablera sig på arbetsmarknaden och har lägre inkomster än elever som gått på maskulint kodade yrkesprogram. De framstår också som mer osäkra i sina val av utbildning och tar större ansvar för kommande familjeliv. Denna forskning skulle kunna sammanfattas som att elever genom sitt utbildningsval erbjuds specifika könade och klassade positioner i samhället. Det som också är viktigt är hur elever möter och identifierar sig med (eller inte identifierar sig med) dessa positioner som de erbjuds i utbildning, det vill säga hur identitet, kön, klass och yrke görs i yrkesutbildning vilket är ett bidrag med föreliggande studie. I nästa avsnitt redogörs för tidigare forskning med avseende på hur dessa konstrueras i utbildningssammanhang.

Identitet, kön och klass i (yrkes)utbildning

Innebörden i sociala kategorier förändras. Under mitten av 1900-talet var svensk arbetarklass dominerad av män, för att i början av 2000-talet ha förändrats då de flesta som tillhör arbetarklass istället är kvinnor.[379] Det kan formuleras som att arbetarklassen har bytt kön.[380] Kanske är det också en orsak till att klassbegreppet delvis har kommit i skymundan för andra begrepp. När det gäller svensk pedagogisk forskning har det också funnits en benägenhet att analysera killars villkor i termer av klass medan kön

[377] jfr. Bredlöv (2016a).
[378] Hultqvist (2001).
[379] Göran Ahrne, Christine Roman & Mats Franzén (2008), *Det sociala landskapet: en sociologisk beskrivning av Sverige från 1950-talet till början av 2000-talet* Göteborg:Korpen).
[380] Göran Ahrne (2010), "Intersektionalitet", i Christer Edling & Fredrik Liljeros (red.), *Ett delat samhälle: makt, intersektionalitet och social skiktning,* Liber, Malmö.

tenderat att betona tjejers villkor.[381] Trots att arbetarklassen har bytt kön förefaller kategorin ung kvinna och arbetarklass fortfarande vara relativt osynliggjord i forskning något som Angela McRobbie konstaterade redan på 1970-talet.[382] När unga kvinnor framställdes gjordes det ofta som i Paul Willis[383] klassiska studie *Fostran till lönearbete* och genom ”the lads eyes” vilket resulterade i att unga tjejer porträtterades som bihang beroende av män.[384] Istället argumenterar McRobbie för att unga tjejer ska studeras ”i sin egen rätt” och påpekar att ingen annan stans än i skolan är väven mellan klass och kön så tydligt artikulerad. Även Christine Griffin beskriver i *Typical Girls?: Young women from school to the job market* hur dåtidens forskning tenderade att ignorera unga kvinnors erfarenheter eller att det var problematiskt att förstå dem med hjälp av teorier som designats för män.[385] Griffin efterlyste därmed beskrivningar av unga kvinnors liv i all sin komplexitet som sätter dess erfarenheter i en historisk och politisk kontext istället för att upprepa förenklade berättelser om ”typiska tjejer”.[386]I relation till yrkesutbildning och föreliggande studie förefaller, inte bara av tjejers positioner, utan också dessa positioner i förhållande till det yrke som de enligt utbildningspolitiska intentioner förväntas bli en del av, som viktig för att förstå denna komplexitet. De konstateranden som McRobbie och Griffin gjorde under 1970- och 80-talet om avsaknaden av forskning om unga tjejer avspeglas delvis även idag rörande forskning om tjejer och yrkesprogram. De yrkesprogram som studerats har företrädesvis varit program där en stor andel av eleverna är killar så som fordons- och transportprogrammet och bygg- och anläggningsprogrammet. Forskning om tjejer på feminint kodade yrkesutbildningar är alltjämt ett område som är relativt outforskat.[387]

Även om forskning om tjejer på feminint kodade yrkesutbildningar är sparsamt undersökt har elevers identitetsskapande inom gymnasieskolan i svensk kontext belysts i flera studier.[388]För att iscensätta sig som en god och potentiellt framgångsrik elev

---

[381] Elisabet Öhrn (2002), *Könsmönster I Förändring? : En Kunskapsöversikt Om Unga I Skolan*. Skolverket: Stockholm.
[382] McRobbie (1978).
[383] Willis (1983).
[384] McRobbie (1978).
[385] Griffin (1985).
[386] Griffin (1985).
[387] jfr. Eleonor Bredlöv (2018), *Shaped for Beauty Vocational and Gendered Subjectivities in Private Education for the Beauty Industry*, doktorsavhandling. Linköping universitet: Linköping, Hedlin & Åberg (2013). Niemeyer & Colley (2015); Kristinn Hegna (2017), 'Conflicts, competition and social support in female-dominated vocational education–breaking or reaffirming stereotypical femininity?', *Journal of Vocational Education & Training,* 69 (2), 196-213, Panican & Paul (2019).
[388] se t.ex. Stig-Börje Asplund (2010), *Läsning som identitetsskapande handling: gemenskapande och utbrytningsförsök i fordonspojkars litteratursamtal*, doktorsavhandling, Karlstads universitet: Karlstad., Hedlin & Åberg, (2013). Margreth Hill (1998), *Kompetent för "det nya arbetslivet"? : tre gymnasieklasser reflekterar över och diskuterar yrkesförberedande studier*, doktorsavhandling. Göteborgs universitet: Göteborg; Margreth Hill (2006), *Coola Killar Pluggar Inte*, Ord & Bild Tema Skolan. Högberg (2009); Nyström (2012); Kärnebro (2013). Helena Korp (2011), 'What counts as being smart around here? The performance of smartness and masculinity in vocational upper secondary education', *Education, Citizenship and Social Justice,* 6 (1), 21-37.; 21-37, Helena

framstår olika faktorer som närvaro, att vara verbalt aktiv, visa sig intresserad och att just se intresserad ut som viktigt, något som även poängteras av lärare med hänvisning till vad som bidrar till framgång i arbetslivet.[389] Några studier på yrkesprogram visar också att killar, trots engagemang och intresse för yrket, inte betraktar höga betyg som meriterande i arbetslivet då arbetsgivarna inte intresserar sig för elevernas betyg så länge de är godkända.[390]

Yrkesutbildningens elever har ofta framställts som relativt ointresserade av att vara framgångsrika i skolan. Några av de studier som är genomförda på yrkesprogram har likheter med den ovan nämnda Paul Willis[391] studie och berör maskuliniteter och hur killar skapar så kallade motkulturer i relation till teoretiska studier.[392] Det rör sig om hur elever iscensätter maskulinitet exempelvis genom att distansera sig från traditionella skolämnen, men inte från yrkesämnen.[393] Istället använde killarna ofta sina identiteter inom traditionellt manligt kodade yrken som fordonsmekaniker eller byggnadsarbetare som ett sätt att iscensätta motstånd till skolämnen som benämns som ”teoretiska”. Ett sätt att framställa sig som en lyckad byggnadsarbetare eller mekaniker blir genom en sådan tolkning att beskriva sig själv som att vara ”praktiskt lagd” vilket är i linje med hur män i arbetarklass traditionellt har framställts.[394] Maskulinitet associeras i dessa sammanhang med att vara ”street smart” vilket i sin tur beskrivs som motsatsen till att ha ett läshuvud.[395] Att framställa sig som ointresserad av ämnen med akademiska kunskapstraditioner blir därigenom ett sätt att framställa sig som ”one of the boys”- en hållning som även (manliga) yrkeslärare ibland underbygger genom att känna igen sig i sina elevers oengagemang för traditionella studier.[396] Det är dock viktigt att ha i åtanke att det idag inte på samma sätt finns en väldefinierad industri- eller arbetarkultur som då Willis studie genomfördes, och att den inte varit så stark i Sverige som i Storbritannien.[397] Dessutom har tjejer generellt framställts som mer prestationsinriktade i skolan än killar, något som ofta har kopplats samman med stress

Korp, (2012). 'Identitetserbjudanden Och Lärar–Elevrelationen', i Ingrid Henning Loeb & Helena Korp (red.), *Lärare och lärande i yrkesprogram och introduktionsprogram*. Studentlitteratur: Lund.; Andreas Hirschi, & Anne Herrmann (2012), 'Vocational identity achievement as a mediator of presence of calling and life satisfaction', *Journal of Career Assessment*, 20 (3), 309-21.; Johansson (2009).

[389] Nyström (2012); Lisa Asp Onsjö (2014), ”Parallella positioneringar bland pojkar. Om sociala hierarkier och skolprestationer”, i Elisabet Öhrn & Ann-Sofie Holm (red.), *Att lyckas i skolan om skolprestationer och kön i olika undervisningspraktiker*. Gothenburg: Acta universitatis Gothoburgensis

[390] Högberg (2009); Berglund(2009).

[391] Willis (1983).

[392] se t.ex. Grønborg (2013), Hill (1998, 2006); Högberg (2009); Kärnebro (2013).

[393] t.ex. Högberg (2009); Grønborg (2013).

[394] Colley et al. (2003); Grønborg (2013); Brockmann (2012).

[395] Korp (2011).

[396] Grønborg (2013).

[397] jfr. Christian Helms Jørgensen (2015), 'Some Boys' Problems in Education – What Is the Role of Vet?', *Journal of Vocational Education & Training,* 67 (1), 62-77.; Fanny Ambjörnsson (2000), *'Att Passa I Klänningen : Om Strävan Att Bli Respektabel'*, (4) s. 48-50: Bang.

och psykisk ohälsa hos tjejer, eftersom femininitetsnormer bidrar till att tjejer ansträngер sig extra hårt.[398] För tjejer med medelklassbakgrund framstår det också som accepterat att arbeta hårt för att prestera, samtidigt som krav på prestation i skola löper parallellt med andra krav på att framstå som framgångsrik och lyckad.[399] På så sätt förväntas tjejer ”vara allt” och utsätts följaktligen för ett högt socialt tryck att vara lyckade på alla plan. [400] Det har dock visat sig att på feminint kodade yrkesprogram, som vård- och omsorgsprogrammet, respektive barn- och fritidsprogrammet är det vanligt med lågt ställda krav och förväntningar på dess elever. [401]

I Sverige har Fanny Ambjörnssons avhandling *I en klass för sig* [402]rönt stor uppmärksamhet och denna har också haft en stor betydelse för den här avhandlingen. Även om Ambjörnsson egentligen inte fokuserar utbildning är avhandlingen av intresse då tjejerna på barn- och fritidsprogrammet iscensatte motstånd mot de förväntningar som de mötte i undervisningen på att bli omsorgsfulla och omhändertagande unga kvinnor som skulle arbeta i förskolan. I avhandlingen studerar hon hur tjejer ”blir tjejer”. Ambjörnsson följde elever på samhällsvetenskapsprogrammet respektive barn- och fritidsprogrammet där tjejerna hade det gemensamt att de måste anpassa sig till rådande femininitets- och hetrosexualitetsnormer. Eftersom samhällsvetenskapsprogrammet och barn- och fritidsprogrammets elever generellt har olika social bakgrund, beskriver Ambjörnsson det som att agera i enlighet med en normativ femininitet är sammanvävt med klass. Hon gör en poäng av att tjejer på olika program agerar olika beroende på deras klassbakgrund. Om tjejerna på samhällsvetenskapsprogrammet visste exakt när de förväntades prata högt, skratta eller vara tysta och agerade i linje med dessa förväntningar så gjorde tjejerna på barn- och fritidsprogrammet annorlunda. Det betydde dock inte att de var omedvetna om vilka föreställningar som omgärdade en ideal femininitet, däremot iscensatte de motstånd mot föreställningarna. Istället för att iscensätta sig som kontrollerade, empatiska, omvårdande och ”fina flickor” gjorde de på olika sätt motstånd och betraktades av andra som stökiga genom att de pratade för högt eller använde ett språk som ansågs olämpligt av lärare och tjejer på samhällsvetenskapsprogrammet. Dessa tjejer beskrev ogärna sig själva i termer av ett omvårdnadsideal och disidentifierade sig på så sätt med en normativ femininitet. I relation till flera studier av killar på yrkesprogram[403] är dessa resultat särskilt intressanta, eftersom de utmanar föreställningen att alla yrkeselever alltid identifierar sig med sitt yrke. Det finns dock risk att elever också här framträder som homogena i relation till

[398]Emma Rich, & John Evans, (2009). Now I am NObody, see me for who I am: the paradox of performativity. *Gender and Education*, 21(1), 1-16
[399] Öhrn & Holm (2004).
[400] Walkerdine et.al. (2001).
[401] Johansson (2009); Hjelmér (2012).
[402] Ambjörnsson (2004).
[403] Grønborg (2013); Högberg (2009); Kärnebro (2013).

det program de går på eller vilken klassbakgrund de har vilket kan bidra till att stereotypa bilder av elever produceras. Denna risk lyfter också Ambjörnsson själv, att en jämförelse mellan två grupper riskerar att sudda ut avvikelser inom grupperna och att de därigenom framställs som mer lika än de kanske är.[404] I relation till föreliggande studie har jag sett det som angeläget att försöka visa på olika sätt att agera och därmed nyansera föreställningar om yrkeselever i allmänhet och föreställningar om tjejer i yrkesutbildning i synnerhet.

Det som brukar benämnas motståndskulturer i skola behöver inte vara likställt med en kultur som konstrueras av killar från arbetarklass. Det finns studier som visar att killar och tjejer från olika samhällsklasser kan iscensätta motstånd till skola och det behöver inte nödvändigtvis kopplas samman med maskulinitet.[405]I den här studien är en central utgångspunkt att elevers positioner inte är maktlösa. Elever agerar och bemöter de positioner som erbjuds dem på olika sätt. Studier visar att tjejers motstånd till skolarbete kan handla om att de synes anpassa sig, men att de kan använda andra strategier än att gå öppen konfrontation mot lärare och att de tar stöd av sina vänner för att ifrågasätta och utmana utbildningens anspråk på dem.[406] Det har också visat sig att lärare ofta har svårare att hantera tjejer som går i öppen konfrontation än killar. [407]Tjejer med medelklassbakgrund tenderar att iscensätta motstånd mer subtilt och kombinerar det med att iscensätta sig som en ”god elev”. [408] I en annan studie visar Elisabet Öhrn framkommer det också hur andra sociala kategorier som etnicitet görs centralt. När tjejer med invandrarbakgrund iscensätter motstånd tolkas det i relation till föreställningar om deras position i hemmen och inte till skolan.[409]Skeggs visar hur tjejer i relation till manliga lärare tar upp maskulina subjektspositioner för att kontrollera dem, exempelvis genom att sexualisera interaktionen med lärarna i syfte att genera dem. [410]Carolyn Jackson beskriver så kallade ladettes. [411] Det är tjejer som iscensätter motstånd till skolarbete och agerar liknande de unga männen i Paul Willis studie. Tjejerna kombinerar feminina iscensättningar som mycket smink och utmanande kläder, samtidigt som de pratar högt, svär och festar på liknande sätt som

[404] Ambjörnsson (2004).
[405]jfr. Elisabet Öhrn, (1993), 'Gender, Influence and Resistance in School', *British Journal of Sociology of Education,* 14 (2), 147; Elisabet Öhrn, (1998) 'Gender and Power in School: On Girls' Open Resistance', *Social Psychology of Education,* 1 (4) 341-57. Davies (1984); Carolyn Jackson (2006), "Wild'girls? An exploration of 'ladette' cultures in secondary schools', *Gender and education*, 18 (4), 339-60.; Johansson (2009); Beverley Skeggs, (1991) 'Challenging Masculinity and Using Sexuality', *British Journal of Sociology of Education,* 12 (2).; 127-39; Elisabet Öhrn (2009), Challenging sexism? Gender and ethnicity in the secondary school. *Scandinavian Journal of Educational Research*, *53*(6), 579-590: Lynn Davies, (1984), *Pupil power : deviance and gender in school* The Falmer Press: London.
[406] Öhrn (1998); Skeggs (1991).
[407] Öhrn (2002).
[408] Öhrn (1993).
[409] Öhrn (2009).
[410] Skeggs (1991).
[411] Jackson (2006).

de unga männen hos Willis. Jackson poängterar att diskursen om dessa tjejer är komplex eftersom de å ena sidan iscensätter sig med ökat självförtroende och tar för sig, det vill säga sådant som ofta uppmuntras i skolan, å andra sidan uppfattar lärarna ofta att de går för långt och uppfattas som arroganta. Det är intressanta och viktiga resultat i relation till den här av handlingen och till den ovan beskrivna ”Girl Power” och entreprenörskapsdiskursen. I tidigare forskning visar det sig också att lärare ofta har mer tålamod med störande pojkar än störande flickor. Jacksons beskrivning av dessa tjejer uppfattar jag ligger nära Ambjörnssons beskrivning av tjejernas framträdanden på barn- och fritidsprogrammet. Även om de utmanar femininitetsnormer framstår det som viktigt att passera som heterosexuell tjej och framförallt heterosexuellt begärlig.

När tjejer iscensatt motstånd och har försökt att undgå lärares kontroll visar studier att det kan handla om att skapa egna fritidsaktiviteter i skolan. [412] Det kan handla om att inte komma till lektioner, att komma för sent, hänga på toaletten, och mer sällan genom öppen konfrontation, [413] även om det också förekommer.[414] Carina Hjelmér konstaterar i sin avhandling som berör elever på feminint kodade barn- och fritidsprogrammet, att sen ankomst till lektionen snarare var regel än undantag.[415]Hon visar också att när elever på barn- och fritidsprogrammet utövade inflytande i skolan, handlade det framförallt om att förhandla bort undervisning, vilket följaktligen tenderar att befästa deras underordnade position i samhället.[416]

Det är följaktligen problematiskt att upprätthålla en dikotomi mellan en skolkultur som elever skapar för att göra motstånd till skolan och en där elever anpassar sig.[417] De allra flesta elever, oavsett kön, positionerar sig mitt emellan att anpassa sig eller att göra motstånd.[418] Att beskriva elevers motstånd till skola i form av en motkultur har också kritiserats för att vara deterministiskt och totalitärt. [419] Lisbeth Grønborg, som förvisso analyserar hur en framgångsrik elev inom en fordonsutbildning i Danmark framstår som en som iscensätter motstånd i relation till gymnasiegemensamma ämnen, lyfter frågan om elevers oengagemang måste förstås som kontextberoende och socialt reglerad snarare än som en funktion av individers egenskaper.[420] Elevers engagemang för sina studier tenderar exempelvis att förstås olika beroende på vilket program de

[412] Griffin (1985);
[413] Griffin (1985); Davies (1984).
[414] Öhrn (1993).
[415] Hjélmer (2012).
[416] ibid.
[417] Selma Therese Lyng (2009), "Is there more to “antischoolishness” than masculinity? On multiple student styles, gender, and educational self-exclusion in secondary school." *Men and masculinities* 11.(4) 462-487.
[418] ibid.
[419] Assarsson & Sipos-Zackrisson (2005).
[420] Grønborg (2013).

tillhör. Nyström visar i sin avhandling hur en elev på naturvetenskapsprogrammet redan genom valet av gymnasieprogram förväntas vara studiemotiverad, dessutom omgärdas elever på naturvetenskapsprogrammet av en begåvningskultur.[421] Det får till följd att elever på naturvetenskapsprogrammet inte riskerar att framstå som elever med låga ambitioner, även om killarna hon följde stundtals uppvisade ett begränsat engagemang för studierna. Det innebär följaktligen att vi tolkar oengagemang för skolarbete olika beroende på vilket gymnasieprogram som eleverna tillhör. Begreppet motkultur kan därmed tendera att låsa fast människor i bestämda positioner och på så sätt riskera att reproducera dominerande föreställningar om elever på olika program. Elever framträder, liksom alla människor, också olika i olika sammanhang eftersom våra identiteter är beroende av kontext och vad som finns diskursivt tillgängligt för oss. Exempelvis gjorde tjejerna uppror i Ambjörnssons studie mot lärares förväntningar på dem som omsorgsinriktade tjejer, men fick goda omdömen från sina praktikplatser. [422]

En annan risk med motkulturbegreppet är att det framstår som att alla elever alltid framträder likadant och inte ger utrymme för förändring och variation. Lisa Asp Onsjö diskuterar hur det av killar krävs parallella positioneringar i dagens skola.[423] För att bli socialt accepterade behöver de positionera sig i enlighet med en lokal maskulin norm, samtidigt som de positionerar sig i relation till en lärande- och skolkultur. De balanserar dessa positioner genom att inför läraren visa sig intresserad och ambitiös, men inför vännerna iscensätter de en avslappnad inställning till skolan. Asp Onsjös slutsats är att det motstånd som Willis beskriver, där tuffhet och fysiska kvaliteter värdesattes inom arbetarklassen, har skiftat eftersom det som nu premieras i arbetslivet är medelklassnormer. Det vill säga dominerande maskuliniteter omformas efter de sociala och ekonomiska villkor som utgör de samhälleliga ramarna.[424] Även här är alltså elevers kön och klassbakgrund av betydelse för hur de agerar i relation till de förväntningar som möter dem. Dessa relaterar också till de förväntningar som finns på dem i arbetslivet, där det framstår som att medelklassnormer fått allt större betydelse vilket skulle kunna kallas ett nytt arbetarideal. Det är av stor vikt för den här avhandlingen eftersom tjejer på ett annat sätt än killar även tidigare förväntats anpassa sig efter medelklassnormer.

Konstruktioner av kön på yrkesprogram

I relation till yrkesutbildning har några studier visat hur aspekter som kön, identitet och klass formas i yrkesutbildning. Ingrid Berglund konstaterar att den ideala byggnadsarbetaren förväntas vara en man.[425] Yrkeslärarna på bygg- och

[421] Nyström (2012).
[422] Ambjörnsson (2004).
[423] Asp Onsjö (2014).
[424] ibid.
[425] Berglund (2009).

anläggningsprogrammet fostrar elever i enlighet med branschspecifika normer som är historiskt betingade; lagarbete, ackordarbete och maskulinitetsnormer. Den ideala byggnadsarbetaren framträder i yrkeslärarnas berättelser som en stark kraftig och ”trevlig kille” som ofta är idrottsmän i maskulint kodade idrotter som hockey och fotboll. Berglund konstaterar att byggnadsarbetarkulturen i stora drag kan beskrivas som en machokultur.[426] En central aspekt av att formas till byggnadsarbetare på programmet är också att skolas in i byggnadsarbetarkollektivet, det är så att säga kollektivet före den enskilda individen som är idealet.[427] Maskulinitetsskapande visar sig också i flera studier på yrkesprogram handla om att lära sig att behärska en yrkesspecifik manlig jargong och speciella sätt att skämta.[428]Även i studier som inte fokuserar specifikt på maskulinitet lyfts humor och skämt som en viktig aspekt av att bli en del av yrkesgemenskapen.[429]

En annan studie av intresse för avhandlingen är Maria Hedlin och Magnus Åbergs studie av yrkessocialisation och genus på det maskulint kodade bygg- och anläggningsprogrammet och det feminint kodade vård- och omsorgsprogrammet.[430] Resultaten visar att eleverna möter olika förväntningar baserade på kön. På vård- och omsorgsprogrammet lyfts männen fram som särskilt viktiga och värdefulla vilket och därmed återskapar en hierarkisk relation mellan könen. På bygg- och anläggningsprogrammet betraktades tjejer vara särskilt lämpade för måleri genom att tillskrivas traditionellt feminint kodade egenskaper så som noggrannhet, omsorg och social förmåga.[431] Därigenom förväntas tjejer inom måleriyrket bidra med såväl socialt som ekonomiskt värde för företagen, samtidigt som de också framställs som ett statusmässigt hot för killarna på programmet. Killar som utbildar sig inom vård och omsorg anses istället bidra till ett mervärde för såväl utbildningen som yrket. Inom husbyggnad betonas framförallt en kollektiv gemenskap. Den baseras på att unga killar ska leva upp till en snäv maskulinitetsnorm i form av att vara fysiskt tåliga, heterosexuella och återigen ”praktiskt lagda”. Tendensen att betrakta sig själv som ”praktisk ” och avståndstagande i relation till teoretiska studier kan härledas till den traditionella uppdelningen och synen på kunskaper som antingen praktiska eller teoretiska, en myt som kan härledas till antikens idéer om en tydlig uppdelning mellan

[426] jfr. Colley et al.(2003); Grønborg (2013).
[427] Berglund (2009); Hedlin & Åberg (2013).
[428] Hedlin & Åberg (2013); Hill (1998; 2006); Kärnebro (2013); Kontio (2016); Rasmus Hansen (2009), 'Humoristiske Bøsserier Og Latterens Perversiteter - Tilblivelse Af Heteroseksuel Maskulinitet I Skolelivet På Automekanikeruddannelsen', *Kvinder, Køn &amp,* 0 (2).; Veronica Bjurulf (2012), 'Yrkesidentiteter : Berättelser Av Personer På Väg in I och Etablerade Inom Rörmokeri- och Industribranschen', i Marie Karlsson & Héctor Péres Prieto (red.), *Livsberättelser : Mening Och Identitet I Tid Och Rum*. Karlstad universitet: Karlstad; Lisa Ferm et.al. (2018), 'Students' strategies for learning identities as industrial workers in a Swedish upper secondary school VET programme', *Journal of Vocational Education & Training,* 70 (1), 66-84.
[429] Ferm et al., (2018).
[430] Hedlin & Åberg (2013).
[431] jfr. Berglund (2009)

tanken och handens arbete som åtskilda. På samma sätt är beskrivningar av yrkesutbildningar som enbart ”praktiska” en myt.[432]

Uppdelning av kunskap, gymnasieprogram och elever reproduceras alltså inte bara i policy och lärares undervisning utan också av eleverna själva. Därutöver visar en rad studier hur elever på yrkesprogram erbjuds ett förenklat ämnesinnehåll i diverse gymnasiegemensamma ämnen, baserat på hur lärare kategoriserar elever på grundval av gymnasieprogram.[433] Det finns dock forskning som nyanserar bilden av killar på maskulint kodade yrkesprogram som oengagerade i andra ämnen än yrkesämnen.[434] Per-Åke Rosvall som har studerat elevinflytande på bland annat fordons- och transportprogrammet påpekar att flera studier som uppvisar sådana resultat delvis kan förklaras av vilken metod som använts.[435] Detta eftersom gruppintervjuer tenderar att förstärka bilden av killar på yrkesprogram som ointresserade av traditionella studier. Killarna riskerade att förlora i social status om de inför andra elever sade sig vara intresserade av ämnen som matematik, engelska och svenska. När han intervjuade killar enskilt framhöll de exempelvis att kunskaper i matematik, svenska och engelska som numera efterfrågas och att det är nödvändigt för anställning i fordonsbranschen, något de sällan framhöll bland andra killar. Även Stig Börje Asplund[436] visar genom en samtalsanalys av hur killar på fordons- och transportprogrammet i litteratursamtal positionerar sig som både fordonsmekaniker och experter på fordon och samtidigt som engagerade, skickliga, skötsamma läsare. Det som kan framstå som motstånd och oengagemang behöver följaktligen inte alltid vara som det ser ut vid första anblicken. Rosvall lyfter också att forskare behöver rikta blicken mot olika maskuliniteter inom yrkesprogrammen och inte bara på de mest högljudda som liknar Willis ”lads”. Det menar jag är ett bidrag med föreliggande studie, att rikta blicken mot olika sätt att agera som tjej i frisörutbildning och olika sätt att iscensätta femininitet och identitet.

Service, omsorg, altruism i feminint kodade yrkesutbildningar

De feminint kodade yrkesprogram som studerats har framförallt varit barn- och fritidsprogrammet samt vård- och omsorgsprogrammet.[437] Åtskillnaden mellan praktisk och teoretisk kunskap och att framställa sig som praktiskt lagd återfinns också

[432] Lindberg (2003).
[433] t.ex. Berggren (2013); Rosvall (2012); Dennis Beach (1999), 'Om demokrati, reproduktion och förnyelse i dagens gymnasieskola', *Pedagogisk forskning i Sverige,* 4 (4), 349-49.
[434] Korp (2011); (2012); Rosvall (2012).
[435] Rosvall (2012).; Per-Åke Rosvall (2015), 'Lad' research, the reproduction of stereotypes? Ethnographic dilemmas when researching boys from working-class backgrounds. *Ethnography and Education*, *10* (2), 215-229.
[436] Asplund (2010).
[437] Hjelmér (2012); Hedlin & Åberg (2013); Ambjörnsson (2004); Wyszynska Johansson (2018); Helena Rehn & Eva Eliasson (2015), 'Caring Disposition and Subordination. Swedish Health and Social Care Teachers' Conceptions of Important Vocational Knowledge', *Journal of Vocational Education & Training,* 67 (4) 558-77, Johansson (2009).

inom feminint kodade yrkesutbildningar.[438] I flera studier belyses hur den ideala vårdarens associeras med feminint kodade egenskaper, såsom att vara empatisk, osjälvisk, ansvarsfull, mjuk, lyhörd och snäll.[439] I Hedlin Åbergs studie av yrkessocialisation på vård- och omsorgsprogrammet lyftes också vikten av ”social kompetens” och ett gott bemötande. Liknande resultat syns även i Monica Johanssons avhandling rörande elever inom vård- och omsorgsprogrammet som också visar hur relationer, omsorg och förståelse för andra människor framhålls som viktiga vilket också kommer till uttryck i elev- och lärarrelationer.[440] Även på barn- och fritidsprogrammet präglades elev- och lärarrelationen av förment omsorg om eleverna. [441]Lärare på barn- och fritidsprogrammet lade exempelvis stort fokus på elevers svårigheter och på omsorg om deras hälsa och personliga utveckling. [442]

Omvårdnad framstår också som centralt kunnande inom yrkesutbildning för spa- och hudvårdsterapeuter och omvårdnadsdispositioner framställs som medfödda istället för något som kan läras, det vill säga grundar sig på essentialistiska föreställningar om kön, kunskap och identitet.[443] Vid intervjuer med elever som utbildade sig till hud- och spaterapeuter positionerar de sig och positioneras i relation till två diskurser; en omvårdnadsdiskurs och en vetenskaplig (medicinsk) diskurs. Omvårdnadsdiskursen framträder exempelvis genom att det framstår som nödvändigt att ha en viss känsla för hur arbetet ska utföras och en empatisk förmåga. Även försäljning av diverse skönhetsprodukter framställdes genom en sådan omvårdandsdiskurs, inte som en ekonomisk diskurs då användandet av skönhetsprodukter och ett välvårdat utseende länkas till välmående.[444] Genom den vetenskapliga diskursen framträder hud- och spa terapeuten som professionell genom att betona medicinsk kunskap som central, exempelvis framhöll eleverna vikten av att kunna kemi, anatomi och dermatologi. Genom att framhålla denna typ av kunskaper som nödvändiga för yrket positionerar de sig mot stereotypa föreställningar som gör gällande att arbete inom skönhetsbranschen är kvinnligt och ytligt. Bredlöv argumenterar i likhet med Paula Black[445] för att det finns en historiskt skapad dikotomi som framställer intelligens och skönhet som två motstridiga ideal oförenliga att förhålla sig till. Denna dikterar att en

[438] Skeggs (2000); Klope (2015).
[439] se t.ex. Skeggs (2000); Margaretha Herrman (1998), *Förändring med förhinder : omvårdnadselevers beskrivningar av sin yrkesförberedande utbildning* , doktorsavhandling Göteborgs universitet: Göteborg.
Rehn & Eliasson (2015); Colley et al. (2003).
[440] Johansson (2009).
[441] Hjelmér (2012).
[442] ibid.
[443] Bredlöv (2016a).
[444] Forskare som intresserat sig för arbete med skönhetsbehandlingar har återkommande poängterat att relationen till kunden är en central del i form av att lyssna på kunder, stärka deras självförtroende och hjälpa människor att hantera stress. Se Black (2004); Sharma & Black (2001).
[445] Black (2004).

vacker yta skulle vara likställt med ett tomt innehåll, vilket gör det svårt för hud- och spaterapeuter att hävda professionell status.

Sammanfattningsvis använder alltså hud- och spaterapeuterna en vetenskaplig medicinsk diskurs och en omvårdnadsdiskurs. Den vetenskapliga medicinska diskursen tolkar Bredlöv som en maskulin diskurs. En alternativ tolkning skulle kunna vara att den medicinska diskursen också relaterar till sjuksköterskeyrket, det vill säga en feminint kodad medicinsk diskurs.[446] Oavsett vilket bidrar framställningen till att skapa en ”skönhetsarbetarfemininitet” och syftar till att ge erkännande och legitimitet. Andra kunskaper som exempelvis specifikt hantverkskunnande och estetiska omdömen är inte något som eleverna lyfter fram, vilket Bredlöv analyserar som en maktaspekt, det vill säga viss kunskap blir viktig att tala om medan annan förefaller tystad. [447] Glädjen som eleverna framhåller i form av att hjälpa andra att må bra kan därigenom vara ett sätt att kompensera för ett arbete som inte är särskilt välbetalt och som kämpar med att erhålla erkännande och status, vilket också kan kopplas till att feminint kodade yrkesområden som sjuksköterskeyrket historiskt konstruerats som ett kall vilket ramas in av altruistiska ideal. [448] Inom vård- och omsorgsprogrammet framställs fortfarande den ideala eleven som någon som har yrket som ett kall, där en önskan om att ta hand om och vårda människor är vanlig, trots att beskrivningen av sjuksköterskeyrket som ett kall inte är explicit uttryckt sedan länge.[449] Elever som valt yrket för att få ett arbete eller för att de kände sig tvungna att välja någon utbildning framstår då som problematiskt för yrkeslärarna att hantera, eftersom det går emot deras föreställningar om den ideala omvårdnadseleven.[450]Studier från omvårdnadsprogrammet visar hur löner inte diskuteras i form av att det skulle vara någon sorts drivkraft för arbete inom vården.[451]Högre löner inom vårdsektorn skulle istället riskera att ”fel” personer skulle söka sig dit, och föreställningar om vem som är lämpad för att arbeta inom vården grundar sig på essentialistiska perspektiv på identitet, där lämplighet snarare anses medfött än något som lärs. [452] Dessutom är det vanligt att det finns stark hierarkisk struktur mellan yrkeslärare och elever på vård- och omsorgsprogrammet och att denna tenderar att reproducera maktstrukturer mellan sjuk- och undersköterskor då det är vanligt att yrkeslärarna är sjuksköterskor och eleverna i gymnasieskolan utbildas till undersköterskor. [453]

[446] jfr. Sharma & Black (2001).
[447] Bredlöv (2018).
[448] Rehn & Eliasson (2015).
[449] ibid.
[450] ibid.
[451] Clas-Uno Frykholm & Ragnhild Nitzler (1989), *Blå dunster - korn av sanning : en studie av gymnasieskolans undervisning om arbetslivet*, doktorsavhandling Umeå universitet: Umeå.; Rehn & Eliasson (2015).
[452] Frykholm & Nitzler (1989).
[453] Rehn and Eliasson (2015).

Det förefaller alltså som att inom många feminint kodade yrkesområden förväntas arbete utföras av människor inte för att de i första hand ska ha en dräglig inkomst utan för att de drivs av känslor som empati och barmhärtighet. Liknande förväntningar återfinns inom såväl yrkesutbildningar som traditionellt förknippas med vård- och omsorg som inom arbete i skönhetsbranschen. Någon liknande undersökning om elever i frisöryrkesutbildning finns emellertid inte. Etnologen Marie Nordberg konstaterar dock att omsorgsarbete finns inom såväl frisöryrket som i arbeten som vi traditionellt förknippar med omsorg som arbete med barn eller sjuksköterskeyrket. Skillnaden består i att frisöryrket förstås genom en kapitalistisk servicediskurs, och de andra yrkena förstås genom omsorgsdiskurser.[454] Som en konsekvens av detta förstås alltså omsorgshandlingar inom frisöryrket som ”god service” istället för omsorg.

Sammanblandningen som Skeggs beskriver mellan att bry sig om och ta hand om finns dock på liknande sätt framskriven i forskning inom serviceyrken. Det har exempelvis visat sig vanligt att framhålla sin personlighet som det viktigaste för att få arbete och för att vara lämpad, där denna personlighet framstår som medfödd och oföränderlig.[455] Servicearbete kan dock beskrivas på olika sätt.[456] Ett sätt är att servicearbete framställs som något som utnyttjar människors känslor på kapitalmarknaden vilket kan skapa alienation och utbrändhet på det sätt som Arlie Hochschild beskriver det som hon kallar för emotionellt arbete [eng. emotional labour].[457] Känslor framställs då som en del av människors personlighet och något privat som kan exploateras av arbetsgivare. Exempelvis förväntas flygvärdinnan le och se glad ut som en del av arbetet. Hon får helt enkelt betalt för att le och förväntas vara glad ”på riktigt” och tränas för att frammana dessa känslor som sedan blir kapital för arbetsgivaren. Ett annat sätt att betrakta servicearbete är som Magdalena Petersson konstaterar att det är ett skådespel där ingenting är äkta utan arbetet framstår som en teater, regisserad med uniform, make-up och manuskript.[458]I relation till föreliggande avhandling är detta viktiga och intressanta resultat då betoning på service kommit att få allt större betydelse i frisöryrket. Det innebär att elever i frisörutbildning inte bara förväntas lära sig att utföra diverse arbetsuppgifter utan också att hantera känslor i relation till såväl kunder som arbetsuppgifter. Det handlar dock inte bara om känslor utan också om hur kropp, röst och mimik vävs samman i form av det som benämns estetiskt arbete.[459]I en studie av frisöryrkesutbildning i Danmark visar det sig att elever på olika sätt förväntas framträda som en ”frisörtyp” och att det handlar väldigt mycket om hur hår, kläder och make-up

[454] Nordberg (2005a).
[455] se t.ex. Kristina Abiala (2000), *Säljande samspel : en sociologisk studie av privat servicearbete*, doktorsavhandling Stockholms universitet: Stockholm; Petersson McIntyre (2016).
[456] Petersson (2003).
[457] Hochschild (2003).
[458] Petersson (2003).
[459] Warhurst et al. (2003); Witz et.al. (2000).

samspelar med föreställningar om frisören.[460] Yrkeslärarna beskriver det som att de snabbt kan sortera ut vilka elever som är ”frisörtyper”. Dessa beskrevs som tjejer som ofta varit intresserade länge av att bli frisörer, som framträdde med självförtroende samt visade intresse och engagemang för mode. Framförallt baserades detta på hur de såg ut. Att kategoriseras som en sådan frisörtyp var av stor betydelse för att få en praktikplats, framförallt på de salonger som var trendiga och som hade högre status. Frisörbranschen beskrivs här intimt sammanvävd med modeindustrin. Hur frisöreleverna ser ut och framträder betraktas helt enkelt inte bara som en personlig smak utan snarare ett sätt att framställa sig som en professionell frisör och flera yrkeslärare sorterade helt enkelt bort de som inte ansågs ha de dispositioner som de betraktade som nödvändiga för att bi en frisör. Detta subjekt förefaller följaktligen framträda i enlighet med helt andra köns- och klassnormer än de som ofta porträtterats på maskulint kodade yrkesprogram.

Yrkesidentiteter i yrkesutbildning

Det finns ett antal studier som specifikt fokuserar yrkesidentiteter under yrkesutbildning utan hänsyn till kön och klass.[461] Martina Wyszynska Johansson[462] har studerat det som hon benämner som yrkespersonblivande [eng. vocational becoming] på barn- och fritidsprogrammet genom återkopplingspraktiker. Yrkespersonblivande kännetecknas inom barn- och fritidsprogrammet av interaktion, kommunikation, empati och ”personlig utveckling”. För elever med yrkesutgång väktare är uniformen av särskild betydelse för att iscensätta en identitet som väktare. Det finns också tydliga regler för hur uniformen ska bäras. Det finns dock andra regler som är mer implicita som rör att tjejer exempelvis får ha make-up men inte ”för mycket”. Det innebär att de måste anpassa sig efter yrkesmässiga normer för hur de förväntas se ut och framträda för att betraktas som seriösa väktare. Även om Wyszynska Johansson inte diskuterar kön är det alltså tydligt att det har betydelse då detta enbart diskuteras för tjejer. Wyszynska Johansson visar också hur inriktningen inom barn- och fritidsprogrammet påverkar hur eleverna lär sig att förhålla sig till de personer som de ska arbeta med i form av yrkesmässigt bemötande och skötsamhet. Yrkesmässigt bemötande beskriver hon som en central aspekt av yrkeskunnande på barn- och fritidsprogrammet som dock kan te sig olika beroende på inriktning. Ett yrkesmässigt bemötande beskriver hon som omsorgsinriktat (inriktning barnskötare) eller kundinriktat (personlig tränare). Bemötande som yrkesmässig färdighet kan därmed

[460] Ida Juul & Louise Byskov, 'To Be or Not to Be a Hairdresser Type?', *Journal of Vocational Education & Training,* (2019), 1-18. Även på vård och omsorgsprogrammet förekommer det att elevers klädsel diskuteras inför att de ska på arbetsplatser och att tänka på att se vårdade ut, se Johansson (2009).
[461] se t.ex. Ferm et al. (2018); Bjurulf (2012); Wyszynska Johansson (2018); Katarina Lagercrantz All (2017), *Delaktighet- och lärprocesser i en yrkesutbildning: en studie av vuxna elevers erfarenheter av vård- och omsorgsutbildningen inom Komvux*, doktorsavhandling. Stockholms universitet: Stockholm.
[462] Wyszynska Johansson (2018).

betyda olika saker på olika inriktningar. För elever som utbildade sig till personliga tränare handlade det i stor utsträckning om att genom sitt framträdande entusiasmera kunder, så som att vara ”pigg och glad” samt ” rakryggad”. Det skulle kunna kopplas till det så kallade estetiska arbetet, det vill säga att framträda på ett sätt som attraherar många kunder genom ett attraktivt yttre och använda rösten på ett sätt som tilltalar en stor målgrupp kunder, vilka återigen är medelklassnormer. [463]

Lärande av yrkesidentiteter har också studerats av en rad forskare där Jane Lave och Etienne Wengers teori om lärande som en integrerad del av det som de kallar praktikgemenskaper [eng. communities of practice] är dominerande. [464] Centralt för lärande av yrkesidentiteter under utbildning är känslan av tillhörighet, något som Selena Chan belyser i sin studie av bagarlärlingar på Nya Zeeland. Hon använder de metaforiska begreppen, ”belonging to a workplace”, ”becoming a baker”, och slutligen ”being a baker”.[465] Att bli en bagare relaterar hon till att lära sig det kunnande och de färdigheter som är relaterade till yrket, samt förändringen av dispositioner och skapandet av yrkesidentiteter. Att vara bagare innebär enligt Chan en stark känsla av yrket som en meningsskapande aktivitet och identifikation med yrket. I studien börjar bagarlärlingarna med enkla arbetsuppgifter såsom att städa och diska. Då lärlingarna utvecklar ett yrkeskunnande som bagare utvecklar de också en känsla av att bli och vara bagare. Även i Veronica Bjurulfs studie av yrkesidentiteter inom gymnasiets industri- och energiprogram betonas att yrkesidentiteter präglas av tillhörighet.[466] Denna tillhörighet begränsas dock inte till just den arbetsplats eleven tillhör utan står också i relation till yrket. Bjurulf konstaterar vidare att unga människor uttrycker en önskan om flexibilitet och att ha möjligheter att skifta inom valt yrkesområde eller att helt byta yrke. Det innebär att dessa yrkesidentiteter omdefinieras under livets gång då de utvecklar olika tillhörigheter med olika platser och yrken. Elevers strategier för att lära sig ett arbete och en yrkesidentitet på industriprogrammet har också undersökts.[467]Dessa handlar om att ta eget ansvar, ställa frågor, söka acceptans och förebilder inom arbetsgemenskapen, förstå och använda jargong samt att positionera sig själv som en resurs för arbetsplatsen. Ingen av dessa artiklar tar dock hänsyn till kön och klass, något som också påpekas som tentativa utvecklingsområden.[468]

Sammanfattningsvis visar forskningen i detta tema hur klass, kön och (yrkes)identitet görs i utbildning. Yrkesprogrammen reproducerar föreställningar om kön och klass

[463] Warhurst et al. (2003); Witz et.al. (2000).
[464] Jean Lave & Etienne Wenger, *Situated Learning : Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge University Press: New York.
[465] Selena Chan (2013), 'Learning Through Apprenticeship: Belonging to a Workplace, Becoming and Being', *Vocations & Learning,* 6 (3), 367.
[466] Bjurulf (2012).
[467] Ferm et al.(2018).
[468] Ferm et al. (2018) beskriver att kön har betydelse men inte är undersökt i deras studie.

genom att det på manligt kodade program ofta framhålls en ”machokultur”, medan omsorg framstår som centralt på feminint kodade program. Att omsorg framstår som centralt för feminint kodade program kan också förstås då de program som studerats företrädesvis varit inom barn- och fritidsprogrammet och vård- och omsorgsprogrammet. Det är yrkesutbildningar där yrkesutgången inte är lika yrkesspecifik som i frisörutbildning. Det är också program där undervisningen mer bedrivs i form av att lyssna och läsa om yrket än att utöva det som på exempelvis fordonsprogrammet. [469] Eftersom gymnasieskolans frisörutbildning är riktad mot ett specifikt yrke som i hög grad styrs av branschen genom kollektivavtal menar jag att det är ett feminint kodat yrkesområde som på många sätt skiljer sig från de feminint kodade yrkesprogram som huvudsakligen studerats tidigare. Det skiljer sig också genom att undervisningen påminner mer om den som bedrivs på många maskulint kodade yrkesprogram som ska likna arbetslivet. Det är till exempel vanligt att elever har kundmottagning i skolan.

Flera studier visar att elever på yrkesprogram tenderar att iscensätta motstånd mot traditionella skolämnen, en bild som dock har problematiserats och nyanserats i senare studier. Studier som fokuserar yrkesidentitet i utbildning utgår ofta från Lave och Wengers teoribildning. I denna är mästar-lärling relationen en central tankefigur då det är via mästaren som lärlingen etableras i praktikgemenskapen och lär sig yrket. Dessa studier visar viktiga resultat så som vikten av att bli inbjuden och få access till och att känna tillhörighet i yrkesgemenskapen, att ha en förebild inom yrket, samt att eleven får och tar ansvar för vissa arbetsuppgifter som till en början kan vara av enklare karaktär. Som Thomas Johansson[470] påpekar implicerar teoribildningen dock att de aktörer som inlemmas i gemenskapen sällan hamnar i konflikt med gemenskapen och att den därigenom riskerar att homogenisera praktikgemenskaper. I dessa studier förefaller ofta lärande av yrkesidentiteter ske friktionsfritt och det framstår sällan som någon form av motstånd mot det lärande som erbjuds, något som visat sig vara vanligt hos elever med arbetarklassbakgrund i skolarbete. Risken med att homogenisera elever och praktiker som har funnits i tidigare forskning menar jag kan bidra till två olika spår, å ena sidan att lärande av yrkesidentitet förefaller gå friktionsfritt, å andra sidan den där yrkeselever gör motstånd i relation till gymnasiegemensamma ämnen men inte yrkesämnen. Dock riskerar som jag konstaterat begreppen motkultur och motstånd att homogenisera elever och praktiker och de är följaktligen problematiska att använda. Inom maskulint kodade yrkesprogram har det helt klart funnits en tendens att framställa killar på likriktade sätt, även om det också finns studier som nyanserar denna bild.

[469] jfr. Hjelmér (2012); Hjelmér, Lappalainen & Rosvall (2010).
[470] Thomas Johansson (2012), *Den lärande människan : utveckling, lärande, socialisation* Liber: Malmö.

Oavsett vilket; friktionsfritt eller med motstånd förefaller det som att elevers identifikationer med yrket framstår som givna samt att elevers disidentifikationer med yrkesidentiteter och de könade och klassade positioner som yrkesidentiteter inbegriper är ett område som vi vet lite om. Samtidigt som forskning visar att yrkeselever framställs som att de har en relativt avslappnad inställning till skolan har tjejer också ett nytt ”feministiskt” ideal att förhålla sig till, det så kallade Girl Poweridealet som kan beskrivas som en effekt av en nyliberal samhällsförändring. I andra sammanhang än specifikt yrkesutbildning visar forskning att tjejer förväntas prestera och framstå som framgångsrika och lyckade på flera plan. Girl Poweridealet stämmer också väl överens med idealet om den kvinnliga framgångsrika entreprenören, och entreprenörskap har fått en framskjuten plats på hantverksprogrammet. Dessutom har medelklassnormer allt mer kommit att dominera arbetsmarknaden, framförallt i så kallade serviceyrken som frisöryrket ofta framställs som. Samtidigt har tjejer efter avslutad yrkesutbildning på flera plan sämre förutsättningar än elever på maskulint kodade yrkesutbildningar. De har svårare att etablera sig på arbetsmarknaden, har sämre löner, är mer osäkra i sina yrkesval och planerar i högre utsträckning sitt kommande arbetsliv efter föreställningar om kommande familjeliv. Det framstår följaktligen som angeläget att få mer kunskap om tjejer i yrkesutbildning, något som är en avsikt med denna avhandling.

Inom feminint kodade yrkesutbildningar är studierna överhuvudtaget få, även om det finns studier som förtjänstfullt visar hur identitet och femininitet framställs i utbildning som exempelvis Ambjörnssons och Bredlövs avhandlingar. Dock finns det ingen studie som riktar blicken mot hur olika femininiteter framställs inom ett och samma yrkesprogram, och hur elever på olika sätt möter de förväntningar som ställs på dem i yrkesutbildning. Med detta som bakgrund menar jag att föreliggande avhandling utgör ett bidrag till det pedagogiska yrkesutbildningsfältet i relation till kön då avsikten är att visa hur tjejer i frisörutbildning iscensätter femininitet genom (dis)identifikation med de könade och klassade positioner som frisörutbildningen och frisöryrket erbjuder, det vill säga hur de tar upp positioner och iscensätter motstånd i förhållande till dessa positioner. Vad det har inneburit för metodologiska val och hur jag har gått tillväga kommer att beskrivas i nästa kapitel.

En etnografisk ansats

In order to write about life first you must live it
Ernest Hemingway

I föreliggande kapitel beskrivs avhandlingens metoder och metodologi.[471] Avhandlingen metoder, det vill säga tekniker som använts för att skapa materialet, bygger på fältarbete vid två olika gymnasieskolors frisörutbildning där deltagande observationer kombineras med intervjuer av elever. Därutöver består materialet av informella samtal med lärare och olika branschrepresentanter samt i någon mån fotografier och insamlade dokument. Kapitlet inleds med att beskriva den tolkande reflekterande (feministiska) etnografi som denna studie ansluter sig till. I detta sammanhang diskuteras hur de teoretiska perspektiven förhåller sig till den etnografiska fältforskningstraditionen. Därefter redogörs för studiens genomförande för etiska frågor. De etiska frågorna finns även integrerade i andra delar av texten, eftersom dessa betraktas som inlemmade i hela avhandlingsarbetet och har haft en betydelsefull plats i den reflexiva process som hela avhandlingsarbetet präglats av. I termer av reflexivitet kommer jag även i kapitlet att redogöra för hur min förförståelse liksom olika identiteter kan tänkas ha haft för betydelse för studien. [472]

[471] Metodologi handlar om tillvägagångssätt för att nå kunskap, vilka metoder som är lämpliga samt vilken kunskap de ger Lars Kaijser & Magnus Öhlander (2011), *Etnologiskt Fältarbete*, Studentlitteratur: Lund. Metodologi är alltså också en teori om metoder som på så sätt påverkar diverse val i ett avhandlingsarbete som vem, vad och hur något ska studeras samt vilken kunskap som ska användas (Skeggs 2000). Metod, metodologi och reflexivitet är alltså sammanvävda och svåra att separera från varandra, enligt Lykke (2009).
[472] Skeggs (2000) beskriver vikten av att redogöra för forskarens position eftersom hur vi positionerar och positioneras påverkar vilka diskurser som är tillgängliga för oss. Reflexivitet kan beskrivas som en process där forskaren försöker göra sig medveten om och beskriva hur vem forskaren är och vad denne gör har påverkat studien- en slags medveten metaanalys av forskningsprocessen, eller som *tänkande om sitt eget tänkande*, se: Billy Ehn & Barbro Klein (2007) *Från Erfarenhet Till Text : Om Kulturvetenskaplig Reflexivitet* Carlsson: Stockholm.

En tolkande och reflekterande etnografi

Avhandlingens syfte är att bidra med kunskap om hur (yrkes)identiteter i gymnasieskolans frisörutbildning iscensätts ur ett köns- och klassperspektiv, med särskilt fokus på femininitet. De teoretiska perspektiven framställer identitet och femininitet som något som skapas i samspelet mellan människor, där diskurser riktar intresset mot verbala och kroppsliga praktiker. Avhandlingens studieobjekt är olika aktörers tal och handlingar i skolvardagen inom gymnasieskolans frisörutbildning.[473] För att studera detta bedömdes deltagande observation i kombination med olika typer av samtal som den mest lämpliga metoden.[474] Deltagande observation är en metod inom den etnografiska fältforskningstraditionen som kan betraktas som en allmän forskningsinriktning som kan gestaltas på skilda sätt.[475] Den etnografi som den här studien är baserad på är närmast det som beskrivs som den tolkande, reflekterande etnografin som Clifford Geertz utarbetat i sina antropologiska studier.[476] Denna anses så tät och fördjupad att en slags generalisering är möjlig baserad på trovärdigheten, tydligheten och på kopplingen till teori. Eftersom avhandlingen tar sin utgångspunkt i tjejers vardag i frisörutbildning har en självklar inspirationskälla också varit Beverly Skeggs[477] och feministisk etnografi där relationen mellan forskare och deltagare som kunskapsproducenter och frågor om makt och legitimitet problematiseras.

Etnografins uppgift är att undersöka aspekter av människors liv, hur de betraktar situationer som uppstår, hur de betraktar varandra men också hur de betraktar sig själva. [478] Genom att studera det ständigt pågående, många gånger till synes triviala som sker i vardagen hjälper deltagande observationer att se komplexiteten, och vardagligheten, i människors sociala liv. För att uppnå detta krävs att forskaren använder avsevärd tid till fältarbete. Det handlar om att komma nära de deltagare som en studerar, något som innebär att det är nödvändigt att skapa förtroendefulla relationer med fältets aktörer. Det bidrar till att vi kan få tillgång till kunskap som inte alltid är uttalad och många gånger svårformulerad. Det kan exempelvis handla om blickar som utväxlas, hur människor rör sig, eller sinnesstämningar som skapas i rummet.[479] Det kan också handla om att mycket av det som är av studiens intresse och

[473] Även om jag i texten kallar det för skolvardag betyder det inte att det är en helt vanlig skolvardag eftersom skolvardagen på olika sätt präglades av min närvaro. jfr. Jonsson (2007).
[474] Katrine Fangen (2005), *Deltagande Observation* Liber: Malmö.
[475] Mats Alvesson & Kaj Sköldberg (2017), *Tolkning och reflektion : vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Studentlitteratur: Lund.
[476] Ibid.; Stefan Lund & Daniel Sundberg (2004), *Pedagogik och diskursanalys : metodologiska orienteringsförsök på ett framväxande forskningsfält*. Pedagogiska arbetsrapporter, Växjö universitet: Växjö.; Fangen (2005).
[477] Skeggs (2000).
[478] Martyn Hammersley & Paul Atkinson (2007), *Ethnography : Principles in Practice* . Routledge: Abingdon.
[479] Jesper Andreasson (2006), *Idrottens kön : genus, kropp och sexualitet i lagidrottens vardag*, doktorsavhandling Lunds universitet: Lund.; Ambjörnsson (2004); Rönnbäck (2015); Clifford Geertz (1973), *The interpretation of cultures : selected essays*. Basic Books: New York.

som sker i de vardagliga aktiviteterna är sådant som av deltagarna betraktas som så självklart och naturligt att det inte kommer till uttryck vid en intervju där forskaren inte har varit med i deltagarnas vardag.[480] Eftersom de teoretiska perspektiven framställer identitet och femininitet som något som skapas via diskurser har jag riktat fokus mot vilka språkliga och kulturella kompetenser som det ställs krav på för att delta i en språkgemenskap,[481] det vill säga deltagarnas verbala och kroppsliga praktiker. Detta innebär också att fokus förflyttas från enskilda människor till kommunikation och aktiviteter mellan människor då detta överensstämmer med studiens teoretiska perspektiv där (yrkes)identiteter och femininititer betraktas som något vi gör och inte något vi har.

Deltagande observationer och samtal

Det material som skapats inom ramen för denna avhandling är baserat på deltagande observationer och olika typer av samtal. Dessa samtal kan beskrivas som samtal, (sker utan att forskaren initierar dem), informella intervjuer (forskaren ställer frågor i vardagligt förekommande aktiviteter), samt formella intervjuer.[482]I studien är det framförallt elevernas handlingar som är i fokus i form av deras verbala och kroppsliga praktiker. I materialet finns också andra aktörers handlingar som är av betydelse som lärare, olika branschrepresentanter (t.ex. fack- och arbetsgivarorganisation, handledare) och kunder. Anledningen till att jag har valt att rikta fokus på tjejernas handlingar är för att jag strävar efter att ge deras erfarenheter och kunskaper en epistemisk auktoritet på det sätt som Skeggs beskriver.[483]Då andra aktörer är framskrivna i resultatkapitlen är det därmed i avsikt att visa elevernas samspel med andra och betoningen ligger på hur de talar om och agerar i dessa situationer. Därtill har olika dokument såsom undervisningsmaterial, branschtidskrifter, instruktioner, prov och information på skolornas hemsidor använts. I några enstaka fall har jag också fotograferat, dock aldrig människor utan elevarbeten eller produkter. Fotona har tagits som stöd för minnet och kan på så sätt betraktas som visuella fältanteckningar. Detta material har framförallt använts i syfte att kunna ställa relevanta frågor till deltagarna.

Det brukar talas om deltagande observationer där graden av deltagande kan variera från att iaktta till att vara mer aktiv i de aktiviteter som deltagarna ägnar sig åt.[484] På detta sätt erhålls vinster som en studie med exempelvis enbart intervjuer inte kan ge.

---

[480] Patrik Aspers (2007), *Etnografiska metoder : att förstå och förklara samtiden*. Liber: Malmö.
[481] Lund & Sundberg (2014).
[482] jfr. John Lofland et al. (2006), *Analyzing Social Settings : A Guide to Qualitative Observation and Analysis*. Wadsworth: Belmont.
[483] Skeggs (2000).
[484] I Bronislaw Malinowskis traditionella antropologiska studier var idealet det som brukar beskrivas som ”going native”, där deltagande observationer innebar att göra allt som deltagarna gör. Katrine Fangen (2005) poängterar emellertid att det inte är nödvändigt att göra det som deltagarna gör. För att studera höjdhoppare är det exempelvis inte tvunget att själv lära sig hoppa höjdhopp.

De olika materialen betraktar jag som olika sätt att berika varandra genom att de kan belysa problematiken från olika håll.[485] Etnografi har därmed avsevärda fördelar när det gäller att skapa ett empiriskt material som innehåller rikedom och djup.[486] Jag har deltagit så till vida att jag har följt elever och samtalat med dem i deras skolvardag, men jag har inte utfört de arbetsuppgifter som eleverna tilldelats. Det hade knappast varit trovärdigt med tanke på min ålder och inte heller eftersom jag varit helt öppen med min bakgrund som yrkeslärare och frisör.

Fokus i etnografiska studier är vanligen på få fall och småskaliga projekt i avsikt att skapa en nyanserad och rik studie med trovärdiga beskrivningar.[487] En ambition med avhandlingen har varit att försöka nyansera bilder av elever i yrkesutbildning i allmänhet och tjejer i frisörutbildning i synnerhet.[488] I studien analyseras hur tjejer genom olika positioner och erfarenheter iscensätter och förhandlar normer relaterade till femininitet och respektabilitet i frisörutbildning, det vill säga en normativ frisör(elev)femininet. Det menar jag är i linje med en feministisk poststrukturalism då denna har för avsikt att visa variationer och skillnader inom kategorier (liksom enskilda subjekts variationer). Etnografiska studier kännetecknas ofta av att forskningsfrågan är prövande och inte fastställd från början, där initiala intressen och frågor som motiverat studien kommer att förfinas under tiden.[489]Föreliggande studie påbörjades under min tid som doktorand i lic.- forskarskolan i yrkesämnenas didaktik.[490] Den öppna fråga som jag inledningsvis hade med mig ut i fält var *Hur blir någon en frisör i gymnasieskolans frisörutbildning?* Denna fråga har i någon mån funnits med under hela avhandlingsarbetet men kommit att förändras och förfinas med tiden. Resultaten i licentiatuppsatsen visade exempelvis att de inte blev frisörer i skolan utan främst elever. Det visade sig också att det fanns tvekan inför frisöryrket hos flera elever och att en betydande del handlade om att den period som elever ska arbeta som lärlingar efter gymnasiet för att bli frisörer stängde dörrar för några elever, eller om en så vill att eleverna stängde dörren till yrket på grund av denna. Det blev också tydligt att

[485] Hammersley & Atkinson (2007).
[486] Alvesson & Sköldberg (2017).
[487] Hammersley & Atkinson (2007).
[488] Jag menar i likhet med Skeggs (2000) att tjejerna, liksom alla deltagare, i studien är kunskapsbärande subjekt. Skeggs beskriver den traditionella synen på forskaren som subjekt (läs Vit man) och deltagaren som objekt- alltså att subjektet är det som kan veta något om någon annan (objektet, dvs deltagaren). Det var Skeggs erfarenhet av att känna sig felaktigt framställd av sociologisk och feministisk forskning som drev henne att försöka göra något annat, vilket visade sig vara komplicerat. På liknade sätt har jag drivits av en känsla av att inte mer än delvis känna igen mig själv, frisöryrkesutbildning, eller alla elever jag har mött under mina år som yrkeslärare, handledare på salong i forskning om yrkesutbildning. Även om dessa ofta handlat maskulint kodade yrkesutbildningar är det inte enbart det som bidragit till svårigheter att känna igen sig, utan snarare tendensen att homogenisera såväl elever i yrkesutbildning som yrkesutbildningar i sig- det riktas alldeles för lite uppmärksamhet i variationerna mellan yrkesutbildningar, liksom variationer i en och samma yrkesutbildning.
[489] Hammersley & Atkinson (2007).
[490] Klope (2015).

frisöryrket konstruerades genom olika diskurser och att dessa ibland var motstridiga. Vid arbetet med licentiatuppsatsen fanns inte heller något fokus på kön och klass utan det är frågor som har växt fram med arbetets gång.

Genomförande

I följande avsnitt redogörs för studiens genomförande och dess datamaterial som är skapat på två olika gymnasieskolor som i avhandlingen benämns Norra och Södra skolan.

Val av skolor och tillträde till fältet

Vid val av skolor var avsikten att finna två väletablerade gymnasieskolor som erbjöd skolförlagd utbildning för frisörelever. Valet av väletablerade skolor grundade sig i att några nyetablerade skolor som erbjöd frisörutbildning fått kritik av såväl skolinspektion som frisörbransch, och min avsikt har inte varit att söka brister inom yrkesutbildning.[491] Eftersom jag varit yrkeslärare under flera år hade jag relativt god kännedom om de skolor som erbjuder frisörutbildning i Sverige och utifrån denna kännedom valdes två skolor som uppfyllde dessa kriterier ut. Båda skolorna är väletablerade kommunala gymnasieskolor med lång tradition belägna i medelstora städer i Sverige med cirka 1000 elever var. De påminner i stora drag om varandra i relation till sitt programutbud som är en blandning av yrkes- och studieförberedande program. På Södra skolan var hantverksprogrammet det enda yrkesprogrammet som var feminint kodat. De övriga yrkesprogrammen var fordons- och transport, el- och bygg- och anläggningsprogrammet. På Norra skolan fanns det några yrkesprogram som är mindre könssegregerade så som hotell och turism-, restaurang och livsmedels- samt handel och administrationsprogrammet. Ingen av skolorna erbjöd dock yrkesprogrammen vård- och omsorg eller barn- och fritid som förutom hantverksprogrammet är de yrkesprogram som har flest tjejer bland sina elever. [492]De högskoleförberedande programmen på Norra skolan var estetiska programmet och samhällsvetenskapsprogrammet. På Södra skolan bestod de av naturvetenskaps- samt teknikprogrammet.

Innan skolorna kontaktades sökte jag upp den information som fanns tillgänglig på respektive skolas hemsida. Därefter kontaktades i båda fallen först en lärare per telefon och därefter skolornas rektor. Anledningen till att jag kontaktade lärarna före rektorn var att jag inte ville att de skulle uppleva påtryckningar från rektorn om denne gav sin

[491] Alexandru Panican beskriver i förordet till en forskningsrapport svensk yrkesutbildning som ett misslyckande på flera plan exempelvis avseende samverkan mellan skola och arbetsliv, dess minskade attraktionskraft, samt reproduktion av köns- och klassmönster. Se Panican & Paul (2019).

[492] Skolverket (2019/2020) Gymnasieskolan elevstatistik. På barn- och fritidsprogrammet skiljer sig könsfördelningen åt relativt mycket, beroende på inriktning.

tillåtelse att genomföra studien på respektive skola före lärarna.[493] Då dessa lärare och rektorer givit sitt medgivande att genomföra studien anordnades ett möte med lärarna, där forskningsintresset, studiens syfte och tillvägagångssätt presenterades muntligt. Samtliga ställde sig positiva till att undersökningen genomfördes på utbildningen. Jag har i huvudsak följt tre olika lärares lektioner. Det hände dock vid ett par tillfällen att lärarna hade bytt lektioner. I de fallen har jag frågat innan lektionen om jag fått vara med på dessa lärares lektioner. De har alltid välvilligt låtit mig följa deras lektioner.

Grindvakter är metaforer för personer som kan öppna upp och ge forskaren tillträde till fältet.[494] Lärarna utgjorde viktiga grindvakter för studien, utan deras tillåtelse att följa deras lektioner hade jag inte fått tillgång till eleverna och studien hade inte kunnat genomföras. Då jag träffade lärarna första gången inför studien har jag tydligt framhållit att deras deltagande var frivilligt. Trots detta kan jag aldrig tillfullo komma ifrån att bara genom att ställa frågan uppstår en form av påtryckning, även om den aldrig gjorts avsiktligt. Även om en forskare säger att deltagande är frivilligt och att de har all rätt att tacka nej utan att ange något som helst skäl, finns det en möjlighet att lärarna kände sig manade att ge mig tillträde. I detta är min bakgrund som frisör och yrkeslärare inte betydelselös, eftersom min yrkesbakgrund skulle kunna göra det svårare för dem att inte ge mig tillträde.[495] Yrkesbakgrunden har följaktligen varit en tillgång för att få tillträde, men den har också varit såväl ett etiskt som analytiskt dilemma. Det är jag medveten om och har därför varit extra noga med att vid upprepade tillfällen informera om att deltagandet är frivilligt samt att min avsikt inte är att kritisera eller värdera dem som lärare.

Efter att lärarna givit samtycke träffade jag eleverna. Vid båda tillfällena har jag presenterat mig som före detta frisör, yrkeslärare och nu doktorand, samt förklarat vad det innebar att vara doktorand. Vid första mötet informerades klassen muntligt och skriftligt.[496] Jag berättade om studiens syfte och frågade om jag fick följa dem i deras skolvardag, där jag skulle föra anteckningar om det som skedde och att det senare skulle bli en avhandling. Vid informationstillfällena har jag varit noga med att framhålla att deltagandet var frivilligt och att de som tackade ja kunde avbryta sin medverkan när som helst utan att ange orsak. På Norra skolan frågade jag också vid detta tillfälle om tillåtelse att intervjua eleverna. Därefter delades samtyckesblanketten ut.[497]På Norra skolan svarade nio elever att de ville vara med i studien. På Södra skolan berättade jag vid informationstillfället att jag skulle vilja intervjua några eller kanske alla elever och att jag skulle återkomma med den frågan senare. Jag bad alltså enbart om samtycke att

[493] jfr. Aspers (2007).
[494] jfr. Fangen (2005). Fangen använder sig av benämningen portvakt.
[495] jfr. Aspers (2007).
[496] Bilaga A och C.
[497] Bilaga B.

göra deltagande observationer i detta läge på Södra skolan. Därefter delades samtyckesblanketten ut och eleverna fick där kryssa för om de ville delta eller inte.[498] På Södra skolan kryssade samtliga närvarande elever i att de ville vara med. Några hade på blanketten ritat en smiley eller skrivit kommentarer som Kul! Två elever var inte i skolan den dagen. De informerade jag första gången jag träffade dem på liknande sätt som övriga. Även de tackade ja till att delta i studien. På Södra skolan tackade följaktligen samtliga tillfrågade elever ja till att delta i studien.

Anledningen till att jag inte frågade om eleverna ville bli intervjuade vid informationstillfället var utifrån några av mina erfarenheter fyra år tidigare vid Norra skolan. Vid det informationstillfället frågade några elever om de fick bli intervjuade tillsammans med någon annan. Det fanns elever som tackade nej på den skolan av anledningar som jag inte vet, eftersom det hade varit etiskt problematiskt att fråga dem om anledningen. De elever som inte deltog i studien på Norra skolan upplevde jag inte som avvaktande då jag väl var där. De pratade med mig, även om jag aldrig sökte upp dem eller antecknade det som de berättade eller gjorde. Kanske hade de tackat ja till att delta då vi hade lärt känna varandra mer, men då kunde jag inte fråga dem igen eftersom det skulle kunna innebära att jag försökte övertala dem. Att som ung sitta själv med en vuxen som en inte känner och bli intervjuad kan vara svårt. Därför bestämde jag mig vid Södra skolan för att fråga om tillåtelse att intervjua då vi lärt känna varandra.

Intervjuerna ägde rum under slutet av fältarbetet på båda skolorna.[499] På Södra skolan frågade jag efter en tid alla elever utom en om jag fick intervjua dem. Den elev som jag inte frågade, valde jag bort eftersom hon sällan var i skolan. Inför intervjuerna poängterades att det var frivilligt och att de kunde tacka nej utan att ange orsak. Alla som jag frågade tackade ja till att bli intervjuade. Min känsla var närmast att de var glada att bli tillfrågade, framförallt om intervjun kunde genomföras på lektionstid. En elev som skulle intervjuas har jag inte intervjuat. Vi hade bokat en tid för intervju men den dag vi hade bokat var hon sjuk och vi hade sedan svårt att hitta en ny tid. Examensdagen började närma sig och hon hade mycket aktiviteter, samtidigt som hon skulle jobba. Vi bestämde då att skjuta upp det till efter studentdagen, men då skulle hon på semester. Även om hon sa att jag fortfarande fick intervjua henne ledde dessa saker till att jag började bli osäker på om hon hade ångrat sig och inte ville bli intervjuad, men inte ville säga det till mig. Ett av målen med etnografiska studier är att relationen mellan forskare och deltagare blir subjekt-subjekt istället för subjekt- objekt.[500] Det är å ena sidan en styrka hos metoden men innebär också en utmaning. En anledning till att så är fallet är att de relationer som etableras mellan forskare och deltagare och som

[498] Bilaga D.
[499] Klassen följdes från slutet av februari till juni 2017.
[500] Skeggs (2000); Fangen (2005).

bygger på förtroenden också gör att det kan vara svårare som deltagare att som i detta fall säga att en inte längre vill bli intervjuad. Även om jag inte vet om så var fallet bestämde jag mig av hänsyn till att inte utöva några påtryckningar att avvakta, och frågade om jag kunde återkomma till henne längre fram. Jag bedömde att det då skulle vara lättare att tacka nej för henne. När hösten kom hade jag transkriberat samtliga intervjuer och ansåg inte längre att denna intervju var nödvändig.

Deltagande i skolvardagens aktiviteter med siktet på (yrkes)identitet och femininitet

Jag har således följt två olika skolklasser vid två olika skolor som i texten kallas för Norra och Södra skolan. Materialet på Norra skolan skapades under arbetet med licentiatuppsatsen där jag följde nio elever från april till juni månad, samt två korta besök på höstterminen. Den stora skillnaden mellan materialen som skapats är att jag 2013 var ute i fält färre timmar och att dessa elever gick i årskurs två. Vid denna tidpunkt hade eleverna mestadels utbildats i skola och hade i många fall begränsade erfarenheter av arbete på salong. Därför valde jag under nästa period i fält att följa elever under våren i årskurs tre. När gymnasietiden närmar sig sitt slut föreställde jag mig att relationen till elevernas framtid skulle vara tydligare, liksom att de vid den tidpunkten skulle ha större kunskap om vad som förväntades av dem i utbildningen liksom i frisöryrket. Under det senare fältarbetet fokuserades i högre grad relationen till arbetslivet (salongerna, fack- och arbetsgivarorganisationen, handledarna, liksom framtiden) än på Norra skolan där elevernas erfarenhet av dessa var begränsade. Det har inte funnits någon avsikt att jämföra materialen.

På Södra skolan har jag tillbringat betydligt mer tid med eleverna i mellanrum så som raster och håltimmar. En annan skillnad är att på Norra skolan var en av deltagarna kille, medan på Södra skolan var samtliga elever i klassen tjejer. I avhandlingen har jag i huvudsak valt bort material som hör samman med killen, eftersom jag velat undvika att hamna i två förenklade könskollektiv.[501] Då jag i olika sammanhang presenterat licentiatuppsatsens resultat, eller fått kommentarer av människor som har läst den, kom mycket fokus att riktas mot den kille som på många sätt upprepade den ideala frisörelevpositionen, vilket inte var min avsikt. På så sätt riskerade jag att bidra till att positionera den skickliga konstnärliga frisören som en manligt kodad position, likt många av de stora kända frisörerna. Jag har alltså istället velat rikta fokus mot tjejerna och hur de i utbildningen och sinsemellan förhandlar femininitet och identitet. Vid Södra skolan har jag följt en klass bestående av tretton tjejer under delar av deras

[501] Ambjörnsson (2004) beskriver hur hon har valt bort killar för att undvika att förstärka skillnaden mellan kvinnor och män samt att hon haft för avsikt att nyansera kategorin ”tjej”. I resultatkapitlen finns ett undantag då killen är med. Jag menar att i denna situation kunde vem som helst ha deltagit på liknande sätt som han gjorde.

skolvardag under cirka tre och en halv månad, från slutet av februari fram till eleverna tog studenten i mitten av juni 2017. Totalt rör det sig om cirka 30 lektionstillfällen och raster däremellan. Lektionerna bestod av yrkesämnen, samt det programgemensamma ämnet entreprenörskap.[502] De gymnasiegemensamma ämnena avslutades år två på Södra skolan, därav har inga sådana lektioner följts.[503] Även på Norra skolan följde jag elever i yrkesämnen och de lektioner i entreprenörskap där den undervisande läraren var en yrkeslärare. Tillsammans utgjorde dessa 23 lektionstillfällen.

Huvuddelen av observationerna är förlagda till skolornas byggnader. Den ena klassen följde jag också med på en studieresa under två dagar. Dessa dagar bestod av blandade aktiviteter, ett antal timmars tågresa, väntan på perronger och studiebesök, möten i hotellkorridorer och måltider samt tid där eleverna fritt kunde välja om de ville gå på stan eller vila på hotellet. Därutöver har jag varit med på handledarutbildningar, en mässdag med föreläsningar samt den dag som eleverna på Södra skolan gjorde sitt delprov. Två dagar har jag även följt elever på deras apl-plats.[504] För att få tillträde till salongerna tillfrågades först lärarna, därefter eleven och slutligen kontaktades salongen per telefon. Dagarna på salong bidrog till en inblick i hur en dag på salongen kan se ut för en elev. Trots att jag i flera år arbetat som frisör och yrkeslärare hjälpte det mig att få syn på mig själv som osäker i hur jag exempelvis skulle hantera att möta kunder då min position var otydlig. Var jag där som kund, frisör, säljare, forskare eller lärare? Rent kroppsligt och emotionellt har jag också känt på hur det var då inga konkreta arbetsuppgifter fanns samtidigt som elever hela tiden förväntas vara sysselsatta.

Tabell 2. Översikt över fältarbetet

Aktivitet	2013 Norra skolan årskurs två	2017 Södra skolan årskurs tre	Heldagar med t.ex. schemabrytande aktiviteter.
Deltagande observationer yrkesämnen i skola t.ex. arbete i skolans salong med kunder, arbete på övningshuvuden, yrkesteori. Antal lektioner och dess längd.	23 st. 30- 240 min	31 st. 90–300 min.	9 heldagar ex. mässdag om framtiden, delprov, skolresa, apl och skolavslutning.[505]
Intervjuer	8 st. 45 -100 min[506]	11st. 45–115 min	
Förutom lektionstid har jag tillbringat tid på skolorna mellan lektioner (raster, håltimmar osv.)			

[502] Yrkesämnena bestod av att eleverna arbetade med kunder, modeller, på varandra, på övningshuvuden. De hade också yrkesteori där undervisningen behandlade småföretagande. Vid några tillfällen arbetade de även med experiment.

[503] Gymnasiegemensamma ämnen är ämnen som finns på samtliga gymnasieprogram som svenska, engelska, historia och matematik.

[504] Apl betyder arbetsplatsförlagt lärande, det vill säga eleverna hade sin utbildning förlagd till en frisörsalong.

[505] Av hänsyn till att det ska vara svårare att identifiera deltagarna redovisas inte dessa per årskurs.

[506] Tillkommer intervju med killen som jag inte har analyserat i avhandlingen.

Under arbetets gång har det hänt att andra människor dykt upp som jag inte i förväg vetat om eller planerat. I dessa sammanhang har jag oftast muntligt presenterat mig och berättat om studien och frågat om jag fått föra anteckningar, vilket jag alltid har fått. Vid några tillfällen, som då alla elever på skolan lyssnat på samma föreläsningar, har jag inte presenterat mig för föreläsarna innan. I materialet finns också inspelade samtal med examinatorer som var på skolan och examinerade elevernas branschprov. Vid det tillfället frågade jag dem innan om jag fick intervjua dem och spela in samtalet, vilket jag fick. Några dagar senare var en av examinatorerna på en annan skola och ringde då mig och frågade om jag ville komma till den skolan och intervjua dem då det delvis var andra examinatorer. Även detta samtal har jag spelat in. Inga av dessa har jag dock transkriberat, eftersom mitt fokus har varit på eleverna.

I avhandlingen har materialet från de båda perioderna i fält behandlats som ett material. Jag har följaktligen använt material som skapades under arbetet med licentiatuppsatsen, tillsammans med nytt material som skapats efter licentiatuppsatsens publicering. Skälet till att jag har använt båda materialen var att jag ville ha ett fylligt material, men framförallt av etiska skäl. Genom att materialet har slagits samman till ett blir svårare att identifiera enskilda deltagare. Av denna orsak har jag också valt att inte skriva ut vilken skola det rör sig om och vilken elevernas årskurs framgår oftast inte.[507]

Relationer på fältet. Att skapa närhet och att inte vara lärare

Goda relationer med deltagarna är en förutsättning för att skapa ett fylligt material. För att skapa goda relationer var jag till en början ganska avvaktande och ägnade mig mest åt att lyssna och iaktta det som skedde, för att inte tränga mig på och för att bilda mig en uppfattning om hur tjejernas vardag såg ut. Det är inte bara lärare som fungerar som grindvakter utan också elever. Det fanns elever som iscensatte en mer framträdande ledarposition i båda klasserna och det var viktigt att etablera relationer med dem för att bli insläppt och accepterad i gemenskapen.[508] Vid båda skolorna fanns det tydliga grupperingar bland eleverna och ibland uppstod det konflikter mellan grupperna, något som för mig ledde till en del svårigheter. Jag var inte intresserad av att ta ställning för eller mot den ena eller andra gruppen, utan deltog i båda. Ingen elev vandrade mellan grupperna på det sätt som jag gjorde, det hade troligen inte varit accepterat av deras vänner. Samtidigt var jag medveten om att om jag tillbringade tid med den ena gruppen och framförallt de elever som var mest framträdande skulle det kunna innebära att den andra gruppen betraktade mig som en förrädare. Jag försökte balansera detta genom att variera vilka jag satt och pratade med och tyckte mig trots allt lyckas ganska bra. I båda grupperna var det vanligt att de pratade om den andra gruppens deltagare och

[507] Jag är medveten om att för den noggranna och nyfikna läsaren går det att kartlägga delar av klasserna, men jag har strävat efter att göra det svårare.
[508] se Fangen (2005).

verkade inte störas av att jag vandrade emellan dem. Dock upplevde jag det själv som jobbigt emotionellt då jargongen och det som sades om de respektive grupperna emellanåt kunde vara ganska hård. Jag själv uppskattade och tyckte väldigt mycket om alla de tjejer som jag följde.

Det finns diskussioner om att forskaren bör akta sig för att samla på sig mer data än nödvändigt, då det finns en risk att ”drunkna i data”. Det kan också röra sig om en etisk fråga att inte göra mer material än nödvändigt. Med detta i bakhuvudet var ändå ambitionen att följa klasserna i så stor utsträckning som möjligt under fältarbetet. Detta för att kontinuitet är en viktig aspekt om jag skulle ha någon möjlighet att komma nära deltagarna och förstå det som skedde från ett deltagarperspektiv.[509] Dessutom är kontinuitet i fältnärvaron en nödvändighet för att förtjäna deltagarnas förtroende.[510] Därutöver visste jag aldrig innan vad som skulle kunna hända. Om jag varit borta en dag och kom dagen efter kunde något ha inträffat som diskuterades i stor omfattning som jag alltså gått miste om att vara med om i ”stundens hetta”. Det bidrog också till att jag hamnade mer utanför än annars, vilket jag lade ner stor möda på att inte vara.

På båda skolorna har det varit enkelt att komma nära lärarna, vilket kanske inte är så konstigt eftersom jag är lik dem på många sätt (t.ex. yrke, kön och ålder). Samtliga lärare verkade trygga i sina yrken och min känsla var sällan att undervisningen påverkades av min närvaro. En lärare uttryckte till en början att hon var lite nervös då jag skulle följa henne, som att hon betraktade mig som en expert. I början hände det också någon gång att hon bad mig om råd rörande sin undervisning. Jag upplever mig inte vara mer expert på att vara lärare än någon av de lärare jag har följt. Därför har jag vid sådana tillfällen upprepat att jag inte är bättre yrkeslärare än någon av dem och att jag inte är där för att utvärdera dem eller deras undervisning. Den anspänning eller nervositet som kändes av till en början gick dock över väldigt snabbt. Efter ett par lektioner märkte jag inte längre av den. Då jag i efterhand har frågat läraren har hon också sagt att det snabbt kändes som vanligt och att hon efter ett tag inte tänkte på att jag var där.

När det gäller eleverna märktes inte något sådant som att de var nervösa. Däremot var det svårare för mig att till en början veta hur jag skulle närma mig dem utan att tränga mig på. Att vara äldre som forskare gör att det finns risk att betraktas som allt för kritisk och seriös i sina nyfikna frågor.[511] Samtidigt kan det vara enklare i miljöer där deltagarna inte har så hög status.[512] Elever och kanske framförallt yrkeselever betraktas ofta som att de inte har så hög status, vilket kan ha gjort det lättare för mig att få dem att berätta

[509] Fangen (2005).
[510] Ambjörnsson (2004).
[511] Fangen (2005).
[512] ibid.

om sina erfarenheter av att vara frisörelev. Ett exempel var att en av de första dagarna som jag var ute i fält kom en elev fram till mig och sa:

> Hur går det med ditt projekt? Det är nog många som vill berätta mycket. Det är så mycket jobbigare och mer krävande. Mycket värre.
>
> *(Ur fältdagboken)*

Jag vill dock tydligt poängtera att de tjejer jag följt i båda klasserna inte betraktade sig själva eller betraktades av andra som några förlorare. Flera av dem ansåg att frisörutbildningen hade relativt hög status.[513] Med det sagt och i och med att de visste att jag var yrkeslärare som gick en forskarutbildning fanns det trots allt strukturella skillnader mellan oss som jag försökte att hantera. Denna bestod framförallt i att deltagarna inte skulle betrakta mig som ytterligare en lärare som var där för att bedöma och värdera dem eller deras arbeten. För att eleverna inte skulle betrakta mig som lärare försökte jag att inte besvara deras frågor som var av typen som de ställde till sina lärare. Istället hänvisade jag vid dessa tillfällen till lärarna. I början svarade jag aldrig på elevernas frågor, men efter ett tag hände det att jag gjorde det, eftersom eleverna ofta tog hjälp av varandra. Då jag deltog i andra samtal föll det sig naturligt att i vissa sammanhang också vara delaktig i diskussioner då de skulle lösa diverse problem med sina arbeten. Ibland kunde det också vara ett sätt att vinna deras förtroende genom att visa mig lojal med dem. Vid de tillfällena försökte jag dock att undvika att komma med några korrekta eller tillrättavisande svar. Det svåraste var att ställa vissa naiva frågor. Vissa frågor om frisöryrket blev helt enkelt inte trovärdiga om jag ställde, eftersom jag var öppen med min bakgrund. Ibland gjorde jag tappra försök att fråga eleverna, men det blev ofta klumpigt eller lite fånigt. Även om de alltid svarade mig vänligt så hände det att de såg förundrade ut eller att de svarade som att jag var en lärare, vilket jag lagt ner stor möda på att inte vara. Det resulterade i att den typen av frågor fick jag nöja mig med att avstå ifrån och istället fokusera på andra frågor.

Städning var en aktivitet som många elever framställde som tråkig och rutinmässig. Det uppstod ofta konflikter om vem som skulle städa efter vem, när och var. Lärarna deltog inte i städuppgifter utan instruerade eleverna var och hur det skulle städas. Om jag hjälpte eleverna att städa var det en aktivitet som vi gjorde tillsammans och på mer jämlika villkor, något som jag använde i strävan att vara hjälpsam och en möjlighet att visa att jag inte var där i egenskap av lärare. Dock är jag medveten om att om jag städade var det en aktivitet som initierades av mig, medan om eleverna gjorde det var det sådant som förväntades av dem att de gjorde, eller att en lärare sa till dem att göra det. Det skulle inte hända i mitt fall. Om jag städade möttes det istället ofta av lärares uppmuntrande kommentarer. Överhuvudtaget var eleverna och jag där på olika villkor.

[513] Klope (2015).

Jag kunde välja själv när jag kom och gick på ett sätt som lärare och elever inte kunde göra. Jag kunde också själv välja vilka uppgifter jag åtog mig.[514]

Andra strategier som jag använde mig av för att inte betraktas som en lärare var att om det fanns alternativ att följa med elever istället för lärare valde jag eleverna. Under hela fältarbetet försökte jag att inte komma med några förmaningar, utan strävade efter att visa mitt genuina intresse för eleverna, vad de gjorde vad de pratade om, eller vad de inte gjorde oavsett vad uppgiften med lektionen var. Ibland innebar det svårigheter och att jag kände mig illojal mot lärarna. Ofta var lektionerna upplagda så att en betydande del av vad som blev gjort berodde på eleverna själva. Det var då inte ovanligt att hitta andra aktiviteter än det som lärarna ville att de skulle ägna sig åt. Det kunde till exempel handla om att ta betydligt längre raster då eleverna hade kunder än vad som tilläts av lärarna. Ibland kanske jag visste att någon hade en kund vars färg behövde sköljas ur men eleven satt ändå och hade rast. Som lärare hade jag påpekat detta men nu gjorde jag det inte. Istället satt jag kvar och lyssnade på deras samtal. Etnografi har ibland beskrivits som en inställsam metod, [515] och en kan hävda att jag var inställsam genom att hjälpa till med uppgifter som uppfattades som tråkiga, men också genom att som deltagande observatör försöka vara inkännande, lyssnade och engagerad i det som hände. Jag undvek även att vara på lärarrummet eller i närheten av lärarna om elever fanns i skolan, men tillbringade tid med dem efter att eleverna hade gått hem från skolan. Vid studieresan bodde jag också ihop med läraren. Det var inte mitt val utan det vad där jag blev placerad. Detta var i slutet av terminen och relationerna mellan läraren och eleverna på resan var kamratlig. Jag upplevde därför inte att det var något större problem, även om det med hänsyn till mitt idoga arbete att inte framstå som en lärare hade varit bättre att bo med eleverna.

Kläder och accessoarer och i föreliggande fall inte minst frisyrer spelar en stor roll för de identiteter som vi iscensätter.[516] Varje morgon övervägde jag därför noga vad jag skulle ha på mig. Framförallt handlade det om att jag inte ville se ut som lärarna mer än vad som var oundvikligt. På Norra skolan var lärarna ofta uppklädda med kavaj, hade väl stylade frisyrer och omsorgsfull makeup. På Södra skolan var lärarna mer informellt klädda. Kanske kan en kalla det ungdomligt och trendigt. Jag försökte klä mig så att jag stack ut så lite som möjligt. Håret i tofs, gympaskor, jeans och t-shirt. De dagar jag följde med elever på deras apl-salonger försökte jag klä mig så att jag skulle passa in bättre där. Jag sminkade mig mer omsorgsfullt, stylade håret ordentligt och tänkte också ut vilka kläder som skulle kunna passa in på respektive salong.

[514] jfr. Skeggs (2000); Jonsson (2007).
[515] Ambjörnsson (2004); Jonsson (2007).
[516] Billy Ehn & Orvar Löfgren (2001), *Kulturanalyser* Gleerup Malmö., skriver om hur Judith Williamsson på morgonen funderar över vilka kläder hon ska ta på sig och över vilka identiteter hon genom sin klädsel iscensätter och som därigenom utesluter andra.

Samtalen som eleverna hade under observationerna varierade mycket och innehöll allt från tal om lärare, kunder, salonger, fritid, killar, klasskamrater, kort sagt allt möjligt. Det kändes inte som att eleverna undvek att prata om saker för att jag var närvarande, även om det är omöjligt att veta. Jag upplevde att fältarbetet var tillräckligt omfattande för att komma nära eleverna och för att de skulle acceptera mig som deltagare. Ett exempel illustreras i fältanteckningen nedan då jag en dag får hoppa in som kund för att eleven Vendela har fått en sen avbokning:

> När Vendela har gjort klart slingorna och det är verkningstid vill jag ha kaffe. I vanliga fall frågar eleverna kunden då de har applicerat färgen men Vendela pratar om annat. Då hon går iväg frågar jag henne om hon skulle kunna hämta kaffe till mig. ”Oj förlåt! säger hon. Jag tänker att du är som en kompis! (…) Man är så van vid att du är här nu så man tänker att du är en kompis med oss” säger hon igen. Hon fortsätter: ”Vi kanske pratar för mycket då du är här om fel saker. Vi kanske inte alls pratar om det du är intresserad av” (…) ”Jag vill att ni ska vara så vanligt som möjligt och att ni inte störas av att jag är här” svarar jag. ”Nej men det tänker man inte på längre” säger Vendela innan hon går efter kaffet.
>
> *(Ur fältdagboken)*

Många forskare beskriver hur etnografi understundom är emotionellt utmattande.[517] Samma sak gällde för mig. När situationer likt den ovan utspelade sig blev jag glad och hoppfull. Andra dagar präglades av ovisshet för hur deltagarna kände för att ha mig där och jag kände mig som jag trängde mig på. Vendelas ursäkter och hennes vilja att vara mig till lags som visas i fältanteckningen visar också hur några tjejer i klassen ofta iscensatte sig som inkännande och empatiska. Andra elever i klassen utmanade istället diverse anspråk genom att göra uppror mot lärarna och också klasskamrater. Några forskare har beskrivit det som svårare att komma nära tjejer som iscensätter motstånd och där det är skillnader mellan forskarens sociala bakgrund och deltagarna.[518] Jag upplevde dock aldrig någon stark misstänksamhet mot mig. Några var kanske mer avvaktande till en början, men de svarade precis som Vendela alltid välvilligt på mina frågor, och visade också nyfikenhet över mitt arbete.

Jag har funderat mycket över att jag inte upplevde denna misstänksamhet. En möjlighet skulle självklart kunna vara att jag inte var uppmärksam på något sådant, vilket jag inte tror var fallet. Däremot har jag funderat över hur mitt val att på sätt och vis välja bort frisöryrket och även läraryrket genom att bli doktorand också gav dem legitimitet att disidentifiera sig med yrket. De visste att jag inte kom med några pekpinnar om hur de borde vara och göra och att berättelsen av att inte uppskatta frisöryrket också var

[517] Aspers (2007); Lofland et al. (2006); Fangen (2005).
[518] jfr. Ambjörnsson (2004).

en tillåten sådan. Ytterligare en aspekt som jag funderat över är att en frisör som utbildar sig till forskare visar hur en akademisk yrkesbana trots allt är möjlig. Även om de sade sig vara trötta på skolan, att plugga och alla krav så beskrev de i andra situationer en önskan om att studera vidare. I fältanteckningen nedan hade jag hade följt klassen under ett par månader då Amira och Medina börjar ställa nyfikna frågor om avhandlingen:

> **Medina:** Alltså ska du skriva en bok?
> **Eva:** Jo det blir ju en bok sen.
> **Medina:** Alltså en riktig bok som man kan läsa?
> **Eva:** Ja det blir det, men inte som en roman som man köper på det sättet. Det blir ingen storsäljare liksom. Jag vet inte hur många de trycker upp. Kanske hundra [exemplar], men den kommer ju gå att läsa på nätet.
> **Amira:** Fan va coolt! [låter imponerad] Jag skulle vilja läsa kriminologi sen. Men alltså just nu orkar jag inte se en skolbok mer.
>
> *(Ur fältdagboken)*

I denna situation kände jag mig både glad och upprymd, smickrad om en så vill av frågorna och att de tycktes imponeras av arbetet. Samtidigt gjorde det mig också obehaglig till mods. Varför skulle de imponeras av att någon skriver en bok? Det är inte finare att skriva en bok än att jobba i butik eller hemtjänst som de tänkte göra till en början. I anteckningen berättar Amira om en önskan att kanske läsa kriminologi och vid andra tillfällen pratade Medina om att hon funderade på att bli läkare. Eftersom jag själv har en bakgrund som såväl yrkeslärare och frisör har jag funderat över att det skulle kunna vara möjligt att de positionerade mig som någon som liksom dem valt bort frisöryrket.

Att skriva fältanteckningar i och om skolvardagens myller

Fältanteckningar utgör en central del av empirin till föreliggande studie. Beskrivande fältanteckningar av vad aktörerna gör och säger är en av de viktigaste färdigheterna under ett fältarbete.[519] En bra beskrivning innebär att läsaren kan leva sig in i och förstå det som föregick.[520]Att göra observationsanteckningar som baseras på det jag ser utan att göra onödiga värderingar och att istället koncentrera sig på att beskriva är svårt. Det kan handla om att istället för att döma och värdera och beskriva en elev som vid en första anblick kan synas ointresserad i klassrummet försöka skapa en beskrivning av vad som pågår. Strävan i fältanteckningarna har varit att göra en fyllig beskrivning som är just en beskrivning och att undvika onödiga värderingar. Om någon ser arg, glad eller trött ut har jag därför försökt att beskriva det som utgjort min tolkning för att så

[519] Fangen (2005).
[520] Fangen (2005).

är fallet. Detta för att läsaren ska kunna tolka om beskrivningen är trovärdig. Samtidigt är anteckningarna givetvis selektiva. Det är inte möjligt och inte heller eftersträvansvärt att anteckna och observera allt. Det som fokuserats har varit aspekter som har varit i linje med studiens kunskapsintresse, det vill säga iscensättningar av (yrkes)identiteter med särskilt fokus på femininitet i frisörutbildning. [521] Anteckningarna har varit av olika karaktär och skulle kunna jämföras med det som Schatzman och Strauss[522] beskriver som metodologiska observationsanteckningar (att beskriva vad som händer utan att göra allt för stora tolkningar), teoretiska anteckningar (reflekterande försök att härleda mening ur anteckningarna, tolka, dra slutsatser) samt metodologiska anteckningar (påminnelser eller instruktioner till sig själv kritisk självreflektion till exempel).

Hur själva antecknandet har gått till har varierat beroende på vilka aktiviteter deltagarna företog sig. I traditionella klassrum kunde jag ofta anteckna med anteckningsblock och penna då det var vanligt förekommande i klassrumsmiljö och därför inte kändes störande. Vid andra tillfällen gjordes anteckningarna i mobilen, eller på min dator. Ibland kändes det som att ljudet av knappandet på datorn störde deltagarna, så till vida att de blev mindre avslappnade.[523] Om jag satt bredvid någon elev innebar också skrivandet på dator att det var enkelt att se vad jag skrev på ett annat sätt än mina fältanteckningar i block med hopplöst oläslig handstil för den oinvigde. Även om fältanteckningarna inte var ”hemliga” kändes det inte helt bekvämt att de skulle vara tillgängliga att läsa för andra. Därför använde jag oftast datorn för att skriva ner korta stödord som sedan bearbetades efter observationspassets slut. Mobiltelefon användes ofta flitigt av deltagarna och därför kändes det mindre störande att skriva i den. Vid många aktiviteter lämpade det sig dock inte att ha vare sig dator, mobil, block eller penna. Då eleverna arbetade i salongen, eller i labbet där jag tillbringade mycket tid upplevde jag det opassande, främst eftersom eleverna inte fick ha mobiltelefoner i de miljöerna. I de fallen hade jag ett litet anteckningsblock i fickan där jag skrev ner stödord som skulle hjälpa mig att minnas för att sedan skriva ner händelserna utförligt efter observationens slut.

Det deltagarna säger är viktigt och för att få berättelsen så likt deltagarnas som möjligt är det bästa direkta citat.[524] Vissa citat är antecknade samtidigt som deltagarna säger det och därmed så exakta som det för mig var möjligt att skriva i samband med att någon pratade. Så är fallet vid föreläsningar där det går bra att anteckna vad föreläsaren säger och vilka frågor som eleverna ställer. I andra fall där så inte har varit möjligt har jag

[521] Vid lic.-uppsatsen fanns inte kön- och klassperspektiv som kunskapsintresse med. Materialet har analyserats i avhandlingen med det intagna kunskapsintresset och teoretiska perspektiv.
[522] Leonard Schatzman & Anselm L. Strauss, *Field Research : Strategies for a Natural Sociology* . Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
[523] jfr. Fangen (2005).
[524] ibid.

antecknat citat så fort det har varit möjligt för att komma ihåg. Ibland skedde det då jag åkte från skolan, ibland gick jag undan och skrev upp det. Det innebär att dessa citat är så som jag minns att de sa. Efter varje observationspass skrevs anteckningarna rent i det som jag har kallat en fältdagbok på en dator. Oftast skedde det direkt efter avslutat observationspass. Vid något tillfälle skrevs de rent dagen efter. Det är också viktigt att ägna sig åt reflektion vid fältarbete.[525] Det hände ofta att då anteckningarna var renskrivna och jag tyckte mig ha skrivit ner allt som hade skett under dagen att jag kom på saker som jag missat att teckna ner då jag ägnade mig åt helt andra saker. Jag skrev då ner dem så fort jag hade möjlighet.

Förutom fältanteckningar skrev jag också ner mina egna känslor i fältarbetet och reflektioner rörande mitt agerande, inledande analytiska idéer och påminnelser till mig själv angående sådant jag skulle tänka på att titta efter och fråga om vid kommande observationer. Att skriva rent fältanteckningar är otroligt tidskrävande.[526] Några minuters observation kunde ta över en timma för mig att skriva rent, därför fick jag redan här inleda en sortering av det som var viktigast. Om allt skulle antecknats hade materialet blivit så omfångsrikt att jag sannolikt inte kunnat hantera allt. Då vissa mönster började urskiljas och liknande situationer upprepades skrev jag inte ner dem varje gång. På liknande sätt som det brukar talas om mättnad vid intervjuer, kan deltagande observationer efter en tid upplevas som att du sett och hört allt förut av det fenomen som studeras, då det är samma mönster som återupprepar sig.[527] Vid slutet av fältarbetet vid Södra skolan upplevde jag att så var fallet. Det resulterade också i att fältanteckningarna blev tunnare och mindre nyansrika, något som Jesper Andreasson[528] förklarar med att kunskaperna om kollektivet införlivats i forskarens kropp och att denne socialiserats in i gruppens gemenskap.

Ibland hände det att någon tittade på mig som att de plötsligt blev medvetna om vad jag gjorde där och knöt an till det som de pratade om, ofta i kombination med ett skämt som illustreras i fältanteckningen nedan:

> Anna skojar om sin bh och brösten som ska hållas på plats. Skratten haglar i luften och stämningen runt bordet är uppsluppen. Ida tittar på mig och sedan på de andra och säger ”Alltså jag älskar att Eva står där och ska skriva detta i sin bok!” Vi skrattar tillsammans och skämten fortsätter att eka i luften.
>
> *(Ur fältdagboken)*

[525] Richard Swedberg (2016), 'Before Theory Comes Theorizing or How to Make Social Science More Interesting', *The British journal of sociology,* 67 (1), 5-22.
[526] Aspers 2007; Fangen (2005).
[527] Fangen (2005).
[528] Andreasson (2006).

Ibland kändes det lite som att jag var en spion. Om jag antecknade på ett block var det synligt och tydligt för deltagarna att jag antecknade deras aktiviteter. Om jag antecknade i telefonen tänkte de troligen inte på att jag antecknade. Det för i sin tur med sig etiska ställningstaganden som inte är helt enkla att reda ut. Å ena sidan är det ofta något av ett ideal att inte störa deltagarna och att allt ska vara som vanligt. Om jag synligt skriver anteckningar bidrar det till att tydliggöra skillnaderna mellan mig som forskare och deltagarna. Å andra sidan skulle ett öppet antecknande på gott och ont medvetandegöra deltagarna om varför jag är där. Det hela blir en paradox där hur jag än gör, vänder och vrider hamnar i en rävsax. I slutändan har det handlat om att försöka hantera material och deltagare med respekt. Vid ett tillfälle hände det att en deltagare vid intervjun berättade om saker som hon även tidigare berättat för mig vid ett informellt samtal. Vid intervjun sa hon ”Nu säger jag det här men jag vill inte att du tar med det i boken sedan”. Det uppmärksammade mig på att de trots allt inte alltid var medvetna om att det som de berättade för mig skulle kunna komma att hamna i boken. På så sätt var min position som forskare och vad som skulle kunna utgöra material inte tydlig för dem. Det säger också något om relationen oss emellan, att hon och flera andra berättade saker som jag uppfattade som privata och ibland väldigt känsliga tyder på att relationen oss emellan blev förtroendefull. I de fall jag har varit tveksam har jag valt att inte ta med det.

För att anteckningarna ska vara trovärdiga har en viktig aspekt varit att föra tillbaka det till deltagarna som på så sätt kan bekräfta att de känner igen sig. Jag har dock endast låtit lärarna läsa materialet, eftersom de har varit enkla att få tag på. Enligt de teoretiska perspektiven är allt material som beskriver verkligheten språkliga utsagor som skapar verkligheten. Det får till följd att ingen text betraktas som ”sannare”, än någon annan, istället har alla texter sanningsanspråk.[529] Samtidigt är det som tidigare nämnts i slutändan mina framställningar som är det som möter läsaren i boken.

Intervjuer

Intervjuer har också gjorts med sammanlagt 19 elever.[530] Syftet med intervjuerna var att låta eleverna berätta om hur de förhöll sig till olika förväntningar som följer av att vara en frisörelev, vilka erfarenheter de hade med sig in i utbildningen samt hur de såg på sin framtid. Vid intervjuerna konkretiserades diskurser om frisöryrket som de har att förhålla sig till. Då det fanns möjlighet fick eleverna själva välja tid och plats. De flesta intervjuer har gjorts i skolan, två intervjuer har gjorts hemma hos elever och i ytterligare två fall utfördes intervjuerna på en annan plats utanför skolan och lektionstid. Det var sällan några problem att få elever att dela med sig av sin tid på

[529] Eva Bolander & Andreas Fejes (2015), 'Diskursanalys', i Andreas Fejes & Robert Thornberg (red.), *Handbok i kvalitativ analys,* Liber. Stockholm.
[530] 20 stycken inkluderat intervjun med en kille. Den intervjun är alltså inte analyserad i avhandlingen.

lektionstid. Likaså var lärarna oftast villiga att släppa ifrån sig eleverna om de inte skulle ha prov eller arbete med kunder. Att få elever att ta av sin fritid var svårare. Många hade sin fritid väldigt uppbokad med fritidsaktiviteter, vänner och studier, men jag uppfattade att de var väldigt hjälpsamma med att försöka hitta lösningar på tider som fungerade.

Vid intervjuerna har en intervjuguide strukturerad i teman använts. [531] Denna har växt fram under arbetets gång under de både perioderna i fält. Jag memorerade dessa teman och frågor så gott jag kunde innan intervjuerna och den har därför mer använts som ett stöd vid intervjuerna. Några teman styrde jag in eleverna på, men de styrde också in mig på andra teman då jag försökte vara öppen för hur mening skapades i deras tal. Intervjuguiden har följaktligen inte följts slaviskt. Intervjuerna gjordes vid slutet av fältarbetena. Vid denna tidpunkt hade jag tillbringat en hel del tid med eleverna och lärt känna dem väl. Det finns fördelar med att intervjuare och intervjupersonen känner varandra i form av att det finns en etablerad kontakt, vilket gör att relevanta sidor av forskningsdeltagarens historia snabbare kan lyftas fram i intervjun. [532] I de allra flesta fall gick det snabbt att få igång ett bra och som jag uppfattade det förtroendeingivande samtal. Vid någon intervju verkade deltagaren i början lite nervös, men det gick fort över. Att vi kände varandra relativt väl och att jag hade tillbringat mycket tid med eleverna innebar dock också att det inte alltid framkom särskilt mycket ny information. Mycket av det som de berättade hade jag redan fått kunskap om genom observationer och informella samtal. I några fall vill jag ändå lyfta fram intervjuerna som särskilt värdefulla. Det handlar då om elever som i klassen inte fick eller tog särskilt mycket plats och därmed har en mer undanskymd position i fältanteckningarna. Det var sällan som jag hade möjlighet att prata med elever en och en eftersom de oftast var tillsammans med andra. Om jag inte gjort intervjuerna hade deras berättelser till stora delar varit än mer osynliga.

Intervjuerna är delvis olika till sin karaktär. De präglas av sammanhang som jag inte alltid kunde styra över. Någon hade bråttom iväg. En annan hade lång tid på sig. I de fall intervjuerna utfördes hemma hos deltagarna blev de också lite annorlunda. Vid den ena satt vi ute en solig härlig vårdag. Det var gott om tid och samtalet blev mer som två vänner som pratar med varandra. En annan deltagare var barnvakt åt ett småsyskon. Tv:n var på och barnet lekte och spelade upp diverse ljud på en Ipad. Jag blev lite stressad vid den intervjun av att jag tyckte synd om barnet och tjejen som jag intervjuade för att jag tog upp deras tid. Jag tror dock inte att deltagaren störds av det eftersom hon var van. Samtidigt gjorde också intervjuerna som utfördes hemma att det

[531] Bilaga E och F.
[532] Heléne Thomsson, (2010), *Reflexiva intervjuer*. Studentlitteratur: Lund.

blir annorlunda. Att intervjua i ett hem är annat än att göra det i en skrubb, ett kontor eller ett tomt klassrum.

Intervjuerna varade mellan 45–115 minuter och har spelats in. Innan varje intervju upprepades de forskningsetiska kraven och att de inte behövde svara på frågorna om de inte ville. Jag poängterade också att jag inte letade efter något som var rätt eller fel utan att jag var intresserad av att de berättade om sina erfarenheter av att vara elev i frisörutbildning. Eleverna tillfrågades också om de hade önskemål om vilket fingerat namn de skulle få i avhandlingen. De flesta överlät det valet till mig, men några önskade namn för ”det kan vara roligt att veta vem som är jag sen”. Att låta eleverna önska namn innebär vissa risker. En ung tjej som heter Evelina kan inte hur som helst byta namn till Sture, Gun eller Tamara. Människors namn härleder till kategorier och är färgade av till exempel klass, kön, ålder och etnicitet. Jag var därmed mån om att säga att det var ett önskemål om namn och inte en beställning. Ingen önskade dock något namn som inte passade. Intervjun avslutades med att fråga om det var något eleverna ville tillägga och att de fick kommentera hur de upplevt intervjun och om det var någon fråga som de tyckte var märklig. En vanlig kommentar var att det var roligt att få berätta om sina erfarenheter av att vara elev i frisörutbildning. Efter intervjuns slut frågade jag om jag fick kontakta dem senare om det var något som jag ville komplettera med eller som var oklart. Samtliga sa att det gick bra. Då den intervjuade lämnat skrev jag ner mina reflektioner från intervjun.

Därefter har intervjuerna transkriberats relativt detaljerat. Strävan har varit att vara så lik deltagarens språk som möjligt vid transkriptionen. Pauser och småord som hummanden har skrivits ut då det har bedömts meningsbärande eller bedömts ha betydelse.[533] Även transkriberingen i sig utgör en tolkning.[534] Det är till exempel en tolkningsfråga vad som är stark betoning, betoning, eller inte betonat alls. Dessa tolkningar är liksom allt annat material gjort av mig. Att transkribera handlar lika mycket om vad som kommer med som vad som utesluts. Delar av kroppsspråk har till exempel noterats men långt ifrån allt.

Även om intervjuerna inte tillförde så mycket utgjorde de ändå en trygghet eftersom de är inspelat material vilket inte de deltagande observationerna är.[535]Med detta sagt är

[533] se Aspers (2007).
[534]Catherine Kohler Riessman (2008), *Narrative Methods for the Human Sciences*. SAGE: London.; Steinar Kvale (1997) *Den Kvalitativa Forskningsintervjun.* Studentlitteratur:Lund.
[535] Ambjörnsson (2004) beskriver sina intervjuer som något av en besvikelse då hon inte tyckte att de tillförde så mycket, utan snarare var en bekräftelse på det hon redan observerat[535]. Enligt Ambjörnsson (ibid.) grundade sig denna besvikelse hos henne på föreställningen att intervjun ska vara en situation där ”masken faller” och inre känslor blottas, vilket alltså inte var fallet. Detta skriver Ambjörnsson beror på föreställningen om yta och djup som två motsatta poler. Det som många gånger betraktas som ytligt skvaller innehåller

det dock viktigt att ha i åtanke att enligt studiens teoretiska perspektiv är inte det talade ordet något som uttrycker erfarenheter utan skapar dem. Det innebär att de också är i rörelse och omvandlas hela tiden som de berättas om. Det finns alltså ingen slutgiltig tolkning. Jag vill särskilt poängtera att jag inte har haft någon strävan att göra någon åtskillnad mellan det människor säger att de gör och det som de gör. Tal är en handling som alla andra och skapar erfarenheter snarare än uttrycker dem. Därför finns det ingen slutgiltig version som är mer korrekt än någon annan. Istället är det en framställning som skapas av mig och deltagarna vid den specifika situationen. [536] Detta sker givetvis genom de frågor jag ställer men också medvetet eller omedvetet på sätt som inte framkommer i transkripten. Det kan till exempel handla om att mitt kroppsspråk bekräftar och visar intresse då det som personen berättar är sådant som jag vid intervjun betraktade som ”bra data”, något annat förefaller orimligt.

Det material som är publicerat i avhandlingen är dock redigerat ytterligare för att öka läsarvänligheten. Jag har sorterat bort vissa upprepningar av ord och insticksord. En del talspråk har också skrivits om, till exempel om eleven sagt ”läraren” så har det bytts ut mot ”läraren”. Dock har vissa talspråkliga uttryck behållits för att få en känsla av autenticitet. Jag har också tagit bort en del av de insticksord och annat som inte bedömts ha betydelse för att öka läsarvänligheten. Nedan följer en beskrivning av hur jag har transkriberat materialet:

Understruket= betoning

…= Paus

[ohb] = ohörbart

!= utropsintonation

?= frågeintonation

(…) Bortklippta delar av det som sägs i syfte att förtydliga

[Klammer] = Tillägg som förtydligar, sådant som samtalet syftar till som är svårt att förstå utan denna information. Även information om saker som stör t.ex. det ringer i elevens mobiltelefon.

(Parantes)= Ljud som att skratta, sucka, gäspa, eller kroppsspråk som jag mindes vid transkriberingen och som illustrerar/förstärker det som sägs med ord.

följaktligen lika mycket upplevda känslor och erfarenheter som en intervju där deltagaren ombeds att reflektera. Jag instämmer i resonemanget och känner igen mig i det hon skriver.

[536] jfr. Petersson (2003).

Forskaren som medskapare av material och frågan om reflexivitet

Vid deltagande observation är det viktigt att skilja på forskarens intresse och de intressen som fältet har.[537] Det innebär att det finns risker med att komma allt för nära deltagarna, då deras perspektiv också kan bli mitt. Det är därför viktigt att behålla distans till fältet, samtidigt som strävan är att komma nära.[538] Min avsikt har inte varit att bli som en av deltagarna utan att bibehålla distans. Med detta sagt vill jag poängtera att jag ansluter mig till en feministisk tradition där kunskap betraktas som lokaliserad, eller situerad, något som inom den epistemologiska traditionen i feministisk teori brukar benämnas lokaliseringens politik.[539]En sådan epistemologisk ståndpunkt innebär att jag betraktar det som omöjligt att ställa mig utanför och studera ett fenomen ”objektivt”. Donna Haraway kritiserar den traditionella (positivistiska) föreställningen där en forskare antas kunna beskriva och studera ett fenomen objektivt något som hon kallar för ”gudstricket”.[540] Vi kan enligt denna uppfattning inte friställa oss utan befinner oss alltså alltid ”i något”, eller som Haraway skriver i monstrets mage.[541] På liknande sätt resonerar Skeggs om att strunta i metodologiska frågor är som att låtsas att kunskap kommer från intet.[542] En forskare är positionsbestämd på många sätt, genom sitt kön, etnicitet, historia och yrke. Dessa positioner påverkar vilken tillgång vi har till diskurser om vad som är möjligt, tänkbart och vad vi kan föreställa oss.[543]

Detta synsätt medför i sin tur att forskningsresultaten omöjligen kan skiljas från forskaren. Istället är även forskaren en del av de som studeras.[544] Haraway påpekar att om vi ser kunskapen som situerad och ska komma bortom relativism bör forskaren reflektera över sin position. [545]I detta har naturligtvis min bakgrund som exempelvis (före detta) tjej (numera) kvinna, frisör, yrkeslärare och medelklass onekligen haft betydelse för studiens data. En annan forskare hade gjort andra fältanteckningar, ställt andra frågor och lärt känna deltagarna på andra sätt och skrivit en annan avhandling. Det är frågor som har följt mig under hela avhandlingsarbetet. Allt detta påverkar vilken forskning vi bedriver och hur den bedrivs. Vi har alla en plats i de sociala och kulturella relationer som vi studerar och dessa positioner påverkar den kunskap vi bidrar med.[546] Forskaren kan inte frigöra sig, ställa sig utanför diskursen utan är ett subjekt bland alla andra i diskurser.[547]

---

[537] Aspers (2007).
[538] ibid.
[539] Lykke (2009).
[540] Donna Haraway (1991), *Simians, cyborgs, and women: the reinvention of nature*, Free Association Books: London.
[541] ibid.
[542] Skeggs (2000).
[543] ibid.
[544] Ambjörnsson (2004).
[545] Haraway (1991).
[546] Skeggs (2000).
[547] Skeggs (2000); Bolander & Fejes (2015).

Dessutom utgör denna text en del av min forskarutbildning. En del av att bli forskare är att skriva in sig i en vetenskaplig diskurs vilket är avgörande för att det överhuvudtaget ska bli en avhandling. På så sätt kan en också säga att avhandlingen inte bara handlar om hur eleverna (dis)identifierar sig med frisöryrket utan också hur jag (dis)identifierar mig med positionen som doktorand/forskare. På ett metaplan skulle en därför kunna säga att avhandlingen också handlar om ”Hur blir jag en doktorand/forskare i universitetets forskarutbildning?” Det finns enligt Skeggs en risk att framställa studiers deltagare som kunskapsobjekt utan handlingsförmåga och vilja, trots hennes ambition att göra annorlunda. [548] Skeggs beskriver hur hon ständigt fick göra motstånd mot hur rationell kunskap med förförisk lätthet kan tillämpas. Vi måste alltid enligt Skeggs beakta i vems intresse kunskapen har producerats och vems intressen den företräder. I likhet med detta resonemang betraktar jag studiens deltagare som kunskapsbärande subjekt. Det innebär att de är medproducenter till studiens kunskapsobjekt. Samtidigt är analyserna, framställningarna i texten mina. Det är därför ofrånkomligt att positionen som forskare inrymmer aspekter av maktutövning.[549]

Den här avhandlingen styrs på ett övergripande plan av ramar som att det är en avhandling i pedagogik och jag är antagen som doktorand med inriktning mot yrkesutbildning. Mitt forskningsintresse på ett mer personligt plan startade med en sorts irritation av hur yrkesutbildning och dess elever ofta präglades av stereotypa framställningar såväl i medial debatt, av olika branschrepresentanter, som diverse styrande policydokument. Frisörbranschen och utbildningspolicy drev disparata ideologier som jag emellanåt upplevde drabbade elever. En drivkraft i detta arbete har varit att komma bortom de många gånger stereotypa beskrivningarna av yrkesutbildning, yrkeselever i allmänhet och tjejer på frisörutbildningen i synnerhet. Samtidigt riskerar mina beskrivningar och kategoriseringar att bidra till att reproducera istället för att nyansera föreställningar. Identitet i frisörutbildning i kombination med femininitet kan bidra till att lyfta fram det som förväntas, till exempel då tjejerna pratade om att de som frisörer måste vara sminkade och se bra ut, medan det också fanns de som utmanade dessa bilder och beskrev det som att det inte var så viktigt. Hur jag framställer deltagarna och vad jag väljer att fokusera har därför betydelse. Julia Rönnbäck[550] skriver i sin studie om baskettjejer och femininitet att det har varit viktigt att också beakta det som avviker, något som jag instämmer i och försökt att göra.

Alla forskare har en förförståelse av det fält de studerar. Det handlar om att forskningsfrågorna ramas in av tidigare läsning, frågor om ontologi och epistemologi

[548] Skeggs (2000).
[549] Ambjörnsson (2004).
[550] Rönnbäck (2015).

men också av forskarens tidigare erfarenheter.[551] För min del har förförståelsen haft en central betydelse för avhandlingsarbetet. Efter avslutad frisörutbildning i gymnasieskolan har jag arbetat som frisör i tio år och därefter yrkeslärare ungefär lika länge (innan jag började som doktorand i licentiatforskarskolan 2012). Som frisör arbetade jag först som anställd och därefter som egen företagare. Som företagare var jag engagerad i Frisörföretagarna Kalmarsektionens styrelse under flera år och jag arbetade som examinator för Frisörföretagarna. Jag har gesäll- och mästarbrev i frisöryrket och har handlett många elever på salong innan jag började att arbeta och utbilda mig till yrkeslärare. Det innebär att jag har stor erfarenhet av frisöryrket, frisörers yrkesutbildning och skola. Mitt arbete som frisör och yrkeslärare har jag i stort sett alltid upplevt som lustfyllt och stimulerande. Det har påverkat avhandlingen på massa olika sätt som inte är enkla, eller ens möjliga, för mig att uttala mig om. En forskare utan mina erfarenheter från frisörbranschen och dess utbildning hade sett andra saker och också skrivit en annan avhandling. Framförallt vill jag betona att jag har mycket stor respekt för vad det innebär att vara ung tjej och frisörelev i yrkesutbildning och vad det innebär att vara och arbeta som frisör. Eftersom jag är medveten om att frisörer många gånger brottas med frågor om status och respekt har det bitvis varit utmanande att skriva om dem och jag har våndats över hur mina framställningar av dem skulle tas emot av såväl dem själva som av andra. Skeggs beskriver hur det sorgligaste med författandet, var att hon inte kunde förmedla kvinnornas mångsidighet, skärpa, goda humör och intelligens. Allt detta var svårt att formulera i ord. Skeggs beskriver också hur det som hon benämner för den känslomässiga sidan av forskningen, tenderade att försvinna då hon analyserade materialet.[552] På liknande sätt är jag väl medveten om att mina ord, sorgligt nog aldrig kan göra deltagarna riktig rättvisa, även om jag har gjort mitt yttersta för att försöka fånga deras mångsidighet. De är helt enkelt mycket mer än vad jag i text är förmögen att förmedla. Samtidigt är det (som tidigare nämnts) inte människorna som sådana som analyseras i materialet utan deras verbala och kroppsliga praktiker och jag gör inte heller några anspråk på att ge en heltäckande bild av deltagarna.

Oftast upplevde jag att min position och bakgrund inom yrket var en tillgång. Jag förstod vad deltagarna pratade om och jag är van att röra mig bland unga tjejer. Samtidigt finns det en risk med att vara hemtam i den miljö som studeras, eftersom det kan göra att det är svårt att se fenomen med vetenskapliga ögon. [553] Det invanda gör att det är lätt att missa viktiga saker därför att saker och ting betraktas med ett vardagligt perspektiv där allt blir självklart och oproblematiskt. Jag strävade därför efter att betrakta med nya ögon och att försöka göra mig medveten om vad jag tar för givet.

[551] Aspers (2007).
[552] Skeggs (2000).
[553] Michel Agar (1996), *The professional stranger : an informal introduction to ethnography.* Academic Press: San Diego. ; Aspers (2007).

Hammersley och Atkinson beskriver hur känslan av att känna sig hemma kan vara förrädisk, eftersom den känsla som infinner sig då forskaren etablerat goda relationer gör att det kan vara svårt att bibehålla kritisk distans och att anta ett analytiskt perspektiv.[554] I vilken mån jag varit hemmablind är svårt att själv värdera eftersom att vara hemmablind just innebär att vara blind för det hemtama och jag själv är fångad i de diskurser som för mig är tillgängliga. Här har handledare och andra kritiska läsare samt presentationer av resultat varit till stor hjälp liksom teoretiska verktyg och kontinuerlig läsning av tidigare forskning som har hjälpt mig att få syn på saker som annars passerat obemärkt. Andra strategier jag har använt för att distansera mig har varit att jag i perioder medvetet undvikit att besöka min gamla arbetsplats och prata med yrkeslärarkollegor. I andra skeden har det varit bra att diskutera mina tankar med dem då det har varit fruktbart att låta dem komma med inspel och synpunkter på texter jag har skrivit eller bara samtala om tankar innan de blivit text. På så sätt har jag strävat efter att pendla mellan närhet och distans.

Etiska reflektioner

Det finns fyra huvudkrav inom Vetenskapsrådets forskningsetiska principer: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet samt nyttjandekravet.[555] När det gäller informationskravet ska deltagarna innan beslut om deltagande informeras om undersökningens syfte och genomförande. De ska också informeras om att deltagandet är frivilligt, samt att en kan välja att avbryta sin medverkan. I mitt fall har lärare och elever informerats muntligt och skriftligt. Innan beslut att delta har jag inhämtat deras samtycke i enlighet med samtyckeskravet. Lärarnas samtycke har jag endast fått muntligt. Elevernas samtycke har varit muntligt och skriftligt. Som tidigare nämnts har jag strävat efter att vara noga med att poängtera att deltagandet är frivilligt. Även om deltagarna är informerade om syfte och metod finns det alltid aspekter som undanhålls deltagarna.[556] I efterhand har jag många gånger funderat över om deltagarna egentligen förstod vad de gav sig in på. Svaret är att de omöjligt kan ha gjort det. Även om målet var att ge öppen och tydlig information så visste jag inte det jag vet nu. Det har hänt att material som funnits i mina fältanteckningar i ett senare skede visat sig vara sådant som deltagaren inte vill ha med. Då har jag inte tagit med det. Det visar att de vid vissa fall var medvetna om min roll som forskare, men att de i andra fall inte var medvetna om det. Därför förefaller det orimligt att informationen var så djuplodad som den kunnat vara om min vetskap varit större. Samtidigt var den information som gjordes till deltagarna vid studiens början den som fanns att tillgå. De ändringar som gjorts faller trots allt inom ramen för den information som deltagarna fick.

[554] Hammersley & Atkinson (2007).
[555] Vetenskapsrådet (2017), *God forskningssed.* [elektronisk resurs]. Reviderad utgåva.
[556] Jfr. Lofland et al. (2006).

När det gäller deltagarnas konfidentialitet är namnen på olika platser och deltagarna fingerade i den slutgiltiga texten. Ändå finns risken att de själva kan komma att kunna förstå vem som är vem. Det är ett problem som jag har gjort dem vaksamma på under tiden. Mitt löfte har handlat om att jag ska göra vad jag kan för att de inte ska kunna identifieras. Som jag ser det framstår det som en paradox att göra täta, levande beskrivningar samtidigt som deltagare inte ska kunna identifieras. Personliga uttryck, språkliga utsagor, kläder och gester som är del av att iscensätta identiteter kan göra att det kan vara möjligt att några deltagare kan röja varandra, något som jag vid flera tillfällen har påpekat till eleverna, då jag har sagt att det kanske kommer vara möjligt att ni känner igen varandra. I det material som presenteras från de deltagande observationerna är det oftast sådant som skett ”öppet” inför alla och i de fallen visste ändå klasskamraterna vad som sades och gjordes. Men det finns också material som sagts i mer förtroliga sammanhang, exempelvis i intervjuerna. Ibland har jag därför gett samma deltagare flera namn för att de ska vara svårare att identifiera. Av samma skäl redovisas inte i resultaten explicit vilken skola materialet härstammar ifrån. Frågan om synlighet kan dock problematiseras. Informationen bland mina deltagare då jag sa att de skulle få fingerade namn möttes inte av någon större entusiasm, eftersom många ville vara synliga.[557] Frågan om synlighet kan också problematiseras på andra sätt. Vissa deltagare blir mer synliga än andra. Det kan framstå som ett etiskt dilemma att vissa sorteras bort och inte kommer med i den slutgiltiga produkten. I mitt material är några personer mer framträdande, vilket beror på att de pratade mer både med mig och i klassrummet. Jag har dock försökt att använda något från alla deltagare i resultaten.

Som forskare har jag ett stort ansvar för deltagarna i studien, att behandla dem med respekt och att förvalta det förtroende som de har gett mig och därmed andra forskare. Därför har det varit viktigt vid framställandet av materialet att ha etiska frågor med mig och att jag ska kunna komma tillbaka med materialet till deltagarna utan att ”skämmas”. Ibland hände det att deltagarna sa och gjorde saker som är viktiga data för min studie men samtidigt kan göra att deltagarna framstår i dålig dager, något som jag inte vill bidra till. Samtidigt kan det också vara oetiskt att undvika att ställa vissa frågor eller att ta med vissa saker. Material som jag har känt mig osäker på har jag ändå valt bort i syfte att skydda deltagarna. Som tidigare nämnts har några av lärarna läst och kommenterat flera delar av resultatkapitlen. Det har jag betraktat som en viktig etisk fråga och också för att stärka trovärdigheten. I detta sammanhang är det viktigt att poängtera att analysen är min egen, även om jag också emellanåt har låtit deltagande lärare läsa mina analyser och komma med kommentarer, synpunkter och inspel. När det gäller nyttjandekravet kommer studiens resultat endast att användas i forskningssyfte och inte för kommersiellt bruk.

[557] jfr. Ambjörnsson (2004).

Analysprocess

Att beskriva analysprocessen görs inte enkelt, då det har pendlat mellan kreativitet, försök till systematik och kaos. Även om det är lätt att förledas tro att analys och tid i fält är åtskilda börjar analysen redan under tiden i fält, både under själva observationerna samt vid renskrivande av fältanteckningar och transkriberingar. Det är därför svårt att detaljerat beskriva hur jag har gått tillväga. En del av analysen kan till och med sägas ha påbörjats innan jag ens började forskarutbildningen under mitt arbete som yrkeslärare och frisör. Även om jag inte hade några vetenskapliga verktyg har denna förförståelse haft konsekvenser för studien som jag försökt att beskriva. Erfarenheter som gjorts under mitt liv och under tiden i fält ska sedan omformuleras och bli till text.[558] Det är därmed en process som omöjligt låter sig i detalj beskrivas eftersom det är omöjligt att i sin helhet reducera forskningsmötet till text och det händer så mycket under så lång tid.[559]

Efter fältarbetet avslutats och transkriberingarna gjorts lästes allt material om och om igen. I materialet sökte jag efter mönster och teman, men också avvikelser från dessa. Flera av dessa mönster hade jag identifierat under själva fältarbetet. Med avsnittet om utseende som exempel försöker jag i det följande beskriva hur analysen gått till. Exempelvis funderade jag under fältarbetet över att många elever pratade om otänkbara klädval som frisör till exempel att bära joggingbyxor eller korta tröjor där magen syntes. Jag funderade också på hur några elever gjorde skillnad på hur de klädde sig beroende på vad de skulle göra i skolan. Då eleverna hade kunder i skolan var det viktigare hur de såg ut än annars sa de. Nedan följer ett exempel på en sådan fältanteckning där beskrivningen kommenteras med inledande analytiska idéer:

> Det är kunder i skolan idag. Stora skillnader på hur eleverna klär sig. Någon kommer sent till lektionen. Hennes hår är tufsigt och ser inte helt rent ut. Hon har joggingdress. Även en annan tjej urskiljer sig. Hon har avskavt nagellack och en stor joggingtröja som ser ut att vara hennes killes. Håret har en liten utväxt. Medina är omsorgsfullt sminkad och håret lockat. Naglarna är långa och spetsiga och glänser med ett perfekt målat orange nagellack. Frida lockigt hår, stylat. Omsorgsfullt sminkad. Både hon och Medina är mycket mer fixade än i vanliga fall.
>
> **Reflektion:** Intressant med joggingkläderna. Vanligt att ta upp joggingkläder som exempel på olämplig klädsel. Några säger att de inte orkar bry sig. Frida och Medina däremot stylade- identifikation- Disidentifikation? Klass- Femininitet.
>
> *(Ur fältdagboken)*

På likande sätt skrev jag efter varje intervju ner reflektioner och då intervjuerna transkriberades skrev jag också ner tankar och idéer, liksom då fältanteckningarna

[558] se Ehn & Klein (2007).
[559] Skeggs (2000).

skrevs rent. I detta arbete skapade jag också vad som skulle kunna kallas olika teman. Efter att exempelvis identifierat temat ”utseende” kopierade jag över alla delar som handlade om utseende från fältanteckningar och transskript till ett nytt dokument för att enklare få överblick. Därefter läste jag igenom det dokumentet i sin helhet med hjälp av de teoretiska begreppen identifikation, disidentifikation, femininitet, kön, respektabilitet/klass och sökte efter hur elevernas sätt att tala om utseende kunde förstås med hjälp av dessa begrepp. Därefter ritade jag tankekartor för att överblicka de teman jag skapat. Det har sedan ställts i dialog till tidigare forskning, där jag förutom den forskning jag läst innan också sökt vidare efter forskning som kunnat ställas i relation till resultaten. Det kan därför beskrivas som en abduktiv process med början i det empiriska materialet. Det innebär att även om analysen har pendlat mellan kreativitet och kaos betyder det inte att bedömningen är tagen på måfå. I avhandlingen har jag betraktat frisör, elev, frisörelev som olika positioner som deltagarna (dis)identifierar sig med. Jag har sökt efter hur den ideala frisöreleven framställs och hur tjejerna identifierar sig med detta tilltal. Andra frågor som väglett har varit hur görs kön i utbildningen? Hur införlivas de olika ideal om en normativ (frisörelev)femininitet som avspeglas i utbildningen hos tjejerna, hur anpassar de sig, respektive gör motstånd i relation till de förväntningar de möter på vilka de ska vara och bli i utbildningen? Framställningen i resultatkapitlen består till stora delar av fältanteckningar. Anledningen till detta är att jag har strävat efter att hålla mig nära tjejernas vardag i skolan- för att de ska framställas som just kunskapsbärande(görande) subjekt, även om det ofrånkomligen är jag som materialiserar deras görande till text. Ambitionen har varit att fältanteckningarna ska driva analysen. I nästa del redovisas avhandlingens resultat.

DEL II

Skönhetsexperter skapar kvinnor och män

Det finns inga fula kvinnor, endast kvinnor som vårdslösar sig
Frisören Oscar Gustafsson i Handbok för damfrisörer (1947)

Det är februari månad, grått och kallt ute och min första dag som deltagande observatör på Södra skolan. Eleverna verkar trots det gråa vädret vara vid gott mod. Salongen ekar av glada skratt och röster och ur högtalarna ekar musik. En tjej tar några danssteg framför en av salongens alla speglar, vickar på höfterna och studerar sig själv samtidigt som hon plutar med läpparna. I luften hänger ett moln av hårspray och det doftar av parfym och diverse hårvårdsprodukter.

Vi befinner oss i skolans salong. Salongen är ljus och den ger ett modernt intryck. Det ser på många sätt ut som vilken frisersalong som helst, förutom alla dockhuvuden som är placerade i salongen. De används i utbildningen för att träna på diverse frisyrer. Den här dagen är salongen fylld av ett antal damdockor med frisyrer avsedda för bröllop, bal och andra fester. Elevernas uppgift för dagen består i att arbeta med långhårsuppsättningar på dessa dockhuvuden. En av dem är eleven Anna. Hon har gjort en stor chinjong [en typ av hårknut] i nacken på den docka som hon arbetar med. Chinjongen är placerad diagonalt. Håret är slätt och ytan på frisyren lyser blank. Anna inspekterar frisyren med kritisk blick i spegeln och sprayar en sista gång innan hon hämtar läraren Emma för att visa upp frisyren. Då Emma kommer tittar hon noga på frisyren från olika håll. Hon tar ett steg tillbaka och inspekterar frisyren på avstånd innan hon går närmare och säger: ”Den är fin, men lite bred här”. Emma pekar på ett parti i nacken och förklarar vidare vad hon menar: ”Hon blir fyrkantig” fortsätter hon. Emma försöker justera valken och drar i den så att den ligger mer diagonalt än innan. ”Tänk också på att det ska vara en frisyr! Det får inte se ut som hon bara har en tofs framifrån” fortsätter Emma och ger förslag på hur Anna kan göra för att få frisyren att *se ut som en frisyr*. Då Emma har gått frågar jag Anna om frisyren. Det är åttonde gången som Anna har gjort samma frisyr förklarar hon. ”Det har jag gjort för att utvecklas.” förtydligar hon. Jag frågar henne vad det är som hon har utvecklat och förväntar mig att hon ska svara något om hur hon lärt sig att hantera håret så att det blir så där slätt

och blankt. I Annas svar framhåller hon dock många fler saker än att få det slätt då hon med övertygad röst svarar: ”Ögat. Jag utvecklar ögat! Jag lär mig att se på ett annat sätt. Formen, storleken, att det blir slätt och hur jag får den [frisyren] mer romantisk!”

(Ur fältdagboken)

I det här inledande analyskapitlet undersöks hur elever i frisörutbildning blir experter på skönhet och hur denna expertis inbegriper att få människor att framträda i enlighet med rådande köns- och klassestetiserande normer. Med siktet inställt på hur frisörelever i yrkesutbildning förhandlar och iscensätter (yrkes)identitet i relation till frisöryrket och frisörutbildningen med särskilt fokus på kön, klass och femininet utgör frisyrer, hår, kläder och kroppar en viktig del.[560] I kapitlet undersöks hur elever i frisörutbildning tränas att se och tala om frisyrer, make-up och kläder och hur skönhetsideal blir aspekter av deras yrkeskunskaper. I utbildningen förhandlas skönhetsideal som både reproducerar och tänjer på femininitets- och maskulinitetsnormer vilka också inbegriper föreställningar om klass. Att framstå som estetiskt tilltalande, eller kanske snarare inte ful, om vi ska tolka kapitlets inledande citat av Oscar Gustafsson bokstavligt, handlar på många sätt om att arbeta med att manipulera och vårda sitt utseende. Arbetet att förändra utseende med hjälp av kläder, hår och make-up har ofta framhållits som centralt för görandet av femininitet.[561] Ibland har arbetet med att göra kvinnokroppen kvinnlig genom frisyrer, make-up och klädval framställts som en maskerad, medan frisyrer och klädselns betydelse för maskulinitetsskapande har rönt mindre uppmärksamhet.[562] Då eleven Anna i anteckningen ovan på olika sätt försöker få frisyren att se tilltalande ut, handlar det som hon talar om att formen och storleken ska anpassas efter den tänkta kunden och också att frisyren ska bli ”romantisk”. Genom hur denna form, romantiska stil och storlek benämns görs också frisyren feminin. Då läraren Emma kommenterar frisyren nämner hon aspekter som att damdockan inte ska se bred eller fyrkantig ut, ord som i utbildningen sammankopplas med maskulint kodade frisyrer. Emma betonar också att det ska *se ut som en frisyr* och inte en tofs. En frisyr i detta sammanhang är följaktligen inte hår hur som helst utan något annat. Jag tolkar det som ett sätt att särskilja den frisyr Anna skapar som blivande frisör från en frisyr som en amatör kan göra. Det framstår då som viktigt att det ser ut som en frisyr från alla håll och att dockan inte

[560] jfr. Ambjörnsson (2004); Skeggs (2000); Hillevi Ganetz, (1992), 'Butiken, hemmet och kvinnligheten som maskerad: Drivkrafter och platser för kvinnligt stilskapande'. i Johan Forsnäs, (red.), *Unga stilar och uttrycksformer*, B. Östlings bokförlag: Stockholm. Nina Björk (1996), *Under Det Rosa Täcket : Om Kvinnlighetens Vara Och Feministiska Strategier* Wahlström & Widstrand:Stockholm.

[561] Björk (1996).

[562] Marie Nordberg & Magnus Mörck (2007) 'Maskulinitet Och Mode Som Genusvetenskaplig Och Etnografisk Utmaning', *Tidskrift för genusvetenskap; 1-2,* . I flera arbeten beskrivs arbetet att göra kroppen kvinnlig som en maskerad t.ex. Björk (1996); Ganetz (1992). Kvinnlighet som maskerad myntades av Joan Riviere (1929), 'Womanliness as a Masquerade', *International Journal of Psychoanalysis,* 10, 303-13.

bara ”har en tofs”. [563] Som Anna säger har hon i denna process tränat upp sitt öga så att hon lär sig att se på frisyren på yrkesspecifika sätt. [564] I denna blick ingår att urskilja frisyrer som könskodade genom att de benämns som dam- eller herrfrisyrer och former som benämns som feminina eller maskulina. Anna ska också lära sig att hantera håret och att forma, plocka, klippa bort och sätta dit det i enlighet med rådande femininitets- och maskulinitetsnormer. [565] Med det menar jag att genom de frisyrer hon skapar upprepas och bekräftas rådande könsnormer, men det finns också tillfällen då de utmanas. Det betyder att hon utbildas till en frisör och därmed till en aktör i att göra kön som samspelar med klass, eftersom kön och klass måste förstås tillsammans.[566]

Skönhetsexperter gör kvinnor respektabla

Som utgångspunkt för en närmare analys gläntas dörren in till ett annat klassrum på en frisörutbildning en dag då eleverna planerar inför en modevisning i kursen entreprenörskap. Modevisningen är ett samarbete mellan elever som går frisörinriktning och de som utbildas med yrkesutgången hår- och make-up stylist. Tanken är att de ska visa upp, och också ”sälja in”, som elever och lärare säger, vad de kan och hittills har lärt sig i yrkesutbildningen. Inför modevisningen har de arbetat med att söka sponsring till saft, kaffe och tilltugg till de som har köpt biljetter. De har också lånat kläder och skor från stadens butiker i utbyte mot att de också gör reklam för butikerna i sin show. Därutöver har de arbetat med ljud och ljus samt hur modellerna ska gå och föra sig på scenen. Det har helt enkelt varit mycket arbete runt modevisningen som inte ägnats åt själva frisyrerna, kläderna eller make-upen utan allt runt omkring.[567]

> Vi sitter runt ett stort bord i ett klassrum där eleverna har samlats. Lektionen ska ägnas åt att eleverna ska planera för hur deras modeller ska se ut på själva modevisningsdagen. Svartvita stenciler på modellerna som de ser ut i dagsläget cirkulerar runt bordet. I kanten på stencilerna står instruktioner för hur modeller ska färgas och stylas i sitt hår och vilka kläder som passar till. På modeller som inte har nyfärgat hår diskuterar eleverna vilken färg de ska ha på håret och hur de ska blanda färger för att uppnå önskat resultat. Modellerna får inte ha något ofärgat hår i hårbotten. Då eleverna tittar igenom vilka modeller de har kallar de en modell *Hon med ögonbrynen.* Alla elever verkar veta vem de pratar om då. Någon tar fram bilden på

[563] Särskiljandet till amatören har visat sig vara centralt i andra yrken som liksom frisöryrket inte är så kallade professioner, exempelvis målare se Silvén (2004).
[564] jfr. Gåfvels (2016); Silvén (2004).
[565] Hår har beskrivit som en obestämd del av kroppen och som central i könsskapande processer av Ambjörnsson (2004).
[566] Skeggs (2000).
[567] I anteckningen förekommer en elev som är kille. Jag har, som jag angivit i metodkapitlet annars valt bort honom i avhandlingen. I denna anteckning görs alltså ett undantag.

modellen och lägger den på bordet som vi har samlats runt. Ögonbrynen är inringade med kraftig svart tusch. Det utbryter en diskussion angående modellens ögonbryn. ”Herre Guud där måste ni ta fram den stora pincetten!” säger Lucas. ”Jaa” säger Karin och Stina i kör. ”Hennes bryn är hemska!” säger nån. ”Ja robusta!” säger Lucas. Han sneglar mot mig och ler. ”Du måste tro vi är värsta mobbarna!” Jag försöker vara avvärjande och le lite. De fortsätter: ”Ni behöver inte ens fråga henne om ni får plocka dem” säger Camilla. Ni bara sätter henne i schamponeringen och så säger ni ”Nu ska vi justera formen lite bara. Du kommer få ett ansiktslyft och bli så fin.” Alla skrattar. Klassen är enad om att modellens bryn är för buskiga och breda. Läraren My kommer in i klassrummet. Eleverna visar henne bilden på modellen med ögonbrynen. My ler åt bilden med de inringade stora brynen. Efter en stund skiftar diskussionen fokus och nu avhandlas istället sångerskans klänning som hon hade vid repetitionen av modevisningen. Den klänningen hade en djup urringning, i en v-formation nästan ner till naveln.

Josefin: Ska sångerskan ha den klänningen som hon hade på genrepet?

Lucas: Nä Guud nej, den kan hon inte ha.

Camilla: Den var ju skitful.

Lucas: Ja och så måste hon ju ha en bh. [Lucas håller händerna framför bröstet och visar hur sångerskans bröst svängde fram och tillbaka på genrepet.]

Tora: Hon jobbar som strippa. [Hennes röst har en ton av avsmak.]”Eller man kan tro det i all alla fall” tillägger hon efter en kort paus.

(Ur fältdagboken)

I fältanteckningen förhandlar eleverna skönhetsnormer impregnerade av klass, kön och sexualitet i förhållande till modellens och sångerskans utseende. Modellen och sångerskan ska göras om för att representera deras smak, som de delvis har tränats till i yrkesutbildningen. Stämningen vid scenen är uppsluppen. I situationen har eleverna något gemensamt. Även om de har olika klädstilar, make-up och hår (och i detta fall även kön) finns det ändå något som förenar dem, och det är vad som *inte* är acceptabelt. Modellens ögonbryn och sångerskans byst är sådana exempel för hur en tjej inte bör se ut. Det är också så normer fungerar. Det är genom avvikarna som de uppmärksammas.[568] Stora buskiga ögonbryn är inte godtagbara. Inte heller byst som svänger eller en alltför djup urringning. En tjej ska istället framstå som vårdad och ordentlig med lagom mycket hår på ”rätt” ställen för att framträda som respektabel.[569] Ögonbrynen ska plockas för att modellen inte ska framträda som grov, något som förstärks genom att skoja om dem och benämna dem som robusta, hemska, och som dessutom kräver den *stora* pincetten. Genom detta tal skapas brynen som felaktiga, en felaktighet som eleverna med hjälp av deras yrkesskicklighet kan rätta till. Modellen ska se feminin ut, rätta till de grova, robusta ögonbrynen och göra dem nätta. En killes grova ögonbryn skulle troligen inte röna samma uppmärksamhet. En kvinna som inte

[568] Butler (2007).

[569] Skeggs (2000); Ambjörnsson (2004); Björk (1996).

har make-up och ofixat hår och/eller robusta ögonbryn riskerar helt enkelt att inte se kvinnlig ut.[570]

När eleverna skojar om modellens ögonbryn som att de är robusta, sångerskans klänning som utmanande och avsaknaden av en stadig bh förhandlar de diverse skönhetsideal. De positionerar sig som *skönhetsexperter* som kan göra om modellen och sångerskan så att de framträder i enlighet med de skönhetsnormer som de behärskar. Genom att de positionerar sig som skönhetsexperter kan de också prata om modellen och sångerskan som objekt i behov av renovering. [571] Dessa skönhetsexperter behärskar helt enkelt skönhetsnormer på ett sätt som inte vem som helst gör. Genom sin utbildning har de lärt sig hur kroppar kan formas för att framträda i enlighet med köns- och klasskodade skönhetsnormer. En allt för djup urringning och/eller avsaknad av bh riskerar att bli för mycket kvinnlighet, att gå över gränsen för att framträda som respektabel, vilket synliggörs i Toras associationer till att sångerskan skulle arbeta som en stripteasedansös.[572] Den djupa urringningen framställs som vulgär, vilket är ett tecken för en arbetarklasskvinna.[573]Kopplingen mellan sångerskans klädsel och stripteasedansösen väver därigenom samman femininitet med klass och förväntan på att framträda som respektabel för att inte väcka anstöt.

Det som ofta framstår som en naturlig kvinnlighet är alltså något som måste göras genom ett ganska hårt arbete, eller som i kapitlets inledande ordstäv att inte ”vårdslösa sig”.[574] Föreställningen att det inte finns några fula kvinnor, bara sådana som inte vårdar sig, illustrerar hur kroppen som natur uppfattas som given, medan kroppen som kultur betraktas som något som alltid kan förbättras genom arbete.[575] Vid det ovanstående tillfället är det frisöreleverna som ska utföra det arbetet och därmed också bestämmer hur modellen och sångerskans kropp ska göras om för att framträda i enlighet med normerande skönhetsideal. Även om det inte är de själva som ska förändras är sångerskan och modellens utseenden på deras modevisning representanter för elevernas smak. Modellens och sångerskans utseende handlar därför om långt mer

[570] jfr. Ambjörnsson (2004); Björk (1996).
[571] Ann Frisell Ellburg (2008), *Ett fåfängt arbete : möten med modeller i den svenska modeindustrin,* doktorsavhandling Göteborgs universitet: Göteborg., beskriver två diskurser om skönhet och femininitet; en njutningsdiskurs och en könsförtryckardiskurs. I könsförtryckardiskursen framställs kvinnokroppen som ett objekt i behov av renovering.
[572] Skeggs (2000).
[573] ibid.
[574] Liknande uttalanden har tillskrivits några av pionjärerna inom skönhetsindustrin. I radioprogrammet *Stil* i P1 (31 augusti, 2007) berättas det att Helena Rubinstein (1872-1965) lär ha sagt. ”Det finns inga fula kvinnor, bara lata” och Estée Lauder (1908-2004) ”Det finns inga alldagliga kvinnor, bara slarviga”. Helena Rubinsteins kosmetikaföretag gjorde henne till en av världens rikaste kvinnor. Likartade resonemang om kvinnors skönhet i relation till ansträngning och/eller noggrannhet förs även av anställda i parfymeri- och kosmetikahandeln, se Petersson (2016).
[575] jfr. Mike Featherstone (1994), *Kultur, kropp och konsumtion : kultursociologiska texter.* B. Östlings bokförlag: Stockholm.

än deras utseenden, eftersom de inte enkelt kan särskiljas från eleverna. Hur modellen och sångerskan ser ut vävs istället samman med föreställningar om eleverna själva och deras smak. Det förefaller därför viktigt att göra om modellerna så att de framstår som *classy* som några elever senare förklarar för mig då jag frågar dem.[576] Det räcker följaktligen inte med att se kvinnlig ut, utan de ska också se ut som en kvinna av rätt sort, av rätt klass.

Samma dag som scenen ovan utspelar sig gör några elever mig sällskap då jag ska gå till stationen. De tar själva upp samtalet och återkommer igen till att fråga om jag tycker att de har varit elaka. Det gör jag inte, även om jag känner mig obekväm, eftersom jag inser att det av andra kan framstå som att vara elakt. Jag svarar att jag förstår att det är deras jargong och sätt att skoja. En jargong som jag känner igen från mitt yrke som frisör. Elevernas sätt att tala om sångerskan och modellens utseende i scenen kan jämföras med hur kvinnokroppen ibland framställs som ett objekt i behov av renovering, något som skönhetsindustrin och dess företrädare ofta kritiserats för. [577] I anteckningen där de bestämmer hur kvinnorna ska se ut är det också så de talar om dessa kvinnors kroppar. Sättet att tala om modellen/sångerskan som ett objekt i behov av renovering kan på så sätt sägas vara normaliserat i frisörutbildning och frisöryrket. Det förefaller helt enkelt självklart och normalt att tala om dem som kroppar med förbättrings- och förändringspotential, eftersom det är aspekter av deras yrkeskunskaper. De utbildas till att bli en del av skönhetsindustrin där förstärkning av femininitet och maskulinitet är sådant som i yrket kan ge ekonomiska fördelar. Som sådan är alltså deras framtida försörjning kopplad till en bransch och ett yrke som på många sätt skiljer sig från utbildningens värdegrund, där könsmönster och könsnormer ska utmanas.[578]

Som svar på elevernas fråga om jag tyckte att de varit elaka frågar jag dem också om de tror att andra skulle prata på samma sätt om utseende som de gör. ”Nä, det tror jag inte.” säger Ebba. Kanske tycker hon att min fråga är fånig. Hon är ju väl medveten om min yrkesbakgrund. Efter en kort paus säger hon med självklarhet: ”Men det är ju för att vi kan det här, för att vi ser form. Om hon har hög panna och färger och sånt så ser man ju vad man skulle vilja skapa.”[579] Att Ebba säger ”så ser man ju vad man skulle vilja skapa” illustrerar hur görandet av kroppen och det som av eleverna (och andra) betraktas som estetiskt tilltalande är något som görs performativt där

[576] Ur fältdagboken
[577] jfr. Frisell Ellburg (2008). Andra hävdar att skönhetsindustrin genom de ideal som framställs gör att kvinnokroppen hela tiden framstår som ett misslyckande då den jämförs med de ideal som skönhetsindustrin skapar se t.ex. Sandra Lee Bartky (1990), *Femininity and domination : studies in the phenomenology of oppression*, Routledge, Chapman & Hall:New York.
[578] Se Eva Klope (in press), Uppmuntra och utmana könsnormer ; frisörlärares komplexa professionella uppdrag, i Franzén Cecilia; Tzimoula Despina (red.). *Genus i professioner*, Studentlitteratur: Lund.
[579] Ur fältdagboken.

kroppsbehåring, klädsel är exempel på sådant som gör kön. [580] I citatet säger Ebba också att hon och hennes klasskamrater kan se vad som passar en annan människa. Genom detta tal positionerar hon sig och sina klasskamrater som experter på skönhet. De former som Ebba pratar om att de kan se är dock i högsta grad könskodade, något som kommer att utvecklas i nästa avsnitt.

Mjuka tjejer och kantiga killar. Könskodad form som norm

Form som Ebba nämner att hon och andra frisörelever kan se är ett centralt begrepp i frisörutbildning.[581] En aspekt av att utbildas till frisör består i att lära sig att *se* former.[582]Det innebär också att lära sig att benämna dem. I frisörutbildningen, liksom i frisöryrket, ingår det att genom olika tekniker skapa frisyrer som benämns som feminina eller maskulina. På så sätt kan de blivande frisörerna betraktas som aktörer i att skapa och upprätthålla könsdikotomier.[583] Även om könsuppdelningen av frisöryrket i dam- respektive herrfrisöryrket försvann under 1980-talet består könsuppdelningen av frisyrer och tekniker. I frisörbranschens del- och gesällprov är momenten som eleverna ska utföra exempelvis markerade som dam- eller herrmoment. Det framgår också att kundens kön ska avgöra om det ska vara en dam- eller herrfrisyr. Det är till exempel inte tillåtet att göra en långhårsuppsättning på en man eller att göra en herrklippning på en kvinna. [584] Eftersom hår i sig självt inte är kodat feminint eller maskulint skapas kön genom tekniker och former som sedan blir maskulina eller feminina genom att de benämns som just det som de utger sig för att vara.[585] I kriterierna för frisörbranschens del- och gesällprov anges det att frisyrerna ska vara ”klädsamma”. Kortfattat kan det beskrivas som att en frisyr som benämns som feminin framförallt *inte* ska se maskulin ut och tvärtom. Genom dessa performativa praktiker skapas och förkroppsligas könsdikotomin och heteronormer.[586] Frisyrernas könskodade former fyller följaktligen en central funktion i att hålla isär könen.

---

[580] Butler (2007); jfr. Bredlöv (2018; 2016a); Eleonor Linder Eknor (2018) 'Learning a Critical Gaze: Producing Gendered Bodies in Skin and Spa Therapy Education and Training', *Journal of Vocational Education & Training,* 70 (2) 232-50.

[581] Öhman (2017), som har studerat återkoppling i frisörutbildning, visar i sin studie hur form är ett nyckelord i frisörutbildning för att beskriva frisyrers utseende.

[582] I floristutbildning har Gåfvels (2016) visat hur blicken är en central aspekt av att bli florist, i form av att se på blomsterbinderi med en yrkeskunnig blick, dock utan att ha kön och/eller klass i beaktande.

[583] jfr. Klope (in press).

[584] Undantaget är permanentrullning som utförs på docka.

[585] jfr. Marie Nordberg (2009), 'Som Klippt Och Skapad För Sin Plats : Maktens Män och Frisyrmodet', i Lizette Gradén, & Magdalena Petersson McIntyre (red.), *Modets metamorfoser : den klädda kroppens identiteter och förvandlingar*. Carlsson: Stockholm.; Marie Nordberg (2005b), *'Det viktiga är en maskulin touche! Maskulinitet som konsumtionsvara i frisörbranschen',* Kulturella Perspektiv - Svensk Etnologisk Tidskrift, 14 (3). Marie Nordberg, (2004b), *'Det hänger på håret. maskulinitet, femininitet, makt, mode och konsumtion'* Centrum för konsumentforskning: Göteborg.

[586] ibid.

Liknande uppgifter som den ovan beskrivna med modellen och sångerskan arbetar eleverna ganska ofta med i skolan. Ibland kallas de för ”Gör-om-mig-projekt” med inspiration från tv, tidningar och sociala medier.[587] ”Gör-om- mig projekt” kan kort sagt beskrivas som en uppgift där eleverna ska förändra en kvinna med hjälp av kläder, make-up och hår så att hon framträder närmare det ideal som eleverna lär sig är estetiskt tilltalande.[588] Att projektet kallas för ”gör- om- mig” signalerar idealets görbarhet, det vill säga att det vackra är något som görs med hjälp av olika tekniker och material. [589] För eleverna och lärarna talas denna form av görbarhet om i termer av *yrkeskunskap*. En yrkeskunskap som också är väsentlig i görandet av kön, men också klass. Det är genom denna yrkeskunskap som de positionerar sig som skönhetsexperter.

Även om vad som anses vara en passande frisyr för en man respektive kvinna på många sätt är präglat av vad som är modernt för tillfället, framställs frisörens yrkeskunskaper i utbildningen i hög grad genom att reproducera traditionella könsnormer via val av frisyr, klädsel och make-up. Det som människor ofta uppfattar som naturlig kvinnlighet är i allra högsta grad iscensatt och ordnad genom olika produkter frisyrer och annat.[590] Det kvinnliga idealet som omtalas i utbildningen är ett ovalt ansikte som anses passa i allt. I skolornas utbildningsmaterial finns referenser till det så kallade gyllene snittet där en oval form beskrivs som den som ”ända sedan antiken varit idealformen.”[591] På detta sätt framstår skönhetsideal som något som varit och är stabilt över tid och något som är av naturen givet. Den ideala ovala formen för skönhet gäller dock endast kvinnor. Män ska istället för ovala vara kantiga. I fältutdraget nedan illustreras hur former könskodas och hur frisyrer och klädsel arrangeras för att korrigera kroppens och ansiktets former:

> I ett av klassrummen på skolan hänger några collage som eleverna har gjort. Bilder från modemagasin och veckotidningar har klistrats upp och eleverna har målat med olika färger som anses mest klädsamma på personen. På bilderna är det tjejer och kvinnor i

[587] Black (2004), visar med exempel från tv-programmet Trinny & Susanna *What not to wear* hur klass är i allra högsta grad närvarande i denna process. I Tv-programmet är det påfallande ofta som arbetarklasskvinnor som ska göras om. Normerande skönhetsideal är följaktligen en fråga om klass och smak i vidare bemärkelse än kön.

[588] Det kan så klart hända att det är en man som ska göras om, men som konkret och tydlig uppgift under fältarbetet syftade gör-om-mig projekt till att göra om kvinnor.

[589] jfr. Ambjörnsson (2004).

[590] jfr Ambjörnsson (2004); Björk (1996).

[591] Det gyllene snittet, även kallat ”den gudomliga proportionen” är en matematisk formel som används för att beräkna estetiska värderingar/normer. Närheten mellan matematik och konst var enligt idé- och lärdomshistorikern Sven Erik Liedman (2001) en självklarhet i grekisk filosofi, men idag betraktas knappast förhållandet mellan matematik och estetik som någon självklarhet. Som han formulerar det förknippas matematik med ”benhård tankedisciplin” medan konst ofta associeras ”med en frihet som kan gränsa till godtycke.” (s. 350). Det gyllene snittet har betraktats som hemligheten bakom naturens skönhet liksom en välbyggd människokropp, eller det som anses vara ett vackert ansikte (ibid).

olika åldrar, de flesta unga. Undantaget är en bild på den engelska drottningen, Elisabeth. För att få kvinnor att upplevas mer mjuka, men inte runda, har eleverna skrivit förslag på förbättringar, till exempel: *Den här frisyren passar henne eftersom den fyller ut så att ansiktet blir mer ovalt. Den gör att ansiktsformen upplevs mjukare. Den runda halsringningen gör så att axlarna upplevs mindre raka.* Även om ett kvinnligt ideal är präglat av mjukhet får det inte vara för mjukt, det vill säga runt. På bilden vid sidan av en kvinna står det *FEL* med stora bokstäver och förklaringen*: Runt ansikte, Rund frisyr, Fel urringning.* Ett ansikte som är runt anses följaktligen kunna korrigeras med hjälp av frisyrens form och val av klädsel. De allra flesta bilderna i klassrummet är på kvinnor, men jag hittar också ett par på män. Männen ska istället för mjuka vara raka. En man kommenteras enligt följande: *Bra; Fyrkantig och bra form -killar [ska ha] mer raka linjer.*

(Ur fältdagboken)

Att kvinnan ska framstå som mjuk, medan mannen som rak och kantig kan förstås som ett sätt att upprepa kulturella föreställningar om frisyren som uttryck för ett förutbestämt kön. Frisyrer och klädsel betraktas alltså som uttryck för kön och identitet snarare än som performativa.[592]De förefaller därmed grunda sig på essentialistiska förståelser av identitet och kön. Dessa föreställningar gör gällande att en normativ femininitet avspeglas i mjuk- och nätthet, medan högt värderad maskulinitet ofta förstås som att män är ”raka”, hårda och rationella. En klädsam frisyr framställs följaktligen som en frisyr som upprepar de kantiga formerna för män och de ovala för kvinnor. Det betyder att även männen behöver rättas till, men på andra sätt. I scenen nedan går läraren Susanne igenom skäggklippning med eleverna då de snart ska utföra sitt delprov:

Susanne: Om ni tänker då jag klippte Stefan här. Då klippte jag lika längder. Sen har han dubbelhaka, då formade jag skägget så att det inte syntes [dubbelhakan]. Personer i er ålder har kanske inga såna dubbelhakor som man vill dölja. I den andra klassen hade vi en elev som skulle klippa en väldigt smal kille. Då vill man bygga ut lite. En man vill man ju inte ha för smal (…) Kom ihåg öronen! Det ska inte vara slafsigt runt örat eller fult i örat. Tänk på att det ska vara fyrkantigt. En examinator ser också att ni ska ha klippt skägget och format det, inte bara satt markeringar.[593] Det kan han ju göra själv[kunden].

(Ur fältdagboken)

En klädsam frisyr är en som upprepar föreställningar om att män ska ha maskulina former som att vara kantiga, medan kvinnor ska ha feminina mjuka former. Mannen ska inte vara för smal som Susanne säger, men inte heller ha någon ”dubbelhaka”. I

[592] Nordberg (2004b; 2005b; 2009). I detta sammanhang är det ändå värt att poängtera att det också finns en betoning på skapa och göra om i utbildningen, vilket signalerar att det skapas genom performativa akter jfr. Bredlöv (2018). Dock förefaller detta skapande främst relatera till stil som accentuerar klass.
[593] Med markeringar avses de linjer som skapas genom att raka bort hår på t.ex. halsen.

anteckningen pratar Susanne om att eleverna ska komma ihåg öronen, att det inte ska vara ”slafsigt runt örat” eller ”fult i örat”. Med detta syftar hon till att eleverna ska komma ihåg att raka bort hårväxt på, runt och i mannens öron. Oönskad hårväxt framträder följaktligen inte bara runt kvinnors ögonbryn (och på andra ställen av kroppen) utan också på män. Däremot på andra platser av kroppen. Det framstår också som viktigt att kunden inte ska ha kunnat utföra arbetet själv, något som understryks då Susannes pratar om vikten av att ha format skägget. Formen framställs som något som experten behärskar, till skillnad mot amatören, det vill säga kunden. [594]Samtidigt är det tydligt att då det talas om mäns utseende så är det i första hand att se vårdad ut som framhålls som centralt. Inte att vara vacker eller snygg på samma sätt som då kvinnor ska göras om. [595]

Genom detta sätt att tala om kvinnor och mäns frisyrer (och skägg) som olika skönhetsideal att förhålla sig till utbildas de blivande frisörerna till att upprätthålla könsnormer och könsdikotomi. Samtidigt talas frisörens yrkeskunskaper som jag tidigare konstaterat, om i termer av att ” göra om” eller att ”skapa”. På ett sätt skulle det därmed kunna tolkas som att skapandet av män och kvinnor som olika kön inte alls betraktas som expressiva, det vill säga som uttryck för förutbestämda kön, utan att det är något som frisören är med och gör. Det är bara det att i frisörelevernas beskrivningar där de ”gör om” och ”skapar” former så bestäms och benämns dessa former olika beroende på om det är en man eller kvinna som bär frisyren. Jag hör aldrig någon ifrågasätta eller diskutera hur det kommer sig att kvinnors frisyrer ska vara ovala och mäns frisyrer kantiga. Form som norm var sällan något som var föremål för förhandling. Att kvinnor ska vara ovala och män kantiga framstod som givet och sällan, eller närmare bestämt aldrig ifrågasatt under mitt fältarbete. Snarare framstod könen och de frisyrer och former som bedömdes som lämpade där till som givna. Form i frisörutbildning förefaller därmed utgöra en könsstereotyp norm som upprätthåller könsdikotomin. Dessa femininitets- och maskulinitetsnormer görs också, som tidigare konstaterats, tillsammans med klass. När kvinnorna i den inledande fältanteckningen gör ”fel sorts kvinnlighet” genom att ha (allt för) utmanande klädsel, ofärgat hår, eller för buskiga ögonbryn är det exempel på hur dessa fel genom elevernas yrkeskunskaper kan ”rättas till”. I detta är förutom kundens kön också det som benämns som kundens stil, eller den stil som kunden anses passa i styrande, något som utvecklas i avsnittet nedan.

[594] jfr. Silvén (2004).
[595] Kvinnor tillskrivs generellt större ansvar att variera sitt utseende än män. I skönhets- respektive modebranschen där kvinnor förväntas bära make-up och ha stylat hår får de ofta frågor om de är trötta om de avviker från det förväntade Petersson McIntyre (2016).

Stilkategorier underminerar och upprätthåller könsdikotomi och klass

Positionen som skönhetsexpert görs med andra ord genom att med yrkeskunskaper skapa önskvärda femininitet(er) och maskulinitet(er). Då Anna i kapitlets inledning säger att hon utvecklat sitt öga så att hon kan få frisyren att framträda mer romantisk syftar det till en av fyra stilar som eleverna lär sig att känna igen och skapa i utbildningen. Dessa stilar benämns som *romantisk, dramatisk, klassisk* och *naturlig/sportig*. I undervisningsmaterial som jag tagit del av beskrivs de olika stilarna efter det som beskrivs som (kvinnliga) kundens ”kroppsform utseende och karaktärsdrag” samt ”kläder och utsmyckningar”.

En kund som ska ha en romantisk stil beskrivs som ”Glad, varm och positiv”, ”Har ej behov av att hävda sig”, ”Söt och ibland lite försiktig”, och ”med feminin framtoning”. Vanliga yrken som passar till personer med romantisk stil beskrivs som arbeten inom vård och omsorg, arbete med barn, men även frisörer. Kroppen på en romantisk kvinna beskrivs som en med ”mjuka och runda drag, markerad midja, nätta axlar och markerade nyckelben.” En kvinna som passar i en romantisk stil har ofta ”Kurviga höfter och rör sig oftast mjukt”. Kort sagt den romantiska stilen iscensätter en normativ femininet. Då eleverna själva valde vilken stil de skulle arbeta med valde de oftast den romantiska och ibland den klassiska stilen. I bildmaterialet förkroppsligas den klassiska stilen av bland annat drottning Silvia och Jackie Kennedy. Den klassiska stilen accentuerar på så sätt så väl femininitet som exklusivitet och klass. Det görs också genom beskrivningarna av en kvinna som ska bära den klassiska stilen. Hon beskrivs som ”välvårdad men med något svalt intryck” och ”bär kläder och skor av hög kvalitet”. Vanliga yrkesval beskrivs som advokater, chefer, tjänstemän samt arbete i bank och affärsvärlden. Även etnicitet görs i denna kategori genom att ”den nordiska kvinnan är urtypen för denna stil”. [596]

Även om såväl den romantiska som den klassiska stilen iscensätter kvinnor som investerat mycket tid och kraft i att göra kroppen och framträdandet feminint i form av frisyrer och klädval framstår de ändå som olika. I den romantiska stilen betonas mjukhet samt att se söt och anspråkslös ut. Dessa framträdanden knyts till yrken som har en kortare utbildning (vård- och omsorg, arbete med barn och frisörer). Kvinnan i den klassiska stilen framställs istället som svalare och mer kontrollerad och här finner vi i bildmaterialet kungligheter och i textbeskrivningarna yrkeskategorier som kräver högre utbildning (advokater och tjänstemän). Den kvinna som benämns som klassisk

[596] Det undervisningsmaterial som här beskrivs är sådant som har tillverkats av lärarna själva på skolan. Undervisningsmaterial i frisörutbildning är ofta producerat av lärarna själva, tidigare genom olika stenciler och numera diverse digitala dokument. De olika stilarna som finns beskrivet återfinns i liknande former på internet (exempelvis Bia Rask (2019) *Färg och Stil*. Stilarna är alltså inte något som är specifikt för dessa skolor, utan kan betraktas som en kollektivt formad yrkes(ämnes)kunskap. Citatmarkeringarna här står för direkta citat som jag har funnit i sådant undervisningsmaterial under fältarbetet.

och har yrken med hög status så som advokater och chefer lyckas att iscensätta såväl glamour som respektabilitet eftersom det glamorösa omgärdas av rikedom och lång utbildning. [597] Att framträda i enlighet med rådande femininitetsnormer är en svår balansakt. För mycket kvinnlighet, som vi såg i kapitlets början där eleverna diskuterade sångerskans urringade klänning, utgör en risk att framstå som vulgär. Ett sätt att foga samman sexualitet och respektabilitet är enligt Skeggs genom glamour.[598] Glamour handlar om att framföra femininitet med stil. Samtidigt beskriver Skeggs glamour i sig som värdesänkande och den behöver därför upprätthållas av annat som exempelvis stora ekonomiska tillgångar eller lång utbildning för att ge status. Glamouren är också ett sätt att foga samman sexualitet med femininitet och att ändå framstå som respektabel. [599] Få människor skulle förmodligen ifrågasätta drottning Silvias eller Jackie Kennedys respektabilitet. De framträder både feminint och som glamorösa. Kvinnorna som representerar den romantiska stilen på bilderna framträder också som glamourösa, men det ändå tydligt att kvinnorna mer spelar på sexualitet än i den klassiska stilen. Urringningarna är djupare, frisyrerna längre, lösare och lockigare än de frisyrer som benämns som klassiska. De frisyrer som kategoriseras som klassiska är betydligt stramare och mer kontrollerade, vilket också är så den klassiska kvinnan framställs.

En kvinna som kategoriseras som naturlig/sportig stil beskrivs istället som någon som är ”rak i kroppen” och ”ofta lite pojkaktig kropp”, ”atletisk bygd” och med ”liten byst”. Hon framställs som en kvinna som ”helst har byxor” och sällan använder klänning eller kjol. Den naturligt/sportiga stilens karaktärsdrag beskrivs med ord som stark, trygg, analytiskt och lugn. Vanliga yrkesval anges vara forskare eller läkare. Genom hur kroppen och klädseln på den kvinna som anses passa i en naturligt/sportig stil och också i viss mån av yrkesval framställs kan den beskrivas som en maskulin femininitet.[600] Den kan på så sätt sägas underminera könspolaritet. Beskrivningen av en sådan stil reproducerar också föreställningar om intresse för skönhet och yta som svårt att förena med föreställningar om intelligens.[601] En kvinna med lång utbildning som läkare eller forskare förväntas helt enkelt inte lägga ner så mycket tid på att manipulera sitt utseende genom att intressera sig för, och engagera sig i val av frisyr och make-up. Beskrivningen av personen som stark, trygg och lugn bidrar också till att reproducera stereotypa föreställningar om kvinnor som lägger ner mycket tid och engagemang på hår och make-up (som i framförallt den romantiska stilen) som något annat än trygga och lugna. En kvinna som har en kropp som framställs som rak,

[597] jfr. Skeggs (2000).
[598] ibid.
[599] ibid.
[600] Historiskt har läkaryrket varit ett manligt kodat yrke, även om det har skett stora förändringar rörande läkares kön.
[601] jfr. t.ex. Black (2004); Bredlöv (2018); Sharma & Black (2001).

pojkaktig och som klär sig i byxor, det vill säga kläder som är mer könsneutrala än klänning eller kjol och inte framträder som särskilt glamourös kan på så sätt sägas kompensera en mindre feminin framtoning men ändå upprätthålla status genom yrkeskategorier som forskare och läkare. Kort sagt en kvinnas position är alltid mer eller beroende av hennes sätt att lyckas att kombinera en feminin framtoning med sexualitet. Läkaren eller forskaren behöver inte på samma sätt som den romantiska kvinnan framträda som heterosexuellt begärlig för att iscensätta status.

Skillnaden mellan den naturligt/sportiga stilen och den romantiska stilen där frisörer beskrivs som ett vanligt yrkesval är följaktligen påtaglig. Vid fältarbetet var det också tydligt att eleverna självmant sällan valde att arbeta med frisyrer som de kategoriserade som naturligt/sportiga. Den naturligt/sportiga stilen föreföll helt enkelt som tråkigare att arbeta med. Det fanns inte heller någon elev som själv beskrev sig som naturlig/sportig då jag frågade dem. Att denna stil är den som förefaller mest ointressant för eleverna att skapa kan förstås eftersom en kvinna som inte verkar ägna särskilt mycket tid och omsorg åt att engagera sig i sitt utseende för att framstå som heterosexuellt begärlig, riskerar att betraktas som okvinnlig, vilket är en position att undvika. [602] Samtidigt accentuerar den naturligt/sportiga stilen klass i form av lång utbildning- men det föreföll alltså i frisörtjejernas ögon inte vara en feminin iscensättning som de tilltalades av. Den kvinna som kategoriseras som naturligt/sportig har sitt värde någon annanstans (genom yrke/utbildning) och behöver inte investera i sitt utseende på samma sätt som de kvinnor som framställs i kategorin romantisk.[603]Med detta sagt vill jag poängtera att det inte ska tolkas som att läkare eller forskare framstod som ointressanta yrkesval för tjejerna. Snarare menar jag att stilkategorierna reproducerar föreställningar om de femininiteter som i första hand appellerade till tjejerna. Genom deras utbildning behöver de (av förklarliga skäl) upprätthålla föreställningar om den kvinna som framträder som feminin och heterosexuellt begärlig som den åtråvärda. Positionen som skönhetsexpert handlar helt enkelt om att genom sina yrkeskunskaper skapa önskvärda femininiteter där klass är ständigt närvarande.

Stilideal görs i samspel med kropp, kön, ålder och etnicitet

Genom de olika stilarna tränas eleverna att göra kundernas kroppar och/eller att anpassa frisyrer och klädsel efter dessa i termer av vad som ska framhävas respektive döljas, också i termer av klass. I stilarna tränas de att känna igen klass, på så sätt att klass görs genom att vissa ord, yrken och positioner knyts till olika klasspositioner i de olika stilarna. [604]När någon beskriver sig själv eller sin kund som att den är naturlig eller

[602] jfr. t.ex. Ambjörnsson (2004).
[603] jfr. Skeggs (2000).
[604] jfr. Nordberg (2009).

romantisk och därigenom ska ha en frisyr som är passande för sin stil är det alltså inte ett uttryck för identitet utan något som gör identitet.[605] Den termin som jag följer eleverna på Södra skolan användes dessa stilar ofta då de skulle illustrera en kunds önskemål eller för att beskriva den frisyr de skulle göra på en docka eller modell. Det kunde till exempel handla om att eleverna fick bilder på kvinnor som de sedan skulle identifiera vilken stil som passade dem och hur de skulle göra för att få dem att framträda i enlighet med normerande skönhetsideal. Förutom stilar och kroppsformer var också ålder en kategori som de i dessa sammanhang talade om, något som framgår i fältanteckningen nedan där elevernas uppgift bestod i att ”göra om” kvinnor för att få dem att framträda som estetiskt tilltalande. Eleverna har tilldelats olika bilder som ska illustrera fiktiva kunder och läraren Emma förklarar för eleverna:

> ”Det viktiga här är inte att göra det som man själv tycker är snyggt. Om man själv alltid vill ha mittbena för att man tycker det är snyggt, så får man tänka att det är hon som ska bli snygg. Då får man anpassa det efter hur gammal hon är. Alltså vilken ålder och stil hon har. Vissa [bilder] ser man bara ett ansikte på, då får man gissa sig till, eller så kan man titta på stiltyperna [refererar till de ovan beskrivna stilarna]. Tänk på vad de har för kroppstyp, att de ska klä sig så att de blir så snygga som möjligt.”
>
> *(Ur fältdagboken)*

Då läraren Emma i citatet betonar att det inte i första hand handlar om vad eleverna själva tycker är snyggt utan att kunden ska bli snygg poängterar hon att eleverna ska anpassa frisyren efter kundens ålder. En ung tjej som frisörtjejerna och en äldre kvinna framställs på så sätt som lämpade att ha olika frisyrer. En äldre kvinna som hade en alltför ungdomlig stil betraktades inte som lämpligt. Hon skulle exempelvis helst inte ha långt utsläppt hår. Långt utsläppt och frisläppt hår signalerar ungdom, frihet och öppen sexualitet, vilket utmanar normativa föreställningar om äldre kvinnor.[606] Den klassiska stilens kontrollerade femininitet förknippades exempelvis i betydligt högre grad med äldre än yngre kvinnor. Det framträdde också i undervisningsmaterialet där det fanns betydligt fler äldre kvinnor i kategorin klassisk kvinna, medan kvinnorna i kategorin romantisk var yngre. För frisöreleverna innebär det att de tränas att anpassa

[605] jfr. Nordberg (2009; 2004b; 2005b).

[606] Feminina ideal är framförallt ungdomliga (Skeggs 2000). För frisörer fungerar ungdom också som en form av kulturellt kapital för så väl män som kvinnor enligt Jenny Hockey (2009) 'The Life Course Anticipated: Gender and Chronologisation among Young People', *Journal of Youth Studies,* 12 (2), 227-41. Många frisörer strävar efter att hålla sig ungdomliga, vilket relaterar till såväl ekonomiska, personliga som sociala mål (ibid). Vid fältarbetet var den egna åldern också något som många frisörer ofta med skämtsam ton pratade om när de var inbjudna till skolan. Ett tydligt exempel var då en frisör som var inbjuden som föreläsare var 23 år och som berättade för klassen att hon hade slutat röka eftersom hon tyckte att hon började se gammal ut. Om långt frisläppt hår som utmanar normativa föreställningar om äldre kvinnor, jfr. Gimlin (1996). Även Helena Saarikoski (2001) Mistä on huonot tytöt tehu? Tammi, Helsink refererad i Karoliina Ojanen (2009), "Man går inte till stallet i minikjol" : befriande, begränsande klädsel i stallflickors gemenskap', i Gradén, Lizette & Petersson McIntyre, Magdalena (red.), *Modets metamorfoser : den klädda kroppens identiteter och förvandlingar*. Carlsson: Stockholm.

frisyrens stil efter vilken kund de har i stolen. Klass, kön och ålder gjordes också i termer av mer informella ord. Ett sådant exempel är då några deltagare i ett informellt samtal om en kund benämner henne som ”en riktig röktant” för att beskriva hennes stil och förstå dennes önskemål och hur dessa ska hanteras. Genom att benämna kunden som en ”röktant” görs såväl klass, kön som ålder. Det var dock tydligt att ”röktant” inte var en åtråvärd position. Det fanns inga ”röktanter” på bilderna som representerar de olika exemplen på stilarna för god smak. Äldre kvinnor var som jag tidigare konstaterat exempelvis representerade i form av kungligheter och skulle knappast framställas som ”röktanter”. Därigenom menar jag att stilarna framställer köns- och klasskodade ideal för kvinnor, där också ålder framträder som en viktig kategori.

Maskulinitetsideal- en heteronormativ klassisk politiker och en romantisk dandyliknande Prince

Hittills har kapitlet framförallt handlat om hur ideala femininiteter skapas. I undervisningsmaterialet fanns dock några bilder på män, även om dessa var betydligt färre och inte beskrevs med text. Flest bilder fanns det på män som skulle illustrera den klassiska stilen. Dessa - samtliga Vithyade - män bar kostym, skjorta och oftast slips. Deras frisyrer bestod av kortklippt hår i nacken och på sidorna, och lite längre upptill, en stil och frisyr som knyts till män med höga samhällspositioner.[607] Bland bilderna på en klassisk man återfanns exempelvis kända politiker. Genom dessa bilder normaliseras kläder som kostym, skjorta slips tillsammans med Vithet, och kategorin klassisk man framställs som en ledare.[608] Värt att uppmärksamma är att bland bilderna på kategorin klassisk kvinna fanns inga politiker, utan kungligheter och presidentfruar. Kvinnans makt kan därigenom något tillspetsat sägas framställas som något som erhålls genom giftermål, eller att som kunglighet ha ärvt sitt yrke. Medan tolv bilder på olika tjejer illustrerade den romantiska stilen fanns det två bilder på en man som skulle illustrera stilen ”romantisk.” Båda var på artisten Prince. Han bar en lila kavaj och skjorta med många lager krås.[609] Håret på Prince var betydligt längre än på den klassiska kortklippta herrfrisyren, och dessutom lockigt. Den romantiska stilen på män underminerar sålunda könspolaritet, då många lager krås och rysch pysch samt längre lockigt hår i ett nutida västerländskt samhälle kodas som feminina attribut.

---

[607] jfr Nordberg (2009).

[608] jfr. Nordberg (2009).

[609] I en studie av Marie Nordberg (2009) analyseras maskuliniteter i frisyrböcker. I resultaten framgår det att då könspolaritet med bilder på män undermineras framträder istället klass som en viktig kategori, då det är en maskulinitet som erfordrar såväl tid som pengar för att åstadkomma den sortens maskulinitet. Judith Halberstam har på liknande sätt som Nordberg beskrivit hur att tänja på könsgränserna har kommersialiserats, något som hon benämner metronormativitet. Se Judith Halberstam (2005), *In a queer time and place : transgender bodies, subcultural lives* New York University Press: New York.

Den pråliga klädsel som Prince bar skulle kunna jämföras med den så kallade dandyn. Dandyn var en man som under artonhundratalet levde ett snobbigt, lättsinnigt liv och som satte sysslolöshet i system.[610] Han har beskrivits som en elegant, fåfäng och klädmedveten priviligierad man vars tillvaro upptogs av att skapa sig själv som ett perfekt konstverk. [611] Nina Björk redogör för hur dandyns position iscensattes genom exklusiv smak och hur hans njutning bestod av konsumtion snarare än produktion, en position som i västerländska samhället framställt som feminin.[612] Genom konsumtion skapades ett maskulint subjekt som var värt att dyrka och beundra. Detta subjekt framstod som mer åtråvärt än den traditionella arbetaren eller något som åstadkommits genom ärvd förmögenhet. Samtidigt som dandyn framträdde som någon som i likhet med Prince tänjde på maskulinitetsnormer och dessutom var priviligierad i form av social och ekonomisk position var han också avskydd av andra män. Dessa män lekte med estetik och femininitet, men de ville inte *vara* kvinnor, enbart iscensätta det kvinnliga. En stor skillnad som Björk konstaterar är därmed att dandyn *valde* det kvinnliga medvetet, något som inte kvinnan på samma sätt kunde göra.[613] Det finns alltså tydliga paralleller mellan denna dandy och utbildningsmaterialets romantiska man som också framstår som en priviligierad man, dock på ett helt annat sätt än den klassiska kategorins man.

När det gäller mannen som representerar den romantiska dandyliknande mannen bland stilkategorierna, det vill säga Prince, är det också noterbart att hudtonen inte är Vit som på de klassiska politikerna. Benämningen romantisk förknippas med kärlek och (kanske orealistiska) kärleksdrömmar. Romantik och det skimmer som det omges av framstår ofta som en motsats till saklighet. Genom denna benämning framsår också den brunhyade mannen som annorlunda. Kort sagt; en romantisk man framställs inte som en Vithyad politiker med kostym utan en artist med brun hudton, lite prålig, kanske fåfäng, en konsument som lättjefullt roar sin publik. Detta framträdande knyts till en romantisk känslosam man som framstår som diametralt annorlunda än den mer tillknäppta politikern. Det maskulina skönhetsideal som visualiseras genom Princes praktfulla klädsel och det längre lockiga håret utmanar på liknande sätt som dandyn könspolaritet och tänjer på maskulinitetsnormer. Samtidigt har Prince på bilderna mustasch och långa polisonger som balanserar de feminina konnotationerna och kan följaktligen beskrivas som ett maskulint ideal med subversiv potential.[614] De frisyrer som eleverna arbetar med i skolan som benämns som herrfrisyrer är dock under mina

[610] ” Dandyism” u.å. Nationalencyklopedin.
[611] Nina Björk (1999) beskriver hur Jules Barbey dÀutrevilly i boken *Du dandysme et de Georg Brummel* (1845) att dandyn har gemensamt med kvinnan att deras makt ligger i fåfängan
[612] ibid.
[613] ibid.
[614] Nordberg (2005b). Min yrkesblick som frisör noterar att även om Princes frisyr är lockig och hårlängden lång i jämförelse med den vanliga herrfrisyren är formen fyrkantig, d.v.s. den form som i utbildningen benämns maskulin.

observationer aldrig någon sådan frisyr. De män som besöker skolan som kunder under mina observationer önskar alla den klassiska stilens frisyr med kortklippta sidor och nacke, det vill säga den frisyr som knyts till män med höga samhällspositioner. Kundens önskemål styr i hög grad vad som blir viktigt att kunna och göra. Undervisningen styrs också i hög grad av frisörbranschens kriterier. Vid delprovet ska eleverna visa att de behärskar att klippa en sådan typ av klassisk frisyr och form på frisyren. Inom ramen för delprovets regler och kriterier finns inte utrymme för att skapa någon potentiellt subversiv Princefrisyr.

Även om det framförallt är kvinnokroppen och kvinnans utseende som har kommit att bli synonym med görbarheten,[615]skulle också manlighet precis som kvinnlighet kunna beskrivas som en maskerad. [616]Det är bara det att den tenderar att osynliggöras. [617] Samtidigt är det inte samma villkor för manskroppen då den ska göras om, eftersom det inte sker under samma omfattning som för kvinnokroppen. Under fältarbetet var det tydligt att det framförallt var kvinnokroppen som skulle putsas, formas och förändras. Det märktes förutom i exemplet med undervisningsmaterialet, också i undervisningen då eleverna under fältarbetet i stort sett enbart arbetade med frisyrer som benämndes damfrisyrer. Under sista terminen i årskurs tre återkommer eleverna ofta till att beklaga att de inte har arbetat mer med att göra frisyrer på killar, och kände sig osäkra på manligt kodade frisyrer. Killar som kunder förknippades dock i stort sett endast med att klippa hår och skägg, inte att färga och forma håret. ”De trivs väl med sin hårfärg. Jag vet inte riktigt”[618] säger eleven Ida då jag frågar henne hur det kommer sig att killar inte färgar håret lika ofta som kvinnor. Att män skulle trivas med sin hårfärg utan att förändra den säger också något om hur kroppen (och håret) för kvinnor fortfarande framställs som synonymt med görbarhet. På så sätt bidrog eleverna själva till att förstärka könspolaritet genom att män inte ansågs lika intresserade av att forma och färga sitt hår som kvinnor. Samtidigt är det värt att påpeka att de frisyrer som skapades på män i utbildningen var mycket mer likriktade än de på kvinnor. Därigenom skulle en kunna hävda att diskurser om mannens frisyrer framstår som mer likriktade och normerande än kvinnors. Kvinnornas urval av stilar och frisyrer var mycket mer varierande, vilket samtidigt ställer högre krav på att kunna anpassa frisyr och stil efter tid och plats, något jag åter kommer till i nästa kapitel.

Sammanfattning

I föreliggande kapitel har jag visat hur elever i frisörutbildning positionerar sig som *skönhetsexperter* och hur denna expertis inbegriper att göra människor så att de

[615] Ambjörnsson (2004); Björk (1996).
[616] Nordberg & Mörck (2007).
[617] ibid.
[618] Intervju Ida

framträder i enlighet med normerande skönhetsideal. Ett centralt begrepp i frisörutbildning är form och dessa former könskodas genom att frisyrer och former som benämns som feminina är ovala och mannen kantig. Det sker genom att former på frisyrer utgör könsstereotypa normer, där frisyrer som kodas maskulint görs raka och kantiga, medan feminint kodade frisyrer görs mjuka och ovala. Det i sin tur upprätthåller kulturella föreställningar om frisyren som uttryck för ett kön där kvinnor förväntas vara mjuka och männen ”raka”. Därigenom reproducerar positionen som skönhetsexpert i hög grad föreställningar om kön och upprätthåller könsdikotomier där ålder, klass och etnicitet också på olika sätt flätades samman med föreställningar om kön. Frisyrer och klädsel betraktas som uttryck för kön och identitet snarare än som performativa.[619]

För att positionera sig som skönhetsexpert framstår det dessutom som viktigt att särskilja sig från amatören. [620]Frisyren som är utförd av en expert måste vara något som kunden inte kan göra själv. Positionen som skönhetsexpert skapas dock inte bara genom att göra och benämna frisyrer. I utbildningen lär sig också eleverna kategorisera kroppar och klädsel efter olika stiltyper. I dessa kategorier vävs klass och kön samman genom att frisyrer, kroppar, stilar och klädsel knyts till olika yrken och föreställningar om det som i undervisningsmaterial benämns som människors egenskaper. När det gäller kvinnokroppen är det tydligt att sexualitet framstår som en viktig gränsvakt. Även om det är viktigt att kvinnor ska framträda som heterosexuella och feminina förhandlas också gränser rörande dessa. En klänning kan förvisso vara urringad vilket producerar föreställningar om heterosexuell begärlighet. Urringningen får dock inte vara för djup för att kvinnokroppen ska framträda som respektabel. Då männen ska rättas till handlar det också om att framträda som vårdade och skötsamma, men för manskroppen handlar det inte om att avsäga sig sexualitet, utan att undvika att klippningen ser ”slafsig” ut som läraren förklarar för eleverna.

Det finns också exempel på när könspolariteten betonas mindre för både kvinnor och män. Kvinnan som utmanar könspolaritet framställs som en läkare eller forskare med en pojkaktig kropp, något jag menar reproducerar föreställningar om intresse för yta som åtskild intelligens och lång utbildning.[621] Den man som framställs med subversiv potential är den romantiska mannen som iscensätts genom artisten Prince där jag dragit paralleller till dandyns feminina detaljer vilka syftade att bringa estetisk glädje åt sig själv och andra. Män med makt och höga sociala positioner knyts till Vithet, kostym, skjorta och slips samt kortklippt frisyr.[622]

[619] Nordberg (2004b; 2005b; 2009).
[620] jfr. Silvén (2004).
[621] jfr. Bredlöv (2018); Black (2004); Sharma & Black (2001).
[622] jfr. Nordberg (2009).

I kapitlet har det framgått att även om kön, sexualitet och klass är de mest framträdande kategorierna har också andra kategoriseringar såsom etnicitet och ålder betydelse för den stil och frisyr som framställs som lämplig för den potentiella kunden. Det är också tydligt att klass har betydelse då ideala utseenden ska skapas. Såväl mans- som kvinnokroppen ska rättas till, genom frisyrer och klädval. Samtidigt är det tydligt att det framförallt är kvinnokroppen som framställs som något som kan förbättras. Det görs genom att den allra mesta undervisningen behandlar kvinnokroppen. Som Skeggs konstaterar är kroppen den allra viktigaste klassbetecknaren. [623] En kropp som inte tas om hand om och vårdas samt strävar efter att förbättras är en som har gett upp hoppet om att bli en medelklasskropp. Kroppen som förbättringsprojekt går också väl i linje med den konsumtionskultur som råder i ett kapitalistiskt samhälle.[624] I det här sammanhanget kan det vara på sin plats att betona att undervisningen och det kunskapsinnehåll som elever och lärare arbetar med i skolan är intimt sammanvävt med frisörbranschen och de kunder som eleverna möter i skolans salong och på sina apl-platser. Även om de i termer av Butlers performativitet kan tillskrivas en viss makt som aktörer i skönhetsbranschen, är den ändå ytterst begränsad.[625] Positionen som skönhetsexpert görs alltid i relation till kundens önskemål och de köns- och klassestetiserande normer som människor skapar och har att förhålla sig till. Så här långt har jag uppehållit mig vid hur eleverna genom sina yrkeskunskaper positionerar sig som skönhetsexperter och hur de i utbildningen tränas att skapa människor i enlighet med klass- och könsestetiserande normer. Detta vävs också samman med föreställningar och förväntningar på hur de själva förväntas se ut för att framträda som skönhetsexperter. Om detta ska nästa kapitel handla.

[623] Skeggs (2000).
[624] Featherstone (1994).
[625] Butler (2007).

Fina feminina frisörtjejer

All my girls lookin'
so good, lookin'
so good tonight
All My Girls, Icona Pop

Det är i slutet av dagen. Jag sitter och väntar i en liten kundhörna som har arrangerats i salongen. Jag återfår känslan av hur det var att vara frisör en fredagseftermiddag. Då brukade en känsla av att alla arbetat hårt en hel vecka, att det snart är helg göra något både med frisörerna och de besökande kunderna. Känslan av en annalkande ledighet, fest och roliga aktiviteter påverkade stämningen. Från salongen hörs nu glada röster blandas med skratt, ljudet av fönar, spolande vatten och musik. Lektionen verkar snart vara slut. Eleverna börjar plocka undan sina verktyg och de passerar i en strid ström fram och tillbaka förbi stolen där jag sitter. Ingen ser ut att ta notis om mig. Det ringer i telefonen. Ingen svarar. Det går en stund sedan ringer det igen. Flera elever går förbi utan att svara. Telefonen tystnar. Det ringer det ytterligare en gång. Då dyker en tjej upp. Hon har lockigt hår i en pagefrisyr, kort kjol och höga klackar på skorna. Klippetiklopp låter det då hon trippar fram på nätta, hastiga steg. Hon svarar i telefonen och ler under tiden. Jag hör inte vad hon säger för alla ljud, men jag ser att hon skriver in en bokning i kundblocket. Då hon lyfter luren åker ärmen på blusen undan och en tatuering skymtar fram. Jag ser först inte vad det är men så småningom ser jag att det är en stor sax som det står något i. Något med hur hon för sig och ser ut gör mig osäker på om det är en elev eller en ung lärare.

(Ur fältdagboken)

Anteckningen ovan skrevs efter mitt första besök på en av skolorna då jag hade informerat och begärt tillträde att genomföra studien. Det visar sig senare att Ebba är elev på skolan. Hon jobbar extra på en salong på sin fritid och har ett stort kontaktnät i frisörbranschen. Ebba har träffat flera av de kända frisörerna och några har hon lärt känna. Hon berättar inlevelsefullt om hur roligt hon har haft då hon har fått följa med

dem på stora frisörgalor och frisörevents i Stora Staden. Jag förstår ganska snabbt att Ebba är en av två elever som ofta intar centrala positioner i klassen som hon går i. De placerar sig vanligen längst fram i klassrummet och ställer intresserade frågor eller flikar in kommentarer till lärarna. En dag när en representant för ett frisörföretag är där och föreläser pekar han direkt ut henne och hennes kompis som de som arbetar som frisörer på sin fritid. Det är alltså inte bara jag som noterar att hon, trots att hon fortfarande går i skolan, ser ut som och för sig som en frisör. Trots att varken jag eller föreläsaren visste något om vad hon egentligen kunde som frisör framträdde hon på ett sådant sätt att vi drog slutsatser om hennes kunskaper som frisör. Tidigare forskning visar också att det är vanligt i serviceyrken att dra liknande slutsatser av vad någon kan, baserat på hur någon ser ut.[626]

I det föregående kapitlet fokuserades kön- och klassestetiserande normer som aspekter av frisörelevernas yrkeskunskaper i meningen att skapa kvinnor och män så att de framstod som estetiskt tilltalande. I det här kapitlet riktas fokus mot dessa normers betydelser för hur tjejer i frisörutbildning förväntas se ut. När jag i olika sammanhang har berättat att jag under fältarbetet följt två klasser elever i frisörutbildning, har en vanlig kommentar från både mer och mindre insatta personer varit ”Det ser man ju direkt vilka som är frisörelever på en skola.” Som svar på frågan om vilka förväntningar tjejerna mötte på hur de skulle vara, var det också vanligt att de började med att prata om frisörers utseende. För att göra positionen som skönhetsexpert som förra kapitlet handlade om trovärdigt förväntades de helt enkelt också att *se ut som* skönhetsexperter. Därigenom vävs elevernas estetiska framträdanden samman med föreställningar om vilka de är och vad de kan om skönhet. Dessa förväntningar möter de, som vi ska se i kapitlet i olika sammanhang på olika sätt.

Attraktiva skönhetsexperter

För Ebba som vi mötte i kapitlets introduktion är hennes utseende numera en självklar del av att framträda som frisör. Hennes tatueringar beskriver hon som en tillgång för att göra sig attraktiv på arbetsmarknaden, även om hon säger att det finns (framförallt äldre) människor som kommenterar hennes tatueringar på nedsättande vis. Hon bär alltid högklackade skor och skulle som hon säger ”aldrig gå i ett par Converse.” [627] Då jag intervjuar Ebba berättar hon om förväntningar som det för med sig att vara frisörelev:

[626] jfr. Petersson McIntyre (2016); Abiala (2000); Juul & Byskov (2019) har med exempel från dansk frisörutbildning beskrivit hur yrkeslärare framhåller elevens utseende och intresse för skönhet och mode som centralt för att vara en frisörtyp. Att se ut som en frisörtyp beskrivs av de danska lärarna som ett villkor för att få en praktikplats.

[627] Ur fältdagboken. Converse är ett märke på ett par gymnastikskor, så kallade basketkängor

Ebba: Jag tror ändå att man har lite så här förväntningar att frisörerna ska va lite så här typ… man ska va snygg och man ska va fixad i håret. Det fick vi ju höra redan från första dagen i ettan av lärarna liksom, att du kommer inte hit i mjukisbyxor, ofixat hår och mössa! Det finns inte en chans i världen! (…) Vi bara; ”Ja men vi går i skolan, fattar de inte det, eller?” Vi tyckte det var hur konstigt som helst. Men alltså man har ju verkligen lärt sig av det.

(Intervju Ebba)

I början av frisörutbildningen gjorde Ebba och hennes klasskamrater en skillnad på skola och arbete som inte lärarna gjorde. Även om det var skola förväntade sig lärarna att eleverna skulle komma till skolan iordningfixade, något som Ebba från början tyckte var märkligt, men som hon nu säger att hon ”lärt sig av det”. Flera elever pratar på liknande sätt som Ebba, att de förväntas se skolan ”som jobb” och på jobbet är det inte lämpligt att ha mjukisbyxor och ostylat hår. Det betyder dock inte att alla tjejerna höll med om, eller alltid anpassade sig efter de regler som några av lärarna formulerat rörande deras estetiska framträdande:

Eva: Om du tänker på lärarna då (…). Frisörlärarna tänker jag på. Hur tycker de att ni ska vara?
Josefin: Glada! Se fina ut. Iordningfixade varje dag… inga mjukiskläder. Men ibland kan jag inte hålla med dem. För att man går ändå i skolan, och i skolan tycker jag inte det ska vara så noga vad man har på sig, så länge man inte har kunder eller modeller. För då är det klart att då får man ju gå in i den rollen, men annars tycker jag [att] man borde få ha på sig vad som [helst]. Så länge man liksom trivs i det. Man behöver kanske inte gå i kortkort och ingenting under liksom. Det är sånt det gör man inte liksom ... Men lite så man ska va fin, naglarna ska vara i ordning, sminket ska va fint… det tycker de väl (…).
Eva: Mm vad ska man ha på sig då?
Josefin: Enligt dem [lärarna] på kundpass så ska man inte ha en stickad tröja. Du får inte ha en kortare kjol än knäna du får inte visa bh-banden, du får inte ha nån urringning. Du får inte ha klackar, du får inte ha platta skor, du får inte ha något genomskinligt. Men sen tycker jag att om man kan matcha ihop det snyggt, på ett vad ska man säga professionellt vis, så gör det ingenting om man har urringning eller om man visar bh-banden för det är ingen som tänker på det längre.

(Intervju Josefin)

Det första Josefin lyfter på frågan om hur yrkeslärarna vill att eleverna ska vara är att de ska vara glada, och kanske framförallt se glada ut. Leendet kan beskrivas som en aspekt av att iscensätta sig som frisör, likt flygvärdinnans förväntande leende, där leendet framstår som en del av uniformen.[628]Resterande del av citatet handlar om hur tjejerna förväntas göra kroppen respektabelt kvinnlig för att framträda som tjejer i

[628] jfr. Hochschild (2003); Petersson (2003).

frisörutbildning. Den stickade tröjan handlar om att det lätt fastnar hår i stickade kläder och att det därför ansågs vara ett opraktiskt plagg att bära, det kliar men också med hänvisning till hygien. De andra aspekterna av elevernas utseende som lärarna har önskemål om handlar inte om några sådana funktionella aspekter. Det handlar om klädsel och framförallt hur klädsel *inte* får se ut. Klädseln ska inte riskera att väcka anstöt och kan formuleras genom två gränser; en om att inte se lat och sjavig ut och en om att inte framstå som sexuellt utmanande. I citatet ovan beskrivs det genom regleringar av tjejernas klädsel, hår, naglar och make-up. En kjol får inte vara kortare än knäna, en blus får inte vara allt för urringad eller genomskinlig och bh-band ska inte synas. Med andra ord framstår det som viktigt att markera att kroppen inte är ett sexuellt tillgängligt objekt. Var gränser går för att framstå som ett sexuellt tillgängligt objekt är dock lärare och elever inte helt överens om. I citatet framhåller Josefin att så länge kläderna matchas ihop snyggt eller ”professionellt” går det bra att visa bh-band, eller ha urringningar med tillägget att ”ingen tänker på det längre”. Den respektabla femininitet som lärarna gör anspråk på är följaktligen delvis något annat än det som några av tjejerna pratar om.

Den andra gränsen som förekom i tjejernas svar på frågan om klädsel var regeln om att inte bära mjukiskläder. Mjukiskläder, och framförallt joggingbyxan är ett klasskodat klädesplagg som förknippas med att vara lat och sjavig vilket inte går i linje med att framträda som respektabel tjej.[629] Löst sittande mjukiskläder är också plagg som riskerar att få kroppen att framträda som mindre kvinnlig, och den okvinnliga kvinnan är som konstaterats tidigare en position att undvika.[630] I föregående kapitel visade jag hur ett mindre feminint framträdande kan fungera om det förs samman med exempelvis lång utbildning och yrken som forskare eller läkare. För tjejer i frisörutbildning är det alltjämt med betoning på *fin och feminin,* som framstår som viktigt. Regeln om att inte bära mjukiskläder framför kunder är samtliga elever eniga med lärarna om, men några gör tydlig skillnad på vilken aktivitet de ägnar sig åt i skolan. Många elever säger liksom Josefin i citatet ovan att de borde få ha på sig vad de vill, så länge de inte arbetar med kunder eller modeller. De dagar eleverna arbetar med kunder framstår det som viktigare vad de har på sig och hur de ser ut i skolan, än om de arbetar med andra aktiviteter. Det är alltså en norm som såväl lärare som elever är överens om, även om inte alla lärarna har explicita regler för hur eleverna ska klä sig. Några av lärarna gör liksom eleverna i de här citaten skillnader på om det är skola eller om eleverna är på sin apl-plats.[631] De gör också, precis som Josefin, skillnad på vilken aktivitet som eleverna arbetar med i skolan. Som exempel berättar en lärare hur hon

[629] Inger Berggren (2001), *Identitet, kön och klass : hur arbetarflickor formar sin identitet*, doktorsavhandling Göteborgs universitet: Göteborg, visar att joggingbyxan för arbetarklasstjejer också är ett plagg som förknippas med barn.
[630] Ambjörnsson (2004).
[631] Apl betyder arbetsplatsförlagt lärande.

har sagt till elever att inte bära kläder som visar för mycket hud då de arbetar med kunder, ifall kunden skulle vara en äldre herre. Normer för hur kroppen ska se ut materialiseras följaktligen genom en förväntan på kundens blick.[632] Denna förväntan framstår för några elever och lärare som närvarande även då det inte finns några kunder i skolan. Joggingbyxor knyts till fritidsklädsel och avslappnad klädsel, inte arbete och i frisörutbildning framstår det ofta som viktigt att se arbetsam ut.

I att göra skillnad mellan klädsel beroende på praktiker härleds i dessa sammanhang ibland till att framträda som en ”roll”. Framför kunden säger Josefin att det är självklart att klä sig så att det passar, med hänvisning till att ”då får man ju gå in i den rollen”. Genom detta tal skapar hon också en distans mellan föreställningar om henne som frisör och föreställningar om ”jaget”. Hur hon ser ut som frisörelev och den som Josefin ”är” framstår då som åtskilda. Det är dock inte alla elever som upprätthåller en sådan gräns mellan föreställningar om ”jaget” och ”frisören”. Några tjejer, som Ebba som vi mötte i inledningen, talar om sitt utseende som att sälja sig själv, där hon upprätthåller liten skillnad mellan föreställningar om Ebba som privatperson och Ebba som frisör. Andra tjejer berättar om regler på arbetsplatserna som detaljerat bestämmer hur de ska se ut. Detta utvecklas i nästa avsnitt.

Reglerande normer och säljande skönhetsideal

Regleringar av frisörtjejernas utseende kan ske på olika sätt. Några lärare resonerar likt Josefin, att så länge eleverna är i skolan får de klä sig hur de vill, men att det är annorlunda då eleverna har apl.[633] Om handledarna på elevernas salonger har synpunkter på deras klädsel uppmanar lärarna handledarna att skapa en policy som reglerar hur eleverna ska se ut på salongen.[634] Då jag frågar eleverna har dock de flesta salongerna inte någon sådan policy. Eleven Medina beskriver vid intervjun att ”man ska se fräsch ut liksom” att de inte ska vara för ”vågat klädda. Jag antar att det är för att man inte ska attrahera kunderna” tillägger hon sedan med ett skratt. Liknande beskrivningar anger flera elever. Men att se fräsch ut handlar om mycket mer än att vara som det traditionella uttrycket ”hel och ren”. Att vara hel och ren skulle innebära att det var tillräckligt att ha hela rena kläder och att ha en rentvättad kropp. Det kan närmast beskrivas som en schablon som används för att det är svårtolkat och svårformulerat vad som faktiskt förväntas.[635] Ett par salonger har emellertid en uttalad policy för hur eleverna ska klä sig. Det kan handla om vagt formulerade regler som att

[632] Petersson (2003).
[633] Apl står för arbetsplatsförlagt lärande.
[634] För en utförligare undersökning av hur yrkeslärarna konstruerar och hanterar skola och arbetsliv som skilda praktiker med olika normerande ideal, se Klope (in press).
[635] jfr. Henrietta Huzell, & Helena Lundberg (2010), *'Jag är en levande skyltdocka! : Handelsanställdas upplevelser av estetiska krav'*. Handelns utvecklingsråd - HUR.

de ska ha en speciell färg på kläderna. Det finns också salonger som har mer strikta regler och som tydligt knyts till frisören som försäljningsvara:

> **Eva:** Men har ni några regler eller så vad som är viktigt, på din apl-plats?
> **Linda:** Ja man får inte lukta parfym [skratt] och man får inte ha håret uppsatt, om det inte är något sånt här coolt typ. Man får inte ha det i en hästsvans.
> **Eva:** Inte som jag ser ut idag? [pekar på min slarviga hästsvans]
> **Linda:** Nej det får man inte göra [vi skrattar] (…) Man ska se ut lite som en skyltdocka, alltså nånting så här som lockar kunder att så här, "Ja men du, du ser ju bra ut (…) Alltså att man ser bra ut. Att man måste vara sminkad. Så är man en person som inte ser bra ut så får man inte jobba där.
>
> *(Intervju Linda)*

En person som inte ser bra ut får inte jobba på den salong Linda arbetar och gör sin apl på. Att se bra ut handlar om att se ut lite som en skyltdocka och att locka till sig kunder. Håret ska också vara uppsatt, men inte i en hästsvans. En hästsvans riskerar som konstaterades i föregående kapitel att se ut som en frisyr som amatören kan göra själv. Om håret ska vara uppsatt ska det vara något coolt säger Linda, alltså något som tilltalar kunder och gör att hon ser ut som en frisör och en skönhetsexpert. Som frisör på salongen förväntas hon följaktligen inspirera kunderna genom sin egen frisyr.[636]Värt att notera är att det också finns en regel om att inte ha parfym. Linda förklarar senare att det handlar om att många kunder är känsliga för starka dofter. Då Linda berättar om sin arbetsgivares förväntningar och krav på hur hon och de andra förväntas framträda som skyltdockor för att locka kunder till salongen är det inte utan kritik. I rösten finns en ton av ironi och då vi gemensamt skrattar åt min slarviga hästsvans (som för övrigt är en frisyr som många av tjejerna bär till vardags i skolan) tolkar jag skrattet som en motståndshandling. Förutom att vi skrattar åt mig och min frisyr skrattar vi också åt regeln som framstår som något överdriven. Längre fram i intervjun uttalar Linda kritik mot många av de regler som hennes arbetsgivare har satt upp rörande hur de anställda ska jobba, framträda, mot arbetsvillkoren och en låg lön. Hon berättar att hon skulle vilja ifrågasätta dem, men att hon får vänta tills hon är färdigutbildad. Linda är glad för att ha blivit erbjuden sommarjobb på salongen. Följaktligen anpassar hon sitt utseende på apl- salongen efter arbetsgivarens krav. Ett uttalat motstånd mot arbetsgivarens regleringar av sina anställdas estetiska framträdanden skulle troligen äventyra hennes framtid på salongen.

[636] jfr. t.ex. Yeadon-Lee (2011; 2012); Petersson McIntyre (2016); Huppatz (2012).

Heterofeminin glamour; att göra sig lik men också olik

Där det inte finns explicita regler för hur tjejerna förväntas se ut finns det också större förhandlingsutrymme för frisörelever. Det medför dock högre krav på den enskilda personen att identifiera var gränserna går. Normer och ideal för hur ”den goda frisöreleven” förväntas se ut framstår som ett ämne som förhandlas mellan lärare och elever i relation till yrket och utbildningen. Ebba berättar:

> **Ebba:** Det är mycket som våra lärare håller på att tjata om hela tiden på kundpasset [eleverna har kunder i skolan en dag i veckan] och jag vet inte hur många gånger man har fått den piken eller vad man ska säga. Bara att man har fel kläder på sig eller fel skor. Att man ser fel ut framför kunder. Men jag har sagt det redan från början och stått på mig och sagt ”Det att det här det är jag! Jag säljer in mig själv!” Även om jag är på skolan så ska jag sälja in mig själv och inte bara skolans image. Även om man har en gräns, jag fattar ju, man fattar ju att man inte kommer med liksom magtröja och shorts och urringning alltså så, och det är mycket det de tjatar om (…) För man måste ju… vi [Elin och Ebba] var de två första som verkligen sa emot att vi, vi är oss själva vi vill sälja in oss själva! *(Intervju Ebba)*

Ebba betraktar sitt utseende som ett sätt att ”sälja sig själv” i betydelsen att knyta an kunder till sig. Hon talar om sig själv som ett företag, där hennes utseende är något som kan locka till sig kunder. [637]De femininitetsideal som skolans lärare anser är lämpliga förkastas dock av Ebba. Hennes personliga varumärke som hon ska sälja framstår som mer glamouröst, mer feminint och mer sexuellt utmanande än den kontrollerade femininitet som lärarna förespråkar. Det Ebba kallar ”skolans image” framställer hon som för präktigt och tråkigt. Istället tänjer hon på de gränser som lärarna formulerat och utmanar dem. Ebba spenderar mycket tid och pengar på att förändra och manipulera sitt utseende. Det ger henne njutning och en känsla av att vara ”sig själv”. Det Ebba iscensätter kan beskrivas som en heterosexuell glamorös och önskvärd femininitet, en position som är inbäddad i så väl status som begärlighet. En sådan (hyper)hetero feminin glamorös stil kan också väcka anstöt hos lärarna.[638] Det kan också, som jag återkommer till om en stund provocera och skapa ett socialt tryck på andra tjejer i klassen. Ebbas estetiska framträdande är ett sätt att göra motstånd mot den respektabla femininitet som lärarna förespråkar, men inte i termer av att hon gör

[637] jfr. Scharff (2016).

[638] jfr. Louise Archer, Anna Halsall, & Sumi Hollingworth (2007b), 'Class, gender, (hetero) sexuality and schooling: Paradoxes within working-class girls' engagement with education and post-16 aspirations', *British Journal of Sociology of Education*, 28 (2), 165-80. De beskriver hur en glamorös heterofeminin stil för några elever fungerar som en form av kapital. Dessa tjejer ägnar mycket tid och pengar till att producera en heterosexuell och önskvärd glamorös femininitet. Ett lyckat sådant framträdande genererar status, men kan också vara väcka anstöt hos lärarna. Även Hey (1997) beskriver hur unga kvinnor kan uppnå en känsla av status, makt och agens genom att framträda som hyper-hetrosexuella femininiteter.

motstånd mot positionen som frisör. Istället handlar det om att hon identifierar sig med en annan sorts frisör än den av lärarna utpekade positionen.

För Ebba framstår det som centralt att hon ska ”sälja in sig själv” i egenskap av ett personligt varumärke som sedermera kan användas för att locka kunder till den salong där hon arbetar på sin fritid. För att sälja in sig själv blir det också viktigt att göra skillnad mot de andra tjejerna, att vara *lik* men också *olik*. [639] De olika femininitetsattribut som Ebba beskriver ger henne en kroppslig upplevelse av femininitet och att vara ”sig själv”.[640] För Ebba är det självklart att göra kroppen kvinnlig med hjälp av hår, smink, kläder och make-up. Samtidigt vill hon inte ikläda sig den respekterade femininitet som lärarna förespråkar. Det skulle göra att Ebba kände sig tråkig. Hon identifierar sig helt enkelt inte med en sådan femininitet och det är inte heller i Ebbas berättelse en säljande stil.[641] Om Ebba plötsligt skulle börja gå i skor utan höga klackar, inte ha genomskinliga blusar som hon säger att lärarna vill att hon ska skulle det göra att hon riskerade att föreställningar om vem hon är skulle spricka. Samtidigt finns det” gränser” för vad som är accepterat för Ebba. Det handlar som i tidigare fall om hur en *inte* får se ut, magtröja, shorts och urringning tillsammans är att gå över gränsen för en smakfull femininitet och riskera att associeras med arbetarklass.

I Ebbas tal om sitt utseende görs utseendet till en vara på en marknad, där hon ska sälja sig till så väl kunder som till kommande arbetsgivare. I detta har såväl klass som kön betydelse. Att göra klass och kön på ett sätt som tilltalar arbetsgivare och kunder är av betydelse för att inkluderas eller exkluderas på arbetsmarknaden.[642] Som Linda Mc Dowell beskriver det kännetecknas en viss sorts arbeten (däribland frisörer) av att kunden är närvarande samtidigt som arbetet utförs.[643] Därigenom blir den som utför arbetet en del av servicen. En arbetare som inte har ”rätt” estetiska attribut kan därmed innebära att kunden inte kommer tillbaka. Men Ebba pratar också om *sitt eget* varumärke. Hos henne finns inte någon distans mellan föreställningar om vem hon ser ut att vara och vad hon arbetar med på det sätt som Josefin tidigare beskrev att gå in en specifik roll.[644] Istället framställer hon *det egna utseendet* som att *”sälja sig själv”.*

[639] jfr. Ambjörnsson (2004).
[640] Halberstam (2005).
[641] Ebbas uttalade fokus på att vara lik men också olik kan jämföras med det som Jonsson (2007) i en studie av invandrarkillar i ett högstadium beskriver som regeln om att vara sig själv. De invandrarkillar som han följer arbetar hårt för att framträda som ett enhetligt jag, inte för fint fixade, men inte heller för lite. Jonsson beskriver det som att själv vara engagerad i projektet att upprepa den diskurs som definierar vem man är. jfr. också Ambjörnsson (2004).
[642] jfr. Linda McDowell (2012), 'Post-Crisis, Post-Ford and Post-Gender? Youth Identities in an Era of Austerity', *Journal of Youth Studies,* 15 (5), 573-90; Warhurst et al. (2003); Witz et.al. (2000).
[643] jfr. McDowell (2012).
[644] Petersson (2003) visar att flygvärdinnor som beskriver yrkesframträdandet som en maskerad Den distans som skapas genom ett företags regleringar som för flygvärdinnorna är frånvarande i Ebbas berättelse. Det

Betoningen på att det är självet som säljs och inte företaget skapar en (kvinnlig) entreprenör.[645] Det är inte nödvändigtvis någon annan i första hand som ska tjäna pengar på Ebbas utseende utan hon själv. Även om hon utmanar och tänjer på lärarnas regler iscensätter hon sig också som en ansvarsfull i termer av att bygga personligt varumärke och att göra sig attraktiv för kunder och kommande arbetsgivare. Liksom flera av de andra eleverna drömmer Ebba om att starta eget och vara en annan sorts frisör än en som arbetar på salong med kunder:

> **Ebba:** Jag vill ju liksom inte stå på en salong varje dag i fyrtio år! Jag vill ju göra [mode – och frisyr] visningar och liksom fotograferingar och såna grejer! *(Intervju Ebba)*

Som verktyg för att uppfylla dessa drömmar och bygga sitt varumärke använder sig Ebba av sitt utseende. Den ytlighet som historiskt tillskrivits kvinnors nackdel i form av betoning på stil och estetisk framtoning kan i många serviceyrken följaktligen användas som en tillgång.[646] Då hennes framträdande knyts till ett eget varumärke positionerar hon sig som en potentiellt framgångsrik entreprenör. Att framträda som Ebba är dock en svår balansgång då föreställningar om glamour och femininitet är ett riskabelt projekt, eftersom att framträda som (allt för) fixad vid fel tid och plats kan provocera andra, något som vi får anledning att återkomma till om en stund.[647]

En cool, rosa frisyr och en glammig tjej som kunnig inspiratör

Frisörtjejernas frisyrer, make-up och kläder som inspiration för kundernas stil och frisyrer är något jag noterar många gånger under fältarbetet. När eleverna arbetar med kunder händer det vid upprepade tillfällen att kvinnliga kunder pekar på en elev och säger att hon vill ha likadan hårfärg eller klippning, eller kommenterar deras klädsel, frisyrer och make-up i uppskattande ordalag. Deras hår, kläder och make-up framstår alltså både som ett sätt att sälja genom inspiration men det är också ett sätt att skapa förtroende för att de har den kunskap som krävs för att få till en yta i enlighet med klass- och könsestetiserande normer. Det är tydligt att Ebba lyckas med projektet att få ihop glamour, yta och femininitet på ett sofistikerat sätt och att hon använder det för att skapa förtroende hos kunden, något som illustreras i nedanstående fältanteckning:

> Tove och Ebba håller på med en modell som ska vara med på klassens mode-och frisyrvisning. Modellens hår har helblonderats och ska nu bli bubbelgumsrosa. Det är väldigt trendigt har Ebba entusiastiskt berättat för mig innan, men det är svårt att få till rätt rosa nyans. De har provat en gång och då blev det misslyckat. Nu ska de därför

är följaktligen en stor skillnad mellan yrken som har explicita regler med uniform som flygvärdinnors reglerade estetik där de ska sälja in ett varumärke som Air Holliday eller SAS.

[645] jfr. Scharff (2016).

[646] jfr. Frisell Ellburg (2008); Petersson McIntyre (2016).

[647] Skeggs (2000); Ambjörnsson (2004).

göra om det. Läraren har blandat en färg till dem som de ska använda. Det är egentligen Toves modell, men Ebba hjälper till. Ebba ser säker och bestämd ut och instruerar Tove. Ibland kommer läraren fram och instruerar Tove med hänvisning till Ebba. ”Gör som Ebba gör på den sidan.” Håret skiftar färg snabbt och det är svårt att få det jämnt. ”Titta där nu!” säger läraren. ”Akta så att det inte slår över och blir för mycket!” Topparna börjar skifta i lila och de måste skölja ur färgen snabbt. Det är Tove som sköljer. Hennes händer darrar då hon sköljer ur färgen. Hon ser nervös ut.

Under tiden Tove sköljer färgen vänder sig Ebba ner över kundens ansikte och säger med ett stort leende ”Åh det kommer bli så coolt! Jättesnyggt blir det” Färgen ser lite ojämn ut och Ebba rådfrågar mig med vad de ska göra. Läraren kommer och säger att de inte ska göra någonting just nu. Hon förklarar att det inte är visning förrän på onsdag. Då får de kanske justera färgen i alla fall. Modellen frågar med oro i rösten hur det ser ut. Hon kan ju inte se sig själv där hon sitter med huvudet bakåtböjt i schamponeringen. Ebba hämtar en spegel och visar kunden. Kunden ser lite skräckslagen ut, men Ebba lugnar henne. ”Det blir annorlunda då det har torkat.” säger hon.

När modellen med den rosa hårfärgen är klar går jag fram till dem igen. Ebba ser glad och nöjd ut. ”Åh titta så härligt! Så fiiiiint det blev! Kolla det blev som en rosa ombre [ljusare toppar] Kolla så fiiint det blev” upprepar hon många gånger. Modellen ser också belåten ut nu. ”Åh jag vill också ha sån färg” säger Ebba men lägger till att hon inte får färga sitt hår just nu för hon ska vara hårmodell i ett annat sammanhang och får inte färga sitt hår innan dess. Hon förmanar modellen att hon inte får tvätta håret för mycket. Max en gång innan onsdag då modevisningen är så att färgen håller. ”Om håret är fett kan du bara borsta det och göra en slät tofs bakåt så ser det bara blankt och fint ut.” säger hon. ”Så tvättar ju vi det på onsdag om det är fettigt då” avslutar hon.

(Ur fältdagboken)

Fältanteckningen illustrerar hur Ebba använder sig av ”sig själv” för att övertyga modellen om att hårfärgen är attraktiv. Det var egentligen inte meningen att hårfärgen skulle bli ljusare i topparna, men genom att Ebba talar om färgen och benämner den som en ”ombre”, en färg som vid det aktuella tillfället var mycket trendig, använder hon sin kunskap om mode och trend för att sälja in resultatet till kunden. Dessutom benämner hon flera gånger färgen som *fin* och *härlig*, men också som *cool,* ett ord som är fyllt med status för båda könen.[648] Samtidigt är färgen på håret rosa, en feminint

[648] Cool är ett ord som förknippas med maskulinitet och maskulina praktiker och knyts till mod, styrka och ironi, och något som förbehållits killar enligt Marie Nordberg (2008), 'Att vara cool på rätt sätt, i Reneé Frangeur, & Marie Nordberg (red.), *Maskulinitet på schemat: pojkar, flickor och könsskapande i förskola och skola.* Liber: Stockholm.

kodad färg som väcker såväl välbehag som avsky. [649] Framförallt använder Ebba *sig själv* och *sitt eget* hår då hon säger att hon skulle vilja ha en likadan hårfärg. I detta sammanhang är Ebbas eget utseende en tillgång. Det är tydligt att Ebba har stor kunskap om mode och trend. Hon vet hur hår, smink och kläder kan kombineras för att framträda som attraktiv, även om hon ibland balanserar på gränsen för vad lärarna tycker är lagom. Hon använder också den kunskapen för att sälja hårfärgen till modellen. Även om hon använder sig av interaktionen på liknande sätt som tjejerna gör sinsemellan i vänskapliga termer är det också en försäljningsteknik som syftar till att göra kunden belåten med sin hårfärg. [650] Det är dock inte alla elever som engagerar sig i sitt eget utseende genom stylat hår, make-up och trendiga kläder som Ebba, något som utvecklas i nästa avsnitt.

Ambivalent identifikation med feminin estetik

Utseende framstår alltså som centralt för många av tjejerna som också härleder valet av utbildning till ett intresse för hår och make-up. Det finns dock tjejer som inte på samma sätt engagerar sig i talet om utseende och inte heller beskriver sig som särskilt intresserade av smink, mode och kläder. Ett exempel på det är Vendela. En dag då en lärare ska demonstrera brudmake-up behöver hon en modell och frågar Vendela om hon kan vara modell. Vendela ser först tveksam ut men säger sedan ”okej” och hoppar upp på stolen framför klassen. Jag anar att det inte är någon slump att läraren väljer just Vendela. De övriga tjejerna som är i skolan i dag är alla sminkade. Vendela ser alltid välvårdad ut, men hon sminkar sig sällan, eller lite jämfört med de andra tjejerna. Därmed blir förvandlingen också markant:

> Läraren sätter undan Vendelas hår och börjar med att lägga foundation [en färgad ansiktskräm] i ansiktet. ”Det gör jag för att huden ska se jämn ut” berättar hon. Hon pratar om att man ska täcka det som behövs med syftning till ojämnheter i huden eller mörka ringar under ögonen. Hon pratar om en ”flawless” hy och förklarar hur hon ”skulpterar ansiktet med ljuspunkter, eller som vi säger highlights”. Sedan lägger hon ”countering som gör att kindbenen framträder mer”
>
> **Läraren:** Nu har det varit en period då alla har counturat [skapa konturer] och highlightat ansiktet alldeles för mycket, men det börjar gå över nu. Det blir för starkt resultat, det här man ser på Youtube. De som lägger väldigt mörkt och nästan vitt. Det blir för mycket helt enkelt! Ljuspunkterna ska ni lägga i pannan, på näsan, hakan och lite över läppen för att få munnen att framträda och förstora läpparna.

[649] Fanny Ambjörnsson (2011), *Rosa : den farliga färgen* Ordfront: Stockholm.; Magdalena Petersson McIntyre (2010), *Bara Den Inte Blir Rosa : Genus, Design Och Konsumtion I Ett Svenskt Industriprojekt.* Mara:Göteborg.

[650] jfr. Petersson McIntyre (2016) som visar att försäljare inom skönhets- och modehandeln är mycket medvetna om hur de kommunicerar med kunderna. De använder avancerade tekniker för att få kunden att handla mer än vad som vanligtvis beskrivs i studier av emotionellt arbete, där känsla och smak har professionaliserats, det vill säga att det handlar om mycket mer än att ”bara” kunna bemöta människor

Eleverna tittar uppmärksamt och ställer mycket frågor. De flesta frågorna handlar om hur eleverna själva ska se snygga ut. Inte hur de ska lägga make-up på en kund. ”Alltså hur gör man så det inte ska cracka [spricka] här vid näsan frågar Linda och pekar vid sidan av sin näsa där hon säger att det brukar spricka. Hon får tips om peeling och att smörja med mycket fukt eller att gno med en handduk. ”Du blir fin tycker jag” kommenterar en av klasskamraterna till Vendela. Vendela vänder sig mot spegeln och säger:

Vendela: Det ser så konstigt ut med så mycket smink.
Läraren: Oj! Tycker du att det är mycket? Där ser ni hur olika det är!

Det är uppenbart att läraren tycker att detta är en diskret makeup. Inte heller jag tycker att den sticker ut särskilt mycket. Det ser ut som de andra tjejernas sminkningar som de brukar ha i skolan. Men för Vendela som sällan sminkar sig är det en stor skillnad. Läraren fortsätter med ögonbrynen. Hon borstar brynen och förklarar hur hon tittar på formen. ”Om det vore verklighet nu så skulle jag plocka bort de här stråna” säger läraren och pekar i ytterkanten under ögonbrynen. ”Du får ett helt annat bryn om du tar bort dem.” Jag sitter några meter ifrån så jag ser inga strån. Vendelas bryn är ganska ljusa. Läraren fortsätter med att fylla i brynen. ”Så jävla ovant att se Vendela med smink!” utropar Anna. Läraren fortsätter med läpparna. Jag tar en neutral färg säger hon ”Ja tack” skrattar Vendela. ”Nej ge henne lila läppar” ropar någon skämtsamt. ”Det känns jobbigt att vara så sminkad” flikar Vendela in. ”Tycker ni det också?” frågar läraren och vänder blicken mot klassen. ”Nej det är jättefint ”svarar några i kör. ”Man kan göra mycket med smink” fortsätter läraren.

Anna: Du ser ut som en kontorskvinna! Assnygg!

Läraren börjar bli klar, hon tittar på Vendela, ler och säger ”Du liknar ju prinsessan Sofia!” med uppmuntrande röst. Därefter visar hon upp Vendelas färdigsminkade ansikte för klassen. ”Synd att vi inte haft dig innan” säger någon uppskattande till läraren. De är uppenbart imponerade av hennes sätt att förtrolla Vendela utseende. Några går fram och ber Vendela blunda så att de kan inspektera ögonskuggan på nära håll. Lektionen avslutas och vi går ut och sätter oss och väntar vid det stora bordet där vi brukar sitta på rasterna. Då Vendela kommer in stannar hon framför spegeln och torkar bort läppstiftet. ”Jag kände mig inte bekväm.” säger hon då jag frågar. Dagen efter har eleverna ”egen hårvård”. Det innebär att de får göra i ordning varandra på valfritt sätt. Vendela ber då Anna att plocka bort de där ljusa stråna på hennes ögonbryn som läraren dagen innan påpekat.

(Ur fältdagboken)

Förändringen av Vendelas utseende genom lärarens förvandling med make-up är stor. Hon får också beundrande kommentarer av eleverna och även läraren säger med glad röst då hon sminkat färdigt ”Du liknar ju prinsessan Sofia!” Det är helt enkelt uppenbart att de tycker att Vendela har förbättrats, genom att med olika färger, ljusa

och mörka formas ansiktet om, läpparna och ögonen ser större ut och kindbenen framträder mer. Dessutom blir hyn precis som läraren uttrycker det ”flawless”, slät och med lyster. De olika uppmuntrande kommentarerna kan tolkas som en uppmuntran till Vendela att bli mer lik de andra som oftast sminkar sig och helt enkelt ser ut som en tjej i frisörutbildning förväntas se ut. [651]I anteckningen accentueras också klass genom Annas beundrande kommentar om att likna en snygg kontorskvinna, samt lärarens uppmuntrande kommentar om att hon liknar prinsessan Sofia. För många av tjejerna är förväntan på att vara sminkade varje dag en självklar del av att bli frisör. Därför menar jag att det inte är en slump att Vendela väljs som modell för lärarens förvandling. Hon betraktas av så väl lärare som andra elever som duktig i skolan och hon har höga betyg i både yrkes- och gymnasiegemensamma ämnen. Ändå är det tydligt att med smink framstår hon som ändå mer perfekt. Hon skulle helt enkelt enligt denna föreställning bli mer begriplig som frisörtjej om hon började sminka sig varje dag.[652] Som begriplig och igenkännbar frisörtjej kan hon också göra sig attraktiv för kunder och arbetsgivare. Ändå är det uppenbart att Vendela inte känner sig riktigt bekväm, hon kommenterar att det är mycket smink och läppstiftet torkar hon bort. Dagen efter kommer hon, precis som vanligt utan smink. Däremot ber hon Anna att plocka bort de där stråna på ögonbrynen som läraren rådde henne till dagen innan. Att förändra kroppen med hjälp av olika skönhetsprodukter kan för några, som Ebba göra att hon känner sig som sig själv, medan för andra göra som för Vendela att hon känner sig utklädd. Normer och ideal för hur kroppen ska göras kvinnlig är också bundna till föreställningar om tid och plats, vilket kommer att utvecklas i nästa avsnitt.

Fin och feminin; ett arbete och ideal med tids- och platsbundna gränser

Tjejer som talar ofta och mycket om utseende måste dock förhålla sig till föreställningar om ytlighet, eftersom att engagera sig alltför mycket i sitt eget utseende och att se ut som att en har lagt ner för mycket arbete riskerar också att verka fåfäng. I scenen nedan har eleverna agerat modeller åt varandra genom att göra brudfrisyrer på varandra. Melinda har precis gjort klart Sara och läraren Emma har kommenterat frisyren. Det är snart dags för lunch:

> Sara tittar i spegeln. Hennes hår är fullt av löshår. Innan Melinda placerade i löshåret har de noga kontrollerat så att färgen matchar Saras egna hår. Det ska inte synas att det är löst utan det ska se ut som hennes hår, något som de lyckas med. Även för ett tränat öga som mitt är det omöjligt att urskilja vilket hår som är Saras egna och vilket som är löst. Då läraren Emma har gett kommentarer på frisyren vill Sara plocka ner det och borsta ur håret. ”Det gör ont” säger hon. ”Du kan väl ha kvar det till efter lunch, då ska ni ju göra frisyr igen.” säger läraren Emma. Sara ser tveksam ut. Hon granskar sig i spegeln med kritisk blick. ”Alltså det här är verkligen inte jag” säger hon. ”Men borsta

[651] jfr. Ambjörnsson (2004).
[652] jfr. Butler (2007); Ambjörnsson (2004).

ut det!" uppmanar läraren Emma henne. Sara tar en hårborste och drar med långa bestämda tag i håret med borsten. Håret blir som ett stort fluffigt svall som för tankarna till glamour och kändisar. Sara ser missnöjd ut. "Vad fint det blir" säger jag och försöker låta uppmuntrande. "Men åh! Det här är inte jag! Så stort och fixat hår" säger Sara. Rösten är frustrerad. "Hur är du då?" frågar jag. "Mer slappt och slarvigt" svarar Sara självklart. I min värld är inte slappt och slarvigt något som jag tänker om Sara. Snarare väldigt noggrann. Kroppen är nätt och välträngad. Håret alltid fixat. Idag har hon en svart tunn blus med urringning och tajta jeans. När hon sträcker upp armarna för att sätta upp det lockade håret som hon nu har borstat ut och satt upp i en tofs glittrar en sten i den piercade naveln.

(Ur fältdagboken)

Det Sara formulerar i scenen ovan handlar om att det finns en risk för att manipulera sitt utseende för långt. Även om hon, liksom många av tjejerna lägger ner stor omsorg och mycket tid på att i stort sett dagligen förvandla sitt utseende med hjälp av make-up, kläder, smycken och håret och på så sätt iscensättas som tjej innebär det alltid en risk att överträda gränsen för vad som framstår som naturligt. Det naturliga är alltså inte naturligt i bemärkelsen att det inte är konstlat, snarare är det att det ska *se* naturligt ut. I processen att skapa sig som tjej ingår det i och för sig att på olika sätt manipulera hår och hud med diverse skönhetsprodukter för att tydligt framstå som tjej samtidigt som det finns en gräns att se allt för tillgjord ut. Som Skeggs påpekar har iscensättandet av femininitet sin tid och plats.[653] Det innebär att på olika sätt manipulera sitt utseende hela tiden är ett riskfyllt projekt att gå över gränsen för det måttfulla är idealet. Ett alltför sminkat ansikte, eller framförallt ett ansikte som *ser* allt för sminkat ut, klackar som är för höga på skorna, en kjol som är för kort eller ett hår som ser ut att ha tagit för lång tid att göra i ordning riskerar att få en att framstå som ytlig utan innehåll. Föreställningar om yta och utseende är å ena sidan ett sätt att göra sig mer feminin, å andra sidan förhåller sig femininitet också till föreställningar om ytlighet vilket utvecklas i nästa avsnitt.

Den problematiska ytan. Köns- och yrkesbestämda samtal

Det är inte bara genom att sminka sig sparsamt och sällan som Vendela gör skillnad mot de andra tjejerna. Till skillnad från övriga elever hörde jag henne nästan aldrig kommentera någons utseende, varken sitt eget eller andras. Vendela berättar:

Vendela: Jag är inte så intresserad av smink och att man ska se perfekt ut och liksom så där. Men i vår klass känns det som att det är mycket sånt. Även att tjejerna försöker att inte prata om det jättemycket kanske, men att man tänker så! Att man kanske har lite sämre självförtroende och då…då gör man, ja men mycket för utseendet för att man tror att man ska må bättre då eller så.

[653] Skeggs (2000); Ambjörnsson (2004).

Eva: Ja, just det att utseendet hamnar i fokus eller så?
Vendela: Ja, ja exakt! Och det är jag väldigt trött på för det är… alltså om man pratar om Eriks [Vendelas pojkvän] klasskompisar till exempel. Hans killkompisar, de är jag ju också jättenära och de pratar ju aldrig om sånt. Alltså det är ju bara liksom konkreta grejer.
Eva: Nej…?
Vendela: De pratar i alla fall inte om utseende! Så det tycker jag är jätteskönt för jag… alltså visst det är jättekul att vara fin i håret och liksom ha en snygg hårfärg. Men det är inte det viktigaste. Det viktigaste det är ändå med frisöryrket att man får vara kreativ, att man liksom får skapa någonting, och man ser en skillnad. Det tycker jag är det viktigaste och det roligaste.
Eva: Ja just det…
Vendela: Men att folk blir finare i sig och att det är det enda som är viktigt. Det är det inte tycker jag.

(Intervju Vendela)

En diskurs som tjejer har att förhålla sig till är att det är ”typiskt tjejer” att tala om utseende, vilket betyder att de könsbestämmer talet om utseende som något som tjejer gör.[654] Talet om utseende för tjejer relateras till en ”tjejgrej”. Vendela tar dock avstånd från talet om utseende då ett vackert utseende inte är som Vendela säger ”det viktigaste”. Istället positionerar hon sig som en tjej, som likt hennes pojkvän och hans killkompisar gillar att tala om ”konkreta grejer”. Då Vendela säger att hennes pojkvän och hans killkompisar också är ”jättenära”, men inte pratar om utseende kan det förstås som att samtala om utseende tjejer sinsemellan är ett sätt att som tjej delta i en homosocial gemenskap. Med killar behövs inte det, det går att komma nära varandra ändå, så som det formuleras i citatet. Vendelas avståndstagande menar jag är ett sätt att ta avstånd från, disidentifiera sig med, tjejer som riskerar att framstå som fixerade vid yta och kanske fåfänga. Det blir helt enkelt ett sätt att försöka agera på kategorin tjej som associeras med ytlighet och dessutom ett yrkesval som arbetar med och producerar föreställningar om yta.

I Vendelas citat vävs också talet om utseende samman med att ha dåligt självförtroende och att ett attraktivt yttre för många tjejer förknippas med välmående. Att länka samman utseende med välmående är något som flera andra elever gör, men delvis på ett annat sätt än Vendela. Ett relativt vanligt sätt att prata om utseende är som Vendela pekar på att ett attraktivt yttre förväntas bidra till välmående och självförtroende. Vendela skiljer istället på yta och välmående genom att säga att man, ”man tror att man ska må bättre” av att ha ett utseende som av många betraktas som åtråvärt. I konstruktionen av femininitet är utseende centralt, men att göra sig omvårdande är ändå mer centralt.[655]Vendela visar sig förstående gentemot de som talar mycket om

[654] Rönnbäck (2015).
[655] Skeggs (2000).

utseende genom att säga att de inte ”försöker” att tala så mycket om utseendet, och kopplar samman det med att de har sämre självförtroende. Sättet att tala om insida och utsida som skilda är vanligt och att föreställningar om det som brukar beskrivas som en ”inre skönhet” formuleras som den viktigaste.[656] Samtidigt framstår frisörelevens utseende och att iscensätta en heterofeminin yta som centralt för att bli framgångsrik på arbetsmarknaden för frisörer.[657] Det framstår följaktligen som en komplex balansakt att å ena sidan arbeta med ett yrke som ägnar sig åt att förändra ”utsida”, på andra såväl som på sig själv. Å andra sidan förhålla sig till föreställningar om insida och utsida som åtskilda, där arbete med utsida förknippas med ytlighet och tenderar att nedvärderas och samtidigt försöka upprätthålla status för sina kunskaper.[658]

Precis som Vendela säger pratar många av tjejerna mycket om utseende i skolan. De flesta tjejerna i klassen pratar, ofta och mycket om utseende, både sitt eget och andras. Otaliga är de klänningar som jag fått se på tjejernas mobiltelefoner då de försökte bestämma vilken som skulle vara mest lämpad för just deras kropp på studentdagen. Klänningar som inte fick vara för korta, eller långa och som skulle få dem att framträda som så snygga som möjligt. Att kommentera varandras nya frisyrer och klädesplagg är ett sätt att skapa närhet och att fungera homosocialt.[659] Ett sådant exempel är då Linda en dag anländer med nyfärgat hår och flera andra tjejer flockas runt för att beundra resultatet:

> Tjejerna samlas i en flock runt Linda. De delar upp håret, lyfter på det, smeker det, och iakttar nogsamt hennes nya hårfärg samtidigt som de utbrister beundrande kommentarer: ”Åh vad fiiiiiint!” My God!” och frågar vilken färg frisören har haft och hur den har gått tillväga. ”Det är babylights och sedan nyansering med 8.1 och 9.1, förklarar Linda. *(Ur fältdagboken)*

Beundran för hårfärgen som tjejerna ger uttryck för är en sådan som vilken tjej som helst skulle kunna göra. Då Linda svarar ”babylights” som betyder små tunna slingor är det en benämning med feminina och oskuldsfulla konnotationer. Siffrorna är beteckningar på ljusa kalla toner och har under deras utbildning blivit en del av det

[656] Sättet att tala om in- och utsida kan jämföras med Berggrens (2001) avhandling där hon visar hur tjejer i arbetarklass talar om inre och yttre skönhet. I avhandlingen visar Berggren hur tjejer, trots att de lägger ner stort engagemang på sitt utseende framhåller att det viktigaste inte är det som syns på ”ytan”. Istället positionerar de sig mot ”yta” genom att lyfta fram andra värden som viktigare så som att vara en bra kompis och att behandla andra människor på ett bra sätt. På liknande sätt betonar Diane Reay (2001) hur medelklasstjejer på ett sofistikerat sätt balanserar mellan femininitet och ”smarthet” för att vara framgångsrik i skolan i artikeln "Spice Girls', 'Nice Girls', 'Girlies', and 'Tomboys': Gender Discourses, Girls' Cultures and Femininities in the Primary Classroom', *Gender and Education,* 13 (2)153-66.

[657] Huppatz (2012).

[658] jfr. Bredlöv (2018); Sharma & Black (2001); Black (2004).

[659] Ambjörnsson (2004); Mimi Nichter (2009), *Fat talk. What Girls and their Parents Say About Dieting.* Harvard University Press: London.; Rönnbäck (2015).

yrkesspråk som de nu behärskar. De används för att ett blont hår inte ska se gult ut. Gult är en färg som eleverna vill undvika på blonda hår. En dag då eleven Frida slingar en kund säger hon flera gånger ”Uh det ser så äckligt ut då det är gult!” En smakfull blondering får enligt samstämmiga berättelser inte vara gul, möjligen som Angelica säger ”guldig”. Ett blont hår med gula toner ”ser billigt ut”, och framställs som en förbjuden färg på håret, på så sätt iscensätts också klass. En gul blondering associeras till en misslyckad blekning av håret, vilket är vanligt att associera till kunder som har dålig ekonomi och som framställs som att de har dålig smak och har blekt sitt hår hemma själva. Då tjejerna pratar om hårfärgen i situationen ovan är det också ett sätt att prata som frisörer, de visar engagemang och intresse för hur hårfärgen är gjord och använder yrkesspecifika begrepp. Utseende handlar följaktligen inte bara om att på olika sätt göra kroppen kvinnlig. Att tala om kropp och utseende är också ett sätt att kvalificera sig som (frisör)tjej.[660] Talet om utseende kan alltså både köns- och yrkesbestämmas.

Ett socialt tryck tjejer emellan

Talet om utseende och förväntan på att engagera sig mycket i sitt eget utseende skapar ett socialt tryck sinsemellan tjejerna. Framförallt tjejer som anstränger sig mycket och som några anser balanserar på gränsen till för hur mycket ansträngning det får synas ligga bakom förefaller kunna bidra till det:

> **Eva:** Känner du att det finns förväntningar från andra i klassen eller från någon att man ska se ut på ett visst sätt eller...?
> **Jenny:** Jaa… Vissa tycker väl att man ska se ut på ett visst sätt… och att man ska klä sig …
> **Eva:** Hur ska det ”vissa ” sättet va då?
> **Jenny:** Det är väl att de flesta här liksom har gärna urringat eller gärna genomskinliga tröjor och ja, man ska liksom gärna ha glammen [glamouren]i sig eller vad man ska säga. Det ska va lite så… styr lite över andra liksom vad man ska ha på sig och så
> **Eva:** Kan du komma på nåt exempel eller liksom då du vet att det har varit så…?
> **Jenny:** Det finns ju andra som liksom… [tystnad] Som när vi hade den där… modevisningen innan [syftar på en lektion då eleverna diskuterade upplägget inför en modevisning]. Då liksom bestämde en i klassen då vad vi skulle ha på oss. Hon frågade inte alla andra, utan sa bara: Det ska vi ha på oss!
> **Eva:** Hur kommer det sig att det är så tror du?
> **Jenny:** Det är väl liksom för att hon är sån. Hon tycker att hon har rätt och att det ska vara som hon tycker. Och hon vill väl att allt ska vara perfekt och hon vill väl att hon själv ska vara perfekt, eftersom att hon själv har gjort …operationer [pekar mot kroppsdelar som har opererats] och för sig själv för skönheten och så. Så det är väl att hon tycker att… Att vi ska också kunna göra, … att vi ska också se ut typ så.
>
> *(intervju Jenny)*

[660] jfr. Rönnbäck (2015); Ambjörnsson (2004).

Det finns alltså tjejer som lägger ner stort engagemang på sitt utseende och utmanar föreställningar om hur mycket som är lagom. Jenny själv är alltid sminkad när jag ser henne. Hon har håret nytvättat och välstylat. Däremot ser jag henne aldrig i några genomskinliga tröjor eller urringningar som hon säger att andra elever tycker att tjejer i frisörutbildning ska ha. Värt att notera är också att Jenny nämner urringat och genomskinliga tröjor, sådant som Josefin tidigare berättade att lärarna inte ville att tjejerna skulle ha. Trots att Jenny följer lärarnas regler känner hon istället av socialt tryck från andra tjejer i klassen. Den glamourösa yta som några av tjejerna iscensätter kan förstås som ett sätt för tjejer att framträda som åtråvärda och begärliga.[661] Det framstår dock som en svår balansgång för att inte väcka anstöt. Vid intervjuerna är det tydligt att då några tjejer synes ägna sig extra mycket åt sitt utseende provocerar det andra tjejer. Det bygger upp en förväntan att de också borde fixa sig så intensivt som några tjejer gör. Det är också så läraren Susanne beskriver det då jag frågar henne, hur hon gör för att eleverna ska se ut som frisörtjejer. Frågan om klädsel är för flera av lärarna känslig. Susanne som är lärare säger att hon aldrig skulle säga till en elev hur de förväntas se ut. Det är för personligt och privat och skulle kännas som ett intrång i elevens privata sfär att kommentera deras klädsel berättar hon. Det betyder dock inte att förväntan på hur elever ska se ut är frånvarande. Hon överlämnar det istället till frisörtjejer som grupp:

> **Susanne [lärare]:** Det finns ju alltid de här som är intresserade av mode och utseende och den eleven som inte är det, den kommer snabbt in i den normen för att det är liksom klassen som sådan som ser ut så. Så från att till att börja med vara väldigt tråkigt klädd, inget smink, inte mån om sitt utseende och nu ett och ett halvt år senare så är det ju liksom hårfärg och det är smink och kläder…
>
> *(Ur fältdagboken)*

Det sociala tryck som tjejerna sinsemellan skapar på att sminka sig och se modeintresserad ut gör att Susanne inte behöver säga något till eleverna om klädsel, många anpassar sig ändå. De som inte gör det, gör det snarast som en form av motstånd vilket behandlas i nästa avsnitt.

Att inte vårdslösa sig- ett hårt arbete

Det sätt som tjejer förväntas att alltid upprepa och iscensätta en femininitet med en stiliserad kropp och estetik kräver också ett arbete.[662] I det ständiga talet om utseende görs kroppen som något med förbättringspotential. Mycket är möjligt att göra om med produkter, kunskap, engagemang och inte minst tid. För att återkomma till det franska ordstävet i föregående kapitel, att *inte vårdslösa sig.* Arbetet kan på sätt och vis förstås på samma sätt som att städa, att visa omsorg om sin kropp och sitt utseende på samma

[661] Skeggs (2000).
[662] jfr. Björk (1996); Ambjörnsson (2004).

sätt som omsorg om sitt hem och att vårda sitt yttre också är ett temporärt arbete. Det måste upprepas dagligen, och en respektabel kropp är en sådan som blir omhändertagen. [663]Att ständigt göra sig kvinnlig med stylat hår, att välja lämplig klädsel och sminka sig är ett hårt arbete, en källa till njutning som jag konstaterat tidigare, men det kan också framställas som jobbigt. En vanlig berättelse bland tjejerna i årskurs tre är att de i början av utbildningen ägnade mycket längre tid och omsorg åt att göra sig i ordning innan skolan började. Under det tredje året på skolan händer det dock något med några av eleverna. De säger att de inte *orkar* bry sig längre. I utdraget nedan har Amira precis visat mig bilder på sin telefon hur hon ska se ut då hon ska gå på studentbalen. Först då hon visar mig fotot tror jag att det är någon kändis som hon har som förebild för hur hon vill se ut på balen. Jag känner helt enkelt inte igen henne. På fotot sitter hon högt uppflugen på en stol med det långa håret i blanka vågor och lockar. Läpparna är målade med ett mörkrött matt läppstift, globlinjen vid ögonlocket markerad med ögonskugga, ögonfransarna långa och ögonbrynen formade i en skarp båge. Nu sitter hon framför mig utan smink, med håret i tofs, ett par träningsliknande tajts, collegetröja och slitna basketkängor på fötterna. Tidigare brukade hon iscensätta en stil liknande Ebbas sexiga heterofeminina stil. Amira skrattar och beskriver hur hon alltid har gillat att ”tänja på gränserna”, att genom sin klädstil provocera såväl lärare som andra klasskamrater. ”För Gud vet ju hur jag kan komma till skolan liksom! Jag hade lätt kunnat gå i en bh till skolan! Jag vet ju inte var min gräns går typ.”[664] Att tänja på gränser blir för Amira ett sätt att känna makt och styrka. Under det sista året har det dock hänt något. Hon säger att hon inte orkar längre:

> **Eva:** Om du tänker annars så där smink och hår och sånt hur lång tid tar det för dig att göra dig i ordning innan du går till skolan eller din apl plats?
> **Amira:** Nä jag går sån här [pekar på osminkat ansikte och håret i tofs]. Jag orkar inte mer jag är så trött på att behöva gå upp så tidigt och behöva sminka mig. Jag var ju sminkad hela tiden innan annars… men nu bara nää…
> **Eva:** När var innan?
> **Amira:** För fem månader sedan kanske… innan, alltså i ettan och tvåan sminkade jag mig varje dag.
> **Eva:** Mycket eller?
> **Amira:** Ja. Det var full face [eng. benämning för fullständig make-up] varje dag. Nu bara [gör ett ljud som signalerar att det inte är viktigt]. (…)
> **Eva:** Och så sa du: ”Nu orkar jag inte mer”?
> **Amira:** Jag vet inte vad som hände faktiskt. Jag bara slutade. Jag kände bara att jag sover hellre.
>
> *(Intervju Amira)*

Det Amira i citatet ovan ger uttryck för är att det kräver ett hårt arbete att alltid ”fixa sig” som tjejerna säger. Att varje morgon välja kläder, make-up och stil är ett arbetsamt

[663] Skeggs (2000).
[664] Citat från intervju med Amira

projekt. Amira identifierar sig inte med, och orkar inte längre upprepa, de förväntade estetiska framträdande som det görs anspråk på i utbildningen. Inte heller orkar hon utmana gränserna för detta. När hon nu sitter framför mig, osminkad och med träningsliknande tajts betraktar jag det som en form av motstånd mot förväntan på att varje morgon göra kroppen kvinnlig genom frisyr, make-up och val av klädsel. Amira har ofta iscensatt motstånd mot de köns- och klassestetiserande normerna, men det har gjorts på olika sätt. Innan tänjde hon på gränserna genom att välja kläder som ansågs sexuellt utmanande. Hon gjorde sig kvinnlig genom att varje morgon sminkade sig omsorgsfullt med ett som hon säger ”full face.” Nu har hon slutat sminka sig, har håret i en enkel tofs och har träningstajts i skolan. Det är dock inte några säckiga joggingbyxor utan tajta träningsliknande byxor. Collegetröjan är ett märkesplagg där varumärkets namn är synligt genom ett emblem. Naglarna är långa, spetsiga och lyser med till synes perfekt målat lila nagellack. Därigenom lyckas hon raffinerat att iscensätta motstånd genom att inte sminka sig, bära träningskläder, men ändå framstå som kvinnlig och också visa att hon har råd med dyra kläder. Jag betraktar det som ett sätt att disidentifiera sig med en av utbildningen utpekad frisörelevfemininitet.[665] Det finns också tjejer som kommer till skolan med mindre vårdat hår, mössa och stora bylsiga joggingkläder oavsett om det är arbete med kunder eller inte.

> Vi står vid kassabokningssystemet och Stina visar mig hur hennes kommande veckor ser ut på kundpassen. Stina är väldigt fullbokad. Nu har hon precis avslutat en kundbehandling och bokat in en ny tid åt kunden. Kunden är känd på skolan för att vara lite besvärlig, men Stina kommer bra överens med henne. ”Hon vill bara gå till mig. Jag brukar möta henne på stan och överallt och vi pratar alltid jättelänge.” berättar Stina. Hon tittar mig länge i ögonen och ler mjukt. Det är många kunder som vill komma tillbaka till Stina. Hon framstår på många sätt som omsorgsfull. Hon gör fint hantverk, ser noggrann ut då hon arbetar och är uppskattad av skolans kunder. Hennes röst låter mjuk och inkännande då hon talar med sina kunder. Ibland kommer hon stylad och fixad till skolan men oftast inte. Idag är hyn blek och osminkad, på naglarna sitter avskavt nagellack och det mörkt färgade håret har en ljus utväxt i botten. Det mörka håret ser hårt ut mot det vinterbleka ansiktet. Hon har en stor bylsig joggingtröja på sig. Tröjan ser ut att vara alldeles för stor till den lilla nätta kroppen. Det ser ut att vara en tröja som hon lånat av sin kille.
>
> *(Ur fältdagboken)*

Precis som Stina i fältanteckningen var det alltså inte helt ovanligt att göra motstånd mot att varje dag pynta kroppen med smink, välvårdade naglar, nyfärgat hår och

[665] Den sportiga feminina looken kan också jämföras med det som Louise Archer, Sumi Hollingworth & Anna Halsall (2007a), 'University's Not for Me—I'm a Nike Person': Urban, Working-Class Young People's Negotiations Ofstyle', Identity and Educational Engagement', *Sociology,* 41(2) 219-37. benämner som ”a Nike-person”. Det handlar om när tjejer kombinerar stora smycken med träningskläder etcetera.

feminina kläder. Även Stina förklarade att hon inte orkar fixa sig varje dag. Stinas estetiska framträdande avviker dock mer mot det förväntade ”fin och feminin” i form av den stora joggingtröjan, det avskavda nagellacket och håret med utväxt än Amira. Det verkar dock inte spela någon roll, hon är ändå uppskattad av kunderna. Hon framträder på många andra sätt som en ideal frisörelev, genom den mjuka rösten det noggranna hantverket och genom att visa omsorg om andra.

Det är lätt att föranledas tro att det skulle finnas ett tydligt samband mellan elevernas klädsel och de som bestämt sig för att inte bli frisörer. Att det skulle vara de som bestämt sig för att inte bli frisörer som också slutade att fixa sig innan de gick till skolan. Det gick dock inte att tydligt identifiera några sådana mönster. Det som gick att identifiera var att de som framställde sig som övertygade i sina yrkesval aldrig kom till skolan i exempelvis joggingbyxor. Vad det innebar att fixa sig varierade mellan tjejerna men de flesta uppgav att det tog mellan en halvtimma och en timma för dem att göra sig i ordning innan skolan på morgonen, något som alltså flera har tröttnat på. För Stina verkar det viktigaste vara att kunden ska bli fin. Hon uträttar arbetet med stor precisson och noggrannhet på andra, men inte till vardags på sig själv. Omsorgen om utseendet riktas följaktligen mot kunden, något som Ida berättar om:

> **Eva:** Jaa… om du tänker på ditt eget utseende. Hur viktigt tycker du att det är och hur tror du att du har påverkats av att du har gått här?
> **Ida:** [skrattar] Att jag har blivit fulare! [vi skrattar tillsammans]. Man bryr sig inte längre.
> **Eva:** Så du bryr dig mindre av att gå här?
> **Ida:** Ja, nästan. Alltså det blir att man lägger all energi på kunder och sen om man ska själv fixa sitt hår så orkar man inte.
>
> *(Intervju Ida)*

Det sätt som Ida ovan talar om sitt eget utseende kan förstås genom att det är ganska krävande att ägna så mycket tid och engagemang i sitt och andras utseende.[666]I Idas berättelse framgår det att hennes eget utseende blivit mindre viktigt då hon istället lägger energi på att göra andra fina. Det kan också tolkas som att hon sätter sig själv i andra rummet, en diskurs som tjejer behäftas med. Omsorg om andra, och i hennes arbete omsorg om kundens utseende, att den ska känna sig och framträda som fin blir då viktigare än hur hon ser ut själv. Det finns en dubbelhet i det. Att å ena sidan försöka upprätthålla vikten av sitt arbete, att göra andra fina och värdesätta en polerad yta, å andra sidan prioritera bort sitt eget utseende till förmån för just detta arbete.

[666] Ambjörnsson (2004).

Sammanfattning

I kapitlet har det framgått hur frisörelevernas kroppar, frisyrer, hår och klädsel görs till viktiga aspekter för att framträda som tjej i frisörutbildning och hur tjejerna förhåller sig till förväntningar på att göra kroppen kvinnlig. I frisörutbildning förväntas tjejer framträda fina och feminina. I kapitlet har jag identifierat i huvudsak tre gränser som reglerar hur tjejerna förväntas framträda för att göras fina och feminina: Den första (i) handlar om att genom klädsel markera att kroppen inte är ett sexuellt tillgängligt objekt genom att exempelvis visa för mycket hud. Den andra (ii) handlar om att utmana föreställningar om att se arbetsam och noggrann ut, vilken formuleras i form av klädsel som joggingbyxor, ovårdade naglar, hår och make-up. Den tredje (iii) är att utmana föreställningar om att se för mycket fixad och fåfäng ut, vilket kanske är den mest komplexa att behärska. Ett (hyper)hetero feminint framträdande kan generera status och känsla av makt, att vara fri att bestämma hur en ska se ut. Men det kan också väcka anstöt då det utmanar föreställningar om femininitetens tid och plats. Dessutom skapar det ett socialt tryck på andra tjejer att framträda på likande sätt.

I frisörutbildning görs följaktligen anspråk på att kroppen ska framstå som heterofeminin, men också respektabel. Precis som i det föregående kapitlet är föreställningar om glamour närvarande, men också hotet om att kroppen ska framträda som ett sexuellt tillgängligt objekt. Då tjejer iscensätter sig som (hyper)heterofeminina är det en position som vävs samman med föreställningar om glamour. Glamour, skriver Skeggs, blir en känslostruktur som gör att femininitet kan framföras med styrka.[667]Några tjejer använder sig av en (hyper)heterofeminin stil som får dem att framträda som glamorösa och säljbara till kunder vilket ger dem en upplevelse av tillfredställelse. Det ger en känsla av status i form av att bli eftertraktad på arbetsmarknaden och att vara inspiration för kunder. Det kan också användas i syfte att skapa ett eget personligt varumärke som kan kopplas samman med möjligheten att göra karriär i frisöryrket. Karriär i detta sammanhang handlar om att arbeta med exempelvis modevisningar, fotograferingar och som representant för olika leverantörer. Frisöryrket kan då framstå som ett feminint kodat drömyrke, [668] och för att iscensätta en sådan stil framstår det som viktigt att vara både lik och olik de andra tjejerna då betoningen på ”självet” som en säljbar produkt framstår som centralt.

Även om några lägger ner mycket tid på att göra sig fina, riskerar ett allt för stort engagemang i detta att betraktas som ytligt. I talet om insida och utsida som motsatta

[667] Skeggs (2000); Williams (1980).
[668] Laurie Ouellette (2017), 'Dream Jobs? The Glamourisation of Beauty Service Work in Media Culture', i Ana Sofia Elias, Rosalind Gill & Christina Scharff (red.), *Aesthetic labour Rethinkin Beauty Politics in Neoliberalism*. Springer: London.

försöker tjejerna emellanåt ta avstånd från utsida som kopplas samman med yta, femininitet och ytlighet, vilket är diskurser som tjejerna har att förhålla sig till. På liknande sätt visar Inger Berggren i sin avhandling om unga arbetarklasstjejer hur de talar om vikten av en inre skönhet.[669] De lyfter fram aspekter som att vara en bra vän, uppföra sig väl och att behandla andra människor på ett bra sätt, något som de vill visa genom sin utstrålning. Den inre skönheten framställs då som mer värdefull än den yttre.[670] Då eleverna i utbildningen talar om utseende förklaras det också på olika sätt, i termer av yrkeskunskaper, men också som en ”tjejgrej”. Om talet om utseende relateras till yrkeskunskaper är det för tjejerna ett sätt att positionera sig som kunniga experter på hår och skönhet och att skilja ut sig från andra tjejer. Dock är denna kunnighet inte enkel att få erkännande för, eftersom intresse och kunskap om skönhet pekas ut just som en ”tjejgrej” och kommit att förknippas med ytlighet.[671] Historiskt har det skapats en dikotomi som framställer begåvning och skönhet som två motstridiga ideal som därmed blir oförenliga att förhålla sig till.[672]Det kan härledas till hur kvinnokroppen har kommit att associeras med just kropp, medan den manliga kroppen förbundits med själ.[673] Denna föreställning gör gällande att en vacker yta skulle vara likställt med ett tomt innehåll, vilket ibland gör det svårt för tjejerna att få yrkesmässig status genom att vara experter på skönhet och inte minst att framträda som allt för polerad. I kapitlet har det också framgått hur motstånd görs, både genom att utmana regler om för mycket kvinnlighet, men också genom att sluta sminka sig och bära joggingkläder. Arbetet med att göra kroppen kvinnlig, är just ett arbete som kräver mycket kompetens, som kan generera lust och välbehag, men också framstå som tröttande. Det är också ett arbete som varje dag måste upprepas och på så sätt kan framstå som tröttande, samtidigt som det också kan framstå som en omsorg om den egna kroppen. Nästa kapitel ska handla om en helt andra sorts arbetsuppgifter som också kan framstå som både tröttande, tillfredställande och som omsorg, nämligen städning.

[669] Berggren (2001).
[670] ibid
[671] jfr. Sharma & Black (2001).
[672] Black (2004); Bredlöv (2018); Sharma &Black (2001)
[673] Simone de Beauvoir (1986), *Det andra könet* AWE/Geber: Stockholm.

Respektabla subjekt och praktiker

Jag vill säga upp-men inte personen som anställdes sist. Tjejen är grym och precis en sådan person som salongen behöver, medan killen är slö och tar inga initiativ.
Frisörföretagare ställer frågor i tidningen Frisör 2015: 3, s. 57

Att en frisör klipper, färgar och formar hår, pratar med kunder och säljer produkter förvånar nog inte så många. Andra uppgifter förefaller vara mer oberättade, men utgör inte desto mindre en betydande del av arbetet och undervisning i frisörutbildning. En sådan oberättad arbetsuppgift är olika former av städning. I de samtal jag har haft med såväl elever, lärare som frisörbranschens examinatorer om vad en bra frisör är och vad denne ska kunna, är det ingen som på den frågan svarar att det är viktigt att vara duktig på att städa, tvätta, hålla rent och ordning. Det skulle kunna förklaras av att städning ansetts så bagatellartat att ingen nämner det, vilket inte betyder att det inte varit och är viktigt.[674] Tvärtom kom jag vid de deltagande observationerna snabbt att bli varse om att en relativt stor del av skolvardagen ägnades åt just diverse städuppgifter, eller diskussioner om städuppgifter, och att städning också var något som på olika sätt framstod som viktigt. I det här kapitlet undersöks betydelser av städning i frisörutbildning i termer av att *skapa respektabla subjekt och praktiker* samt hur tjejer i frisörutbildning förhåller sig till detta. Städning i frisörutbildning handlar om att vissa saker kan få oönskade konsekvenser om det inte utförs. Om det lämnas färgrester i de skålar som eleverna blandar färg i, kan det exempelvis resultera i att kunden får en annan färg på håret än vad det var tänkt. Om det ligger hår på golvet utan att någon sopar upp det kan golvet bli halt, vilket kan bidra till att någon halkar och gör sig illa. Men att städa handlar också om något mer. Om moral, ansvar, ordning och redlighet.

[674]Fanny Ambjörnsson (2018), *Tid att städa : om vardagsstädningens praktik och Politik* Ordfront: Stockholm. Ambjörnsson beskriver att det har varit tyst om städning som praktik i relation till andra uppgifter som barnuppfostran och heminredning och matlagning. Se även Lena Marander Eklund (2014) *Att Vara Hemma Och Fru: En Studie Av Kvinnligt Liv I 1950-Talets Finland*. Svenska litteratursällskapet i Finland, som förklarar det med att städning har ansetts så bagatellartat att kvinnor inte ens nämner det.

Städning har som Boel Berner [675] konstaterar också en kulturell dimension, där hur och varför vi städar är beroende av normer och ideal. Att hålla rent, som att diska, städa, tvätta och damma i hemmet har historiskt utgjort en både central och ändå en undanskymd roll i könsskapande.[676] Städning i hemmet kom under slutet av 1800-talet att representera såväl familjelycka som god smak. Ett välstädat och ordnat hem blev därmed ett sätt för kvinnor i en uppåtstigande medelklass att göra sig respektabla.[677] Ett personligt exempel är min mormor som envist upprepade att ”det inte spelar någon roll hur fattig en är, för *rent* kan alla ha”. Ett rent hem kostar inte i första hand pengar utan ett idogt arbete. [678] Att inte ta sig an det arbetet skulle innebära en risk att framstå som lat och därmed inte respektabel. Ett välstädat hem eller en välstädad frisersalong kan alltså vara ett sätt att erhålla status, samtidigt som själva sysslan städning har ohjälpligt låg status. En orsak till att så är fallet beskriver Fanny Ambjörnsson som dess temporalitet.[679] Med temporalitet avses i detta sammanhang att det städning åstadkommer är något flyktigt. Ordningen och renheten måste hela tiden göras om för att upprätthållas. Ambjörnsson argumenterar för att visst arbete, sådant som skapar produkter som håller och kan bevaras länge, historiskt har varit de som värderats högre än de som måste upprepas för att upprätthållas. Istället för att producera något nytt uppfattas därför städning som improduktivt, en syssla som framstår som monoton och rutinartad, eftersom den inte åstadkommer något varaktigt resultat. Det bidrar i sin tur som Ambjörnsson formulerar det till att ”Personen som utför sysslan blir således också att betrakta som mindre framåtriktad, självständig och fri.”[680]

Det finns forskning som handlar om kvinnors städning i hemmet och det finns forskning som handlar om att städa professionellt.[681]Den städning som elever i frisörutbildning utför liknar i hög grad den städning som sker i hemmen. Det handlar exempelvis om att tvätta handdukar, sortera sopor, lämna dessa till återvinning, att damma och diska samt att sopa golv. Till skillnad mot andra arbetsuppgifter som försäljning av hårvårdsprodukter och att utföra hårvårdsbehandlingar ger det inte någon extra lön för en anställd frisör(elev), och genererar inte heller direkta intäkter till

[675] Boel Berner (1996) *Sakernas tillstånd: kön, klass, teknisk expertis*, Carlsson: Stockholm.; Mary Douglas beskriver hur smuts uppfattas som smutsigt då det hamnar på fel plats. Ett par leriga stövlar på en ladugårdsplan uppfattas inte som smutsiga, vilket de gör om de placeras på köksbordet. Smuts handlar alltså inte om smutsen i sig utan om att saker befinner sig på fel plats. Det som benämns som smuts förutsätter därmed en viss kulturellt skapad ordning. Se Mary Douglas (1997), *Renhet och fara: en analys av begreppen orenande och tabu*, Nya Doxa: Nora.
[676] Ambjörnsson (2018); Berner, (1996).
[677] Ambjörnsson 2018; Berner (1996); Skeggs (2000).
[678] Även om det idag har blivit allt vanligare att betala för städning i hemmet, vilket är en annan fråga som jag inte ämnar diskutera här.
[679] Ambjörnsson (2018).
[680] Ambjörnsson (2018) s. 213
[681] Se t.ex. Marie Aurell (2001), *Arbete och identitet : om hur städare blir städare,* doktorsavhandling Linköping universitet: Linköping.

salongen.[682] Samtidigt utförs städningen på en annan plats än i hemmet. Istället för av en själv, eventuell familj och vänner, värderas städningen av handledare, kunder, lärare och andra elever. Städning i frisörutbildning kan följaktligen beskrivas som en hybrid mellan städning som bedrivs yrkesmässigt (t.ex. lokalvårdare) och städning som sker i hemmet. På en frisersalong finns det sällan någon tydlig ansvarsfördelning av städuppgifterna utan frisörer hjälps vanligen åt att städa. Det innebär dock att den frisör som har en upparbetad kundkrets och därmed är upptagen mycket och ofta städar mindre än de frisörer som inte är så upptagna.[683]

En respektabel praktik och städning som möjliggör karriär

Som utgångspunkt för en närmare analys av hur städning som arbetsuppgift och den person som städar i frisörutbildning framställs, ska vi börja med att rikta blicken mot ett studiebesök som gjordes hos en leverantör med en skolklass frisörelever. Platsen vi besöker är inrymd i nya moderna lokaler på attraktiv adress i en storstad. Som frisör och yrkeslärare har jag besökt den här typen av plats många gånger. De kallas ofta för akademier i kombination med leverantörens namn. Betoningen på akademi kan ses som ett försök att skriva in frisöryrkets vidareutbildning i högre utbildning och därigenom tillskriva den status och markera respektabilitet. Det är dock inte bara i benämningen akademi som strävan efter status och respektabilitet görs. Det görs också genom inredning, hur frisörerna som arbetar där framstår och den flärd som på olika sätt erbjuds de besökande frisörerna. Som besökare är det vanligt att bli bjuden på vin eller champagne, god mat, lyxig fika, och så kallade ”goodie bags” med produkter och reklam för produkterna. Denna dag bjuds det dock inte på alkohol, eftersom resan utförs i skolans regi. Det är emellertid generöst uppdukat med fika och det finns en stor exklusiv kaffemaskin som liknar en sådan som finns på trendiga caféer:

> Frisören som är vår värdinna för dagen inleder med att visa runt oss i de stora lokalerna med inredningsdetaljer i mässing och marmorliknande material. I en loungeliknande del av lokalen står det en blombukett med stora liljor. Estetiken i lokalen andas lyx. Då

[682] Frisörer och så kallade trainees (lärlingar) har provision på de hårvårdsbehandlingar och produkter de säljer. Nordberg (2005b) fastställer dock i sin avhandling att en välstädad salong av frisörer betraktas som service för kunderna, vilket i förlängningen anses generera ekonomisk vinst.

[683] Nordberg (2005b) konstaterar att på de salonger där hon följde frisörers arbete var det vanligt att manliga frisörer var mer upptagna och inte hade lika mycket pauser och därför inte heller städade lika mycket som kvinnorna. Undantaget var en manlig elev som inte hade så många kunder ännu. Att de manliga frisörerna var mer upptagna berodde på föreställningar att manliga (dam)frisörer är skickligare än kvinnliga, vilket jag får anledning att återkomma till i senare kapitel. Männen i Nordbergs avhandling hade dock dåligt samvete för att de inte hann städa lika mycket som kvinnorna, och var noga med att städa så fort de fick en stund över.

vi har tittat runt i lokalerna visar frisören trendiga frisyrer och färger på modeller. Frisören står framför oss på ett litet podium och vi sitter uppradade på stolar som en publik. Frisören berättar entusiastiskt om sitt arbete och ger tips och trix för hur hon gör för att modellerna ska bli snygga i håret. Jag är placerad i mitten och de elever som sitter framför mig lyssnar och antecknar vad frisören säger. Mellan tipsen och trixen berättar hon om sitt arbete som frisör och numera anställd hos leverantören. Som anställd hos leverantören reser hon runt i landet och utbildar frisörer då hon inte befinner sig på "akademin". Hon berättar om hur hon har arbetat och stått på stora scener med att göra hårshower i Sverige och i städer som Barcelona, Berlin och London. "Hur coolt är inte det?" säger hon och ler mot oss. Då tiden för besöket börjar närma sig sitt slut och vi sitter på våra stolar med blickarna riktade mot henne har vi en stund över. Frisören uppmanar oss att komma med frågor. Efter en stunds tystnad tar Susanne, läraren, ordet:

Susanne [lärare]: Du kan väl berätta lite om dig själv! Din karriär och hur du hamnade här och så…?

Frisören: Ja… vad ska jag säga? Alltså jag var hela tiden så här säker på att jag skulle lyckas och bli en riktigt bra frisör. Det var sjukt svårt att få praktikplats, men jag gick ändå in på en riktigt bra salong som min lärare hade sagt till mig att de aldrig tog emot praktikanter. Men jag gick dit och lyckades övertyga dem om att jag var rätt för dem. Så jag fick börja där. I början tänkte jag verkligen att nu ska jag visa dem och jag gick in för att städa som tusan. Jag skurade listerna med tandborsten liksom. Sedan var de världens bästa handledare, och frisöryrket är ju fantastiskt, att man kan lära sig ett sånt hantverk, att man får vara kreativ och så.

(Ur fältdagboken)

Det finns flera intressanta aspekter i citatet som framställer frisörens framgångssaga som att hon framstår som dedikerad i sitt yrkesval, var övertygad om att hon skulle lyckas och att hon fick praktikplats på en salong där få elever hade lyckats tidigare. Dessa aspekter kommer att undersökas vidare i nästa kapitel. Här kommer jag dock att uppehålla mig vid frisörens berättelse för hur det gick till att lyckas som frisör, nämligen städning. Likartade beskrivningar som frisören i scenen gör där det som närmast kan beskriva som en överdriven städning framställts som början på deras karriärer, upprepade sig flera gånger under fältarbetet då framgångsrika kvinnliga frisörer berättar om sitt yrkesliv för eleverna.[684] Att skura listerna med en tandborste utgör på många sätt en kontrast till det flärdfulla liv som skapas i lokalernas estetik, frisörens berättelser om resorna till de stora städerna och att stå på scenen vid hårshower med många besökare (även om det inte ska missförstås som att det inte också är ett hårt arbete). Genom berättelsen framställs städning som en syssla som även frisörer som intar en

[684] Vid ett tillfälle under fältarbetet var det en manlig inbjuden frisör som föreläste för eleverna, de övriga var kvinnor. Han berättade inte något liknande, vilket i sig är intressant, även om det mycket väl kan vara en tillfällighet.

högt uppsatt position i frisörbranschen har börjat med, och som också *har möjliggjort* deras karriär som ofta framstår som flärdfull i form av att träffa och ibland lära känna kända personer, resa mycket och att stå på en scen.[685] Det kan liknas vid en form av klassresa då berättelsen börjar med en position som hårt slitande underordnad elev och slutar med en framgångsrik frisör. Sociologen Kate Huppatz beskriver att frisöryrket för arbetarklasskvinnor kan bidra till en känsla av social mobilitet.[686] Denna känsla skapas genom att några framgångsrika frisörer kan generera höga inkomster, men framförallt, att de som får arbete på salonger med hög status interagerar med kunder från andra samhällsklasser.[687]

Denna sorts frisör är det också flera elever som berättar att de önskar bli, det vill säga en position som de attraheras av att så småningom kunna inta. Berättelsen om överdriven städning och arbetsvillighet producerar på så sätt en subjektivitet där allt är möjligt för den som är villig att arbeta tillräckligt hårt, att kämpa, städa och att underordna sig. Den bygger också på att som elev ta ansvar och hitta arbetsuppgifter som kan förefalla överdrivna. Städning i frisörutbildning handlar alltså inte alltid om att hålla rent, utan framförallt visa sig arbetsam och dedikerad sitt yrkesval. I nästa avsnitt riktas blicken mot hur städning som praktik förhandlas och görs i skolan av frisörelever.

Städning ett sätt att iscensätta sig som ett arbetsamt subjekt

Som konstaterades i inledningen till kapitlet är det ingen som spontant nämner att det är viktigt att kunna städa på frågan om vad och hur en bra frisör ska vara och kunna. Däremot pratas det ofta om att ta initiativ och att ”se vad som behöver göras”. En betydande del av skolvardagen handlar om diverse städuppgifter och att ta sig an dem och uträtta dem noggrant framstår som ett sätt att iscensätta sig som en duktig elev, som ett arbetsamt subjekt. Då eleverna jag följer i årskurs tre har kunder är det oftast några elever från årskurs ett med i salongen. Syftet är att elever i årskurs ett ska träna sig inför sin första apl-period.[688] Det betyder att de ska träna på att vara aktiva och att ta initiativ till att utföra den typen av sysslor som betraktas som enklare och är den sortens sysslor som elever i årskurs ett kan få utföra på apl. Det kan handla om att svara i telefonen, tvätta håret på de äldre elevernas kunder och att räcka dem diverse saker. Framförallt handlar det dock om att städa, något som illustreras i nedanstående fältanteckning:

[685] Det kanske mest kända exemplet i Sverige är att de flesta frisörer (och en stor del av allmänheten) vet vem som friserar drottning Silvia. Ett annat är frisören Marwan ”Marre” Hitti som under en tid gick att följa på Sveriges television i realitytserien *Kändisklipparna.*
[686] Huppatz (2012).
[687] ibid.
[688] Apl står för arbetsplatsförlagt lärande, d.v.s. eleverna är utbildas på salong.

Vi befinner oss i det som kallas för ”labbet”.[689] I labbet finns en tvättmaskin, torktumlare och två stora tvättkorgar som svämmar över av otvättade handdukar. Ibland hinner inte torktumlaren med tvättmaskinen. Därför finns det också två ställ där handdukar kan hängas på tork. På en vägg sitter det en lapp där en elev med spretiga bokstäver har skrivit med svart tusch ”Häng handdukarna på mitten annars stryper jag din katt”. Till vänster i labbet finns en lång diskbänk med två diskhoar och diskställ, samt ett dragskåp där eleverna i årskurs tre ska blanda färg. Ovanför och under diskbänkarna är det skåp fyllda med hårfärger och väteperoxid. De flesta tjejerna blandar dock färg vid diskbänken. De säger att det är enklare, eller att de glömmer bort att ställa sig vid dragskåpet. Då de blandar färg blir det ofta spill runt omkring. De plockar inte alltid tillbaka färgerna i skåpen då de har använt dem. Kort sagt det blir stökigt. När Susanne, läraren, kommer ut och visar eleven Sara hur hon ska blanda färg sätter Susanne tillbaka färgflaskan i skåpet och säger: ”Så nu är jag duktig och sätter in flaskan i skåpet efter mig.”

I labbet befinner sig också två elever från årskurs ett, Karin och Filippa. De städar oavbrutet. Framförallt Filippa. Jag frågar dem vad de gör på kundpassen:

Karin: Vi gör inte så mycket, vi mest städar.
Filippa: Ja men jag tycker det är bra. Då får man se lite hur det är och så.

En gång då jag kommer ut till ”labbet” är allt avtorkat. Inga färger står framme, diskbänken glänser och det står ingen disk i diskställen. ”Oj vad fint!” säger jag ”Är det ni som gjort det? ”Ja” säger Filippa, samtidigt som hon omsorgsfullt petar hår i diskborsten med hjälp av en kam. Det är som att allt måste vara helt perfekt och rent. Under de fyra timmar som vi är där ser jag henne med något på gång. Hon torkar och putsar även om det inte ser ut som att det är smutsigt. Nu har hon dock hamnat i något som ser ut som en evighetsmaskin: Amira kommer ut och sätter sina färg-skålar i slasken. Hon går iväg. Filippa börjar diska. Efter en stund kommer Amira tillbaka. Hon slänger sin handduk som en basketboll tvärsigenom labbet, den prickar tvättkorgen, sen går hon. Filippa torkar av all disk och på diskbänken och hinner precis klart. Sedan är det dags igen: Ida sätter en färg-skål i slasken och går därifrån. Filippa diskar och torkar. Hinner precis klart. Linda kommer in och sätter sin färg-skål i diskhon. Filippa diskar och torkar. Jag kan inte låta bli utan börjar skratta och säger ”Stackars dig! Det blir aldrig klart.” ”Men jag tycker det är skönt att ha något att göra” säger Filippa.

(Ur fältdagboken)

I scenen är städningens temporalitet tydlig. Disken tycks inte ta slut; så fort Filippa diskat klart kommer en ny uppgift. Då Karin som svar på min fråga om vad de gör säger att de inte gör så mycket utan ”vi mest städar” görs städning som en mindre

[689] Benämningen ”labbet” (d.v.s. laboratoriet) kan betraktas som ett försök att skriva in frisörens kunskaper att blanda färg som ett vetenskapligt kunskapsområde och därigenom eftersträva status och erkännande och framträda som respektabelt.

betydelsefull arbetsuppgift än andra. Att städa framstår då som en uppgift mindre värd, eftersom de inte *gör* så mycket, vilket stämmer överens med Ambjörnssons förklaring, att städning ofta betraktas så bagatellartat att det inte nämns.[690]Osynliggörandet syns också i att ingen av de äldre eleverna ser ut att uppmärksamma Filippas idoga diskande och torkande av färg-skålar som de har använt. Det är som att hon som person inte syns. Att jag själv säger ”stackars dig” till Filippa som aldrig blir färdig säger också något om hur städning som syssla framställs som en tråkig uppgift och därmed också den som utför den.

Samtidigt visar Filippa något annat. Hon säger att det är skönt att ha något att göra och uppskattar att vara sysselsatt. Hon till och med petar ur hår i diskborsten då hon inte har något att diska. På detta sätt iscensätter hon sig som en arbetsam elev och visar sig ansvarstagande, noggrann och ansvarsfull, något som hon också uppskattar att göra och vara. Som Skeggs konstaterar har kvinnor historiskt positionsbestämts inom respektabilitet och ansvar. [691] Det har gjorts ett antal försök att få kvinnor att tycka om hushållsarbete och det som har tillskrivits som kvinnors ansvarsområden.[692] Det har kommit att bli en social reglering som gör att tjejer *vill* vara ansvarstagande duktiga tjejer.[693] Filippas diskande i scenen är på det sättet ett svar på ett tilltal att hon som frisörelev förväntas vara arbetsam, ordningsam och också uppskatta att tycka om att städa. Därigenom upplevs också diskandet och fejandet som lustfyllt och tillfredsställande. Upplevelsen av att vara en duktig elev och en potentiellt framgångsrik frisör, likt frisören vid studiebesöket, samt att identifiera sig med en sådan sker alltså (delvis) genom att göra den typen av arbetsuppgifter. I förlängningen handlar det också om att uppskatta och tycka om sådana uppgifter. I scenen ovan tränas följaktligen eleverna för att kunna framträda i enlighet med en normativ frisörelevfemininitet inför att de ska ut på apl. De tränas också på att underordna sig mer erfarna elever, genom att de förväntas diska och passa upp på de äldre eleverna. Undervisningen kan i detta fall således sägas bygga på en idé som går att relatera till frisöryrkets mästar-lärling tradition.

Städa handlar alltså långt mer än om att torka rent. Det handlar som eleven Melinda säger att göra sig behövd. När jag intervjuar Melinda är det några dagar till examen. Hon har trivts väldigt bra på sin apl-salong som hon beskriver som ”mysig” och frisörerna är trevliga, snälla och måna om sina kunder och om Melinda. Salongen ligger i anslutning till ägarens hus, så det känns lite som att komma hem till någon konstaterar vi under samtalet. Melinda är omtyckt på salongen och får mycket beröm och uppskattning av frisörerna på salongen, bland annat för att hon städar så mycket.

[690] Ambjörnsson (2018); Marander-Eklund (2014).
[691] Skeggs (2000).
[692] ibid.
[693] ibid.

> **Eva:** Då du är på salongen då, hur mycket är det du själv som bestämmer vad du ska göra och hur mycket är det de [frisörerna] som bestämmer vad du ska göra?
> **Melinda:** Alltså jag har ju typ fått bestämma helt själv (…) Dom har ju aldrig sagt åt mig att göra nånting. Alltså så med städning. Utan det är ju eget ansvar [skrattar] Nej, de skulle aldrig säga åt mig; "Ja men diska här!" Det skulle de inte. Men sen diskar jag ju ändå. Det vill man ju för att visa att man hjälper till, och sen att de känner att man behövs. *(Intervju Melinda)*

När Melinda säger att "de känner att man behövs" låter det som en upprepning av läraren Susannes ord, att eleverna ska sträva efter att vara behövda på arbetsplatsen, "så att de saknar er när ni inte är där".[694] Det handlar om att eleverna ska försöka frammana ett behov hos handledaren för att ta emot elever och också om att eleven därigenom kan skapa sig en potentiell arbetsplats. Det stämmer väl överens med hur Skeggs beskriver att praktikplatserna ger möjlighet för eleverna att visa upp att de kan vara till nytta som arbetstagare och därigenom att marknadsföra sig som potentiellt framtida arbetstagare.[695] Som jag visade i den historiska framställningen av frisöryrket och dess utbildning, har det periodvis varit svårt för elever att få en praktikplats och också att få anställning som frisör. Genom att som Melinda berättar, visa upp sig som arbetsam och hjälpsam och åta sig diverse städuppgifter ska det bidra till att handledaren och arbetsgivaren känner att de behöver henne. Melinda pratar också om att ta ansvar för städning på salongen. När jag frågar elever vad de har lärt sig i utbildningen så är det också flera som lyfter att de har lärt sig att ta ansvar. Ansvarstagande är också ett av de mest utmärkande tecknen för respektabilitet.[696]

Städning på salongen blir alltså ett sätt att göra sig behövd och att ta ansvar för att vara sysselsatt på arbetsplatsen. På så sätt bidrar elevernas utbildning på praktikplatserna och städuppgifter i skolan till att skapa tjejerna som ansvarsfulla och arbetsamma subjekt, som respektabla kvinnor. Samtidigt har, som jag konstaterade tidigt i kapitlet, städning låg status och kan uppfattas som tråkigt och monotont på grund av dess temporalitet. Dess låga status bidrar också till synen på den som utför dem. Det gör att det å ena sidan framstår som att med glädje ta sig an och noggrant utföra städuppgifter är ett sätt att iscensätta sig som en ideal elev i frisörutbildning. Å andra sidan bidrar städuppgifters låga status till att det inte är helt enkelt och okomplicerat att inta denna position. Hur tjejerna på olika sätt hanterar anspråket på att iscensätta en arbetsam och respektabelt subjekt genom att utföra olika former av städuppgifter utvecklas i nästa avsnitt.

---

[694] Ur fältdagboken.
[695] Skeggs (2000).
[696] ibid.

Parodi och drift med en underordnad position

Ett sätt att hantera anspråket på att iscensätta sig som arbetsam genom städning var att driva med förväntan på frisörelevens eviga städande och fejande. Det hände ganska ofta att tjejerna i skämtsamma ordalag skojade om hur mycket de förväntades städa, tvätta och vika handdukar, något som nedanstående fältanteckning får utgöra en illustration över:

> ”Nu ska jag sopa” säger Josefin då hon har klippt klart en docka. ”Det har jag ju lärt mig nu på praktiken” fortsätter hon. Rösten är arg och ironisk. Hon hämtar en stor sopkvast och drar med bestämda tag över golvet. ”Jaha hur har det varit på praktiken?” frågar jag, ”Vad har du fått göra?” ”Jag har slavat.” säger Josefin. ”Städat och vikt handdukar och sopat.” Tora som sitter på en stol och iakttar Josefin håller med. ”Ja fy fan vad jag har städat!” säger hon. ”Jag är så jävla trött på de där handdukarna.”
>
> *(Ur Fältdagboken)*

Josefin och Tora är väl medvetna om att de förväntas iscensätta sig som respektabla subjekt genom att framträda som arbetsamma, städa noga och också uppskatta att städa. När Josefin ser arg ut och sopar med överdrivet hårda tag tolkar jag det som ett sätt att driva med anspråket på att frisörelever förväntas uppskatta att städa. Genom att driva med en stereotyp bild av frisöreleven som någon som konstant städar, gnor, fejar och sopar för att visa sig behövd och arbetsam imiterar de föreställningen om frisöreleven som någon som konstant städar, samtidigt som de leker med och förskjuter dess innebörd. Att tala om sitt arbete som att ha slavat på praktiken och att beskriva sig som en slav, det vill säga en underordnad position där eleven förväntas passa upp på sin mästare, är något som jag får höra många gånger då eleverna berättar om hur de hade det i början på sina praktikplatser.

Att just slaven används som metafor stämmer bra överens med det som Ambjörnsson beskriver som att den som städar mycket framstår som mindre självständig och fri.[697] Det kan förstås som att vara fångad av förväntan på att iscensätta sig som arbetsam, att sopa, städa och tvätta, trots att uppgiften uppfattas som tråkig. I scenen städar Josefin som hon förväntas, men överdriften, skämtet och det hon kallar för ”slavandet” är ett svar på ett tilltal där hon förväntas agera arbetsamt och att göra sig respektabel. Slaven är en position som tjejerna själva intar om än med drift och lekfullhet och fungerar som form av motstånd mot utbildningens anspråk på dem. Jag stöter dock aldrig på att lärare eller handledare benämner elever för slavar. Josefin och Tora inrättar sig, de gör det som förväntas av dem, men driften kan betraktas som ett sätt att ta udden av deras underordnade position. Genom att skoja om den och själva tillskriva sig positionen som att ha slavat och vara trött på att vika handdukar, och sopat hår

[697] Ambjörnsson (2018).

omkullkastar de förväntan på att uppskatta att städa som Filippa gjorde i scenen innan. Det är också ett sätt att försöka äga sin position och ta makten över den. [698]

Ofta berättar elever om hur deras första tid på apl-salonger har varit förödande långtråkigt då det inte fanns några tydliga arbetsuppgifter som de skulle utföra, mer än att ”hålla ordning” och vara behjälpliga. Eleven Frida, som jag också följer med en dag på salongen, berättar hur det var i början då hon skulle ut på salong och lära sig yrket:

> **Frida:** Men i ettan kommer jag ihåg att det var en helvetesvecka när vi var ute på salongen en vecka.
> **Eva:** Jaha, hur var det då?
> **Frida:** Ja men då var det bara att man gick runt och typ ja kände sig i vägen och typ städade och hade skittråkigt och ville hem och var helt död i kroppen. Typ så.
> **Eva:** För annars kan ju jag tänka att det kanske är skönt att inte ha nån kund?
> **Frida:** Nej då känner man sig bara… alltså att man måste göra nåt.
> **Eva:** Att då måste man själv komma på nåt?
> **Frida:** Ja, då är det typ städa och så här.
> **Eva:** Varför är det så då, att man måste det?
> **Frida:** Jag vet inte det är typ bara en oskriven regel.
> **Eva:** Mm…vad är den oskrivna regeln, vad består den av?
> **Frida:** Nej, men att man inte ska bara sitta och inte göra någonting typ.
>
> *(Intervju Frida)*

Citatet ovan illustrerar hur elever i frisörutbildning förväntas framträda som arbetsamma. Att vara arbetsam och inte sitta ner sysslolös, är som Frida beskriver det ovan, en oskriven regel. Den kan relateras till såväl yrkets historik och hur yrkeselever historiskt har framställts som lata vilka behövde arbeta hårt och en förväntan att de ska lära sig att uppskatta att arbeta hårt.[699] En uttalad regel på både Norra och Södra skolan var att elever inte fick sitta ner sysslolösa i salongen. Om någon gjorde det gick lärarna fram och sa till dem att resa sig upp. På den ena skolan berättade tjejerna om att lärarna, inför att de skulle börja arbeta med kunder, hade ett mantra som upprepades: Stå ge och le.[700]

När städandet beskrivs som ett slavgöra, eller som Frida säger en helvetesvecka, kan det jämföras med hur Eva Silvén beskriver att målare ofta skämtsamt kallar arbetsuppgifter som de framställer som tråkiga, okvalificerade och tidsödande som lärlingsjobb eller skitjobb.[701] Detta trots att det är länge sedan det fanns en sådan tydlig uppdelning av arbetsuppgifter bland målarna på arbetsplatsen. På samma sätt verkar

[698] jfr. Butler (1997).
[699] Hedman (2001).
[700] I andra frisörsammanhang har jag därefter sett att ett liknande mantra förekommer: *Stå, gå och ge*.
[701] Silvén (2004).

det som att på frisörsalongerna är det oftast så att alla hjälper till med alla uppgifter.[702] Den dag jag följer med Anna på salongen har både Anna och hennes handledare Ronja en lucka i sitt schema utan kund. Ronja tar då resolut tag i en stol som frisörerna sitter på då de klipper och skruvar loss hjulen för att rensa dem från hår, medan Anna är sysslolös. Ronja skulle lika gärna ha kunnat säga till Anna att det var hennes uppgift. Att eleverna städar mycket på sin praktikplats handlar därför ofta om att det inte finns andra uppgifter för dem att göra och att arbeta, oavsett med vad, är en dominerande diskurs i frisörutbildning.

Förr i tiden var det vanligt att mästaren eller de erfarna trakasserade, eller drev med lärlingar.[703] Ingen av de elever jag följt talar om sina handledare på det sättet. Däremot förekommer det berättelser av att de upplever det som att de kör med dem i bemärkelsen att städa, eller som Josefin säger ”att slava”. Det kan tolkas som att föreställningen om utbildning som en form av lärlingskap fortfarande lever kvar. Då Claude Gringon under 1960-talet gjorde studier av yrkesutbildning i fransk yrkesskola gjorde han en stor poäng av att denna framförallt hade en fostrande inverkan. Som ett arv från lärlingsutbildningens idéer prövades, genom denna fostran, elevernas moraliska halt.[704] På liknande sätt fann Boel Berner i en studie av verkstadstekniska utbildningar och sociala villkor för lärande och vad som händer då verkstad blandas med skola att en stor del av utbildningen syftade initialt till att utföra uppgifter som betraktades som tråkiga och att utföra dem noga för att visa sig lämplig för yrket. [705] Lärlingar har historiskt ofta utsatts för hårt socialt tryck där den första tiden i yrket har handlat om att visa respekt för arbetet och också att inrätta sig i en social hierarki. [706] I enlighet med detta kan städande betraktas som en sådan uppgift, där elever i frisörutbildning förväntas visa upp sig som lämpliga för yrket och också framstår som en karaktärsdanande arbetsuppgift.

Tvättstugan och labbet. Fristäder som möjliggör motstånd

I det föregående avsnittet talade Frida om sin första tid på apl som en ”helvetesvecka” eftersom hon förväntades vara sysselsatt hela tiden och var trött i kroppen. En dag följer jag med Frida på hennes apl-salong:

> Frida har inte någon kund på förmiddagen så vi försöker att hålla oss sysselsatta genom att plocka undan efter frisörerna, hämta kaffe åt kunderna och damma i varuhyllorna. Det är dock inte alltid så enkelt att hitta uppgifter. Då vi kommer in i tvättstugan

[702] jfr. Nordberg (2005b).
[703] se t.ex. Silvén (2004).
[704] Boel Berner, Jean-Claude Chamboredon & Ewa Rappe, (1979). *Uthildning Och Arbetsdelning : Ett Kommenterat Urval Franska Utbildningssociologiska Texter Av Chamboredon/Prévot, Grignon, Gorz, Bisseret, Illich/Verne* Wahlström & Widstrand: Stockholm.
[705] Boel Berner (1989). *Kunskapens Vägar : Teknik Och Lärande I Skola Och Arbetsliv* Arkiv:Lund
[706] Silvén (2004).

> utropar Frida glatt ”Yes torktumlaren är klar! Då har jag något att göra!” ”Här inne bor jag.” fortsätter hon, och berättar att hon tycker att det är skönt att vara inne i tvättstugan. Tvättstugan som vi befinner oss i är en trång och mörk skrubb. Torktumlaren gör att luften är varm, vilket är skönt för vi har tidigare varit frusna ute i salongen. I tvättstugan kan Frida också passa på att titta i sin mobiltelefon utan att det drar blickarna till sig. Det doftar rent och tvättmedel. Skillnaden till salongsmiljön som är modern, ljus och påkostad är stor.
>
> *(Ur fältdagboken)*

På salongen framstår tvättstugan som behaglig att vara i för Frida. En tvätt som är klar att vikas blir på så sätt för Frida ett tillfälle att komma undan anspråket på att hela tiden se ut som en frisör, i termer av att se glad, alert och sysselsatt ut, eftersom det finns en tydlig arbetsuppgift som är legitim att utföra. Dessutom kan hon göra den ifred, utan att vara iakttagen av kunder eller andra frisörer. Hon kan titta på sin mobil och passa på att sitta ner en stund. Beskrivningen av tvättstugan som en oas där hon kan vara ifred påminner om hur Harriet Shortt och Sam Warren[707] beskriver att elever på salonger ofta framhåller tvättstugan som deras bästa plats på salongen. Författarna argumenterar för att detta lilla rum, som vid en första anblick kan te sig som ett tråkigt och oinspirerande ställe, kan ha nyckelbetydelser för salongens elever. Tvättstugan beskrevs av elever som ett heligt ställe där de kunde slappna av, reflektera, gråta och skvallra med någon kompis. De utbildade frisörerna på salongen i Shortt och Warrens artikel kunde dock bli irriterade då de betraktade det som att elever gömde sig och fördrev tiden i tvättstugan.[708] Något sådant märkte jag aldrig av den begränsade tid som jag följde elever på apl-plats. Däremot var det vanligt att lärare i skolan blev irriterade på elever som tog lång tid på sig då de skulle hämta en docka, vika tvätt, eller gick ut i ”labbet” utan att utföra några arbetsuppgifter. I skolan fyllde ”labbet” eller rummen där eleverna hämtade övningsdockor på så sätt en liknande funktion. Längst in i labbet fanns en liten pall där elever kunde sitta utan att synas för lärare och kunder i salongen. ”Labbet” fungerade som en plats där elever inte kände sig övervakade på samma sätt som de ibland beskrev att de gjorde i skolans salong. Detta sätt att förhandla bort arbetsuppgifter och undervisning kan betraktas som en form av motstånd mot anspråket på att iscensätta sig som arbetsam. Det är också i linje med hur andra studier har beskrivit tjejers motstånd i utbildning.[709] Att tjejer mindre ofta går i öppen konfrontation med lärare än killar betyder inte att de inte gör motstånd, men att dess former gör att det lättare tenderar att passera obemärkt. [710]

[707] Harriet Shortt & Sam Warren, (2012). Fringe benefits: Valuing the visual in narratives of hairdressers' identities at work. *Visual Studies,* 27(1), 18-34.
[708] ibid.
[709] Se t.ex. Öhrn (1993); Davies (1984); Griffin (1985).
[710] ibid.

Positionen som arbetsam intas och avvisas

De dagar jag är med elever på salong verkar det som alla hjälps åt att städa utan diskussioner. Den som inte har någon kund hjälper till att städa efter den som är upptagen. Det får, som jag tidigare nämnt konsekvensen att det är mest eleven som städar. I skolan ser jag i stort sett aldrig att lärarna städar då eleverna är närvarande. Däremot städar de, tvättar, och viker handdukar, då eleverna inte är i närheten. Då eleverna är närvarande säger de istället till dem hur, när och var de ska städa om de inte städar självmant. Då jag frågar lärarna hur det kommer sig att de inte städar, förklarar de det med att det är eleverna som ska lära sig att städa. Det blir ganska ofta irritationer runt städningen mellan lärare och elever, men också elever sinsemellan. Det kan handla om det är tillräckligt välstädat eller om vem som ska städa var och när. Det är lärarna som godkänner när det är tillfredställande städat. Ofta ser jag lärare som kommenterar elevers städning som inte tillräckligt väl utförd, vilket resulterar i att eleverna får göra om. I scenen nedan har eleverna arbetat med att färga håret på varandra i skolans salong. Lektionen börjar gå mot sitt slut och det är kladdiga fläckar med färg här och var i salongen och i det som kallas ”labbet” där de blandar färg och tvättar handdukar. Några är klara och börjar att sminka sig i salongen. Jag tänker att de aldrig kommer att bli klara i tid:

> ”Alltså fan vad det ser ut! Kan inte nån städa?!” Ida [elev] ropar med frustrerad röst över salongen. Munnen är som ett streck. Hon ser sammanbiten ut. Ida samlar bestämt ihop handdukar och färg-skålar som står spridda över salongen och går snabbt ut med dem i labbet. Hon är inte färdig med Annas hår som hon gör i ordning, följaktligen får hon varva plockandet med att fixa håret på Anna. ”Det är bättre vi städar sen och gör oss klara först” säger Sara och tittar med allvarlig blick på mig. Sedan fortsätter Sara att locka sitt hår. Kanske tänker hon att jag är lärare och ska säga till dem att städa istället. Susanne, läraren, har varit tydlig vid dagens början att de ska prioritera att gemensamt plocka undan i tid före att torka håret och sminka sig. Nu ropar hon på eleverna att de snabbt ska städa så att de inte behöver jobba över: ”Vem går med soporna?” hörs Susanne hojta med hög röst. Vendela tar soporna och går iväg. Jag går ut i labbet och tar hand om handdukarna. Efter en stund kommer Vendela tillbaka: ”Jaså fick du ta hand om det? Det var ju inte dig jag sa till” säger hon. Tydligen har hon fräst till. ”Åh det är så tråkigt, för det är alltid samma som städar” säger Vendela. Det är hon och Frida som har diskat många färg-skålar och jag hjälper dem att torka. I salongen hör vi hur läraren ropar på tjejerna att skynda sig. Frida ser arg ut och säger en besk kommentar om lärarens uppmaningar. Då vi börjar bli klara med disken kommer läraren Susanne gående mot oss. Hon blickar mot diskbänken och sedan Olivia som har väskan på axeln och lutar sig mot dörrposten. Olivia ser sysslolös ut. Susanne stannar upp vid Olivia, tar händerna om hennes axlar och för henne mot diskbänken samtidigt som hon säger: ”Nu tar jag dig här för att du står närmast, men det här duger inte!” Susanne pekar på fläckar med färg på diskbänken och några skåp. Olivia tar en handduk och drar handduken lätt över några fläckar. Det ser inte ut som

att hon gör det med någon större entusiasm. Då Susanne lämnat labbet slänger Olivia handduken i tvättkorgen. Det är fläckar kvar på skåpet.

(Ur fältdagboken)

I scenen ovan är det inte någon av eleverna som framställer det som särskilt roligt och tillfredsställande att städa, även om de städar. Vendela iscensätter sig som ansvarsfull och tar initiativ genom att gå ut med soporna som svar på Susannes ”Vem går ut med soporna”. Hon har också sagt till andra elever att sätta igång och städa. Därefter fortsätter hon att diska tillsammans med Frida. Frida gör sig arbetsam, diskar och är sysselsatt men inte med den glädje och entusiasm som förväntas, istället irriteras hon av lärarens uppmaningar och väser en arg kommentar. Andra elever förhandlar bort städuppgifter, som exempelvis Sara som fortsätter att locka sitt hår. Olivia iscensätter motstånd genom att först inte städa alls, och sedan sluta städa då läraren har lämnat labbet. Anspråket på att göra sig hjälpsam, vara sysselsatt och noggrann varierar i lärarens Susannes uppmaningar, från allmänna uppmaningar att skynda sig och att gå ut med soporna till att handgripligt uppmana Olivia att torka av färgfläckar. Vid ett annat tillfälle har eleverna kunder i salongen och jag sitter utanför tillsammans med några av tjejerna. Egentligen får de inte sitta utanför salongen mer än fem minuter. Nu har vi suttit där betydligt längre:

Linda [elev] kommer ut ur salongen och går förbi oss med snabba steg. Det ser ut som hon har bråttom. En kort stund senare går hon tillbaka mot salongen. Fortfarande med snabba steg. ”Angelica! Dina spolar ligger i durkslaget och behöver tvättas!” säger Linda. Hon låter bestämd på rösten. ”Visst” säger Angelica långsamt. Hon tittar ner i mobilen och rösten markerar ointresse. Linda går vidare in i salongen och dörren går igen efter henne. ”Som om vi aldrig har tvättat hennes spolar” säger Angelica långsamt då dörren gått igen. Hon tittar fortfarande ner i mobilen. Amira avfyrar en bitsk kommentar om Lindas uppmaning till Angelica. Även hon med blicken i mobilen. Efter en stunds tystnad börjar vi prata om annat och sitter kvar till lektionen är slut. När läraren Susanne ropar in oss i salongen för att avsluta lektionen är spolarna och durkslaget borta.

(Ur fältdagboken)

I scenen är det några tjejer som har förhandlat bort anspråket på att iscensätta sig som arbetsamma i salongen. Istället sitter de utanför, småpratar och tittar i mobiltelefonerna. Lindas snabba steg utgör en tydlig kontrast mot de som sitter och har tagit en längre paus än lärarna egentligen tillåter. Linda agerar arbetsamt och talar också om det för tjejerna som sitter och tittar i mobiltelefonerna utanför salongen. Hon visar sig upptagen genom att med sin kropp gå snabbt. Hon påtalar också för Angelica att det finns en tydlig arbetsuppgift som hon förväntas utföra, att tvätta spolarna som hon har använt. Liknande situationer fast med en lärare som uppmanar likt Linda har jag sett flera gånger. Att komma in, gå snabbt förbi och uppmana till arbete. Dock

iscensätter tjejerna i denna scen motstånd genom att sitta kvar runt bordet. Uppmaningen faller inte i god dager hos någon av tjejerna. I scenen skapas skillnader mellan Linda som iscensätter sig som arbetsam, upptagen och ordningsam. Angelica och Amira iscensätter motstånd genom att ägna sig åt andra saker än det önskade. Därigenom tar de avstånd från positionen som arbetsam, ordningsam tjej som uppskattar att städa och hålla rent.

Som hittills har konstaterats handlar att städa och hålla rent om ett sätt för tjejerna att framträda som respektabla och som potentiellt lämpliga frisörer. Att hålla rent och städa handlar dock inte enbart om att tjejerna ska göra detta för att framträda som respektabla. Det handlar också om hur frisöryrket som yrke ska erhålla status och erkännande, något som jag ämnar visa i det avslutande avsnittet.

Hygien – ett sätt att göra frisöryrket respektabelt

Respektabilitet kan följaktligen göras genom att visa sig arbetsam, städa och hålla rent och också uppskatta den typen av uppgifter. Det handlar dock inte bara om tjejerna själva utan också om att en välstädad och ren salong är ett sätt att höja yrkets status och att urskilja frisörer från de hotande amatörerna, det vill säga en slags professionell markör. [711]I citatet nedan pratar jag med Ronja som är handledare på en av de salonger jag besöker. Ronja är delägare i en salong. Hon är populär bland kunderna och är uppbokad lång tid framöver. Hon, liksom alla frisörer på salongen, har gesällbrev och mångårig erfarenhet av yrket. Så här berättar hon:

> **Ronja:** Jag kunde ha blivit snickare eller målare eller arbetat med krukor eller vad som [helst]. Bara att jag fick göra något praktiskt. För frisör är ju inte så fint så.
> **Eva:** Tycker du inte det?
> **Ronja:** Nä men alltså det är det ju inte. Om man är på en fest så och någon är IT-tekniker och någon jurist och så är du bara frisör. Då är det ju ”jaha suck”. Folk tror ju att det inte är så svårt och att man är lite korkad. Varför? Ja men du vet att tre blondiner som skulle öppna här. Jag vet inte hur många gånger folk skrattade åt det. (…)
> **Eva:** Men vad ska man göra då för att det inte ska vara så?
> **Ronja.** Ja hålla uppe priserna och inte låta kunderna köra med en. (…) Sen det här med hygien att vi är noga med det, att det är viktigt. [Hon pekar mot en plats bakom schamponeringen där det finns ett värmeskåp där de steriliserar sina verktyg.]
>
> *(Ur fältdagboken)*

I citatet framgår det hur Ronja brottas med att hon som frisör av andra tolkas som att hon skulle vara ”lite korkad” och att det är ett enkelt yrke, det vill säga sig stereotypa

[711] jfr. Silvén (2004).

föreställningar som positionerar frisöryrket som ytligt och kvinnligt.[712] Som svar på att få mer erkännande och status nämner Ronja flera saker, priser på behandlingarna, att inte låta kunderna köra med dem men också att *hygien* är viktigt. Värmeskåpen är placerade synlig i salongen och visar på så sätt upp hur de är noga med att sterilisera verktygen. Resonemanget för tankarna till traditionella professioner som läkaryrket. Genom att exempelvis betona hygien och vikten av att använda sig av sterila verktyg kopplas städning samman med medicin och mikrobiologi, snarare än att hålla ”vanligt rent”. Det kan jämföras med hur Eleonor Bredlöv visar att hud- och spaterapeuter använder sig av en vetenskaplig medicinsk diskurs och hur de framträder som professionella genom att betona medicinsk kunskap som central för hud- och spaterapeuter. [713]Den vetenskapliga medicinska diskursen används för att få erkännande för sitt yrkeskunnande som ”riktig” kunskap. På liknande sätt som Ronja beskriver hygien som ett sätt att framträda och positionera sig som professionell frisör. Städning blir då något medicinskt och mikrobiologiskt. De olika städuppgifter som elever tränas till att utföra bör därför också förstås i relation till frisöryrkets historik, där en tillsynes evig kamp har varit att särskilja sig från amatörer och att få erkännande för sitt yrkeskunnande har varit central i yrkets strävan efter professionalisering. En sådan naturvetenskaplig diskurs skapas också genom att lokalen som eleverna blandar färg i och tvättar handdukar i kallas för ”labbet” och har ett dragskåp. Den naturvetenskapliga diskursen görs också genom att då elever lär sig om hårets uppbyggnad och olika hårvårdspreparat så benämns det som kemi. [714] Fram till omkring 1970-talet bar frisörer ofta vit labbrock. Den naturvetenskapliga diskursen är följaktligen något som funnits länge i frisöryrket. Som konstaterades i det historiska kapitlet var frisöryrket tidigare en barberare och dessförinnan fältskär, det vill säga samma yrke som dagens kirurger. Vid rakning med kniv som var vanligt förr (och som delvis har fått en renässans i yrket då barberaren har blivit allt mer vanlig) var det också viktigt med hygien för att inte sprida smittor, vilket också kan förklara hur betoningen på ordningssamhet och renhet växt fram i yrket.[715] Det är också så vi kan förstå vikten av att alla arbetsvagnar och stolar som eleverna använder ska ställas i raka led, till skillnad mot många andra klassrum där saker ofta står huller om buller.

Sammanfattning

I det här kapitlet har jag argumenterat för att elever i frisörutbildningen förväntas bli arbetsamma och respektabla subjekt och att göra praktiken respektabel. Den ideala eleven görs genom att visa sig beredd att arbeta hårt och inte vilja vara sysslolös. Att just städuppgifter förefaller vara idealiska för att iscensätta sig som arbetsam kan också

[712] jfr. Sharma & Black (2001).
[713] Bredlöv (2018).
[714] I de klasser jag följde hade de inte några sådana explicita kemilektioner under den tid jag var i fält, därför är de inte synliga i avhandlingen. Båda klasserna hade dock haft det innan jag träffade dem.
[715] Att raka med kniv ingick dock inte i frisörutbildning under den tidsperiod som denna studie genomfördes.

förstås genom det kvinnoideal som Skeggs beskriver där att framstå som måttfull och kontrollerad och kanske framförallt ordningsam görs betydelsefullt för att framstå som respektabla kvinnor. Det handlar inte bara om att göra sig som en respektabel tjej, genom att nogsamt utföra en feminint kodad arbetsuppgift som ansetts lämplig för kvinnor att utföra. Det respektabla bör också förstås i relation till frisöryrket och vikten av att göra praktiken respektabel. Aspekter som renlighet och ordningsamhet har historiskt framstått som viktiga för att göra frisöryrket professionellt och på så sätt särskilja sig från de som klipper hår utan att vara frisörer, det vill säga de som av yrkeskåren betraktas som amatörer. Då handledaren Ronja brottas med att få erkännande för sitt yrke som frisör i relation till andra yrken är hygien något som hon framhåller och som också i salongen visas upp genom att använda värmeskåp där verktyg destilleras. Genom att destillera verktyg samt visa sig noggranna, omsorgsfulla och respektabla, är det sätt att få erkännande för yrket. Det vill säga den respektabla ordningen handlar såväl om enskilda tjejer som om hur frisöryrket ska framstå. På så sätt har de allt mer kommit att försöka positionera sig som vetenskapsmänniskor istället för skråväsendets bönhasar.[716]Därigenom blir det också viktigt att göra praktiken respektabel. Det illustreras förutom i den konkreta betoningen på städning och hygien också i form av hur platsen där tjejerna blandar färg. I skolan benämns den platsen som labbet (laboratoriet) och att leverantören vi besöker kallas för en akademi. Ett annat exempel på hur salongen i skolan ska göras respektabel är att stolar och arbetsvagnar alltid nogsamt ska placeras i raka rader.

Som vi har sett är den städande, arbetsamma tjejen också en position som flera tjejer identifierar sig med och använder för att de uppskattar det och för att göra sig behövda på arbetsplatsen. När Filippa med stor omsorg putsar diskbänken oupphörligt och berättar hur hon uppskattar det iscensätter hon en femininitet som samspelar med att göra sig respektabel. Det är en femininitet som flera elever identifierar sig med och som också handlar om att få salongen och yrket respektabelt. Städning i hemmet har konstruerats genom motstridiga förväntningar på hemmafrun. Det fick inte framstå som att hon hade arbetat *för* hårt med städning samtidigt som hemmet förväntades vara skinande rent.[717] En kvinna som syntes städa allt för frenetiskt kunde framstå som någon som hade blivit manisk på att städa, samtidigt som ett skinande rent hem var en förutsättning för att framstå som respektabel.[718]Städning skulle ske effektivt och rationellt för att kunna organisera ett lyckligt hem, det vill säga lägga sin tid på annat. På liknande sätt förväntas städning i frisörutbildning ske snabbt som då alla kollektivt ska städa när Susanne manar på eleverna i slutet av en lektion. Dock har jag inte funnit någon som anser att det finns någon risk att framstå som överdrivet manisk genom att

[716] Bönhas var en benämning på någon som under skråväsendet utövade yrket utan adekvat utbildning och utan tillåtelse av skrået.
[717] Ambjörnsson (2018).
[718] jfr. Skeggs (2000).

städa för mycket. Det menar jag beror på att det inte finns arbetsuppgifter som anses viktigare att göra. Det viktigaste är helt enkelt att vara i arbete, om någon elev skulle prioritera städning framför att ta hand om en kund skulle det förmodligen inte falla i god dager. Några elever identifierar sig med en respektabel frisörelev, de tycker om att städa, ta ansvar och att iscensätta sig som arbetsamma. Andra gör motstånd. Det kan handla om att driva med städandet, eller att motarbeta utbildningens anspråk på dem som respektabla och arbetsamma genom att förhandla bort städande (inte göra som läraren säger, göra annat osv). Även om städning är en arbetsuppgift som historiskt kodats feminint och som lämpar sig väl för att framträda som en respektabel tjej bör städning och att hålla rent samt att vara arbetsam också förstås i relation till hur yrkeselever (såväl tjejer som killar) historiskt framställts som lata och nöjeslystna, något som skulle övervinnas med hårt arbete.[719] Även om det idag inte iklädes samma ord är budskapet delvis det samma då yrkeselever framställs som skoltrötta, att de lämpar sig för ”praktiska” arbetsuppgifter men inte för att studera. I kapitlets inledning visade jag hur städning genom ”lyckade” frisörers berättelser framställs som ett sätt att etablera sig i frisöryrket och att skapa sig en framgångsrik karriär. Det kan ses som ett exempel på en nyliberal subjektivitet, att alla kan lyckas som anstränger sig tillräckligt hårt och tar ansvar för att vara arbetsam.[720] I nästa del kommer jag att visa hur en nyliberal subjektivitet och frisören som (lönearbetande) entreprenör förs samman med föreställningar om femininitet, omsorg och respektabilitet.

[719] Broberg (2014); Hedman (2001); Nilsson (2008).
[720] Berlant (2011).

Kvinnliga (lönearbetande) entreprenörer

En resa från Solgårdarna och en uppväxt under knappa förhållanden(...)
Gunilla tar med oss på en fantastisk resa genom allt som frisöryrket kan erbjuda den som verkligen har viljan och motivationen att arbeta hårt

Mirror magazine hårmagasin för professionella, 2015:4 s 60

När jag inför avhandlingsarbetet gick igenom några av frisörbranschens tidskrifter slogs jag av hur ofta den framgångsrika frisören formulerades som något av en klassresenär. Citatet ovan är ett sådant exempel från en branschtidskrift. Berättelsen kan kort sammanfattas som att det spelar ingen roll vem du är eller var ifrån du kommer, bara du är beredd att arbeta tillräckligt hårt och är dedikerad så kan du bli vem och vad du vill. I denna berättelse talas inte om faktorer som kön- och klassbakgrund som att det på något sätt skulle begränsa människors liv. Istället är det förmågan att vilja, att kämpa hårt och att aldrig ge upp som ges betydelse. Samtidigt präglas skildringen ofta av osäkra anställningsförhållanden, försvagad fackföreningsrörelse och ett fokus på den enskilda individen att ta ansvar för sitt liv, det som brukar kallas för nyliberalism.[721]Framgång på arbetsmarknaden görs genom denna diskurs tillgängligt för alla som klarar att uthärda ett hårt arbete, utan semester, utan att vara sjuk, och ibland utan att tjäna pengar. Om förra kapitlet handlade om att skapa respektabla praktiker och subjekt genom att hålla rent och visa sig arbetsam genom städning, uppgifter som många gånger framställs som tråkiga, monotona och med låg status handlar det här kapitlet om hur det respektabla har förts samman med en nyliberal framställning av subjektet. Anspråket på att visa sig arbetsam och nyttig får här andra betydelser genom att frisörens arbete också vävs samman med diverse känslor som att känna kärlek, passion och engagemang för yrket. Det handlar om hur traditionellt feminint kodade egenskaper som att visa omsorg, ta ansvar och att vara

[721] Petersson McIntyre (2016).

skötsam vävs samman med en nyliberal framställning av subjektet där fritid, arbete, känslor och ekonomi vävs samman. Som utgångspunkt för kapitlet väljs ett avsnitt ur fältdagboken där läraren Sofie bjudit in en frisör för att berätta för eleverna hur de förväntas vara som frisörer:

> ”Vi börjar i alla fall.” säger läraren Sofie. Hon syftar på att alla elever inte har kommit till lektionen ännu. ”Jaha” säger frisören. Frisören heter Natalia och är inbjuden till skolan där hon tidigare har varit elev för att berätta för eleverna om hur det är att arbeta som frisör. Natalia slutade gymnasiet för tre år sedan och har på den tiden hunnit med mycket. Många av eleverna vet redan vem hon är. På väg till lektionen har läraren Sofie berättat för mig att eleverna snart ska ut på sin första apl-period[722] och då är bra om de förstår ”…lite det här med att man måsta vara på ett speciellt sätt. Det är bättre att hon säger det till dem än jag. Du vet, hon är ung och då lyssnar de bättre. Jag vet ju också allt det där, men för dem så är jag alltid en lärare.”
>
> Nu sitter vi i klassrummet och har väntat en stund på några elever som inte har kommit då Sofie säger till Natalia att börja i alla fall och Natalia börjar berätta:
>
> ”Då jag gick ut frisörskolan var vi bara två av åtta [elever]som klarade av gesällprovet börjar hon. Idag handlar det så mycket om att visa att man vill. Det är verkligen vilja som är det viktiga för att lyckas. Jag var tveksam i början då jag gick på frisörskolan fortsätter hon, men mina föräldrar sa att nu har du kommit in och då är det så, då får du gå här. Första sommaren jobbade jag här i Norra staden. När sommaren var slut fick jag bara halvtid på salongen. Då de sa det bestämde jag mig för att flytta till Stora Staden. Mitt i natten skrev jag ett Cv och skickade det till olika salonger i Stora Staden som sökte frisörer. På mitt Cv gjorde jag en bra presentation av mig själv med en professionell bild. Det är viktigt att ha en bra bild. Ingen med en öl eller cigg! Varför tror ni jag har kavaj på mig idag? Det är för att jag ska se professionell ut! I Cv:t ska du skriva vad du är bra på. Det var ingen som tittade på mina betyg, jag visade att jag ville och att jag kunde, det var det viktigaste. Det är superviktigt hur man presenterar sig, om man ska bli ett namn eller något så måste man *kunna sälja sig själv*.”
>
> Frisören fick ett av jobben. Det var svårt att hitta bostad, men hon lyckades hyra ett rum som inneboende. ”Det var hemskt för hon jag bodde hos hade barn, så jag fick inte vara uppe hur länge jag ville. Dessutom reste hon och kom hem på jobbiga tider. Jag ringde till min mamma och pratade på [språk som talas av Natalias mamma] så att de inte förstod vad vi sa.” Natalia berättar att hon fick slita hårt på jobbet. Städa mycket och chefen var sträng. ”Dessutom tryckte chefen in bokningar med kunder för du måste jobba in dina pengar för att det ska gå ihop. Du ska jobba för dina pengar! I en storstad är det ändå mycket tuffare klimat än här! Sjukdagar! Det är också en sån grej. Jag har varit sjuk fem dagar på tre år. Varje dag du är sjuk så är det noll kronor in liksom! Man kan inte vara sjuk och vara borta från jobbet så.”

[722] Apl står för arbetsplatsförlagt lärande.

Efter ett tag sökte Natalia jobb på en trendig exklusiv salong i Stora Stadens innerstad. ”Jag åkte in på intervju på min lediga dag. Jag fick jobbet och blev salongs- och inköpsansvarig.” Natalia berättar att hon vann många säljtävlingar med resor som pris för att hon sålde mest av alla på salongen. Hon beskriver långa arbetsdagar och hur hon efter jobbet hängde på trendiga barer och klubbar i Stora Stadens innerstad. ”Jag gick upp klockan sex och tränade, sedan åkte jag till jobbet. Jag jobbade till sju, åtta kanske, sedan gick jag och drack lite vin med kompisarna och så hem. Så höll det på så. Jag jobbade sex dagar i veckan. Det var fantastiskt att hjälpa kunder, men jag fick också bita ihop för att orka. Här är det inga fyra veckors semester i sträck! Även om man har rätt till det!” Natalia ler ut mot klassen. Eleverna sitter tysta i bänkarna. Ibland utbyter de blickar med varandra och Camilla som sitter framför mig viskar ”Fy fan” till Tora som sitter bredvid, då frisören berättar om det hårda arbetet. Precis som läraren Sofie sa ser det ut som de lyssnar noga på henne. Frisören fortsätter:

”Till slut blev det för mycket. Jag slutade svara i telefonen på min lediga dag. Det fick konsekvenser, för om du inte svarar eller är hemma för mycket blir du av med jobbet. Man måste vända ut och in på sig själv för att bli godkänd. Om man drar ner på tempot i Stora Staden så är man inte aktuell längre liksom.”

Frisören bestämmer sig för att flytta tillbaka till Norra Staden och hyra stol, det vill säga arbeta som egen företagare. Hon berättar en liknande historia om hur hon lyckats som frisör i Norra Staden. Det var hårt i början att bygga kundkrets. Ibland fick hon vara på salongen många timmar utan att tjäna en krona, eftersom om det inte kommer någon kund innebär det inga intäkter; ”men jag var ju ändå tvungen att vara där i fall det skulle komma någon”. Nu har hon många kunder och tjänar mycket pengar. Natalia skriver och ritar på tavlan och förklarar hur hon gör sin budget varje månad. ”Man måste våga ta betalt!” säger hon. ”Man kan inte klaga över att jobba mycket. Heltid för mig är sex dagar liksom. Jag jobbar åtta till åtta. Man kan inte säga nej till en kund. Om jag går hem vid sex så tycker jag att jag slutar tidigt! Se till att jobba på lördagar nu då ni går i skolan! Kom ihåg också att man ska vara trevlig! Ni kan inte gå omkring och vara kaxiga liksom, men man kommer långt på att vara trevlig, så en respekterad kaxighet liksom.”

”Jag älskar att vara egen. Aldrig mer anställd och frisör är kul! Man måste öva, öva, öva! Ni ska dra nytta av skolan och kundpassen. Ni förstår inte vilken position ni har! En del betalar tvåhundratusen för att gå en utbildning för att bli frisör. Du måste ha ett jävlar anamma, visa att du vill och så måste du vara bra på det du gör!” Hon avslutar med att skriva med stora bokstäver som täcker hela tavlan:

DREAM CREATE ACHIEVE INSPIRE

Natalia blickar ut mot klassen och så säger hon ”Jag vill bli bäst, man måste älska det för att klara av det”

(Ur fältdagboken)

Efter lektionen dröjer sig några av eleverna kvar och ställer frågor till Natalia. De vill veta mer om hennes framgångsrika liv och ber om råd. Andra hastar iväg mot bussar och tåg som de brukar. Som åhörare är det lätt att dras med i den entusiastiska berättelsen. Det är också lätt att förfasas över de arbetsvillkor som Natalia berättar om som har kantat vägen av hennes arbetsliv hittills. Berättelsen är inte särskilt ovanlig i frisörbranschen då framgångsrika frisörer berättar om sin väg till framgång. Det är också vanligt att berättelsen ramas in genom att framhålla känslor som att älska och känna passion eller brinna för yrket. Precis som Natalia avslutar sin föreläsning med, att älska arbetet blir en förutsättning för att klara av det och för att bli framgångsrik. Natalia uppmanar också eleverna att på olika sätt iscensätta medelklassnormer genom att välja ett professionellt foto, klä sig i kavaj, att utstråla självförtroende och att vara trevlig, utan att vara försiktig. Eller som hon själv slagkraftigt formulerar det ”en respekterad kaxighet”. Därutöver iscensätter hon sig också som ansvarsfull genom att skaffa sig ett arbete och bostad i Stora Staden, att hon nästan aldrig är sjuk eftersom det innebär inga kronor i kassan på salongen, då hon inte fick heltidsarbete på den salong hon arbetade på. Därutöver framhåller hon att det viktigaste inte var hennes betyg, utan att hon visade att hon ville, att hon kunde och kanske inte minst att hon kunde sälja sig själv. Det går också att förstå att hon även på sin lediga dag förväntades svara i telefonen, något hon slutade med det för att hon inte orkade. Hon framhåller också att det får konsekvenser, att en riskerar bli av med arbetet och att hon verkligen har ansträngt sig för att bli ”godkänd”. Numera är hon en framgångsrik entreprenör som ”vågar ta betalt” och som jobbar långa dagar sex dagar i veckan.

Varken läraren Sofie eller jag upprörs av Natalias berättelse om de hårda arbetsvillkoren. Vi har hört den upprepas så många gånger att den framstår som normal. Dessutom står Natalia framför oss nu. Snygg, glad, välbetald och berättar hur mycket hon älskar sitt arbete. Hon utstrålar optimism, arbetsglädje och förkroppsligar framgång. För samtidigt som frisöryrket framställs som ett yrke med hårda arbetsvillkor, ibland med låg inkomst, är det också ett yrke som omges av föreställningar om glamour och framgång. I Natalias berättelse märks det på att hon nu tjänar mycket pengar, att hon har arbetat på en trendig salong på en eftertraktad adress i Stora Staden och att hon har festat på innerstadskrogar. Det är ett liv som för många av de unga tjejerna framstår som eftersträvansvärt. Natalias framställning av frisöryrket stämmer väl överens med hur Laurie Ouellette beskriver det som att frisöryrket i media ofta framställs som ett drömyrke, kreativt, glamoröst med möjligheter till kontakter med kändisar, något som hon beskriver som ett könskodat

fält i en glittrig lyxförpackning.[723] Frisören framställs som en glamorös entreprenör, i ett feminint kodat yrke som sällan genererat särskilt höga inkomster, även om lönespridningen i yrket är stor.[724] I feminint kodade yrken som exempelvis modehandeln är det dessutom vanligt att dåliga arbetsvillkor underbyggs av en förväntan på att arbetstagarnas personliga intressen för branschen och varorna.[725] Att acceptera villkoren med hänvisning till ett starkt intresse för mode framstår ofta som ett krav som framförallt kvinnor förväntas acceptera. [726] Intresse för produkter och arbete förknippas med känslor som kärlek, passion och entusiasm och vikten av att älska sitt jobb. Då produkter, skönhet och frisyrer också är ett fritidsintresse är det vanligt att tjejer i modebranschen säger att det kompenserar för en lägre inkomst.[727] I nästa avsnitt undersöks betydelser av olika produkter i frisörutbildning. Som utgångspunkt för en närmare analys redovisas en diskussion mellan läraren Susanne och eleverna vid en lektions uppstart.

Professionella och omtänksamma försäljare

> Vi sitter i salongen och väntar på att läraren Susanne ska introducera dagens lektion. Hon börjar med att kontrollera vilka som är borta. Susanne frågar efter en elev som saknas och blickar ut mot tjejerna som sitter i schamponeringsstolar i skolans salong. ”Men jag har sett henne” säger Sara. ”Jaha så hon är i skolan men inte på lektionen” säger Susanne med en suck. ”Mm” svarar några av eleverna. Därefter frågar eleven Anna om Olaplex som vid tillfället är en ganska ny hårvårdsprodukt. Olaplex beskriver sig som att den kan laga svavelbindningarna i håret, [728] något som tidigare har ansetts omöjligt. Håret är ett dött material som inte har bedömts möjligt att laga även om diverse inpackningar kan ge illusionen av ett friskare hår. ”Ska vi ha det? ” frågar någon av eleverna. ”Ja jag föreslog att vi skulle höja priserna här på skolan och att vi skulle ha det på alla [kunder] för att då får ni också lära er att prata för en produkt” säger Susanne. ”Men vi har inte bestämt det än i arbetslaget så jag vet inte” fortsätter hon. ”Jag måste ha Olaplex på mitt [hår]” säger Linda ”annars vågar jag inte bleka mitt” fortsätter hon och drar demonstrativt fingrarna genom sitt långa hår med många blekta slingor i. Hon håller upp några toppar framför ansiktet och granskar dem på jakt efter kluvna hårtoppar. Även läraren Susanne som i vanliga fall beskriver sig som skeptisk till nya produkter och de försäljare och försäljningsargument som då och då dyker upp på skolan tycker att den ovan nämnda produkten är bra när jag frågar henne. Lärarna

[723] Ouellette (2017); Även Huppatz (2012) beskriver hur en känsla av social mobilitet kan skapas hos frisörer genom att de som arbetar på salonger med hög status lär känna och umgås med människor med stort ekonomiskt, socialt och kulturellt kapital.
[724] Exempelvis skriver Cohen (2005) om låga löner för frisörer i Storbrittanisen, och Ouellette i USA. Det är dock svårt att jämföra med internationella studier, eftersom löner och arbetsvillkor varierar stort mellan olika länder- men för trainees är lönen medioker, något jag återkommer till längre fram.
[725] Petersson McIntyre (2016).
[726] ibid.
[727] ibid.
[728] Svavelbindningen är en av fyra sorters bindningar som finns i ett hårstrå.

har haft en utbildningsdag med produktleverantören och Susanne berättar för mig att tjejen som höll utbildningen verkligen var kunnig och lyckades övertyga henne om produktens styrkor. ”Det blir faktiskt skillnad!” säger Susanne. Susanne visar mig ett forum på internet där olika frisörer diskuterar produkten och visar bilder på ”före” och ”efter”. På ”före” bilden är håren ofta glanslösa och yviga medan ”efter” är håren det motsatta. Det visas även bilder på hår som är mycket mörka och sedan bleks till nästan vita. Det är en behandling som påfrestar håret mycket och kan göra så att det går av, precis det som Linda i exemplet ovan är rädd för.

(Ur fältdagboken)

En del av utbildningen till frisör består i att lära sig att uppskatta och känna entusiasm för de produkter som tjejerna kallar för ”frisörprodukter”. Med detta avser de produkter som är avsedda att användas och säljas av frisörer. Eleverna sinsemellan diskuterar ofta olika produkter. De har sina favoriter och produkterna är vanligen knutna till den salong de har sin praktik på. Samtidigt är produkterna relativt dyra. Precis som Linda i den inledande anteckningen är det vanligt att tjejerna utgår från erfarenheter av att använda produkter på sina egna hår när de talar om olika hårvårdsprodukter. För att bleka håret måste hon använda produkten Olapex. Annars är hon rädd för att håret ska gå av. På så sätt blir eleverna experter där deras hår används som representanter för varumärken och frisörer.

Många av de hårfärgningspreparat och permanentvätskor som används i utbildningen är märkta med *”For profesional use only”* och bruksanvisningarna skiljer sig från de som finns i dagligvaruhandeln. På frisersalongen förutsätts att frisören har kunskaper som amatörer inte har. På så sätt skapas genom produkterna ett särskiljande till amatörer.[729] En yrkesmässig produkt beskrivs oftast som en sådan som säljs hos frisören och de produkter som säljs på salongerna ska helst inte finnas att köpa på andra ställen än hos frisörer. Stora leverantörer som exempelvis Wella och L’Oréal har olika produktserier där några vänder sig till frisersalonger medan andra till dagligvaruhandeln. [730] Även bland den typen av produkter som de flesta använder hemma, exempelvis schampon, skapas skillnad mellan yrkesmässiga produkter och de som framställs som amatörmässiga. Produkter som säljs i dagligvaruhandeln säger några elever att de förstör håret och därmed deras arbetsmaterial. Ett sådant exempel är när eleverna under en paus på ett kundpass diskuterar de kunder de har på skolan och eleven Anna säger:

[729] Silvén (2004).

[730] Dessa skillnader har dock kommit att luckras upp. Idag kan många av de produkter som tidigare enbart såldes av frisörer köpas i dagligvaruhandeln eller på internet.

”Vi har såna kunder som tvättar [håret] med Maxischampo som det är parabener eller vad det nu är i. Det blir beläggningar och då tar ju inte färgen. Vi skulle behöva tvätta alla först med ett djuprengörande schampo.”

(Ur fältdagboken)

När Susanne i diskussionen med eleverna berättar att hon har lämnat som förslag att alla kunder ska behandlas med Olaplex gör hon det dock med argumentet att eleverna ska lära sig att *prata* för en produkt. Inte för att produkten i sig underlättar, eller gör frisörens arbete bättre, även om det också kan vara fallet. Det blir då viktigt hur produkten omtalas. På båda skolorna var det relativt vanligt att leverantörer bjöds in för att berätta om sina produkter. När en sådan representant för ett hårvårdsmärke föreläste för eleverna om deras produkter var många av orden hämtade från en naturvetenskaplig diskurs så som nanoteknologi, ammoniak och cuticula.[731] Det tolkar jag dels som ett försäljningsargument men också som ett sätt för att eleverna ska kunna positionera sig som experter på hårvårdsprodukter. Det sker då via naturvetenskaplig kunskap som historiskt har kodats som manlig kunskap.[732] Att använda en naturvetenskaplig diskurs tolkas som ett sätt att positionera sig mot stereotyper där frisörens kunskap betraktas som ytlig och inte legitimeras som ”riktig kunskap”.[733] Genom att beskriva produkter med hjälp av naturvetenskapliga begrepp skapas en motdiskurs till maktordningar som pekar ut intresse för skönhet och utseende som ytligt och som kvinnlig fåfänga. På liknande sätt tar frisöryrket ofta hjälp av andra yrkeskategorier som konstnärens eller arkitektens för att beskriva yrket.[734]

Positionen som expert på hårvårdsprodukter vävs också intimt samman med tjejerna själva. Det sker genom att deras kroppar blir del av den marknad som de utbildas till att bli aktörer inom. I exemplet ovan har Linda använt produkten Olaplex vilket har blivit en förutsättning för att hon ska våga bleka håret. Eftersom hon använder den själv kommer hon också att trovärdigt kunna rekommendera och prata om den. Det är dock inte så att produkterna ”trycks” på eleverna för att de ska rekommendera dem. Snarare är professionella produkter hett eftertraktade av de flesta eleverna. Skönhet, hårvård och produkter tillhör också många elevers fritidsintresse, även om det finns elever som beskriver sig som relativt ointresserade av skönhet och hårvård. I scenen nedan följer ett utsnitt från en dag när jag följer med eleven Frida till den salong där hon gör sin praktik. I exemplet försöker jag illustrera produkters betydelse för iscensättningen av att bli en frisör och hur dessa också vävs samman med frisörtjejernas fritidsintressen:

---

[731] Ur fältdagboken.
[732] jfr. Hedlin, Maria (2009), *Konstruktionen av kön i skolpolitiska texter 1948 - 1994, med särskilt fokus på naturvetenskap och teknik*, doktorsavhandling.Umeå universitet: Umeå.
[733] jfr. Bredlöv (2016a; 2018).
[734] jfr. Nordberg, (2005a). I läromedel som används i frisörutbildning från amerikanska företaget Pivot Point beskrivs exempelvis frisören som en arkitekt och designer.

I fikarummet står det en stor skylt med *SMILE* med stora bokstäver. På en annan skylt står det ”Kom ihåg att skratta och andas”. På bordet ligger ett påskägg i plåt dekorerat med blommor. Det finns också en presentpåse som det står ”Frida” på. Påsen är märkt med ”Davines” som är hårvårdsprodukter som de säljer på salongen. Dagen innan har Frida pratat sig varm för de produkterna med mig. Men de är dyra. Den inpackning hon så gärna vill ha ”kostar nästan trehundra spänn” berättar hon. Frida blickar mot bordet med presenterna. Hennes handledare, Minna, ser Fridas blick och säger glatt ”Ja jag köpte påskägg till personalen för det är ju skärtorsdagen. Men till dig Frida tog jag inget ägg säger hon. Det är vuxenchoklad i äggen. Du vill nog hellre ha det där.” Hon pekar mot presentpåsen. Fridas ansikte strålar och hon utbrister ”Men tack!”

Frida har ingen kund på förmiddagen så efter en stund frågar hon om jag inte kan färga hennes hår ifall hon får för sin handledare. Dagen innan har eleverna haft det som de kallar för ”egna hår” i skolan. Det innebär att de färgar och klipper håret på varandra. Frida blev inte nöjd med sin färg. Hon tyckte det blev gult. Ett blont hår som blir gult säger Frida är ”äckligt” med tillägget ”Jag hatar Goldwell [skolans hårfärg]. Jag måste ha den färgen vi har på salongen”. Minna säger att det går bra att jag färgar Fridas hår och hon hjälper mig hur jag ska blanda. Hon berättar engagerat om de olika produkterna som jag ska använda på Fridas hår och vad de kan göra med håret, hur de doftar och visar mig förpackningar som andas exklusivitet och lyx. Produkterna är miljövänliga och det går att använda de tomma burkarna till att ha barnmat i sedan berättar hon. ”Du ska ha i det här schampot det är fantastiskt och så den här inpackningen från Davines! Det är super! Håret kommer att bli så lent.” Hon går och hämtar en produkt som ska göra håret blankt lent. När dagen är slut och jag tackar för att jag fick vara med skickar hon även mig en present. Jag får ett schampo och en inpackning som ska göra även mitt hår ”lent och härligt”.

(Ur fältdagboken)

Den entusiasm som handledaren Minna visar för de olika produkterna illustrerar hur olika produkter i frisöryrket vävs samman med arbetet. När Minna ger Frida en present med produkter är det förutom att vara en present också ett sätt att uppmuntra hennes användande av salongens produkter vilket är en aspekt av att bli en frisör. Precis som i det här sammanhanget är det dock sällan jag hör någon av eleverna använda de naturvetenskapliga begreppen om produkterna som argument för att produkterna är bra till kunder eller till varandra, även om det förekommer. Istället relaterar det oftast till känslor som handledaren Minna gör, att det ”känns bra och att håret blir lent” som i sin tur länkas samman med vidare diskurser om femininitet. Att håret ska ”kännas bra” och bli ”lent” är inget som används om produkter som är avsedda att användas av män. Istället för att göra håret glansigt och lent ska stylingprodukter för män ofta göra håret matt. [735] Produkterna är alltså precis som frisyrerna i det första

[735] Se även Nordberg (2004b).

resultatkapitlet en del i att göra frisyrer till ”manliga” respektive ”kvinnliga”. Jag hör aldrig någon av tjejerna tala uppmuntrande om produkter som kodas manligt. Vid ett av få tillfällen då en kille klipper sig på den ena skolan och frågar vad det är för skillnad på olika stylingprodukter för män svarar eleven att hon inte vet.[736] När det är kvinnor som frågar om produkter utgår tjejerna däremot ofta ifrån sina egna erfarenheter om hur håret exempelvis blir lent och härligt. I fältanteckningen ovan handlar det också om produkter som ska vara miljövänliga och förpackningar som kan återanvändas. Därigenom positioneras den potentiella kunden och frisören som ansvarsfulla konsumenter och försäljare.[737] Som en del av frisörens arbete ingår det att ge råd till kunderna om vilka produkter som de ska använda för att få frisyren som önskas. Genom att Frida använder produkten på sitt eget hår kommer hon också att kunna rekommendera den trovärdigt till sina kunder utifrån sina egna erfarenheter av att använda produkten. På så sätt vävs frisörers erfarenheter av produkter som konsumenter samman med arbetet som frisörer där erfarenheterna blir tillgångar, eftersom de utifrån sig själva kan rekommendera diverse produkter. Produkter upprätthåller följaktligen precis som frisyrer och former könsdikotomin och fungerar också som ett sätt att upprätthålla yrkesmässiga gränser till amatörer. Samtidigt bidrar de till att gränser mellan fritid och yrkesliv för frisörtjejerna blir oklar, eftersom fritidsintressen, privatliv och yrkesliv flätas samman. Det blir följaktligen som en form av exploatering av fritid och deras kroppar som används som en tillgång i arbetet eftersom deras erfarenheter av att använda produkterna gör att de kan rekommendera dem trovärdigt.

Omsorg och empati framställs som svårförenlig med ekonomi

Frisörer framställs dock ofta som mindre lyckade försäljare. Flera gånger hör jag att frisörer är alldeles för dåliga på att sälja produkter. Ett sådant exempel är då frisören Louise föreläser på en av skolan anordnad handledarutbildning:

> ”De som jobbar med make-up och hudvård är grymma på att sälja! Vi [frisörer] tänker 2 500 [kronor] för färgen. Vi tänker: Och sen schampo och balsam för 500 kronor och så ska hon skilja sig också. Hur ska det gå?” När Louise säger att frisörer tänker på att kunden ska skilja sig utbrister ett högt skratt bland publikens frisörer. Louise fortsätter: ”Det handlar ju inte om sälj utan det handlar om information!”
>
> Därefter berättar Louise om olika exempel på att många frisörer gör extra behandlingar och lägger ner mer tid på sina kunder än vad de tar betalt för:”15 minuter här och där. Det gör att du drar ut en timme om dagen! Det blir att du ger bort 2 000 kronor av din

[736] På en av skolorna var det betydligt fler herrkunder, företrädesvis äldre män.

[737] Liknande resultat beskriver Bredlöv (2018) i sin avhandling som handlar om blivande hud- och spaterapeuter där hon visar hur eleverna på utbildningen tränas att bli både ansvarsfulla konsumenter och producenter av diverse skönhetsprodukter.

provision till kund. Och det sliter mer på er! Ni har en utbildning som är gigantisk om ni jämför med en rörmokare! Varför kan inte vi kvinnor bli lite mer…?"

Efter att Louise har pratat färdigt stannar flera av frisörerna kvar och pratar med henne. De tyckte det var inspirerande och kände igen sig. "Ja jag gör jättemycket så, lägger på tid på mina kunder som jag inte tar betalt för" säger en. "Eller att jag inte tar betalt för att jag tänker på deras familjesituation." fortsätter hon.

(Ur fältdagboken)

I exemplet ovan framstår de som arbetar med make-up och hudvård som skickliga försäljare, till skillnad mot frisörerna. Frisörer framställs genom feminint kodade egenskaper; som omvårdande och empatiska, vilket får till följd att de har svårt att ta betalt av sina kunder. En försäljare som är (allt för) empatisk framställs följaktligen som ett problem. Värt att notera är att den potentiella kunden oftast omtalas som en "hon". I exemplet ovan blir kundens ekonomi beroende av kundens familjesituation. Det är svårt att tänka sig att en manlig kund skulle omtalas på samma sätt, att frisören inte skulle rekommendera honom ett schampo för att han ska skilja sig.

Ekonomi och empati verkar följaktligen svårt att förena. Det handlar också om att våga. Natalia säger ju i kapitlets inledande scen till eleverna att "man måste våga ta betalt". Hon framstår också som en skicklig försäljare som har vunnit priser i säljtävlingar. På så sätt skiljer hon ut sig från dessa frisörer som, liksom många andra frisörer, framställs som dåliga försäljare av produkter. Detta eftersom de bryr sig om och tänker på sina kunders ekonomi. Den skickliga försäljaren framställs som modig, tävlingsbenägen och någon som inte tänker på sin kunds ekonomi, egenskaper som historiskt snarast kodats maskulint än feminint. Det syns också i fältanteckningen ovan när Louise jämför frisörer med rörmokare som är ett maskulint kodat yrke. Trots att frisörer har lång utbildning framstår det ändå som att något fattas dem, vilket förklaras av att många frisörer är kvinnor. Kvinnan som företagare och ekonom har ofta framställts som ett problem för frisörbranschen.[738]Hon har framställts som uppoffrande, någon som tänker på sina kunders ekonomi framför sig själv och inte drivs av att tjäna pengar, vilket ansetts hota yrkets status, en föreställning som alltså i hög grad fortfarande används. Istället förordas en frisör som är professionell, tävlingsbenägen, ekonomiskt medveten och som därigenom kan tjäna mycket pengar.

I många sammanhang iscensätts dock frisöreleverna som någon som visar omsorg och framstår som empatisk. Vid fältarbetet var det exempelvis vanligt att tala om kunden

[738] Ett exempel från Frisörtidningen 1998: 3 "Många kvinnliga företagare accepterar en lönsamhet som understiger vad LO: kollektivets städare tjänar (…) Fler kvinnor måste inse att företagsamhet inte är något terapiarbete och/eller komplement till makens inkomst. Värna om din och yrkets stolthet." (s.3).

som någon som eleverna skulle *hjälpa* på olika sätt. Eleverna pratade om att de genom sina yrkeskunskaper kunde göra människor vackra, vilket i sin tur bidrog till ett välbefinnande hos såväl dem själva som hos kunden. Ett vackert utseende som tjejerna kunde skapa på andra framställdes som en bidragande orsak till att människor skulle må bättre. Att få kunder att må bra för att de blev fina bidrog också till att tjejerna själva kände sig glada.[739] På en hemsida presenteras utbildningen som att det är en utbildning som passar för den som vill ”jobba med människor och deras välbefinnande” och att ”skönhet kan innebära olika saker” eller ”Vi hjälper människor att trivas med sig själva och må bra.”[740] Det händer också flera gånger under fältarbetet att kunden i olika sammanhang benämns som ”stackaren.” Det kunde handla om en kund som fått vänta länge, eller om en frisyr som blivit mindre lyckad. Även dockor kunde benämnas som stackaren om frisyren inte blev som det var tänkt, eller behandlades oömt.

Att sälja produkter och att ta betalt för sina tjänster framstår som eftersträvansvärt samtidigt som det står i konflikt med en omsorgsrelaterad position. När frisören Louise föreläser ovan formulerar hon försäljning som ”information” om produkter och inte ”sälj”. Genom att göra det minskar konflikten mellan diskurserna. Försäljning framstår på så sätt som en aktivitet där frisören informerar och hjälper kunden att förbättra sitt hår. Inte att tjäna pengar själv i första hand.[741] När det formuleras som information istället för försäljning framstår frisören som en expert och rådgivare som visar omsorg om kunden istället för en försäljare. Många gånger hör jag dock läraren Susanne säga att det inte är produkter som är det viktigaste att sälja, eftersom det inte är det som eleverna som frisörer kommer att tjäna särskilt mycket pengar på. Det är mest leverantörerna som tjänar pengar på att frisörer säljer produkter säger Susanne. Det viktiga som frisör är att sälja sina tjänster, eller som det mer talas om att *”sälja sig själv”*.

Ansvarsfulla frisörtjejer till salu

I tidigare kapitel uppmärksammades hur frisörelevens utseende vävs samman med föreställningar om att skapa sig ett eget varumärke och att *sälja sig själv* genom sitt utseende. Att sälja sig själv handlar dock inte bara om utseende utan också om mycket mer som att hantera känslor och att tala på ett sätt som framstår som professionellt, det som Susanne tidigare i kapitlet benämner som att prata för en produkt.[742] Det

[739] Forskare som intresserat sig för arbete med skönhetsbehandlingar har återkommande poängterat att relationen till kunden är en central del i form av att lyssna på kunder, stärka deras självförtroende och hjälpa människor att hantera stress. Detta antas ske genom att om människor *ser* bättre ut så kommer de också att *må* bättre jfr. Sharma & Black (2001); Black (2004).

[740] Detta är inte exakta citat utan omformulerade för att inte skolorna ska kunna identifieras.

[741] jfr. Bredlöv (2016a; 2018).

[742] Det kan kallas för ett ”estetiskt arbete”. Begreppet har använts för att belysa betydelsen av hur anställda i vissa delar av tjänstesektorn använder sitt utseende, kroppsspråk röst och dialekt för att attrahera kunder. *Too look good and sound right*. En anställd som har ”rätt” attribut, utseende, och utstrålning, ett kroppsspråk

handlar inte enbart om att sälja sig själv i termer av att skapa ett eget varumärke och egna kunder, utan också att sälja sig till arbetsgivare för att få ett arbete. Därigenom formas ett subjekt som tar *ansvar för sig själv* som arbetstagare, för företagets lönsamhet och som entreprenör, precis som Natalia som vi mötte i inledningsscenen till kapitlet. Scenen nedan utspelar sig under en lektion där eleverna ska arbeta med försäljning:

> Det är fredag eftermiddag och vi befinner oss i ett klassrum i en annan del av skolan än ”på frisör” som tjejerna säger. ”På frisör” betyder där skolans salong och andra klassrum ligger, där det bara är elever på frisörutbildningen som har lektioner. Läraren Susanne inleder med att säga att de ska arbeta med försäljning som klassen har önskat. ”Ja det här är roligt!” säger Ida glatt. ”Vi ska börja med att titta på en film.” säger Susanne och fortsätter: ”Det jag tänker som ni har lärt er på löneuträkningen är att det inte handlar om särskilt mycket pengar man kan tjäna på att sälja produkter. Vad tjänar man pengar på att sälja?” ”Behandlingar “säger Sara. ”Precis!” säger Susanne. ”Ni säljer som frisörer och det ni tjänar pengar på är att sälja er själva!” Några elever skrattar. Jag tolkar det som att de förstår uttalandet att sälja sig själv med referens till att sälja sin kropp. Susanne fortsätter: ”Och jag har gjort en hemuppgift som handlar om att sälja sig själv. Det finns inte så jättemycket som handlar om att sälja tjänster men vi ska titta på den här filmen där han säger en massa bra saker om försäljning. Är alla redo? ” Hon blickar ut över klassrummet och startar filmen.
>
> På filmen är det en man som talar om försäljning. Han säger att det finns en laddning inom begreppet försäljning och att många inte vill kalla sig för säljare som yrkestitel utan istället använder andra ord som *rådgivare* och *konsulent*. Han säger att många relaterar försäljning till något som är fult, laddat och tabubelagt och att många yrkesutövare säger ”Jag är ingen säljare” eller ”Jag är ingen vanlig säljare.” Mannen drar paralleller mellan att en försäljare liksom en läkare först ställer en diagnos och att försäljning är en nödvändighet för att ett företag ska existera. En försäljare måste bygga på *ärlighet* säger han. ”Det fungerar inte med tillgjorda floskler utan det är viktigt att vara uppriktig och leva på de värderingar du har. Han pratar om vikten av att som säljare ha integritet. ”Vad är sant, vad står jag för, vem är jag?” säger mannen och blickar ut över klassrummet från filmduken. Aspekter som empati och medmänsklighet lyfts fram som viktiga verktyg för att bli en bra säljare. Vidare säger han något i stil med att vi befinner oss i en beroendeställning och det är viktigt att du känner *brinnande passion, lust att serva andra.* Då filmen är slut applåderar Sara lätt. Linda säger ”Det var bra, jag tycker den var bra” och Vendela fyller i ”Ja den var skitbra. Det sista han sa om empati, uppriktighet, passion. Det som krävs för att lyckas.”
>
> *(Ur fältdagboken)*

Genom att använda ord som läkare och tala om att ställa diagnos framställs försäljning som ett yrke med hög status och lång utbildning, följaktligen en respektabel aktivitet.

---

och en mimik som tilltalar många kunder, eller en förmåga att uttrycka sig på ett sätt som tilltalar människor är eftertraktade inom det de kallar för ”style labor market”. Se t.ex. Witz et.al. (2003); Warhurst et.al (2000).

Diagnos är också ett ord som används när eleverna ska bedöma kundens utgångsläge inför diverse hårvårdsbehandlingar. När aspekter som empati och medmänsklighet lyfts fram framställs försäljning genom en omsorgsdiskurs. Försäljaren förväntas bry sig om sin kund, det är därför den säljer inte för att tjäna pengar på kunden. Samtidigt måste försäljaren vara ärlig. För att det ska vara möjligt behöver säljaren själv tro på att det den säljer fungerar och är viktigt, inte försöka ”lura på” kunden något, utan känna ”på riktigt”. Det mannen talar om är att det behövs emotionellt arbete för att frammana önskvärda känslor, det som Hochschild kallar för djupagerande. Hochschild skiljer på yt- och djupagerande [eng. surface acting, deep acting]. Ytagerande innebär att visa exempelvis glädje och att le utan att egentligen känna sig glad. Leendet är så att säga ”påklistrat”. Med djupagerande avses istället att den anställda frammanar de känslor som arbetsgivaren och kunden önskar, vilket också är en del av att framträda som professionell. Djupagerande innebär att, istället för det påklistrade leendet, lyckats med att på riktigt känna sig till exempel glad. I Hochschilds beskrivning är det en slags manipulation av ”jaget” och dess känslor, något som kräver sofistikerade tekniker. I exemplet ovan görs det genom att mannen på filmen föreslår för eleverna hur de ska tänka för att frammana önskvärda känslor. En sådan teknik är att istället för försäljning tänka på sig själv som en rådgivare och att känna empati. Mannen på filmen kallar också på tjejernas värderingar som något de ska leva på och uppmanar dem att fundera över frågor som vad som är sant och vem ”jag ”är. Det är dock inte vilka sanningar eller eftersökandet av ”jaget” som helst som avses. Istället är det värderingar och sanningar som överensstämmer med arbetsgivarens och kundens behov. Om exempelvis en elev skulle tänka: ”Frisörprodukter är värdelösa. Jag står här och lurar mina kunder att det är skillnad på dem och andra produkter” så är det inte de sanningarna som eftersöks. Istället eftersöks sanningar som kan användas för att bli framgångsrika försäljare. När eleverna i det tidigare avsnittet använder sig själva och sina erfarenheter av att använda produkterna bidrar det till denna känsla av att vara ärlig. De känner på riktigt att produkterna är bra, att de har gjort skillnad på deras hår och kan därmed också rekommendera och sälja dem utan att tänka på det som ”försäljning”. Det bidrar till att deras privata erfarenheter flätas samman med yrkeserfarenheter, och därmed att det är lite utrymme till distans mellan privatliv och yrkesliv.

Nu handlar dock denna träning om det som kan beskrivas som kommodifiering av känslor och kroppar om mer än att sälja produkter. Precis som i scenen ovan var det vanligt att olika känslor som passion, kärlek och föreställningar om att älska sitt jobb användes för att framträda som en framgångsrik och lyckad frisör. När filmen är slut och några av tjejerna säger uppskattande kommentarer om filmen betonar de just känslor som uppriktighet, empati och passion och hur de möjliggör en lyckad karriär. Framgång konstrueras då via diverse känslor som används och kan omvandlas till ekonomiskt kapital. Att älska sitt arbete, sina kollegor, frisörbranschen, håret som material, kunder, hårvårdsprodukter och att lära nya färg- och klipptekniker, kort sagt

det mesta sammanflätades i skolans vardagliga aktiviteter med känslor som också används i nära relationer och också med föreställningen om tjejernas innersta jag. Att frammana olika känslor som entusiasm, engagemang och glädje blir på så sätt nödvändiga för att framstå som en lyckad frisör och att vara framgångsrik. Det är också så vi kan förstå Natalias berättelse i början av kapitlet där hon framhåller att älska sitt arbete som ett villkor för att bli bäst. I fältanteckningarna finns många liknande exempel på hur färdiga frisörer beskriver frisöryrket med ord som att älska, brinna och känna passion och engagemang för. När Hochschild studerade flygvärdinnorna på Delta Airlines tränades de att identifiera sig med företaget och att se ut som att de älskade sitt arbete och också att verkligen försöka älska det. Att älska arbetet och att le framför passagerarna var helt enkelt en del av arbetet som de fick betalt för. Det tjejerna uppmanas att sälja är dock sällan salongens varumärke (även om det finns sådana exempel i några elevers berättelser) utan som tidigare framkommit ”sig själv”. När vi den här dagen har sett klart filmen går Susanne igenom en uppgift som eleverna ska göra i hemläxa:

> ”Den handlar om det här med att sälja sig själv.” säger Susanne och förklarar uppgiften. Uppgiften går ut på att eleverna ska spela in en film på sig själva som de skulle kunna skicka till en potentiell arbetsgivare. Uppgiften renderar många frågor från eleverna i klassen. Vad menar Susanne egentligen med att sälja sig själv?
> **Linda:** Va?! ska jag sälja mig själv?
> **Susanne:** Som frisör måste ni sälja, men jag tänker mer just på det här att ni måste sälja in er själva innan ni börjar. Har ni hört talas om jobb-dating?
> **Linda:** Ja, det hade de då en affär skulle öppna här i stan.
> **Vendela**: De hade en date på Espressohouse så går man dit och frågar.
> **Susanne:** Precis att man först får framföra sig. Det är därför ni ska öva på det och så kan ni filma det.
> **Linda:** Man ska lyfta fram sig som frisör eller?
> **Susanne:** Ja precis så tänker jag.
>
> *(Ur fältdagboken)*

Föreställningen om frisören som ska sälja sig själv är en framträdande komponent i hur eleverna ska lyckas och bli framgångsrika på arbetsmarknaden. Det handlar dels om att ”sälja sig själv” till kunder, men också som i uppgiften Susanne delar ut till eleverna om att sälja sig själva till en potentiell arbetsgivare. Även här syns hur föreställningar om hur känslor förs samman med arbetsliv. Arbete formuleras som en potentiell kärleksrelation då begreppet ”jobb-dating” används. Att gå på en date är ett ord som också används om att träffa en eventuell kärlekspartner, men som nu används av arbetsgivare som söker arbetstagare. Det vill säga människors känslor kommersialiseras.[743] Det som står på spel vid en jobb-date är inte kärlek utan ett arbete

[743] Hochschild (2003).

och i förlängningen pengar. Arbetstagaren som har behov av ett arbete för att få lön och arbetsgivarens behov av personal för att få vinst. För att eleven ska framstå som den attraktiva partnern för arbetsgivaren behöver hon följaktligen som läraren Susanne formulerar det träna på att *framföra sig* så att hon framstår som attraktiv för arbetsgivaren. En attraktiv arbetstagare är en person som kan generera företaget vinst.[744] Att sälja sig själv till en arbetsgivare innebär följaktligen att leva sig in i arbetsgivarens behov av vinst. När elever och lärare ovan diskuterar vad det innebär att sälja sig själv till en arbetsgivare handlar det om att framföra sig på ett sätt som förväntas passa arbetsgivaren.[745] Därmed behöver eleverna också träna sig i att känna igen vad en arbetsgivare uppskattar och hur det kommer till uttryck. I frisörutbildning finns det gott om sådan träning. I tidigare kapitel har vi sett hur tjejerna lär sig att använda sina utseenden för att göra sig attraktiva för arbetsgivare och kunder. I det föregående kapitlet syntes exempel på ordningssamhet och att visa sig arbetsam. I inledningen till det här kapitlet berättade läraren Sofie att hon bjudit in frisören Natalia för att eleverna ska förstå ”lite det här med att man måsta vara på ett speciellt sätt.” Det speciella sättet handlar om att eleverna ska lära sig känna igen vad en arbetsgivare uppskattar. I Natalias berättelse gjordes det genom beskrivningar som att arbeta mycket, inte vara sjuk, visa vilja, ta ansvar för verksamhetens (ekonomiska)mål och att kunna sälja sig själv och att älska sitt jobb.

När en vara är till salu har också varan ett pris. Arbetsgivaren köper något som den hoppas kan bringa vinst till företaget, och arbetstagaren får lön för arbetet. I detta resonemang står ekonomiskt kapital framför mänskliga behov.[746] Vi talar inte här om kärleksrelationer utan ekonomiska transaktioner, eftersom människans behov av kärlek inte är förknippad med vinst och förlust. När ekonomiska transaktioner styr hur eleverna ska framföra sig för att tilltala arbetsgivare innebär det att underordna sig pengar och att försöka tänka, tala, och se ut, inte nödvändigtvis som de själva vill utan som arbetsgivaren vill. [747]Något som är till salu har naturligtvis också ett pris, det vill säga tjejernas löner och övriga omkostnader för företaget. För tjejerna handlar det inte bara om att de ska få lön utan också att de ska få utbildning, eftersom de efter gymnasiet behöver arbeta som trainees innan de är färdigutbildade. Eftersom arbetsgivare och kunder ofta uppskattar en frisör som är glad, positiv och trevlig behöver också tjejerna lära sig att iscensätta sig som sådana. Det görs bland annat genom det självklara leendet, vilket utvecklas nedan.

[744] Nina Björk (2012), *Lyckliga I Alla Sina Dagar : Om Pengars Och Människors Värde*. Wahlström & Widstrand: Stockholm.
[745] jfr. Björk (2012).
[746] Björk (2012).
[747] jfr. Björk (2012).

Fejkade och äkta leenden

När jag intervjuar Vendela återkommer hon flera gånger till att beskriva hur mycket hon älskar frisöryrket. Hon var länge tveksam till om valet av utbildning verkligen kändes rätt för henne. Många av de andra eleverna hade velat bli frisörer ända sedan de var små, och fortsatt att uppskatta det. Andra har ändrat sig och tycker inte att frisöryrket är roligt längre. I utsnittet nedan berättar Vendela om hur relationen till frisöryrket har förändrats för henne och andra i hennes klass över tid:

> **Vendela:** Och vissa har ju.… alltså bytt bana helt. De tycker inte alls det [är kul], … och vissa har verkligen alltså fortsatt med det här och tycker att det är meningen med livet liksom! Men jag har verkligen vuxit in i det och jag älskar det så mycket just nu. Jag tycker det är jättehäftigt.
> **Eva** Men vad var det som du…vad tänkte du att du skulle… vad var det som lockade med frisöryrket då?
> **Vendela:** Alltså det mesta var ju kundbemötande! Träffa människor och sitta ner och prata skit med människor att det var så himla… att det är så himla glatt känns det som! Visst det kanske är lite fejkleenden hit och dit, men man är ändå glad på det jobbet. Det är ingen som skriker åt varandra, eller det borde inte vara det i alla fall, och det är nog inte så, så ofta i alla fall. Men att man är glada och att man gör något för någon annan (…)
> **Eva:** Fejkleende sa du…vad betyder det? Vad är vad är det för något?
> **Vendela:** [skrattar] Ja men att man liksom står på salongen och så kommer kunden in och man bara: ”Hej, hej och la, la la” [ljus o glad röst] och så gör man till sin röst å det. Och visst det är väl jättebra egentligen för man kan ju inte bara…ja ”Hej! Välkommen.” [låter kort och beordrande]
> **Eva:** [skrattar]
> **Vendela:** Alltså det blir ju lite mer.… även att man inte känner kunden så blir det som att man är så himla glad hela tiden. Men samtidigt…det kanske är bra ändå! Men i början kommer jag ihåg bara… men ska vi göra till rösten så där mycket? Det kändes så himla fejkigt så, men samtidigt man kan ju inte vara halvsur heller så… Det blir nog bra i slutändan ändå [skrattar].
>
> *(Intervju Vendela)*

Intervjucitatet ovan med Vendela framställs frisöryrket som ett glatt yrke och att det bidrar till att hon blir glad. [748]När Vendela säger att hon ”gör något för någon annan” framställer hon frisören som någon som är till för att serva andra. Till en början säger Vendela att det var svårt och kändes lite fånigt att tala med ljus feminin röst. Det kändes ”fejkigt”. Vendela fick göra sig till och spela, men nu har hon upprepat det så många gånger att det framstår som normalt och självklart. Att Vendela kände sig tillgjord ska också förstås i relation till en annan central diskurs bland tjejerna nämligen den om att

[748] Cohen (2005) beskriver hur de flesta frisörer lyfter fram kontakten med kunderna som det bästa med deras arbete.

”vara sig själv” och att vara rak och ärlig.[749] När Vendela säger att yrket är ”glatt” lyfter hon också att frisörerna är glada på jobbet, även om det kanske är fejkade leenden. Nu känner sig Vendela glad ”på riktigt”, vilket Hochschild nog skulle mena att Vendela genom emotionellt arbete alienerats från sina äkta känslor. Hochschild skiljer på äkta och spelade känslor och på ”jag” och ”roll” på ett sätt som inte Butler gör. Genom Butler kan vi istället förstå ”fejkleendet” som performativt, vilket innebär att du blir det du iscensätter.[750] Flera elever beskriver också att de blir glada av att ”spela glada”. De framhåller också vikten av att ”bita ihop” och inte visa för kunden om de känner sig irriterade eller stressade. Att vara glad och bita ihop kan förstås som att visa omsorg om andra för att skapa en trevlig stämning. Vad eleverna själva känner blir då underordnat framför att andra ska må bra och känna sig omhändertagna. Att le är också något som kan ge ekonomiska fördelar.[751]Frisörer har provision på såväl inarbetat belopp som på försäljning. Den provisionsbaserade lönen för en färdig frisör kan innebära möjligheter till relativt höga inkomster hos en färdigutbildad frisör och många frisörer blir också egna företagare.[752] Det emotionella arbetet kan därmed beskrivas både som en avancerad instrumentell teknik som kan generera pengar, och som omsorg. Omsorgsdiskurser där frisören blir glad genom att hjälpa andra hänger också samman med vidare diskurser om femininitet. Dessutom kan förmågan att skapa positiva känslor om sitt arbete beskrivas som en form av kapital som legitimerar ett lågt betalt arbete. [753] Leendet och att känna kärlek till yrket handlar alltså om långt mycket mer än att ”le”. Det är också ett sätt *att iscensätta framgång*. En lyckad och önskvärd frisör beskrivs ofta i termer av olika känslor som att älska, känna passion för eller att brinna för yrket. Så här säger Leyla då jag intervjuar henne:

> **Eva:** Om man tänker på frisörlärarna då… Hur tycker de att ni ska va?
> **Leyla:** [Tystnad] Alltså de vill ju helst att vi ska vara intresserade av att bli frisörer. Eftersom de själva har sån passion för det. Och de flesta har jobbat hur länge som helst. Ja, de vill nog vårt bästa.
> **Eva:** Ja, det tror jag säkert (...) hur lär man sig bli så här passionerad då eller hur… vad kommer det ifrån?
> **Leyla:** Man måste känna … av det…[fnissar]. Det är en känsla typ tror jag det är ingenting man tänker ”Ah men nu ska jag typ känna… passion för nånting” utan du måste ha… det är bara en känsla man får, som man känner.
>
> *(Intervju Leyla)*

[749] jfr. Jonsson (2007).
[750] Petersson McIntyre (2016); Petersson (2003).
[751] jfr. Petersson McIntyre (2016).
[752] Hochschild (2003) skapade sin teori genom att följa flygvärdinnor och det är skillnad att vara en flygvärdinna för ett stort internationellt flygbolag och att vara frisör med eget företag eller att arbeta för en arbetsgivare med få anställda Med detta sagt finns det naturligtvis även i frisörbranschen stora aktörer bakom som driver på försäljningen och vad som ska säljas i de små frisörföretagen. I slutändan är det inte frisörerna som kommer att vara de som tjänar de stora pengarna etcetera.
[753] se Bredlöv (2018).

Förväntan på att älska sitt jobb, känna passion och entusiasm, i detta fall för arbetet som frisör, är en dominerande diskurs inom både frisörutbildning och frisöryrket. Det är dock inte unikt för specifikt frisöryrket eller andra serviceyrken, utan har också kommit att bli en framträdande diskurs i arbetslivet i stort. Det ska därför betraktas som en beskrivning av en större förändring av arbetsliv, där arbetstagare i allt högre grad förväntas identifiera sig med sina arbetsgivare och att ta ansvar för verksamhetens mål och att göra dem till sina. När Hochschild gav ut *The managed heart* i början av 1980-talet gjorde hon en poäng av att exploatering och reglering av människors känsloliv gör att de inte kan skilja på ”jaget” och det brukar beskrivas som en yrkesroll. Ett annat sätt att se det är som Magdalena Petersson McIntyre beskriver att det inte bara handlar om en förändrad arbetsmarknad utan också om subjektivitet.[754] Det handlar om människors drömmar och vad som idag är nödvändigt för att en ska kunna se sig själv och uppfattas av andra som en lyckad människa.[755] Det betyder att älska sitt jobb är ett sätt att skapa mening i arbetet för de med ibland dåliga arbetsvillkor och som har små möjligheter att påverka sina arbetsvillkor.[756] Om människor säger att de älskar sitt jobb och känner passion för det tolkar jag det inte som en falsk föreställning utan att det rimligen betyder något för dem, men att det också kan kompensera för arbetsvillkor och löner som kan vara mediokra.[757]

Förväntningarna på att älska sitt jobb kan kallas för en nyliberal subjektivitet.[758] Med detta avses att de anställda hålls ansvariga för att framkalla de känslor som de förväntas känna inför sitt arbete, det vill säga känslor som vi tidigare relaterade till den privata sfären så som att älska och känna passion. När jag intervjuar Leyla ovan är det tydligt att hon vet att det är passion hon förväntas känna inför frisöryrket och dess arbetsuppgifter. Passionen förkroppsligas också genom lärarnas förhållningssätt till yrket. Under fältarbetet var det tydligt att lärarna på olika sätt försökte få eleverna att känna på samma sätt som de gjorde för frisöryrket. Som exempel pratade läraren Sofie ofta om hur mycket hon älskade olika saker som relaterade till yrket. Det kunde handla om att ”älska gamla tanter”, ”älska hår” eller att ”älska färg”.[759] När det var kunder i salongen syntes det också på de flesta lärarnas sätt att föra sig. De gick snabbt, utstrålade glädje i sitt kroppsspråk och skojade ofta med kunderna som företrädes vis var äldre damer om hur snygga de skulle bli. Det Leyla och andra elever talar om handlar inte om att beskriva att det är falska känslor. Petersson McIntyre argumenterar

[754] Petersson McIntyre (2016).
[755] ibid.
[756] Lauren Berlant, 2008 *The female complaint: The unfinished business of sentimentality in American Culture.* Duke University Press: Durham & London. Refererad i Petersson McIntyre (2016).
[757] jfr. Petersson McIntyre (2016).
[758] Berlant (2011)
[759] Citerade exempel ur fältdagboken.

för att det inte handlar om att människor har tappat förmågan att skilja på jaget och spelade känslor.[760] Istället handlar det om att privatliv och yrkesliv flyter samman. De känslor som här framträder i relation till yrkesliv är också sådant som framgångsrika människor förväntas iscensätta även i privatlivet. Att vara lyckad blir det samma som att älska sitt jobb och att arbeta för att det är roligt snarare än för att en måste. Det framstår följaktligen som normalt att älska sitt jobb. Det handlar följaktligen om en kommodifiering av kroppen och jaget i en postfordistisk anda.[761] Att eleverna förväntas älska sitt arbete, känna passion för det, eller som handledarna jag pratar med säger ”brinner för yrket” kan därför förstås som sätt att visa upp sig själv som lyckad liksom att själva frisöryrket är ett yrke som omgärdas av framgång och lycka. Med en sådan tolkning förefaller Vendelas förklaring av hur mycket hon älskar arbetet eller Leylas berättelse om hur lärarna vill att de ska känna passion som logiska. Det är ett sätt att iscensätta sig som framgångsrik i så väl privat som yrkesliv och att framställa yrket som eftersträvansvärt.

Passion-glädje och entusiasm bejakas och avvisas

Det är dock inte alla elever som uppskattar frisörutbildningens anspråk på dem att se glada ut och att alltid visa engagemang och glädje. Några elever beskriver det som överdrivet. På frågan om hur lärarna vill att eleverna ska vara svarar Ellen, uppenbart irriterad, så här:

> **Ellen:** Man ska va pigg och alert och man ska vara. Liksom nästan … Bli… Hurra! [tillgjord röst]. För att man ska rulla permanent liksom. Man ska va överdriven. (…) att man ska va liksom positiv och man ska va glad. Det är klart man ska vara glad, men alltså inte så att ögonen hänger jättetrött och munnen är liksom upp till öronen för man är så himla glad. Det är liksom inte naturligt…
>
> *(Intervju, Ellen)*

Ellen beskriver lärarnas förväntan på att de ska se glada ut, vara pigga och alerta som överdrivet. Att visa upp sig som glad och engagerad känns överdrivet om hon inte känner så ”på riktigt”. I citatet framkommer det också att det inte bara är inför kunden som eleverna förväntas se glada ut. Att rulla permanent som Ellen exemplifierar med är den uppgift som är vanligast att eleverna formulerar som den tråkigaste då jag frågar dem. Att eleverna förväntas tycka att det är roligt och också *att se glada* ut då de arbetar med hår tas dock emot på olika sätt:

> Vi befinner oss i ett klassrum på frisöravdelningen. I detta klassrum arbetar eleverna antingen med att göra frisyrer på dockhuvuden eller med mer traditionella skoluppgifter som att skriva och läsa yrkesrelaterade uppgifter. Rummet kan beskrivas

[760] Petersson McIntyre (2016).
[761] Petersson McIntyre (2016).

som en hybrid mellan klassrum och frisersalong. Längs väggarna är hyllor med dockhuvuden och klassrummet är utformat med schamponeringsränna där dockhuvuden kan tvättas. På bänkarna finns det speglar som kan fällas upp om de arbetar med att göra frisyrer på dockorna. Bänkarna fungerar också som traditionella skolbänkar. Klassrummet är smalt och avlångt. Bänkarna är i huvudsak formerade som två grupper, en långt fram och en längst ner i klassrummet. Även om eleverna inte har några bestämda platser i klassrummet placerar de sig likadant varje gång jag är med.

Vi väntar på läraren som har gått för att hämta något. Stolarna som eleverna sitter på är av det slag som frisörer brukar sitta på då de arbetar med kunder. Jag placerar mig i mitten av klassrummet på en sådan stol. Längst fram på stolen har någon pillat ett stort hål i skumgummit. Läraren Emma kommer in. ”Det är väldigt mycket väskor och jackor här inne!” säger hon irriterat. Det är en pik eftersom eleverna inte får ha ytterkläder i klassrummet. Jag tittar förläget ner på min egen väska där jag stoppat ner jackan och skjuter försiktigt in den med foten under bänken för att den inte ska synas. ”Det är för att vi vill bo här!” ropar Angelica från bakre delen av klassrummet. ”Ja vi vill aldrig gå hem” fyller Ida i. Båda låter glada fast de har ironi i rösten. ”Okej” säger läraren Emma och introducerar dagens uppgifter. ”Nu ska vi göra permanent!” Responsen från eleverna uteblir. De ser trötta ut. ”Det blir väl kul?” säger Emma, hoppar upp och sätter sig på katedern samtidigt som hon ler stort mot klassen. ”Nä tråkigt” säger Amira. ”Jo jättekul!” säger Vendela och Anna som sitter längst fram i klassrummet i kör. ”Ja, jag tycker i alla fall att det ska bli jättekul!” fortsätter Emma uppmuntrande. Därefter beskriver hon uppgiften som i korta drag går ut på att eleverna i par ska permanenta ett dockhuvud och medvetet göra olika fel för att se vad som händer.

Eleverna börjar arbeta med uppgiften. Jag pratar med Sandra och Angelica och hjälper dem att reda ut sin docka. Liksom de flesta dockorna är den väldigt tovig. Medina och Ida som också har problem att reda ut håret på sin docka ropar oavbrutet på Emma ”Emma kom hit och kolla på vår docka!” ”Asså! [alltså] Emma kan vi byta docka?” Hallå! Emma kan du komma snart?” ”Asså [alltså] ärligt kan vi få en annan docka eller?” De sliter och drar i dockan. Stora tussar av hår lossnar och golvet fylls med hår. Plötsligt hörs ett skrik: ”Ahhh vad äckligt! En råtta!” Ida hoppar förskräckt upp i luften och Medina studsar bakåt då hon drar loss en stor tuss hår och slänger den ifrån sig. Det tar ett kort ögonblick innan jag förstår att det är håret som de låtsas bli rädda för. Efter en stund kommer Emma fram och säger att det är ingen idé att byta docka för det kommer att vara likadant på en annan docka. När Ida och Medina börjar rulla upp håret är det uppenbart att de inte tar det på särskilt stort allvar. De skrattar, går runt och småpratar lite med andra och tittar i sina mobiler. Amira har svårt att få en av spolarna att fastna i håret då hon ska rulla upp det. Hon slänger iväg spolen och utbrister frustrerat ”Åh! Fan jag hatar det här!”

(Ur fältdagboken)

I scenen har några elever motsatt sig reglerna om att inte ha med sig kläder och väskor in i lokalen vilket påpekas av läraren Emma. Angelica och Ida säger ironiskt att det är

för att de vill bo i skolan och inte gå hem. Det kan tolkas som en drift med förväntan på att tjejerna förväntas visa engagemang och stort intresse för att lära sig mer och att gärna göra det även på sin fritid. Att de säger det med glad och ironisk ton gör också att motståndet lindas in och inte framstår som någon öppen konfrontation.[762] I scenen är det också tydligt att läraren Emma gör anspråk på att eleverna ska vara glada och ta sig an uppgiften med glädje. Anna och Vendela positionerar sig som ideala elever genom att säga att det ska ”bli jättekul”, medan Amira gör motstånd genom att säga att det ska bli tråkigt, och senare att hon hatar det och slänger iväg spolen. När eleverna ska börja arbeta med uppgiften är det många som sliter och drar oömt i dockan. De ser arga ut och när håret är svårt att kamma ut. Medina och Ida försöker förhandla med Emma om att byta docka. Emma svarar först inte, därefter säger hon att det inte är någon idé att byta. Den oömma och ilskna hanteringen av håret kan betraktas som ett sätt att göra motstånd mot en förväntan på att vara glad, intresserad av arbetsuppgiften och att vara rädd om dockans hår. Dockan tillåter också motståndshandlingar på ett annat sätt än om det varit en kund. Det gör inte ont på dockan och tjejerna ropar öppet att de vill byta ut henne, vilket inte hade ansetts socialt accepterat om det varit en kund.[763]På liknande sätt kan skämtet om att håret som lossnat är en råtta betraktas som en subversiv handling. När de överdriver, kallar håret äckligt och drar hårt i håret utmanar de anspråket på att alltid vara glada och måna om att utföra sitt arbete väl. Jag tolkar det som en lek med deras i relation till kunden underordnade position och ett avståndstagande till förväntan att känna glädje inför arbetsuppgifter eller att ”älska hår”.

Att visa engagemang, ta ansvar och passa in

När tjejerna tidigare i kapitlet skulle träna sig på att sälja sig och tänka sig in i arbetsgivarens behov, handlar det inte bara om lön utan också att få utbildning. Sedan 2010 behöver tjejerna hitta anställningar som trainees för att arbeta sina timmar fram till gesällprovet. För att bli färdiga frisörer blir det därför viktigt att de lyckas att sälja sig till en arbetsgivare för att bli klara med sin utbildning. Det framstår även som viktigt för att få en apl-plats. Som jag visade i den historiska framställningen fanns det en period då det utbildades betydligt fler elever än vad branschen efterfrågade, och det har emellanåt varit svårt att hitta apl-platser till elever. I frisörutbildning är det vanligt att eleverna får söka upp handledaren och fråga om de har möjlighet att ta emot dem för att göra sin apl. [764]På den ena skolan var det några elever som berättade om att de haft svårigheter att få en praktikplats. Det var också en tydlig statushierarki mellan olika platser, även om det inte var säkert att alla eleverna sorterade platser på samma sätt som deras lärare. Elever som blir skickliga på att framföra sig och anpassa sig efter

[762] jfr. Öhrn (1993); Davies (1984); Griffin (1985).
[763] Däremot händer det vid upprepade tillfällen att elever försöker förhandla om vilken och/eller hur många kunder de ska ta hand om, men det görs då inte så öppet utan genom andra strategier.
[764] se också Juul & Byskov (2019).

arbetsgivarens behov har bättre förutsättningar att få en praktikplats med hög status och de har därmed ofta lättare att etablera sig i frisörbranschen. [765]

Under början av 2000-talet när utbildningsplatserna var betydligt fler än antalet arbetstillfällen för frisörelever kom betoningen på den individuella eleven som skicklig på att framföra sig för arbetsgivare och kunder att få allt större betydelse. I takt med att managementdiskurser har vuxit sig allt starkare i samhället, där arbetstagare förväntas ta stort ansvar för verksamhetens mål, samt för sig själv och att agera som entreprenörer, har också betoningen på den individuella eleven som skicklig på att framföra sig blivit mer centralt. I ett yrke som frisöryrket, där service har kommit att tillmätas allt större betydelse kan denna diskurs beskrivas som att den riktas åt dubbla håll. Det handlar både om att sälja in sig till arbetsgivare, men också till potentiella kunder. Det finns också formulerat i programmålen för hantverksprogrammet. Där betonas entreprenörskap och företagande som viktigt, vilket gäller: ”Oavsett om man *är anställd eller driver eget företag* krävs initiativförmåga, idérikedom, självständighet, personligt ansvarstagande, samarbetsförmåga och egen drivkraft.” (min kursivering) [766] Som tidigare konstaterats handlar det i hög grad om att känna igen vad en arbetsgivare och också kunder uppskattar. Det som framförallt betonas är förmågan att anpassa sig till salongen. Flera elever beskriver det som att en förutsättning för att överhuvudtaget få en praktikplats är förmågan att ”passa in” på salongen. De pratar om att visa engagemang för arbetsplatsen och att ha det som beskrivs som ”det sociala.” I citatet nedan frågar jag Anna om hennes praktikplats:

> **Eva:** Mm hade vem som helst passat på den salongen tror du?
> **Anna:** … Nej.
> **Eva:** Nej?
> **Anna**: Det tror jag inte.
> **Eva:** Hur hade man inte kunnat passa in då till exempel?
> **Anna:** Om man hade saknat det sociala tror jag.
> **Eva:** Mm…
> **Anna:** Mycket hade påverkat. Liksom [att] vara blyg och kanske inte så framåt som jag kanske är. Den drivkraften liksom att de ser nåt som, alltså nån potentiell frisör i mig. Det är också väldigt viktigt. För ser man kanske nån som bara är där för att bocka av timmarna så är inte det samma grej. Som jag kan ju… om jag börjar vid tio så kan jag vara där vid nio. För att jag vet att de börjar städa vid nio. De säger att jag inte behöver komma förrän tio ändå, men då kan jag likaväl komma vid nio bara för att jag… då kan jag lika gärna börja dagen om man säger, eller jobba vidare till åtta nio på kvällen bara för att de har kunder. Eller komma dit direkt efter skolan och bara hänga för att man verkligen känner sig som en i gänget och inte bara en elev. För det är det som jag har kanske känt skillnaden sen den förra salongen. Att när jag kom dit då gjorde jag

[765] jfr. Juul & Byskov (2019).
[766] Skolverket (2011). s 125

> kanske bara timmarna och var mer en elev, än att nu kommer jag dit liksom och är en i gänget.
>
> *(Intervju Anna)*

Precis som Anna säger de flesta eleverna att ”det sociala” är viktigt för att passa in på salongen, att få apl-plats och i förlängningen arbete, men också för att kunna bli en bra frisör. De elever som gör praktik på de salonger som är att betrakta som de med hög status säger själva att vem som helst hade inte fått praktikplats på deras salonger. Den som Anna har sin praktik på är en sådan salong. Den ligger centralt i staden, har välutbildade trendiga unga frisörer, miljön är exklusiv och priserna på salongen är bland de högre i staden. Ofta handlar det om som de säger att göra ett bra första intryck och det som benämns som ”det sociala”. I exemplet ovan lyfts också att de på salongen såg en potentiell frisör i Anna som beskrivs som drivkraft, vara framåt och att inte vara blyg. [767] Egenskaper som ofta förknippas med att vara medelklass. I citatet framgår det också att Anna inte ser sin praktikplats som något där hon bara ”bockar av timmarna”. Istället kommer hon ibland till salongen en timma tidigare än utsatt arbetstid och stannar länge på kvällen, även om frisörerna på salongen säger att hon inte behöver. Genom detta positionerar hon sig som intresserad och hängiven frisöryrket, en tjej som prioriterar salongen framför sin fritid. Pengar tillmäts inte heller betydelse, Anna går dit ändå och visar på så sätt sitt engagemang och vilja att bli en del av salongen. Det är också ett sätt att visa sig ansvarsfull, och att ta ansvar för salongens verksamhet. Ansvar är ett av de mest centrala tecknen för respektabilitet och här vävs det alltså samman med en nyliberal framställning av subjektet. Anna säger också att det har gjort att hon känner sig mer som ”en i gänget” och inte som en elev på salongen. [768]Då jag frågar Anna om hon kan minnas första gången hon kände sig som en i gänget lyfter hon just en inbjudan till ett event på sin fritid.

> ”Ja men det var nog när de frågade om jag ville följa med på visningen. Utanför salongen [d.v.s. utanför salongsarbetstid]. Det var då jag kände att Oh! Shit! frågar de mig nu! ” (*Intervju Anna)*

Att bli medbjuden på ett frisörevent på sin fritid betraktas följaktligen av Anna som något värdefullt, och gjorde att hon kände att hon var likvärdig med de andra. Med detta sagt vill jag framhålla att frisörerna på salongen, förmodligen också kände så på riktigt. Jag menar inte att de försöker att manipulera Anna. Allra troligast hade inte heller någon av de andra frisörerna eller salongsägaren någon extra lön för att gå på eventet. Istället är det ett exempel på att hur vissa yrkesaktiviteter utförs på fritiden vilket värderas högt av många frisörer, samt att en diskurs i frisöryrket är den om vilja, engagemang och intresse som centralt. Det är också en vanlig framställning i olika

[767] Det Anna beskriver kan jämföras med det som yrkeslärare i dansk frisörutbildning kallar för en frisörtyp, se Juul & Byskov (2019).
[768] jfr. Hedlin & Åberg (2013).

branschtidningar. [769] Att göra den typen av saker på sin fritid framstår som självklart för frisörerna som är del av det. Att däremot tacka nej som elev skulle kunna innebära att eleven positioneras som ointresserad och saknar engagemang för yrket vilket också om det upprepades flera gånger skulle kunna äventyra deras praktikplats. Under fältarbetet var det i olika sammanhang tydligt att eleverna förväntades ha ett intresse för yrket som sträckte sig utanför skoltid. Det hände exempelvis att elever blev erbjudna att gå produktutbildningar eller frisyrvisningar på sin fritid. På Norra skolan berättade flera elever hur dessa var exklusiva tillställningar, hårt eftertraktade av elever att få gå på. På Södra skolan var det annorlunda. Där berättade lärarna besviket om att väldigt få elever anmälde sig frivilligt att gå på den typen av arrangemang på sin fritid. Den skillnad Hochschild gör på emotionellt arbete som sker oavlönat i privatlivet, och emotionellt lönearbete blir följaktligen diffus i frisörutbildning, eftersom gränser mellan privat och arbete på flera sätt flyter samman. [770]

En annan aspekt av att göra sig attraktiv för arbetsgivare är att vara frisk och stark, samtidigt är frisöryrket ett på många sätt slitsamt yrke. Det är relativt vanligt att frisörer utvecklar diverse allergier. Det är också vanligt att få ont i kroppen, vilket frisören Louise berättar om nedan:

> **Louise [frisör]:** Det sliter på kroppen att vara frisör. Det sliter på våra axlar ben, fötter och händer. Vi har ofta jobbat många timmar fler än de flesta andra.
>
> *(Ur fältdagboken)*

I citatet framgår det att frisöryrket sliter på kroppen och många frisörer jobbar långa dagar. Louise driver nu salong och arbetar som hon säger ”på golvet” några dagar i veckan. Resten driver hon sitt företag. Många elever beskriver att de får ont och känner sig slitna i kroppen. I scenen nedan har eleverna kunder i skolan:

> Några elever har inte kommit till skolan och det är fler kunder än elever. Nu behöver läraren Susanne hitta en elev som kan ta hand om en av kunderna som sitter och väntar. Jag hör att Susanne säger till Medina. ”Åh nej måste jag?” säger Medina. ”Kan du inte hitta nån annan?” Jag hör inte Susannes svar. Medina går och hämtar sina saker för att göra iordning sin arbetsplats. ”Fick du ta en extra kund fast du inte ville” frågar jag henne. Hon drar en djup suck blåser upp kinderna och pustar ut luften med en hög pust. ”Jaa … och jag har så ont i ryggen. ”Men oj vad har du gjort?” frågar jag. ”Jag vet inte, alltså det gör så ont så det brinner.” Medina går ut till kunden. Det syns inte på henne att hon har ont. Hon ser glad ut som vanligt.
>
> *(Ur fältdagboken)*

[769] Ett exempel är från ledarsidan i branschtidningen Mirror magazine hårmagasin för professionella: ”Jag återkommer alltid till detta med att många frisörer verkligen brinner för sitt yrke på ett sätt jag tror är unikt om jag jämför med andra yrkesgrupper. Det pratas hår på alla frisörträffar och utbildningar och det pratas bland tusentals frisörer på olika nätforum.” (2015:4)
[770] Hochschild (2003).

I scenen ovan har Medina ont i ryggen, och försöker att förhandla bort att ta hand om en kund till. Kunden måste behandlas och troligen fanns det inte någon annan elev ledig. Att ha ont i kroppen är helt enkelt något frisörelever förväntas hantera och att inte visa upp för kunden. Flera av tjejerna pratade om att som frisör(elev) förväntades de alltid gå till skolan och inte vara hemma på grund av sjukdom. Både lärare och elever beskrev att det var svårt att ta igen missad undervisning på samma sätt som i traditionella skolämnen, där de lättare kunde läsa sig till innehållet i kurserna. Elever som var borta från skolan skapade också irritation elever emellan om elever var frånvarande de dagar de hade kundmottagning, eftersom det bidrog till att andra elever fick arbeta dubbelt genom att ta hand om de frånvarande elevernas kunder som i situationen ovan. Några elever berättade att de gick till skolan även om de var sjuka:

> **Eva:** Men om du är lite sjuk och så hängig en dag och så har ni kunder till exempel. Hur gör du då?
> **Mikaela:** Jag går till skolan.
> **Eva:** Hur tycker du det är då att gå till skolan fast man är sjuk?
> **Mikaela:** Det är jättejobbigt ... det är sjukt jobbigt. Men jag känner jag har inte så jättemycket val. Vad skulle jag ha gjort om jag hade en egen salong, då hade jag ju inte kunnat ringt alla mina kunder och bara ”Nej jag är sjuk idag, så man får liksom så här rycka upp sig lite och ta nån Alvedon och gå till skolan och sen när man väl kommer hem då kan du ju sova och liksom då behöver du ju inte…och sen till helgerna behöver man ju inte gå ut. *(Intervju Mikaela)*

I citatet positionerar sig Mikaela som en ansvarsfull elev. Hon går till skolan även om är sjuk eftersom hon tar ansvar för skolans verksamhet och hon vilar sig när hon kommer hem och på helgerna för att orka. Hon hänvisar till att om hon hade haft en egen salong så hade hon inte haft något annat val än att arbeta i alla fall. Det vill säga hon tänker som en företagare och anpassar sig efter det även om hon inte har något företag utan gr i skolan. Flera elever lyfter aspekter som att ta ansvar som det viktigaste de har lärt sig på gymnasiet. I att ta ansvar ingår aspekter som att ta ansvar för sitt lärande, som att ta ifatt saker de har missat i skolan, att göra sina läxor och att ta ansvar för verksamheten och dess kunder. Eleven Ida säger att hon har lärt sig ”jättemycket” på gymnasiet. Dels att utföra diverse hårvårdsbehandlingar men framförallt att ta ansvar. Det har varit svårt men ändå bra säger hon:

> **Ida:** Alltså man lär sig ju så mycket och ta ansvar själv när man har kunder och jag tror man växer mer som person och blir lite mer vuxen om man får ta lite mer ansvar.
> *(Intervju Ida)*

I att vara vuxen och att ta ansvar ingår också att gå till skolan även om en känner sig lite sjuk. Några elever berättar också om arga och som de formulerade det ”besvikna”

handledare om de varit hemma för att de var sjuka, eftersom handledarna hade räknat med att eleverna skulle finnas tillgängliga och utföra arbetsuppgifter. Hög frånvaro från sin apl-plats kunde också innebära risker att bli av med den. Flera gånger under fältarbetet hände det att då elever sa till sina lärare att de inte kände sig bra och ville gå hem att lärarna försökte övertala dem att stanna i skolan, och att ”bita ihop”, eller ta en värktablett. Om tjejerna sa att de hade värk, var trötta eller hade ont var det sällan lärarna svarade inkännande eller ömkande. Snarare försökte de muntra upp dem genom att skoja med dem eller fråga om de gjort de pausövningar som de fått lära sig för att undvika diverse arbetsskador.[771] Lärarna var också strikta med att bevilja ledighet för semesterresor. De låga förväntningar som beskrivits att det ställts på elever på andra yrkesprogram såg jag helt enkelt sällan till.[772] Däremot hände det att lärare sa att de mot slutet av elevernas utbildning inte längre orkade ställa lika höga krav som i början av utbildningen på elever som tydligt visat att de inte inrättade sig i utbildningens förväntan på dem. Att eleverna inte beviljades ledighet betydde dock inte att inga åkte utomlands. Flera elever sjukanmälde sig för att åka på semesterresor, något som lärarna var medvetna om. Ledighet och sjukfrånvaro framställdes både genom en företagsekonomisk diskurs som missade intäkter i det kommande arbetslivet, eller omsorgsdiskurs som att kunderna eller klasskamrater kom i kläm samt en undervisningsdiskurs, det vill säga att missa undervisning som var svår att ta igen. Undervisningsdiskursen är också tydligt förankrad i yrkets mästar-lärlingtradition där tid, det vill säga antalet undervisade timmar framställs som ett sätt att kvalitetssäkra och mäta vad eleven kan.[773]

Sorti från frisöryrket med önskan om fri fritid

När känslor som engagemang, passion och kärlek blandas med arbete bidrar det också till att arbete och fritid flyter samman. Vi pratar ju sällan om att vi älskar något eller någon på speciella dagar eller delar av dygnet. Det betyder inte att alla elever alltid frammanar dessa känslor. Snarare ifrågasätter några om det verkligen ska vara så att livet bara ska bestå av arbete. Frida som har arbetat på ett äldreboende under sommaren och arbetar extra i hemtjänsten på sin fritid har bestämt sig för att jobba med det istället för som frisör. Ett av argumenten är att hon vill orka annat i livet än att jobba. I hemtjänsten jobbar Frida ofta från sju på morgonen och slutar klockan två:

> **Frida:** Då har jag hela eftermiddagen och jag kan göra vad jag vill liksom. Så känner jag. Och jag börjar hellre tidigare för att sluta tidigare. Men på en salong kan man liksom inte göra så.

[771] Det skiljer sig alltså från hur hälsa/ohälsa omtalas på barn- och fritidsprogrammet. På barn- och fritidsprogrammet var lärarna också generösa med att bevilja ledighet. Se Hjelmér (2012).
[772] se t.ex. Hjélmer (2012); (Johansson 2009).
[773] jfr. Maria Johansson (2019) *Institutionalisation of validation and the transformation of vocational knowledge- the case of admission into the Vocational Teacher Education in Sweden*, doktorsavhandling, Linnéuniversitetet: Växjö.

Frida trivs på sin praktikplats men längtar också efter att gå dit som kund igen:

> **Frida:** Det ska typ bli skönt ändå att det är sista praktiken nästa vecka (…) för att det känns liksom … ja men liksom innan så gick jag ju där och blev fixad i håret om man tänker (…), då var jag liksom en kund. Alltså visst nu är jag, visst jag är fortfarande kund när jag går dit men det blir liksom en annan sak.
>
> *(Intervju Frida)*

Frida disidentifierar sig med positionen där arbete och privatliv till stor del flyter samman. I hennes fall konkurrerar andra identiteter relaterade till fritid och den privata sfären. Anspråket på att älska sitt arbete eller brinna för yrket blir därmed en position som inte är eftersträvansvärd. För Frida är arbete något som hon måste göra för att försörja sig och som kan möjliggöra andra saker i livet som inte har med arbete att göra. När Frida inte frammanar de känslorna för frisöryrket, väljer hon också en annan väg. Om yrket förstås som passion och kärlek är det däremot inget konstigt att arbeta för en låg lön eller långa dagar. Diskursen som framställer frisöryrket som ett arbete där känslor som passion, engagemang och ett yrke att älska görs centralt legitimerar såväl lön som hårda arbetsvillkor. Samtidigt är det en diskurs som konkurrerar med föreställningen om arbete som försörjning. När yrket istället förstås som försörjning blir det inte möjligt, vi kan ju inte leva på känslor. Både den företagsekonomiska diskursen och diskursen som konstruerar arbetet som passion, entusiasm och kärlek förenas i att de båda producerar bilden av en *framgångsrik frisör*. För att bli framgångsrik behöver dock eleverna också anpassa sig efter kunden genom att lyssna och tala ett vårdat språk, vilket utvecklas nedan.

Ett respektabelt språk och att prata lagom mycket lockar kunder

När jag försöker fråga de examinatorer från Frisörföretagarna som ska bedöma elevernas delprov vad som är viktigt att kunna för unga frisörer kommer mycket av samtalet att handla att älska och brinna för frisöryrket, men också om det som de beskriver som *kommunikation*. Trots att de uppenbarligen är där för att bedöma kvalitén på frisörelevernas hantverk så var det ändå kommunikation och relationen med kunden de talade om hur jag än försökte att fråga dem.[774] I samtalet talade examinatorerna om kommunikation som betonade vikten av att lyssna på kunden och att sätta denna i centrum. Förmågan att lyssna och samtala med sin kund är något som tränas in i utbildningen. Frisören förväntas initiera ett samtal men det är sedan kunden som bestämmer om det ska bli ett samtal eller inte. Eleverna berättar att de brukar inleda med några små fraser för att känna av kunden om den vill prata, men att det därefter

[774] Examinatorerna var väl medvetna om att jag vet vad som anses vara skickligt hantverk, eftersom de kände till min bakgrund som frisör och yrkeslärare. Det kan naturligtvis ha påverkat att samtalet hela tiden kom att handla om frisörelevernas relation till kunden. Det kan också förstås som att hantverket är så självklart att det inte anses värt att nämna, eller att det helt enkelt är svårt att tala om vad ett skickligt hantverk är. Frisören som hantverkare har som Holmes (2015) konstaterat ofta hamnat i skymundan för frisörens estetiska arbete.

är viktigt att vara tyst om kunden inte vill prata. Eleven Camilla berättar att hon brukar inleda samtal med att fråga hur kunden tog sig dit. ”Då märker man om de vill prata sedan.”[775] Att framhålla förmågan att vara tyst kan förstås som ett sätt att ta avstånd från stereotypa beskrivningar av frisörer som att de pratar för mycket eller med skvaller. Ett aktuellt exempel på det är när påven Franciskus vid en audiens med frisörer och andra skönhetsexperter varnade dem för att hänge sig åt skvaller med kunderna. [776]Ett annat exempel är att det numera hos några frisörer går att beställa ”tyst klippning”. De flesta eleverna värdesätter samtalet med kunder mycket, även om det ibland kan vara svårt att veta vad en ska prata om. Samtal med kunden är följaktligen i allra högsta grad relaterat till normer om vad som är ett lämpligt samtalsområde och inte. Ett exempel på att bryta denna norm är då läraren Susanne berättar om en elev som i början av sin utbildning frågade en medelålders man ”Hur gammal är du?” för att inleda ett samtal. Att fråga någon hur gammal den är förefaller inte märkligt för någon som är sexton år och träffar någon i ungefär samma ålder. Det är däremot inte något som eleverna förväntas inleda ett frisör-kundsamtal med.

Flera av eleverna pratar om vikten av att ha ett vårdat språk som frisörer. Ett vårdat språk handlar bland annat om att inte svära. Ibland hör jag att lärarna säger till eleverna om de svär. Ett vårdat språk är också ett sätt att göra sig attraktiv för en stor kundgrupp:

> **Mikaela:** Det är viktigt för att det är ju hur man liksom pratar med folk och hur du får kontakt med människorna. Och det är ju en viktig del för att om du liksom har ett ovårdat språk då kanske det inte är så jättemånga som vill komma till dig… eller en viss del av folket som har liksom samma… språk då kanske bara det är de som är intresserade. *(Intervju Mikaela)*

Ett vårdat språk betyder helt enkelt att tala så att det inte väcker anstöt, framträda respektabel.[777] I citatet framhåller också Mikaela att frisörer som talar ovårdat så är det ”en viss del av folket” som vill komma, vilket jag tolkar som kunder som framstår som icke respektabla. Eftersom frisersalongen på skolan var en livlig miljö när eleverna arbetade med kunder var det ganska svårt att höra några längre delar av samtal då jag var i salongen. Av de samtal jag hört när eleverna arbetade med kunder verkade alla elever iscensätta sig som någon som lyssnar på kunden och använder ett vårdat språk. Det betyder dock inte att alla elever uppskattar att samtala med kunden:

[775] Intervju Camilla
[776] Dagens Nyheter (2019) *Påven till frisörer på pilgrimsfärd: Sluta skvallra med kunder* .
[777] Skeggs (2000).

Eva: Om du skulle beskriva en typisk frisörelev då hur är den?
Amira: Typ jätteglad, jättesprallig, pratig, kanske lite för pratig. Alltså om jag tänker på min klass så är de inte så jättesnabba på att jobba medan de pratar. Men alltså överlag väldigt positiv. Tycker om att prata med kunden liksom.
Eva: Mm stämmer du in på den alltså känner du dig som en…
Amira: Nej, jag hatar att kallprata! Det är det värsta jag vet! Jag kan jobba, jag kan göra allt och jag är bra på det jag gör men nä fy fan! Hatar kallprat! Det är det värsta jag vet.
Eva: Är det mycket kallprat tycker du med kund och så?
Amira: Ja, vädret hit o dit [låter fånig] och jag bara; ”Ja men jag kan kolla ut!”
Eva: [skrattar]
Amira: Jag tycker inte sånt är intressant. Det är så här; jag är tyst då jag jobbar, så om de pratar får de prata. Jag jobbar och står bara [himlar demonstrativt med ögonen för att markera ointresse]

(Intervju Amira)

Amira beskriver en typisk frisörelev beskriver som ”jätteglad” ”jättesprallig” och ”pratig”, något som hon särskiljer sig från genom att säga att hon ”hatar kallprat”. I citatet positionerar sig Amira som någon som inte har problem att jobba, det vill säga i detta fall frisera någons hår.[778] Däremot tar hon avstånd från en position där hon ska vara ”trevlig”, ”positiv” och ”jätteglad”. Det vill säga hon avvisar en position där frisören beskrivs som omvårdande och som bryr sig om sin kund. Som frisör förväntas hon såväl bry sig om som ta hand om sin kund. [779] I Amiras berättelse görs en åtskillnad mellan att bry sig om och ta hand, det som Skeggs beskriver som en sammanvävning. Amira kan utföra arbetsuppgifterna och berättar att hon har haft lätt för att utföra de flesta momenten, men hon identifierar sig inte med en frisör som är omvårdande.

De flesta eleverna uppskattar dock relationen till kunderna. De beskriver kunderna som snälla och trevliga. De får också mycket uppskattning av kunderna och en del kunder blir nästan som vänner säger de.[780] Många kunder vill gå till samma elev varje gång, något som för det allra mesta uppskattas av eleverna. Några gånger händer det att kunder har med sig presenter till den frisör som tar hand om dem på skolan. En elev som vid flera tillfällen får uppskattning av sina kunder och presenter är Angelica:

Eleverna arbetar med kunder i salongen, eller ”har kunder” som de säger. Det är i slutet av vårterminen och studenten närmar sig med stormsteg. Några har tagit rast och sitter utanför salongen vid det som de kallar för det stora bordet då Angelica kommer in från salongen. Damen som har varit Angelicas kund flera gånger har tagit med sig en present till henne. Angelica håller presenten i handen och säger: ”Åh hon är så gullig så jag börjar gråta! Nu ses vi inte mer sa hon till mig och så önskade hon

[778] Det sätt som Amira pratar om liknar det sätt tjejer på barn- och fritidsprogrammet pratade i Ambjörnssons (2004) avhandling. De kunde tänka sig att ta hand om barnen, det var inte arbetet med dem som det var fel på utan det de beskrev som ”tanterna”, det vill säga förskollärarna.
[779] Skeggs (2000).
[780] jfr. Gimlin (1996).

mig lycka till i livet. ”Jag börjar gråååta” upprepar hon. Hon fingrar på presenten och håller upp den för de andra tjejerna. ”Titta hon har skrivit Angelica på den” Medina tittar upp från sin mobil mot paketet, skrattar till och säger ”Fan va sjukt” ”Nää så söööööt” säger Vendela. Efter en stund kommer Amira in från salongen och samtalet kommer upp igen:

Angelica: Jag fick ett paket som det stod Angelica på! [Tittar mot Amira ler och håller upp sin present.]
Amira: Varför?
Medina: För hennes kund är fan konstig.
Vendela: Så söööööt!
Amira: När ska vi få såna kunder? [vänder sig mot Medina.]
Medina: Aldrig ingen tycker om oss! [Amira och Medina skrattar.]

(Ur fältdagboken)

Det är uppenbart att kunden har lagt ner mycket omsorg på att göra en present till Angelica som på så sätt blir ompysslad av sin kund. Det betyder att det blir en slags omvänd hierarki där det är kunden som gör något för Angelica utöver det som hon som kund förväntas göra (betala för behandlingen). Att göra något extra för sin frisör på detta sätt beskrivs av Vendela och Angelica som att kunden är ”gullig” och ”söt”. Medina däremot beskriver handlingen som ”sjuk”. Även Amira verkar oförstående till varför en kund skulle bemöda sig om att göra en present till sin frisör men undrar också när hon och Medina ska få sådana kunder, vilket av Medina besvaras med att skämta och säga att ”ingen tycker om oss”. Medina formulerar handlingen som sjuk och hon skrattar tillsammans med Amira kan det förstås som en form av subversiva handlingar. Skrattet är ett mångfacetterat redskap och av stor betydelse i att iscensätta motstånd till utbildningens anspråk.[781]Genom att skämta om att ”ingen tycker om oss” innebär det att hon skapar ett ”vi” som särskiljer sig från ”de andra” som får presenter och är ”de omtyckta”. Samtidigt är det en tydlig ironi i uttalandet. Jag tolkar det som att det är ett avståndstagande till Vendelas och Angelicas tydligt feminint kodade positioner där de inom ramen för en homosocial gemenskap tillskriver kunden egenskaper som ”söt” och ”gullig”. Detta skämtande tolkar jag som ett sätt att ta avstånd från de anspråk som de möter i utbildningen på det feminina medelklassideal som de förväntas iscensätta i utbildningen. Det påminner om hur Willis beskriver att killar med arbetarklassbakgrund tar avstånd från akademiska kunskaper med hjälp av att iscensätta en klassisk maskulint kodad arbetarklassidentitet.[782] För tjejer i frisörutbildning är dock inte en arbetarklassidentitet något som kan ge legitimitet, eftersom det görs anspråk på tjejer i frisörutbildning att de ska iscensätta sig som empatiska, respektabla tjejer. Jag tolkar alltså skämtet som ett sätt att försöka göra motstånd mot en position som de

[781] Willis (1983).
[782] ibid.

inte känner sig inkluderade av, men också att agera på denna kategori. Genom att själva säga sig inte vara omtyckta tillskrivs inte Angelicas present samma värde. Att vara omtyckt framstår inte heller som eftersträvansvärt. Däremot vill jag poängtera att det inte handlar om någon motkultur i den bemärkelse som Willis diskuterar. Det är ett motstånd som iscensätts i den specifika situationen. Det finns andra tillfällen då både Amira och Medina framställer sig som empatiska och ”goda elever”.

Hittills har kapitlet bland annat handlat om hur känslor på olika sätt används för att iscensätta framgång och hur det formuleras genom empati och att hjälpa kunden. Försäljning talas då inte om som ekonomi. Under fältarbetet var dock samtal om tjejernas (främst brist på) pengar, deras kommande löner och ekonomi ett närvarande ämne i så väl elevernas vardagliga samtal som i undervisningen. I den avslutande delen av kapitlet undersöks de ekonomiska villkoren närmare.

Lönsamma ekonomer med makt över sin inkomst

> Det är fredag eftermiddag och vi befinner vi oss i ett klassrum utanför frisörinstitutionen. Lokalen ligger på ett källarplan med små fönster högt upp på väggarna. Fönstren är delvis täckta av buskar. I de kala betongväggarna har någon eller några här och var ristat in diverse budskap som på så sätt förevigats. Eller åtminstone stannar de där tills klassrummet ska renoveras under den kommande sommaren. Bänkar och stolar är utspridda rörigt i klassrummet. Det luktar instängt. Skillnaden mot frisöravdelningens klassrum där stolar och bord alltid ska ställas i raka led, där bänkar ska torkas av och där rummen är fyllda med dockhuvuden, speglar, hårspray och dofter av hårvårdsprodukter är påtaglig.
>
> Jag sitter med Medina och Amira längst bak i klassrummet. Under några veckor har klassen arbetat med småföretagande på de här lektionerna. Läraren, Susanne, har på lektionerna framhållit att det är viktig att eleverna lär sig att bli företagsamma och att de ska tjäna ordentligt på sitt arbete som frisörer. ”Det är inte helt ovanligt att salonger bara kör på och inte tänker efter riktigt” berättar hon för eleverna. Sådana frisörer vill hon inte att hennes elever ska bli. Istället ska de bli ekonomiskt medvetna, eller åtminstone som Susanne säger ”Ha ett hum om vad saker och ting kostar. Tänk på det, att det är viktigt att göra bra uträkningar från början så ni inte går back i plånboken.” Av lektionernas innehåll att döma är det tydligt att den frisör som eftersträvas är en som är lönsam och gärna tjänar mycket pengar.
>
> *(Ur fältdagboken)*

På dessa lektioner är det en företagsekonomisk diskurs som är i förgrunden för frisörens arbete. Genom denna tilltalas eleverna som egna företagare eller lönsamma arbetstagare. Positionen som lönsam arbetstagare innebär inte bara att frisören ska vara lönsam för företaget, eftersom anställda frisörer genom en provisionsbaserad lön kan

ha möjlighet till en god inkomst. Susanne framhåller att det är viktigt att tänka efter om eleverna ska starta företag:

Susanne: Om man ska hyra stol måste man ju tänka så att man får samma lön som om man var anställd. Hur ska jag göra för att hamna på samma lön?" Hon riktar frågan ut i klassrummet. "Jobba längre" säger Frida "Jaa " säger Susanne med en suck "Det var ju nytänk" fortsätter hon avvaktande. Jag anar både ironi och glädje i rösten. "Jag tänker att man kan jobba snabbare." säger Susanne.

Lite senare uppmanar Susanne eleverna att fundera över vilka priser frisörerna tar på salongerna där de har sin praktik. Det är stor skillnad på salongernas priser. Priset för en klippning på de salonger där eleverna gör apl varierar mellan trehundrafemtio och niohundra kronor. "På vilken salong vill man ha jobb om man har provision och är anställd?" frågar Susanne eleverna. "Där det är kort tid" säger Frida. Hon syftar då till att frisörer som arbetar snabbt är de som kan ha höga intäkter, "Om man jobbar häcken av sig" säger Vendela lågt och vänder sig till Anna som sitter intill. Det är slitsamt att arbeta snabbt och ha många kunder.

"Kort tid" innebär dock att det behövs väldigt mycket kunder förklarar Susanne. En frisör som arbetar snabbt behöver fler kunder för att bli fullbokad än en som arbetar långsamt. Sara föreslår att den salong som en helst vill arbeta på är en "Där det är dyrt och de redan har kundkrets".

Därefter går Susanne igenom olika företagsekonomiska begrepp som resultatbudget, ränta, kapitalbehovsbudget och omsättning. "Förra veckan jobbade ni med kapitalbehovsbudget. Det gjorde ni jättebra! Ni forskade lite om vad olika saker kostade." Hon pausar lite och vänder sig mot Power Point Presentationen bakom sig innan hon fortsätter: "Ni kom fram till att någonstans mellan hundrafemtio- och tvåhundra femtiotusen behövde ni för att kunna starta ett företag. Det var alldeles för lågt, men nu tog vi inte med allt så man får nog tänka att vi lägger till lite." Därefter går hon igenom dagens uppgift som består i att göra en prislista för den fiktiva salong som eleverna ska starta. "Den här uppgiften handlar ju framförallt om att ni ska bli prismedvetna och att ni har en budget även som anställd och att ni ska tänka på det. Om jag ska jobba [göra en behandling] på två timmar och det tar längre tid, vad händer då?" Eleverna svarar att salongen går back. "Ja precis!" säger Susanne." Och ni tjänar också mindre provision" lägger hon sedan till.

Susanne går igenom förutsättningarna för uppgiften. Den består bland annat i att eleverna ska räkna ut vad arbetstiden kostar per kvart, vad materialet som de ska använda kostar och så ska de lägga på moms på priset. Medina och Amira börjar räkna på sin prislista. De bestämmer sig för att räkna ut vad det ska kosta att göra slingor och klippa sig på deras salong. Oftast är det Medina som räknar. Amira tittar ner i sin mobil. Ibland tittar hon upp och kommenterar. "Kom igen! Vi hasslar dom" uppmanar hon Medina. Även om jag förstår ungefär vad det betyder frågar jag för att vara säker så att jag inte har missförstått.

Amira: Hassla! Att man lurar dom! [Skrattar] Ni vet väl ni kan aldrig låta en blatte sätta priset då hasslar vi er bara.

Amira skrattar åt sitt skämt och jag drar på munnen. Sedan fortsätter de att räkna. För att räkna ut priset måste de först bestämma hur lång tid arbetsuppgiften ska ta. De har svårt att enas. Amira föreslår att det går snabbt medan Medina säger att det är omöjligt att hinna göra slingor så snabbt. Efter en stund kommer läraren Susanne fram och frågar hur det går. "Vi pratar om hur lång tid det tar att göra slingor och klippa" säger de. Susanne hjälper dem att tänka ut hur lång tid det tar att göra slingor och klippa. Medina föreslår två och en halv timma och Amira en och en halv timma.

Susanne: Ja ... vem tjänar mest? En tar nittio minuter och en två och en halv timma?
Amira: Den som är snabbast!

När Amira säger "den som är snabbast" spricker ansiktet upp i ett brett leende. Hon som är snabb är den som kan tjäna mest pengar. Tiden blir genom den företagsekonomiska diskursen viktig för att antingen vara lönsam för en arbetsgivare, och även som anställd frisör ha möjlighet till en bättre inkomst, eller som i det här fallet, skapa ett lönsamt företag. På andra hantverkslektioner får Amira emellanåt kritik av lärarna för att välja den enklaste vägen, att vara för snabb och ibland slarvig. Detta eftersom den ideala hantverkaren positioneras som noggrann, omsorgsfull och mån om att förbättra sitt hantverk. På lektioner där innehållet handlar om företagande blir det istället en tillgång att kunna arbeta snabbt. Samtalet fortsätter sedan med att läraren frågar vad de ska ta för pris för sin behandling:

Medina: Det brukar kosta tusen.
Susanne: Men nej! Det är inte så ni ska göra ni ska räkna ut vad ni måste ta.
Amira: Men ta tolv hundra då.
Susanne: Nej! [Skrattar]. Ni ska inte chansa utifrån vad de andra tar ni ska ju veta vad ni behöver ta så ni inte förlorar något.
Susanne förklarar att de ska räkna ut vad priset blir. Hon försöker vägleda dem genom att fråga vad materialet som de ska bleka slingorna med kostar så att de kan räkna ut priset per milliliter blekning:
Susanne: Hur mycket går det åt?
Medina: Ja två skopor kanske.
Susanne: Men på mitt [hår] titta! Bara en halv kanske. [Susanne håller demonstrativt upp sitt hår som är tunt och fortsätter]: Då tjänar ni mer pengar på mig.
Amira: Aahh vi lägger fan på! Ta tre skopor! Vi hasslar dom, vi lägger på mer!
Susanne: Vad hette det sa du?

Amira och jag förklarar för henne att hassla betyder att ta mer betalt än nödvändigt. Susanne skrattar och går vidare. Därefter räknar tjejerna vidare på sin prislista. De hejjar på varandra och stämningen blir allt mer uppsluppen för varje tillfälle de kommer

på att de kan lägga på lite extra på priset. De lägger på mer för materialet och använder mer material än de behöver eftersom de resonerar som att priset för behandlingen då kommer att bli högre. När uppgiften är klar slutar priset på 1325 kronor för klippning och slingor. ”Fan vad vi är bra!” Utropar Amira nöjt. Därefter samlar Susanne ihop klassen och det är dags för gemensam genomgång. ”Vad kom ni fram till för priser nu då?” frågar hon varpå det följer en auktion bland eleverna vad de har kommit fram till för priser. Några kom fram till 1100 kronor för två timmars arbete. ”Gud vad billigt!” hörs kommentarer ifrån klassen. I det här sammanhanget är ”billigt” inte något positivt. Då Susanne ska avrunda diskussionen frågar hon klassen ” Ja vad säger ni då, ska man räkna högt eller lågt?” svarar klassen i kör ”Högt!”

Susanne: Varför?
Amira: För att det är smart!
Susanne: Ja, jag vet att ni har kommit långt och haft bra resonemang där borta. Ni skulle ju vad hette det nu det ni sa?
Amira: Hassla! [skrattar]
Susanne: Ja hassla dom [skrattar].

”I mitt exempel tog jag 450 kronor för min klippning fortsätter Susanne. Så vad säger ni om mitt pris? ”Vi här bak säger att du inte hasslar dom” säger Amira och skrattar.

(Ur fältdagboken)

I scenen positioneras frisören som någon som kan ta makten över sitt arbete och sina inkomster genom att göra de rätta valen och ha kunskap om att göra bra uträkningar för att ”inte gå back i plånboken”. Då Susanne, läraren, påtalar att det inte är ovanligt att salonger ”bara kör på och inte tänker efter riktigt” skapas en bild av frisören som impulsiv och oeftertänksam, det vill säga en stereotyp bild av frisörer som oekonomiska. Denna bild reproduceras av Amira och Medina då de först inte räknar utan gissar vad deras behandling ska kosta då Amira först säger ”Det brukar kosta 1000”. Susanne rättar dem genom att säga att de inte ska chansa utan veta görs anspråk på att de ska vara företagsekonomiskt kunniga frisörer. I branschtidskrifter har frisörer ofta framställts som ekonomiskt okunnig, vilket har beskrivits som ett problem för branschen.[783] Den gode frisören framställs istället som en där företagsekonomiska kunskaper står i förgrunden. Ofta legitimeras föreställningen att frisörer är okunniga ekonomer av att frisörer är tjejer som är kreativa och intresserade av mode och flärd men inte av ekonomi. Den feminint kodade positionen som modeintresserad och/eller omvårdande frisör konkurrerar följaktligen med frisören som företagsledare och ekonom. Denna iscensätts av såväl andra som av frisörerna själva, då flera tjejer berättar att de ”hatar att räkna” eller att det värsta arbete de kan tänka sig är arbete är olika former av kontorsarbete. Flera av tjejerna säger när jag frågar dem att företagsekonomi

[783] Se t.ex. Frisörtidningen 1998: 3.

och bokföring är tråkigt och ointressant, något som inte märks av på den här lektionen. Istället iscensätter flera av eleverna engagerade identiteter som elever då de erbjuds möjligheten att ta makten över sina framtida inkomster som finns där bara de gör de ”rätta valen”. De rätta valen handlar om att få arbete på ”rätt salong” och Susanne försöker få eleverna att komma med förslag på vilken salong som de vill jobba på. Bland förslagen återfinner vi att jobba långa dagar, att jobba snabbt (om man vill jobba häcken av sig som Vendela säger till Anna) och en salong där det är dyrt och som har en upparbetad kundkrets. Den sista kombinationen är dock ovanlig. Det är få salonger som har många kunder till eleverna, något som de är väl medvetna om. Istället är det vanligt att eleverna själva förväntas skapa en kundkrets för att ha möjlighet att få arbete. Elever som lyckas med att bygga kundkrets under sin apl-period har större chans att få arbete efteråt. I platsannonser där salonger söker frisörer är det vanligt att den frisör som söks ska ha ”egen kundkrets”.

Rätt salong framställs som en salong som debiterar höga priser och som ”har provision”, men också kollektivavtal. Om salongen inte har kollektivavtal får inte eleverna tillgodoräkna sig sina arbetade timmar som trainee, och följaktligen inte göra gesällprovet. Frisörbranschen idag är dock fragmenterad. Många salonger är inte anslutna till Frisörföretagarna och saknar kollektivavtal och det är relativt vanligt att salonger har egna modeller för lönesättningar. ”Rätt salong ”är också en salong där det finns gott om kunder. Att olika praktikplatser har olika status är något som tjejerna är väl medvetna om. [784] Eftersom eleverna själva till stor del ansvarar för att hitta en apl-plats blir det viktigt att göra ”rätt val” och välja ”rätt salong”. Betoningen på de rätta valen innebär en frihet för eleverna men denna frihet innebär också en förpliktelse där eleverna själva bär ansvar för såväl framgångar som misslyckanden. De ekonomiska beräkningarna innebär också att de förväntas lära sig att ta ansvar för företagets lönsamhet, oavsett om de är anställda eller egna företagare.

Den företagsekonomiska diskursen konkurrerar ut omsorgsdiskursen. Bilden av en empatisk omvårdande frisör som framstår som någon som kan hjälpa kunder är helt frånvarande i detta sammanhang. Istället blir kunden här en källa till intäkter. En bra kund är den som en kan tjäna mycket pengar på. Det illustreras i exemplet då Susanne demonstrativt håller upp sitt tunna hår där det går åt lite material men frisörerna ändå kan debitera fullt pris. Det illustreras också av att då Amira och Medina ska ”hassla” sina kunder, och tjäna mer pengar på dem talas inte om omsorg om kunden. När Medina och Amira skojar om sig själva som ”blattar” kan det tolkas som ett motstånd mot en underordnad position och att de tänjer på kategorin ”blatte”. Ironin är tydlig.

[784] jfr. Skeggs (2000). Samtidigt var det under mitt fältarbete tydligt att de salonger som jag betraktade som att de hade relativt låg status och inte särskilt attraktiva arbetsgivare, av tjejerna kunde förstås på helt annat sätt. Elever som hade mer erfarenhet av frisöryrket sorterade salonger på liknande sätt som jag.

Även om subjektet skapas genom kategoriseringen, finns det ändå utrymme för Amira att agera på kategoriseringen.[785] I situationen ovan använder Amira kategorin ”blatte” om sig själv. När Amira med ett skratt säger till mig ”ni vet väl ni kan aldrig låta en blatte sätta priset då hasslar vi er bara.” är det ett sätt att omkullkasta rådande ordningar. Att hassla sina kunder blir på så sätt ett sätt för Amira att ta makten över kunden, arbetet som frisör och att kategorisera sig som ”blatte”. Det kan tolkas som hennes svar på omvärldens föreställningar om henne som har föräldrar som har invandrat till Sverige. I avslutningen av scenen då hon säger till läraren Susanne att Susanne inte hasslar kunderna betyder det på sätt och vis att Amira i sin framställning är mer lyckosam frisör än Susanne, eftersom hon inte tog mer betalt än hon behövde.

I andra sammanhang framstår det som att det är viktigt att vara noggrann med sitt hantverk och inte jobba för snabbt. Den meningen av arbetet är frånvarande här. Arbete förstås i första hand som en källa till inkomst och inte som på något annat sätt skapar mening. Istället är det en frisör som kan arbeta snabbt och debitera högt pris som är den önskvärda. Det kan i sin tur tolkas som ett sätt att sträva efter att höja yrkets status, eftersom inkomst förutom kön och utbildning är ett av de kriterier som hänger ihop med yrkens status.[786]Om frisörerna lyckas höja sina inkomster blir det därmed ett sätt att höja yrkets status. Frisörer som säljer sina tjänster till lågt pris har historiskt konstruerats som problem för frisörbranschen.

Det framstår därmed som att yrkets status och elevens inkomster kan höjas genom individens framgångar, vilket illustreras av då Susanne frågar eleverna ”Hur ska jag göra för att hamna på samma lön?” Genom uttalandet visar Susanne att det är hon själv som genom att arbeta snabbare kan hamna på samma lön som en anställd frisör. Ytterligare en aspekt som framhålls i scenen är att frisören som hyr stol jämförs med den anställda frisören. En anställd frisör konstrueras som någon som har garanterad inkomst, medan en frisör som hyr stol måste försäkra sig om att göra rätt för att garantera samma inkomst. Det som det inte talas om på dessa lektioner är till exempel skillnader mellan att vara egen företagare och anställd i termer av att styra och bestämma över sitt arbete. I ett annat sammanhang då eleverna i kursen ”entreprenörskap” ska driva Uf-företag[787] sitter jag med eleverna Frida, Ida och Olivia som ska avsluta sitt företag. För att göra det ska de först göra resultat- och balansräkning och sedan hålla en bolagsstämma och skriva protokoll:

---

[785] Butler (2007).

[786] Ulfsdotter Eriksson (2006).

[787] Uf är en förkortning för Ung Företagsamhet. Ung företagsamhet är en organisation som utbildar lärare till speciella ”Uf- lärare” som sedan med hjälp av specifika läromedel bedriver undervisning i syfte att stimulera entreprenörskap och företagande bland unga. Organisationen presenterar sig som en ideell utbildningsorganisation på sin hemsida och bedrivs med stöd av bland annat Skolverket och Svenskt näringsliv.

Det är många elever som behöver hjälp av läraren Agneta att avsluta sitt företag. Agneta går runt och hjälper de olika grupperna. Den grupp jag sitter med behöver också hjälp. Ida räcker upp handen. Tristessen i gruppen är påtaglig. De suckar demonstrativt högt. Tiden går. Armen som Ida håller upp för att signalera att de vill ha hjälp hänger mer och mer. Hon försöker stötta upp den med den andra handen för att orka hålla den uppe. Efter en stund ropar Ida på Agneta [läraren] att hon ska komma och hjälpa dem. Agneta svarar: "Eva kanske kan hjälpa er! Jag kommer så fort jag kan." Eftersom jag ogärna vill agera lärare försöker jag komma undan genom att gå på toaletten. När jag kommer tillbaka sitter Ida fortfarande med handen i luften. Frida och Olivia tittar förströtT i sina mobiler. Magar kurrar. De klagar över att vara hungriga. Lektionen skulle varit slut för länge sedan men de måste skicka iväg sin rapport idag. Jag tycker synd om dem och försöker hjälpa dem med uppgiften, fast att jag inte borde. Till slut löser vi det. Rapporten går iväg. Läraren, Agneta, kommer fram och uppmuntrar dem att de fick ihop det:

Olivia: Ja men jag fattar ju inte vad det står. [Hon syftar på bolagsstämman.] Jag tycker det är meningslöst! [låter arg]
Agneta: Mm men tänk den dagen du sitter i en styrelse! Då ska jag komma ihåg det! [låter uppmuntrande]
Olivia: Jag kommer aldrig sitta i en styrelse! [bestämd röst]
Agneta: Det vet man inte! Tänk den dagen, då ska jag komma ihåg det!
Olivia: Jag ska inte sitta i nån styrelse jag ska bli frisör.

(Ur fältdagboken)

Läraren Agneta försöker uppmuntrande erbjuda Olivia en framtid som styrelsemedlem. Styrelsemedlem tecknas genom diskurser som kopplas till framgång, status och makt. Ändå tar inte Olivia upp erbjudandet om en framgångsrik maktposition som styrelsemedlem, tvärtom tar hon avstånd, disidentifierar sig med erbjudandet genom att istället positionera sig som frisör. Bolagsstämmor, styrelsearbete maskulin kodade domäner är inget hon känner sig inkluderad av eller tilltalas av. Olivias avståndstagande till karriär och statusfyllda positioner som att sitta i en styrelse kan jämföras med hur Skeggs beskriver att kvinnor med arbetarklassbakgrund ofta tar avstånd från statusfyllda positioner genom att kalla dem för snobbar som inte kan ha roligt.[788] (Arbetarklass) kvinnor har många gånger enligt Skeggs ambivalent relation till statusfyllda positioner.[789]Att identifiera sig med någon som arbetar i styrelse, innebär också att behöva disidentifiera sig med det de tidigare har varit. Kön har också betydelse på andra sätt i Olivias svar. När jag intervjuar Olivia och ställer frågor om hur hon tänker sig sin framtid säger hon med ett skratt "Barn och typ hus. Typ, gift, bil, typ Svensson [skratt]" Yrkeslivet verkar inte vara det som hon tänker organisera sin framtid omkring även om "jobb är viktigt för att man ska få pengar" som hon säger.

[788] Skeggs (2000).
[789] ibid.

Inte heller tror hon att hon kommer att öppna eget, ”det är väldigt mycket jobb så det tror jag inte kommer att bli av”.

För Olivia och också de allra flesta tjejerna framstår familj som det livet organiseras kring. När jag frågar tjejerna hur de tänker sin framtid är det i stort sett alltid i första hand barn och familj som de pratar om. Inte arbete. Som Olivia säger verkar det också svårt att kombinera livet som framgångsrik frisörföretagare med annat eftersom det är väldigt mycket jobb. Det är också i linje med hur Kate Huppatz beskriver att kvinnor inom frisörbranschen, till skillnad mot män, begränsas och begränsar sig. De anpassar sitt yrkesliv efter barn- och familjeförhållanden på ett annat sätt än männen inom yrket.[790] Olivia har svårt att identifiera sig med en sådan position och tror inte om sig själv att hon skulle klara av det.

En framgångsrik entreprenör som svar på andras förväntningar

Det finns dock tjejer som identifierar sig med en framgångsrik, hårt arbetande entreprenör och styrelsearbete. Vendela som alltid har drömt om att bli något ”stort” som hon formulerar det har entreprenören Isabella Löwengrip som förebild:

> **Vendela:** Nej jag vet inte jag har väl alltid typ varit inpräntad ända sen, alltså sen jag var liten att det är bra att plugga. Det är bra att gå de teoretiska linjerna, man ska ... alltså inte för att mina föräldrar har inrutat mig i det men det är som att det alltid har suttit i ryggmärgen att jag borde gå något annat. För jag har alltid velat bli något stort, och jag har alltid velat driva stora företag och jag har alltid sett mig själv som att jag… ja men verkligen ska lyckas här i livet.
> **Eva:** Ja?
> **Vendela:** Men samtidigt så kände jag nu bara, ja men jag vill ju göra något kul med mitt liv. Jag vill ju göra något häftigt som jag känner är häftigt. Inte som någon annan tycker är coolt.
> **Eva**: Jaa… vad hade du fått det där ifrån då om du tänker… vad tror du att du fått det ifrån att du skulle vara…
> **Vendela:** Alltså jag vet inte jag tror det har varit alltså hela… alltså hela samhället. Jag har ju läst mycket bloggar och många stora alltså kvinnliga förebilder som Blondinbella, Isabella Löwengrip heter hon ju. Hon har verkligen varit en stor förebild och hon har ju drivit företag ändå sen hon var sexton, och nu driver hon ju säkert tre fyra stycken som det går jättebra för och jag tycker det är bara så häftigt. Men samtidigt jag kan ju tycka att det är häftigt men att jag inte behöver vara exakt som henne jag kan ju gå min egna väg! Och det är ju det jag känner nu att jag har hittat och jag har ju liksom vuxit in i rollen som frisör eller vad man ska säga.
>
> *(Intervju Vendela)*

[790] jfr. Huppatz (2012). Dahlstedt et al. (2018).

I citatet ovan framkommer det att Vendela har brottats med hur hon ska få status i frisöryrket och dess utbildning. Hon beskriver det som att hon alltid har haft en känsla av att de teoretiska programmen skulle vara bättre, att hon egentligen borde ha gått något annat och att hon har haft en stor tilltro till att hon skulle kunna lyckas och bli framgångsrik. Även om hon beskriver det som en form av förväntningar som är starka, om än svåra att definiera var de precist kommer ifrån lyfter hon också en annan stark diskurs, nämligen en individcentrerad. Genom denna framhålls vikten av att gå sin egen väg och att göra det som en själv tycker är roligt, och viktigt. Det skapar också ett tryck och en plikt att känna efter vad en själv vill, något som hon har tyckt varit svårt.

Därefter berättar Vendela om att Isabella Löwengrip har varit en inspirationskälla för henne och för att bli en entreprenör.[791] Vendela attraheras just av det- att bli en entreprenör och företagare. Och för en tjej som liksom Vendela är beredd att arbeta hårt och som har en tilltro till att lyckas och bli framgångsrik i livet är ett feminint kodat kunskapsområde som skönhet ett sådant som förefaller tillgängligt för unga tjejer. Vendela själv återkommer flera gånger när jag pratar med henne till att det inte är skönhet och utseende som är det viktiga. Det viktiga är andra feminint kodade aspekter som att visa omsorg om andra och att få dem att må bra. Samtidigt är dessa feminint kodade egenskaper inte något som genererar särskilt hög status. Status görs tillgänglig genom ekonomisk framgång och genom att entreprenören förefaller kunna framstå som lyckosam. Lyckosam är den som har ett eget varumärke. Svaret på hur en blir lyckosam återkommer dock till att det krävs hårt arbete. Så här berättar Stella:

> **Stella:** Men det är tydligen nästan så att ska man ha pengar så får man ha tråkigt [skrattar]. Men alltså det känns nästan som det! Eller så måste man jobba ihjäl sig! Så man kommer upp till den nivån där man kan ta betalt ordentligt.
> **Eva:** När kan man ta betalt ordentligt tänker du då?
> **Stella:** Men när man har ett ordentligt namn skulle jag nästan säga. Och folk vet. Alltså säger nån; ”Ja men du vet Stella!” Och då vet dom utan att man behöver säga mitt efternamn eller så här… då! Då, då vet man [skratt] För säger någon så här typ Justin, då vet alla: ”Ja men det är Justin Bieber [artist]”
> **Eva:** Ja just det
> **Stella:** Eller säger någon, han den där Guy då menar de ju alltså Guy Tang [känd frisör] Alltså man vet. Eller hon Elin [frisör som utbildat sig på samma skola som Stella och som brukar vara tillfrågad frisörexpert i olika media]. Säger någon det då vet ju alla att då menar man ju henne (…) Alltså så det är väl lite…ja man måste nästan bygga upp någonting och det krävs ju jättejättemycket. Och det är väl då om man orkar offra det. Och det… alltså jag har väl inte riktigt alltså just det jättestora intresset! *(Intervju Stella)*

[791] Isabella Löwengrip blev känd under namnet Blondinbella som också var namnet på hennes blogg som hon startade då hon var 14 år gammal. Bloggen blev en av de första stora bloggarna i Sverige och hon fick genom bloggen stort inflytande över många unga tjejer. Därefter har hon i media framställts både som en framgångsrik entreprenör, men också som en misslyckad sådan.

Stella talar här om sig som ett entreprenöriellt subjekt där drömmen är att ha ett eget varumärke som bär hennes namn.[792] Stella tillhör de som ofta kritiserat lönerna, och också uttalar kritik mot sin arbetsgivare där hon känner sig utnyttjad. Hon beskriver de andra frisörerna på hennes salong ”nästan som robotar”, och ”zombies” som inte orkar göra något mer än arbeta. [793]Ändå är svaret på hur hon ska ta sig vidare att ”nästan jobba ihjäl sig”. Den salong som Stella har sin praktik och där hon ska arbeta efter gymnasiet är en sorts salong där arbetet för arbetstagarna är standardiserat. Det innebär att det finns tydliga regelverk för hur frisörerna ska se ut på arbetsplatsen, de får lära sig hur hantverket ska se ut för att vara i linje med salongens regler och de har strikta tider för hur lång tid hårvårdsbehandlingarna får ta. Det finns några sådana salonger där frisörens arbete i högre grad har standardiserats i jämförelse med de flesta andra salonger. Även om Stella, och flera andra elever som arbetar på liknande salonger, är elever och ska vara lärlingar förväntas de arbeta lika snabbt som färdiga frisörer när de har slutat gymnasiet. Under intervjun säger Stella också att på salongen vill de att hon ska bli en ”[salongens - namn] frisör”. Istället för det personliga varumärke som hon drömmer om vill de att hon starkt ska identifiera sig med salongens varumärke. Stella tycker mycket om sin handledare och de andra frisörerna på salongen, däremot är hon kritisk mot ägarna av salongen som inte arbetar som frisörer:

> **Stella:** Alltså frisörerna gör ju verkligen det som de blir tillsagda och de är jätteflitiga och jätte… ambitiösa. Men cheferna är väl lite mer så här…ja men de behandlar nästan frisörerna som robotar. Alltså de är så här, de skiter typ i hur de mår nästan.
>
> *(Intervju Stella)*

Så länge Stella och andra elever går i skolan får de arbeta i femton minuter extra med varje kund. Därefter ska hon arbeta lika snabbt och debitera samma priser som de övriga frisörerna, men till en avsevärt lägre lön eftersom hon är under utbildning:

> **Stella:** Och sen så sa de bara att ”Ja men du får öva tills sommaren och sen på sommaren så vill vi att du jobbar exakt alltså de tiderna som alla andra jobbar för att annars så kommer inte… vi måste ju också tjäna pengar också så här!” Och jag bara ”Jaha?!” [pustar och suckar]. Men det måste ju bli bra också tänker ju jag! Det är väl nästan bara att göra det man blir tillsagd och sen så får de själva se att det kanske inte blir… lika bra som det hade kunnat bli ifall de bara tänkte lite längre. Och jag tror att de tänker så här att …de ska ha en elev nu som är liksom billig att ha. Sen nu börjar ju nya elever och då behövs det ju flera praktikplatser och då tror ju jag att de kanske ska ta in en ny för att det blir billigare att de skulle…
> **Eva:** Att de ska ha en apl-elev menar du istället?

[792] jfr. Scharff (2016).
[793] Citat från intervju. Stella arbetar inte som frisör idag. Ingen arbetsgivare behöver därför misstänka att någon av deras anställda har framfört denna kritik.

Stella: Ja precis! Och då tänker jag att jag ska bli så jäkla duktig och sen ska jag jobba någon annan stans! [skrattar]
Eva: Ja så du ska jobba där nu i sommar tänker du?
Stella: Ja, ja precis och sedan ska jag se i fall … Ja men liksom, jag ska bli jätteduktig och sedan ska de se vad de egentligen… Alltså de [salongsägarna] borde verkligen tänka mer på sina frisörer och inte bara på pengar!
(Intervju Stella)

I Stellas berättelse är det tydligt att hon görs medveten om att arbetsgivaren ska tjäna pengar på hennes arbete. Tidigare i intervjun beskriver sig Stella som en frisör som är väldigt noggrann och finner glädje i att göra andra fina och göra fint hantverk. Ett noggrant hantverk kräver dock sin tid och då verksamhetens lönsamhet prioriteras blir det svårt att uppfylla båda. Ändå anpassar sig Stella. Hon säger att det är lika bra att göra som hon blir tillsagd, men hoppas att arbetsgivaren ska se att det får konsekvenser för kvaliteten på det hantverk hon utför och kanske hoppas hon därigenom på förändring. I citatet formuleras också en cynisk inställning hos arbetsgivaren till elevers arbete. Stella talar inte om utbildning utan det är företagets behov av vinst som styr elevens arbete. När lönerna för elever är låga blir också marginalerna högre om de klarar av att arbeta tillräckligt snabbt och med kvalitet. Det går också att ana att Stella är orolig för att bli utbytt då det kommer nya elever som är billigare att ha på salongen. Stella berättar också om sin plan, som består i att hon ska bli jätteduktig och sedan arbeta någon annanstans så att salongen går miste om hennes kompetens. Det vill säga hon försöker genom individuella lösningar som hårt arbete och att bli väldigt duktig få arbete på en salong som hon tycker är bättre och inte bara tänker på pengar. Samtidigt, som hon berättade tidigare är hon osäker på om hon verkligen kommer att orka och om hon har det som hon beskriver som det ”jättestora intresset” som framställs som en förutsättning för att bli framgångsrik och att ta ”ordentligt betalt” för sitt arbete. Elevernas löner är dock något som upptar många diskussioner under våren och som de också försöker att påverka och göra motstånd mot. Det utvecklas i nästa avsnitt.

(O)jämlika löner och (o)möjligt motstånd

Under våren kommer allt oftare elevernas löner att diskuteras, både på lektioner och raster. På lektioner arbetar tjejerna med löneuträkningar och läraren förklarar hur de olika provisionssystemen fungerar enligt kollektivavtalet. Ibland börjar några av tjejerna att opponera sig mot frisörers löner. Framförallt handlar diskussionerna om att lönerna under lärlingstiden är för låga. Situationen nedan utspelar sig efter den internationella kvinnodagen, den 8 mars. På nyheterna har kvinnors lönevillkor diskuterats och när läraren Susanne den här lektionen håller på att gå igenom löneuträkning med eleverna räcker Linnea upp handen för att ställa en fråga:

Susanne: Ja Linnea, vad vill du?
Linnea: Jag har en fråga.
Susanne: Ja, är det en bra fråga? Som har med det här att göra?
Linnea: Ja. Jag har en jättebra fråga!
Susanne: Ja, vad är det då?
Linnea: Det är ju skillnad mellan mäns och kvinnors lön. Kvinnor jobbar gratis. De har 12,5% lägre lön.
Susanne: Men du kan inte tro att…
Linnea: Kvinnor jobbar gratis varje dag efter klockan 16.00.
Susanne: Här har vi samma lön alla. Annars skulle det stå här. [Håller upp och pekar på avtalsboken.]
Linnea: Men vadå, står det på andra ställen så då?
Susanne: Nej, det gör det ju inte. Men låtsas nu att jag är arbetstagare. Kan inte jag säga så här: Det står att jag ska ha 17,6% i provision, men jag vill ha 20% annars vill jag inte jobba här. Kan jag få det då? [frågan riktar sig till klassen och det hörs ett svagt "Jaa" till svar] Man får betala mer än det som står i avtalet men inte mindre. Det är så det fungerar då man får högre lön. Om jag nu råkar vara kille och gör så kan jag få högre lön. Det är så det fungerar. Det är det där ni vet…

Susanne fortsätter därefter med att förklara betydelsen av att vara medlem i facket och att arbeta på en salong som är medlem i branschorganisationen eftersom det annars finns risk att de inte har något kollektivavtal och det i Sverige inte finns någon minimilön.

(Ur fältdagboken)

Det sätt som Susanne svarar eleverna kan beskrivas som typiskt vid liknande situationer. Kollektivavtalet framstår som omöjligt att påverka. Det som däremot framställs som möjligt för eleverna att påverka är istället det som kan beskrivas som jagets entreprenörskap.[794] Att bli en framgångsrik frisör genom att träna mycket så att den blir en skicklig hantverkare, att vara duktig, säljbar och att lyckas få arbete på en bra salong. Frågan om strukturella villkor som kön och klass diskuteras inte av lärarna utan istället hänvisar de till den enskilda individens förmåga att framföra sig som en entreprenör.[795]Kön används däremot av eleverna som förklaringskategori. De pratar om arbetsmarknadens könsfördelning och att kvinnodominerade yrken är de som har sämre betalt och försöker göra motstånd och uppror mot lönevillkoren. I situationen nedan ska en representant från Handelsanställdas förbund, som är det fackförbund som organiserar anställda frisörer, föreläsa för eleverna om facket och diverse regler relaterat till arbetslivet.

[794] Paul Du Gay (1996) *Consumption and Identity at Work*. SAGE: London.
[795] jfr. Petersson McIntyre, Magdalena (2017) *Modebloggerskor 'Femininitet och intimitet som företagande'.*

När jag kommer in i klassrummet är det fyllt av elever från årskurs två och tre från båda inriktningarna på hantverksprogrammet, frisör och hår- och make-up stylist. Det tar en stund innan jag identifierat de tjejer jag följer. Alla verkar vara där. Jag slår mig ner bakom Sandra, Amira, Angelica och Medina. De sitter ihop med två tjejer från sytlistinriktningen som Amira och Medina har sitt UF- företag med.[796] Läraren Jessica inleder lektionen: ”Vi har ju skrivit frågor i Google drive som ni ville ställa. Så kan ni fylla på med dem efter hand tänker jag” fortsätter hon. Det är sorligt i klassrummet och hennes röst drunknar i surret av röster. Ingen verkar ta notis om några frågor. Jag kan inte heller se att några elever har sin dator med sig. Läraren Jessica höjer rösten och ropar ut i klassen. ”Nu får ni vara tysta så att vi kan komma igång!” ropar hon. Hon presenterar den fackliga representanten och ber henne att börja:

Den fackliga representanten börjar med att berätta om sitt tidigare arbete på en stor kedja inom detaljhandeln och hur hon kom att engagera sig fackligt. Tydligt och engagerat börjar hon att berätta om den fackliga kampen och hur den har framställts över tid. Hon tar upp en Power Pointpresentation med rubriken. ”*För dig som är på väg in i arbetslivet”* och börjar berätta om Handelsanställdas förbund:

”Vi är en facklig förening för alla i branscherna, frisörer, stylister, butik, e-handel, florister, stormarknader med mera. Då är Handels det fackförbund man ska tillhöra! Handels är ett stort förbund med cirka 157 000 medlemmar som är organiserat under LO tillsammans med våra andra kompisar. De som tillhör LO är typiska vanliga knegarjobb om man säger så. Man kräver inte så mycket utbildning och det är mycket yrken inom service och sådana saker. ”

Representanten fortsätter att berätta engagerat om hur arbete förr auktionerades ut. Hon talar om vapen, strid och kamp. Ord som för mina tankar till krig. Arbetsgivare mot anställda och tvärtom. Eleverna sitter tysta och tittar koncentrerat på henne. Ibland för Angelica fingrarna som en kam genom Sandras hår. Några kliar varandra på armarna. Efter en timma då jag börjar att bli trött och har svårt att hålla mig koncentrerad kommer en bild upp som handlar om frisörernas löner. Den fackliga representanten, riktar sin blick mot lärarna och säger: ”Sedan kommer lite löneinfo för frisörer, jag vet inte om jag ska vänta med det och ta det sist, så behöver inte stylisterna lyssna på det eller vad tycker ni?” ”Jag går frisör men jag vill fan inte lyssna” säger Amira till tjejerna som befinner sig i samma gäng. Stylisterna skrattar. Läraren och representanten kommer fram till att representanten ska ta lönerna sist. Hon fortsätter att föreläsa en stund till. Sedan får frisöreleverna en kort rast och stylisteleverna tillåtelse att gå hem. Klassrummet är glest befolkat då vi samlas efter rasten.

”Efter att ni har gått ut gymnasiet är ni inte färdiga frisörer” säger representanten. ”Ni är obehöriga. Har alla en utbildningsbok?” fortsätter hon. Alla verkar ha det, ingen säger något annat i alla fall. ”Och ni vet att det är er uppgift att se till att den blir ifylld? Tänk på att ni måste kolla att de har kollektivavtal. Det räcker inte med att de säger att

[796] UF står för Ung Företagsamhet.

de följer avtalet ni måste veta säkert. Ni ska också ha en handledare som är behörig frisör. Det är viktigt att tänka på att ni kan jobba av timmar under gymnasiet, men max femhundra timmar. Om ni är sjuka får ni inte räkna era timmar. ”

Under hela föreläsningen har alla elever suttit tysta, men nu sträcker Linda på sig och räcker upp handen innan hon säger:

Linda: Hur kommer det sig… alltså inte för att vara så, men de flesta jag har pratat med säger det att det är så dålig lön?
Representant: Man har högre lön när man är färdig.
Linda: Fast den är ju inte speciellt hög då heller.
Sara: Bygg och VVS de är inte heller färdiga och de har dubbelt så mycket betalt.
Representant: Men det är man- och kvinnodominerade branscher. Man kan ju jobba på Willys utan någon utbildning men ni måste bli färdiga.

Stämningen i klassen börjar bli uppretad. Det känns som ett åskmoln hänger i luften. Det är framförallt Linda och Sara som ställer frågor. Deras röster är irriterade. Den fackliga representanten försöker förklara: ”Jag måste tyvärr säga att det beror på att samhället ser ut som det gör. Kvinnodominerade yrken som inom handel, vård och omsorg. Det är så att kvinnors arbete värderas lågt. Facken säger att mansdominerade branscher får stå tillbaka lite och släppa fram och höja de kvinnodominerade branscherna så att de får högre löner”

Linda: Men vem har bestämt det?
Amira som sedan pausen har suttit tyst med blicken fastnaglad i mobilen tittar upp och ropar ”Patriarkatet! ”
Jessica [lärare]: Men det handlar ju också om vad vi är beredda att betala för ett byggjobb eller en snickare. Det är ju timpenning också. Vad har vi för kund? Vad är våra kunder beredda att betala och vad är man beredd att betala till NCC.
Sara: Fast det är ju inte snickare bara.
Facklig representant: Ja men det är ett hantverk! Vem som helst kan inte utföra det och det kräver utbildning. Det är inte en person som har bestämt att det ska vara så. Det är gammalt som lever kvar. Jag kan inte säga varför det är så. Det är därför jag trycker på att ni ska göra gesällen så att ni inte nöjer er på nån annan nivå.

Lektionen ska vara slut om tio minuter och representanten försöker få grepp om lektionen igen. Hon säger: ”Jag har inte jättemycket tid. Vi får ta lönerna nu så får vi ta frågor sedan.” ”Ja” instämmer läraren Jessica och tillägger: ”så kan ni som har frågor stanna kvar efter lektionen och ställa era frågor. ”

Den fackliga representanten fortsätter att gå igenom lönerna. En obehörig frisör tjänar 18 308 kronor och en behörig frisör 24 506 kr. Så det lönar sig att ta gesällen säger hon. Ni har också rätt till friskvårdsbidrag, kläder, skor, massage och träning. Tjejerna sitter tysta.

När lektionen är slut stannar Anna, Vendela och Sara kvar. Klassens mentor Susanne kommer också in i klassrummet för att höra hur det har gått. Eleven Sara går fram till den fackliga representanten som håller på att packa ihop sina saker. ”Hur kan det vara så låg lön? Varför ska vi straffas för att vi vill bli frisörer?” frågar Sara. Hon ser arg och frustrerad ut. Linda kommer in i klassrummet igen. Då hon gör det säger Sara med ett leende ”Linda fick gå ut och tvätta sig för hon blev alldeles svettig.”

Linda: Ja jag blir så arg! Det är ju sjukt. Jag jobbade hela förra sommaren på salongen och tjänade 1 500. Sen jobbade jag tre dagar på ett annat ställe och tjänade lika mycket. Och jag kommer ju aldrig att kunna flytta hemifrån fortsätter hon. Tänk Angelica [elev i klassen] har en lägenhet nu som kostar 6 000 och man tjänar 7 000. Då har man ju bara 1 000 kronor kvar att leva på. Sedan då man kommer upp till nästa nivå så kanske man inte vill bo i en etta hela livet och byter till en tvåa och då är den ju dyrare så har man i alla fall bara tusen kronor. De som går på bygg och VVS tjänar ju typ dubbelt så mycket och behöver inte betala för något prov [syftar på delprovet, branschens yrkesprov]
Susanne [lärare]: Ja men det är olika branscher. Olika branscher tjänar olika mycket pengar.
Facklig representant: Ja, det är man- och kvinnobranscher. Men det är ju inte så att män i kvinnobranschen tjänar mer utan det är branscher där det är mycket kvinnor som tjänar mindre. Både kvinnor och män. Män har inte bättre betalt i samma yrke utan det är på branschnivå och det är orättvist.
Susanne[lärare]: Ja det är den här branschen! Då har ni valt fel bransch.
Sara: Men det är ju också en klassfråga 2 500 kronor det är mycket pengar och alla har inte de pengarna och kan kanske inte göra provet- [hon syftar på att eleverna själva betalar branschens delprov]. Jag kommer ju inte kunna flytta hemifrån.
Facklig representant: Det är inte så dåligt då ni är färdiga med gesällen.
Jessica[lärare] Ja men tänk: en polis hörde jag häromdagen tjänar 25 000 i genomsnitt. Eller tänk min dotter som flyttat nu och bor i studentlya och lever på lån i fem år innan hon är färdig. Då har hon lånat sina pengar som hon har levt på det har ju inte ni! Ni har inga lån! Eller tänk en läkare med alla studieskulder…
Sara: Men det är ju skillnad! Det är en annan utbildning. Jag jämför med andra på gymnasiet. De på bygg och VVS och lastbil. Och skolan ska vara avgiftsfri och så ska vi betala provet. Då tycker jag att skolan kunde betalat.

Sara och Linda måste skynda sig iväg till bussen. Efter att de har gått berättar den fackliga representanten att en del frisörer kan tjäna ganska bra. ”Vi har ju koll på vad alla tjänar.” säger hon ”En frisör kan tjäna 35 000 så det finns ju möjligheter för de som är duktiga.” Hon gör en kort paus innan hon fortsätter. ”Men sen är det ju orättvist att säga så också för man kan ju vara duktig och hamna på en dålig salong medan andra hamnar på en salong där man tar bra betalt, kanske 700 för en klippning.”

(Ur fältdagboken)

I scenen ovan framställs yrken som organiseras under Handelsanställdas förbund som arbetarklassyrken genom att de benämns ”knegarjobb” som inte kräver så mycket

utbildning. De flesta av Handelsanställdas medlemmar är kvinnor. Samtidigt som de flesta yrken som organiseras inom Handelsanställdas förbund beskrivs ha kort utbildning, poängteras vikten av utbildning för frisörer när det här framställs som ett hantverk. Frisörens utbildning är tre år på gymnasiet och ungefär två år som lärling.[797] När frisöryrket framställs som ett hantverksyrke blir det ett yrke som kräver lång utbildning och erfarenhet. Denna legitimerar på så sätt en lärlingstid efter gymnasiet. Eftersom eleverna får kunskap i utbyte legitimeras också en låg lön. Positionen som hantverkare står därmed i konflikt med positionen lönearbete som innebär möjlighet för eleverna att flytta hemifrån och skapa sig ett självständigt liv. Det blir tydligt när läraren Jessica försöker jämföra med studenter på högskola som behöver ta studielån för att utbilda sig. Sara framhåller dock att det är en annan sorts utbildning och jämför med elever på maskulint kodade yrkesprogram. Läraren Jessica förklarar att det beror på vilka kunder frisören har och att de kanske inte är beredda att betala samma timpenning för en klippning som ett byggarbete, det vill säga ett feminint kodat kunskapsområde som skönhet värderas inte lika högt ekonomiskt som att bygga något.

Tjejerna förväntas dock acceptera villkoren. Villkoren framstår i stort sett som omöjliga att påverka, mer än möjligen som den fackliga representanten säger att de manskodade branscherna behöver stå tillbaka för att höja kvinnors löner. Det sätt som tjejerna erbjuds att påverka sin inkomst är istället genom att se till att ha en utbildningsbok som är korrekt ifylld, att arbeta på en salong med kollektivavtal, att tänka på att de inte får räkna timmar om de har varit sjuka, och att ha en handledare som är behörig frisör så att de kan göra gesällen efter att de har arbetat klart sina timmar. När tjejerna har gått säger också den fackliga representanten att det finns möjligheter till goda inkomster för de som är duktiga. Det gäller dock att arbeta på en salong som tar bra betalt vilket, som hon konstaterar egentligen är orättvist. Det vill säga den enskilda eleven som blir individuellt skicklig på att *sälja sig själv* till en arbetsgivare och kunder och också kan sortera ut vilken salong som är en bra salong att arbeta på är den som framställs som den lyckade och har möjligheter till bättre lön. För att nå dit behöver dock eleverna först ta sig igenom en period med elev-lön som är låg, men en skicklig förhandlare skulle som läraren Susanne beskrev det i tidigare i kapitlet kunna förhandla sig till en högre lön.

Ett annat sätt att förstå det är att låg lön och förväntan att acceptera den med hänvisning till kärlek till mode är ett villkor som framförallt kvinnor förväntas acceptera.[798] När frisöryrket annars framställs som ett yrke där de som arbetar med det drivs av passion och brinner för blir det också svårt att iscensätta motstånd mot låga

[797] Efter att den här scenen utspelade sig finns möjlighet till kortare lärlingstid om arbetsgivaren anser att eleven är tillräckligt kunnig. Det är dock arbetsgivaren som avgör det.
[798] Petersson McIntyre (2016).

löner. I Saras fråga beskrivs det som ett straff, att de ska ha låga löner för att de har valt ett yrke som de vill arbeta med. I elevernas berättelser är kön den kategori som förklarar varför lönerna är låga under utbildningstiden. Även den fackliga representanten hänvisar initialt till att olika branscher har olika löner på grund av arbetstagarnas kön. De jämför med manlig kodade utbildningar där eleverna har betydligt bättre löner och inte behöver betala något yrkesprov. Det illustreras också av att Amiras utrop om ”Patriarkatet”. Senare frågar jag Amira vad hon menade när hon ropade ”Patriarkatet” rycker hon på axlarna och svarar självklart

> ”Nej men att det är ju ett väldigt mansdominerat samhälle liksom och att män får ju…männen får ju mer i lön, det är ju bara så. Och att män får mer ja, det är ju ett patriarkat liksom” *(Amira intervju)*

Linda och Saras förhandlingsförsök mot lönevillkor framstår som komplex. De tar avstånd från en position som de tillskrivs i form av ett lärlingskap och utbildning med det som de betraktar som en låg lön. Samtidigt är den enda vägen ut om de vill bli frisörer i branschens mening är att anpassa sig. De försöker på olika sätt att göra motstånd och protestera mot lönerna, men det verkar lönlöst. Några av eleverna har tagit upp diskursen och talar på liknande sätt som lärarna och den fackliga representanten, att de får utbildning och slipper ta studielån. Andra har bestämt sig för att inte göra något delprov och för att inte heller arbeta som frisörer efter gymnasiet. Även om inte lönen är den enda orsaken till att de har bestämt sig för att göra annat är det svårt att bortse från lönens betydelse. Som Linda säger upprört när hon har kommit tillbaka efter att ha tvättat sig under armarna och försökt lugna ner sig (som också säger något om vikten av att framstå som respektabel), begränsar villkoren deras liv och deras önskan om att flytta hemifrån och bli självständiga tjejer. Sara lyfter också frågan om klass när hon säger att hon inte kommer kunna flytta hemifrån och att alla kanske inte kan betala 2 500 kronor för att göra branschens yrkesprov.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att utbildas till frisör framstår som mycket mer komplext än att lära sig att klippa, färga och forma hår. Tjejerna förväntas lära sig att marknadsföra sig och sälja sig till så väl kunder som arbetsgivare. Det sker genom att lära sig att tala ett professionellt språk, anpassa sina känslor efter kunden, stå ut med att ha ont i kroppen emellanåt och att frammana känslor som kärlek, passion och engagemang till frisöryrket vilket blir en slags exploatering. Som Linda formulerar det under intervjun:

> **Linda:** Jag menar det är inte bara att man... klipper eller färgar. Det är liksom jag anpassar hela min… personlighet efter den här kunden och jag utsätter mig för kemikalier och jag måste samtidigt springa och svara i telefon och så måste jag hålla koll i salongen så att det inte kommer in någon och tar någonting eller så här, för det

är ju en shop också! Så då måste man ju hålla koll och så kommer det in en kund och så måste man hjälpa den. Alltså det är så här…det är inte bara att jag ska klippa och färga.
Eva: Nej?
Linda: För i så fall hade det varit jätteenkelt! Skulle man ju vilja säga. Så det är så himla mycket mer! Och det tänker ju ingen på!
(Intervju Linda)

Även om några av tjejerna emellanåt, enskilt eller kollektivt, iscensätter motstånd mot några av anspråken på dem som frisörtjejer är det inte helt enkelt. Betoningen på den enskilda individens möjligheter att påverka sitt liv, genom att göra de ”rätta valen”, att tala om sig själv som ett själv till salu och ett varumärke eller företag och anspråket på att frammana känslor som kärlek och passion för yrket gör det dock svårt att iscensätta motstånd. Motstånd ska förstås i relation till den Girl Powerdiskurs som framställs som ett ideal, det vill säga en ung stark kvinna som har såväl agens, självkänsla och som är en effekt av ett nyliberalt samhälle med betoning på individens möjligheter.[799] Motstånd blir då motstånd mot sig själv som lyckad på olika plan och offerpositionen är en position att undvika.[800] När tjejerna försöker göra motstånd mot lönerna står svaren de får snarast utelämnade till dem själva.

Sammanfattning

Det här kapitlet har handlat om hur kvinnliga (lönearbetande) entreprenörer formas i frisörutbildning. Tjejerna förväntas bli entreprenörer oavsett om de ska arbeta som anställda eller egna företagare. Entreprenören kan sägas formuleras genom två olika diskurser. Den ena framställer yrket som ett yrke att älska och känna passion för. Den andra som hårt arbete (som vi också såg exempel på föregående kapitel om respektabla praktiker och subjekt), låga löner, slitsamt för kroppen och som ett hantverksyrke som kräver många timmars utbildning. Känslor som att känna empati och omsorg för kunden kan å ena sidan bli problematiska om de syftar till att känna empati för kundens ekonomi. Å andra sidan kan empati användas som en avancerad teknik för att sälja sitt arbete och produkter. Empatin riktas då istället om till information och att hjälpa kunden att må bra genom att frisörens expertis kan göra kunden vacker vilket länkas till välmående, där föreställningar om insida och utsida flyter samman (som diskuterades i resultatkapitel två). Känslor har också betydelse på andra sätt. Att framställa frisöryrket som ett yrke att känna engagemang, passion och glädje är ett sätt att iscensätta framgång. Det stämmer också väl överens med ett överordnat samhällsideal om att vara glad och lycklig. För att bli en framgångsrik frisör i enlighet

[799] Kan också jämföras med ”den nya flickan”, medelklasstjejer som agerar självsäkert, framåt och tar för sig Walkerdine et.al. (2001); Öhrn (2002).
[800] jfr Jonsson (2007); Ambjörnsson (2004); Joanne Baker (2010), 'Great expectations and post-feminist accountability: young women living up to the ‘successful girls’ discourse', *Gender and Education,* 22 (1), 1-15.

med dessa ideal förväntas tjejerna marknadsföra och sälja sig själva, vilket bidrar till en form av exploatering av kroppar (att använda yrkesmässiga produkter och att se ut som skönhetsexperter) att frammana och kontrollera sina känslor (som att vara glad och känna passion för yrket) och förväntan att yrket också förväntas också visa engagemang på olika sätt som att komma till salongen på sin fritid. När glädje, lycka, och att må bra har blivit allt mer av en plikt, istället för att arbetet i sig är en plikt, kan vi också se det som att synen på arbete har förändrats. Från ”plikt att arbeta” till ”plikt att vara lyckad” och känna glädje. Den som inte är lyckad antas kunna byta arbete, förhandla sig till bättre villkor, eller annat och på så sätt skapa sig ett lyckat liv. Det betyder dock inte att föreställningar om plikt och hårt arbete i mer traditionell mening är oväsentliga. Snarare framstår i utbildningen plikt, ordningssamhet och redlighet högst väsentliga, vilket jag tidigare visat i kapitlet om städning, men också i det här kapitlet i form av att ta ansvar för verksamhetens mål och lönsamhet samt att ta ansvar för att göra sig anställningsbar och hålla sig frisk etcetera.

Tjejerna tränar sig att göra sig anställningsbara, genom att ha ”rätt” attribut, utseende, och utstrålning, ett kroppsspråk och en mimik som tilltalar många kunder, eller en förmåga att uttrycka sig på ett sätt som tilltalar människor är eftertraktade. [801] Det är färdigheter, attribut och förhållningssätt som förknippas med att vara medelklass. Arbetstagarnas estetiska arbete blir följaktligen en tillgång för företagen då det kan omvandlas till ekonomiskt kapital. Det är ingen nyhet i frisöryrket, men en tendens som har förstärkts i takt med andra samhällsideal där ett nyliberalt subjekt förväntas bli sin egen lyckas smed. Även om betoningen på frisöryrket som ett hantverksyrke på många sätt fortfarande är stark, formuleras den i relation till tjejernas arbetsvillkor snarast som en belastning i form av lång utbildning och förväntan att acceptera låg lärlingslön än expertstatus, meningsfullhet och autonomi.

Tjejerna förväntas på olika sätt att framstå som ansvarsfulla respektabla frisörer genom att tala ett vårdat språk och att ta ansvar för verksamhetens mål och ekonomi, samt att själva göra sig attraktiva på arbetsmarknaden. Det är på flera sätt ett subjekt som liknar det som Skeggs beskriver, men det går också utöver det. Det kan betraktas som ett respektabelt subjekt i en nyliberal tid och hur detta subjekt har omformats, föreställningar om det respektabla blir något annat. Som vi har sett i kapitlet handlar det inte om att passivt absorbera de olika krav och förväntningar som de möter. Några tjejer iscensätta motstånd framförallt mot lönevillkoren, vilket blir komplext om de samtidigt vill bli frisörer och har anammat diskursen om att älska sitt arbete. Det framstår också som komplicerat eftersom det finns en stark individcentrerad diskurs där den enskilda individens påverkan på sitt yrkesliv genom hårt arbete, att göra rätt val etcetera framstår som det givna svaret, det vill säga ett nyliberalt Girl Powersubjekt,

[801] Warhurst et al. (2003); Witz et.al. (2000).

och offerpositionen är en position att undvika eftersom ingen vill framstå som en förlorare.

Diskursen som framställer frisöryrket som ett yrke att älska förenas med hantverksdiskursen i det kollektivavtal som eleverna försöker opponera sig mot. Det handlar inte om att frisörbranschen, frisörföretagen, lärare eller andra har försökt att lura elever. De har själva sin plats i diskursen, men i ett kapitalistiskt samhällssystem är företagens behov av vinst styrande. Många av tjejerna anpassar sig och iscensätter sig framgångsrika frisörer. Samtidigt är de flesta kända frisörer fortfarande män. I nästa avslutande resultatkapitel undersöks hur tjejerna relaterar till en överordnad könsordning i en skolklass och ett yrke där kvinnodominansen är stor.

Oss frisörtjejer emellan. De symboliskt närvarande männen

This is what makes us girls
We don't stick together 'cause we put love first
Don't cry about him, don't cry about him
This is what makes us girls, Lana Del Rey

I det föregående kapitlet uppehöll jag mig vid hur kvinnliga (lönearbetande) entreprenörer och hur framgångsrika frisörer framställs, samt hur det förs samman med arbetarklasstjejers omsorg, kompetens och plikt. Emellertid har positionen som den framgångsrika (dam)frisören historiskt varit upptagen av män som Vidal Sassoon, Björn Axén och Tony and Guy. De allra flesta kända (dam)frisörer har varit och är fortfarande män. Även om det har blivit vanligare att kvinnor arbetar som tekniker, det vill säga frisörer som arbetar för leverantörsföretag, och vidareutbildar frisörer genom kurser och modevisningar är det fortfarande män som är de stora stjärnorna och som har egna hårvårdsserier. I tidigare kapitel har vi sett hur yrkets feminina kodning tar form och kvinnodominansen på arbetsmarknaden och i utbildningen är stor. Det betyder inte att män är oväsentliga. Istället relaterar tjejerna till en överordnad könsordning i en skolklass med uteslutande tjejer. I detta kapitel ämnar jag undersöka betydelser av männens frånvaro men symboliska närvaro i frisörutbildning.

Könsstereotypa föreställningar upprepas och utmanas

När jag frågade tjejerna hur det kom sig att så få killar är frisörer svarar de flesta i termer av en likhetsdiskurs. Det resonemanget kan sammanfattas ungefär så här: Killar och tjejer är likadana. Många killar vill egentligen bli frisörer, men de vågar inte välja

frisöryrket på grund av att rädsla för att bli betraktade som homosexuella. Det finns också några som svarar att det bara är så och att det skulle vara svårt att ändra på:

> **Eva:** Varför tror du att det är så? [att det är så få manliga frisörer]
> **Anna:** Ja, men det är nog bara att det är så som det alltid har varit. Ja, men det är som i vården är det ju inte mycket killar. Eller det är som i bygg[branschen] är det ju bara killar alltså så…Jag vet inte hur man ska kunna bryta det.
> **Eva:** Mm
> **Anna:** Jag tycker själv att det är väldigt tråkigt. Att det bara är tjejer. Ja, så jag vet inte riktigt det är... man hade kanske önskat att det var fler killar faktiskt som var med.
> **Eva:** Jaa. Varför hade du önskat det då eller vad hade varit bättre då?
> **Anna:** Jamen bryta lite det här att det bara är tjejer och få lite nytt och fräscht. Och om man tänker de här duktiga, duktiga frisörerna är ju många killar. Eller såna världskända människor.
> **Eva:** Mm precis.
> **Anna:** Och där är det… de är ju så inspirerande. Och de har ju sånt otroligt handlag så…jag vet inte, jag kan nog inte svara på varför det bara är tjejer.
> **Eva:** Varför är det många liksom de här kända frisörerna, liksom varför är de killar tror du då?
> **Anna:** Eh… jaa.. varför är det så? Jag vet inte! Det är också så att det känns som att det inte är många kända tjejer.
> **Eva:** Nää .. det är det ju inte.
> **Anna:** Jag kan liksom inte komma på nån (…) Så jag vet inte…det är svårt…men det är också så ja men så har det väl alltid varit?! Varför ska man bryta på det då? Det känns som ett vinnarkoncept kanske! [låter glad]
> **Eva:** [Skrattar] Men tror du att de är duktigare de här killarna?
> **Anna:** Det behöver de inte vara. Men sen att de har ett otroligt handlag…det gör ju mycket.
>
> *(Intervju Anna)*

I citatet ovan pratar Anna om den manliga frisören som någon med ”otroligt handlag” som är inspirerande och duktig. [802] När hon försöker komma på en tjej som är känd kommer hon inte på någon. Flera av tjejerna upprätthåller den här föreställningen genom berättelser om manliga frisörer liknande den Anna formulerar, att där den manliga frisören beskrivs som någon som är skickligare, mer inspirerande och med ett bättre handlag än tjejer. En sådan positiv bild och att uppskatta män på det vis som Anna gör ovan sker ofta på bekostnad av att tjejer istället framställs som oförmögna.[803]Vid ett tillfälle pratar jag med lärarna om hur det kommer sig att männen

[802] Norberg (2005b) beskriver diskursen om den skicklige och konstnärliga manliga frisören.
[803] Det resonemang som förs ovan stämmer väl överens med studenter inom förskollärarprogrammet resonenerar om behovet av fler män i förskolan. Förutom att män anses kunna höja statusen på yrket, vara förebilder för barnen som växer upp utan män i familjen, anses de (framförallt) bidra till en bättre arbetsmiljö genom att de, till skillnad mot stereotypen om den tjattrande kvinnan inte tjafsar och skvallrar. Se Maria

ofta är de som når framgång och blir kända frisörer. Det sätt, som Anna pratar om ovan, kan jag helt enkelt inte hitta i lärarnas berättelser. De pratar inte om männen inom yrket som att de har något slags medfött handlag. Snarare har de helt andra förklaringar, till männens framgångar:

> **Susanne:** Ja men det har jag en teori om. Den udda killen som har det här seendet som har det här målmedvetna den är ju stark i det och är udda och då tar man kanske för sig lite mer, och tar för sig av de tillfällen som ges och hakar på alla grejer som går.
> **Jessica:** Ja men det räcker ju bara att titta på ett friskispass [friskis och svettis, ett träningspass] det är alltid fullt på de som killar har?!
> **Emma:** Då jag jobbade på en salong där det jobbade en kille så kunde det ringa folk och säga ”Jag vill ju gå till han killen”. Och jag visste ju att av alla oss som jobbar här så är han ju sämst. Han var inte alls duktig, men det var han som blev headhuntad av en leverantör och fick jobb som tekniker, fast han var sämst på salongen. Och alla tanterna liksom: ”Åh jag vill gärna gå till honom!” och leverantören tyckte att vi har ju bara tjejer som är tekniker, så vi vill ha en kille. Och han var väldigt trevlig och såg bra ut och var pratsam. Ni vet; han hade ju alla de där andra kvalitéerna. Han var skittrevlig och skitbra och allt det där men hantverksmässigt. Nä han var inte bra.
>
> *(Intervju med lärare)*

När lärarna ovan pratar om killar i frisörbranschen kan det beskrivas som två olika positioner. Den ena, som Susanne formulerar i exemplet, framställs killen som målmedveten och stark, särskilt eftersom han redan från början är unik i yrket genom att ha ett annat kön än de flesta frisörer i Sverige. Den byggs också upp runt att han som Susanne beskriver det ”hakar på alla grejer som går”, det vill säga tar alla tillfällen i akt att bli en framgångsrik frisör, en nyliberal diskurs där framgång tillgängliggörs för alla på lika villkor om de bara tar alla chanser. Det är också den diskurs som frisören Natalia använde sig av då hon var inbjuden att föreläsa för klassen om hur det är att vara frisör i början av det förra kapitlet. Den andra positionen är den som Emma beskriver och exemplifierar med den kille som hon har arbetat med. I denna framställs killen som inte särskilt duktig hantverkare men ändå ”hade ju alla de där andra kvalitéterna” som Emma säger. Det som Emma kallar för ”de där andra kvalitéterna” är en föreställning som ofta tenderar att konkurrera ut frisörpositionen som hantverkare det vill säga mer form av estetiskt arbete, att vara en servicemedveten och att se bra ut. Emma beskriver hur han, framförallt genom att vara kille erbjöds arbete som tekniker hos ett leverantörsföretag, något som många gånger framställs som en åtråvärd position i frisörbranschen. Dessa två positioner återfinns även i elevernas tal om killar i yrket:

Hedlin, & Magnus Åberg (2018), 'Fussy girls and chattering women – the construct and subordination of femininity in preschool teacher training AU, *Early Child Development and Care*, 188 (2), 220-30.

Melinda: Ja det… alltså det är det man inte riktigt förstår hur det kan vara det (…)Men sen tror jag att killar kan vara lite mer typ målmedvetna.
Eva: Ja?
Melinda: För det är som med ridning…
Eva: Ja just det…
Melinda: Alltså man fattar ju inte, för det är lite likadant. För där jag har ridit nu har det ju bara varit typ tjejer. Alltså det har varit nån kille men det har inte varit mycket. Men sen när man kommer upp typ, eller nu har inte jag varit där, men alltså om man åker på tävlingar så är det ju bara killar då.
Eva: Ja precis…
Melinda: Men det tror jag är att killar vågar ta mer risker och lite sånt med.
Eva: Ja
Melinda: Och dom vill verkligen, alltså ibland tror jag att tjejer typ nöjer sig med att stå… som nu alltså om jag är i Söderby[804] och står där så nöjer jag mig med att stå där.
Eva: Ja just det…
Melinda: Men dom är mer ute och syns och hörs lite mer tror jag.
Eva: Ja, men kan du inte bli förbannad på det då, att det är ju orättvist?
Melinda: Jo lite… men jo så är det ju! Ja, men ja… men de gör ju sig antagligen förtjänta av att lyckas också. Alltså det gör dom ju! För annars hade de ju inte kommit [så långt] som dom gör heller.
Eva: Nej… men varför tror du att tjejer nöjer sig så där som du säger också?
Melinda: Men det måste vara lite att man inte vågar ta… alltså riskerna och så
Eva: Varför vågar man inte det då?
Melinda: Det vet jag inte… [skratt] nej det är svårt att säga, alltså man vet inte det är så svårt.
Eva: Ja, men det är det ju! Man, vet inte varför men man ser att det är så…?
Melinda: Alltså ja. Som i ridning vet jag att många blir rädda liksom för höjd… alltså som i hoppning det är ganska höga höjder. Och då vet jag att många kan bli rädda och fega så. För man kan ju skada sig. Men i frisör finns det ju inget sånt. [vi skrattar]

(Intervju Melinda)

Samtalet ovan är del av en intervju med Melinda och jag frågar henne hur det kan komma sig att så många av de kända frisörerna är killar, trots att de allra flesta som utbildar sig till frisörer är tjejer. I svaret beskriver Melinda killar som mer målmedvetna, beredda att ta risker och att de inte är så rädda som många tjejer är. Precis som Melinda säger är det inget specifikt för frisöryrket. Hon drar paralleller till sina erfarenheter från hästsport där det är liknande könsmönster som i frisöryrket. Samtidigt som de flesta ungdomar som rider är tjejer, är det ofta killar som röner de stora framgångarna. Melinda förklarar det för mig genom att tjejer som hon själv ”nöjer sig med att stå där” i den lilla orten på den hemtrevliga salongen. Kan det bara vara orättvist? Nej säger Melinda, killarna måste vara förtjänta av det också annars hade de helt enkelt inte blivit så framgångsrika. Melindas resonemang byggs här upp av en diskurs som framställer

[804] Söderby är en mindre ort utanför Södra staden.

killar och tjejers villkor som lika. Det är bara det att hon som tjej nöjer sig, medan killar som hon säger är mer målmedvetna.

I Melindas berättelse framträder en bild av tjejer som är anspråkslösa, som inte vill ta stor plats och som är försiktiga, det vill säga en bild av en normativ femininitet. Även om vi kan föreställa oss att en normativ femininitet på många sätt framstår som den mest ideala är det också en femininitet som har sin plats och också sitt pris. Med det menar jag att anspråken som ställs på tjejerna som handlar om att vara måttfull och anspråkslös konkurrerar med nyliberala föreställningar. I det föregående kapitlet såg vi hur det kopplades samman med entreprenörskap, där individens framgång är beroende av, och omgärdas av föreställningar som exempelvis risktagande, hårt arbete som en väg likställt med framgång. Det liknar också det resonemang som läraren Susanne för, att en kille som väljer frisöryrket är stark genom att göra ett normbrytande yrkesval och därigenom också är mer villig att ”haka på alla grejer”. Det vill säga det som Melinda i citatet ovan talar om som ett recept för framgång som handlar om att ta för sig, visa framfötterna och verkligen visa att en vill och går in helhjärtat för sitt yrkesval, ett maskulint kodat kön snarare än feminint. Därmed menar jag att idealen som framträder understundom konkurrerar med denna måttfulla anspråkslöshet som karaktäriserar en normativ femininitet. För att bli den framgångsrika frisör som många också drömmer om förväntas eleverna nämligen våga ta för sig, framhäva sig som duktiga och också ta risker. Samtidigt är en dominerande föreställning bland tjejerna att inte sätta sig själv i första rummet, exempelvis som då eleven Anna beskriver sig själv:

> **Anna:** Jag är en glad sprallig tjej som gillar att skratta och prata… tycker det är jätteroligt att träffa nya människor och få intryck av andra och hjälpa andra i olika situationer. Ja men det…jag får alltid höra att jag alltid är för snäll. Det är typiskt mig.
> (…)
> **Eva** Stämmer det tycker du att du alltid är för snäll?
> **Anna:** Eh ... Jaa. Det är många gånger som det är mycket att jag kanske tänker på andra än på mig själv i första hand. Att jag vill att de andra ska må bra.
>
> *(Intervju Anna)*

Att iscensätta sig som en framgångsrik, viljestark och målmedveten entreprenör också innebär en risk att helt enkelt träda över gränser för vad som är socialt accepterat, att förhäva sig eller som Frida uttrycker det ”tro att man är något”.[805] Därför menar jag att exemplet som Melinda avslutar diskussionen med, och som vi båda vid det aktuella tillfället skrattar åt, de höga höjderna vid hästhoppning (vilket i sig är ett exempel som reproducerar könsmönster då det framställer tjejer som rädda och försiktiga, medan killar är modiga). Melinda säger att det kan skrämma tjejer, vilket är lika illustrativt inom

[805] Ur fältdagboken

frisörutbildning som hästhoppning, trots avsaknaden av höga hästar och materiella hinder. Då Melinda reflekterar över att ”i frisör finns det ju inget sånt”, i termer av att skada sig från ett högt fall från en hoppande häst, är det inte den sortens fysiska skador som är skrämmande eller begränsar henne eller andra tjejer. Den risk Melinda syftar till är risken att bryta könsnormer, genom att som tjej ta för sig mer än vad som är socialt accepterat. Och den risken kan vara nog så skrämmande, även om vi kanske inte uppmärksammar den lika självklart som rädslan av att ramla av en häst vid hästhoppning. Samtidigt framstår det som en paradox eftersom det också finns en Girl-Power diskurs. I denna skapas tjejerna som nyliberala subjekt. I denna diskurs blir alla som tar för sig och anstränger sig tillräckligt mycket blir framgångsrika. Det innebär också att de som inte lyckas har sig själva att skylla. I en Girl-Power diskurs är framgång frikopplat från strukturella faktorer. Kön och klass har följaktligen inte någon plats i diskursen. I denna diskurs positionerar sig tjejerna som tävlingsbenägna, ansvarstagande och hårt arbetande tjejer som tillskrivs agens.[806]Och parallellt med denna diskurs finns också känslan av att vara tjej och att ha valt ett feminint kodat yrkesområde, kanske innebär att ha dragit det kortaste strået. Tjejerna framstår inte som omedvetna om att de på flera sätt framstår som underordnade och också bidrar till den positionen genom att framställa män i yrket som skickliga. Samtidigt är det som vi konstaterade i förra avsnittet inte helt okomplicerat att ifrågasätta villkoren. Vi såg också i förra kapitlet hur tjejerna försökte förhandla löne- och arbetsvillkor, där de ofta använde kön som förklaring till att de var förfördelade på arbetsmarknaden.

För att höja frisöryrkets status efterlyses emellanåt fler män. När jag frågar Vendela om yrkets status skulle bli högre om fler killar utbildade sig till frisörer svarar hon så här:

> **Vendela:** Ja det tror jag, direkt! Det är… ja det är sorglig men det tror jag absolut. Det tror jag! *(Intervju Vendela)*

På en av handledarutbildningarna presenteras det nyligen introducerade gesällbrevet för barberare och ett förslag på yrkesutgång som barberare. ”Då kanske vi kan få lite mer killar också i yrket” säger Frisörföretagarnas representant till publiken.[807] På så sätt sägs också något om att kvinnor inte är önskade som frisörer, trots att publiken som uteslutande består av kvinnor och tjejer. Samtidigt finns det, som jag beskrev i det historiska kapitlet, en föreställning om en manlig herrfrisör som tråkig och ointresserad av att bidra till frisöryrkets utveckling. När eleven Ida ska förklara för mig vad en ”dålig salong” är som har lägre status säger hon:

[806] Harris, Gonick & Aapola (2005).
[807] Liknande resonemang förs av Frisörföretagarna (2019).

> **Ida:** Alltså jag tycker ju inte att det är en dålig salong som bara har herrklipp liksom. Men en bra salong är en som har alla åldrar och alla kön, inga alltså inga damklipp inga herrklipp det är allt till samma pris och sånt där. *(Intervju Ida)*

Även om Ida säger att en salong som bara klipper herrar inte nödvändigtvis behöver vara en dålig salong så förstår vi att det inte heller är en salong med hög status.[808] Herrsalonger har ofta förknippats med miljöer där det råder en maskulin jargong och har tydliga associationer med manlig arbetarklass.[809] Det har bidragit till att många män i de högre klasskikten hellre går till en så kallad mixad salong som ofta kodas feminint.[810] Ofta tenderar alltså både tjejerna själva och kunder att premiera killar som är frisörer genom att tillskriva dem egenskaper som att de har gott handlag och är skickliga, det är bara det att det är få killar som söker sig till frisöryrket för att det är ett ”tjejyrke” som många elever säger.

Men också avvikande exempel

Trots att många tenderar att höja upp killar som är frisörer och tillskriva dem egenskaper som att de har gott handlag och är konstnärliga finns det också avvikande berättelser. Det är inte alltid självklart att en kvinna tror att en kille kan frisera deras hår bättre än tjejerna:

> En dag då eleverna har arbetat klart med sina kunder i skolans salong ska en äldre dam som har permanentat sitt hår boka en ny tid till nästa gång. När eleven har bokat in henne frågar damen vilken elev som kommer att permanenta och lägga hennes hår på spolar nästa gång. Eleven svarar att det är Stella, varpå damen utbrister: ”Ja förra gången hade jag en kille som klippte mig! Innan sa jag hemma till min man: ”Herregud en kille! Hur ska det gå? Hur ska han kunna permanenta mitt hår? Men min gubbe han sa att det går nog bra ska du se.” Hon tittar menande på maken som har kommit för att hämta henne och skrattar. Maken fyller i ”Ja men det gick ju bra, jag sa ju det.” ”Ja det sa han faktiskt!” intygar damen. ”Och det gick ju bra, men tänk det trodde jag aldrig! Att han skulle kunna det.”
>
> *(Ur fältdagboken)*

Det finns följaktligen flera parallella föreställningar om den manliga (dam)frisören. De kan tillskrivas egenskaper som skapar dem som framgångsrika, kända och skickliga

[808] Jag vill dock poängtera att det under senare år skett en stor förändring. Numera är det vanligt att barberaren framställs som en framgångsrik frisör och har fått stort utrymme i branschtidskrifter. Det var väldigt ovanligt för 5-10 år sedan. Richard Ocejo, Richard E. (2017), *Masters of craft : old jobs in the new urban economy*. Princeton, Princeton University Press: New Jersey, beskriver hur manliga frisörer som arbetat på så kallade mixade salonger där både män och kvinnor varit kunder, väljer bort damkunder och börjar arbeta som barberare, tillsammans med andra män. Här framställs istället livet som barberare, i en homosocialgemenskap med de andra (manliga) barberarna och kunderna som en familj. De framställer det som skönt att slippa kvinnor då damkunder framställs som besvärliga kunder.
[809] Barber (2008).
[810] ibid.

frisörer. I fältanteckningen ovan är det dock inte den konstnärliga och skickliga frisören som är man som tecknas av damen. Istället blev hon förvånad över att en kille verkligen kunde permanenta hennes hår och lägga det på spolar. En feminint kodad arbetsuppgift som att locka och lägga hår förväntade hon sig helt enkelt inte att en kille skulle klara av. Däremot hade hennes make inga problem med att tro att en kille skulle reda ut det. Den manliga (dam)frisören positioneras också, framförallt av ”andra killar som bögiga” som Ida säger.[811] Tjejer däremot tänker inte så säger hon, något som de flesta tjejerna är överens om när jag frågar dem. Föreställningen om den manliga frisören som homosexuell anges som förklaring av de flesta tjejerna till varför det är så få killar som utbildar sig till frisörer. De är medvetna om stereotypa beskrivningar av killar som friserar hår som homosexuella, samtidigt som de beskriver det som att det inte borde vara så. De symboliskt närvarande, men fysiskt frånvarande, männen har också betydelse för hur tjejerna talar om sina erfarenheter av att gå i en skolklass med uteslutande tjejer och vars arbetsmarknad i hög grad domineras av kvinnor. Med detta som utgångspunkt kommer följande del av detta kapitel att handla om tjejernas erfarenheter av att gå i en skolklass med uteslutande tjejer. I nästa avsnitt inleds detta med en beskrivning av en situation som inträffade vid en skolresa.

Typiskt tjejer? Om vänskap och konflikt tjejer emellan

> Det är maj månad, tidig dimmig morgon men ändå varmt i luften. Vi befinner oss på stationen i Södra staden där läraren och klassens mentor Susanne räknar in eleverna som ska med på klassens studieresa till Stora Staden. Resan är bland det sista som eleverna ska göra tillsammans innan det är dags för dem att sluta gymnasiet. Vid det här laget har jag alltså följt dem under en termin och de har känt varandra i nästan tre år. Innan resan har Susanne tillsammans med eleverna gjort ett program för vad som ska göras på resan. Det var många olika viljor i klassen om vad de skulle göra. Några elever åtog sig att undersöka om de kunde göra studiebesök på någon salong men det blev aldrig något klart. Det slutade med ett studiebesök arrangerat av läraren Susanne hos en leverantör. Vid besöket ska en frisör som arbetar som tekniker hos leverantören visa de senaste hårfärgerna och en make-upartist sminka modeller i syfte att inspirera eleverna. Före resan bestämdes var det också diskussioner om att några inte ville åka med. Till slut sa Susanne till eleverna ”De som vill åka med och ha roligt åker med och resten får stanna hemma och göra något annat” Då Susanne meddelade detta i klassen utropade Anna förtjust ”Wow!” och Vendela ”Herregud jag fattar inte vem som inte vill!” Det visade sig inte heller vara så att någon hellre ville stanna hemma, utan alla bestämde sig för att åka med på resan.
>
> Det är alltså med betoning på roligt som jag uppfattar att resan ska äga rum. Den sista tiden i skolan har dock allt mer kommit att handla om diverse konflikter i klassen. Från

[811] Intervju Ida

att tidigare varit tre något diffusa grupper där några av tjejerna beskrivit sig som att de har kunnat flyta lite emellan de olika konstellationerna, har det nu utkristalliserat sig två tydligt avgränsade grupper som i görligaste mån undviker varandra. Under våren har jag märkt hur dessa grupper allt mer har polariserats och hur konflikterna grupperna sinsemellan har eskalerat. Då Amira och Medina en station senare än övriga kliver på tåget denna tidiga morgon, sätter de sig i en annan kupé än den resterande gruppen som klev på i Södra Staden utan att några hälsar på varandra. Några timmar senare kliver vi av i Stora Staden och eleverna får själva bestämma vad de ska göra innan vi ska samlas där studiebesöket ska äga rum. "Flickor!" ropar Susanne för att samla ihop eleverna innan vi ska skiljas åt på stationen. "Se nu till att komma i god tid och ha det så trevligt så ses vi sen."

Vid studiebesöket kommer några av tjejerna lite för sent. De sätter sig längst bak och fnissar ursäktande innan frisören börjar med sin föreläsning. I pausen pratar jag med frisören som håller i studiebesöket. Frisören berättar att "Det är så vanligt nu för tiden att elever inte vill bli frisörer. Nu vet jag ju inte riktigt hur det är här men några verkar inte så intresserade" hon nickar menande mot de som kom sent. När vi ska lämna akademin som leverantören kallar det för, säger eleverna Linda och Stina att de skämdes för att de som kom sent inte verkade lyssna ordentligt på frisören.

Förutom studiebesöket är programmet luftigt i kanterna. Undantaget är att alla ska äta lunch på en gemensamt framröstad restaurang innan det är dags att ta tåget hem igen. Från början skulle de ha gått och ätit på kvällen men det gick inte att enas om en plats och tid. Lunchen kan följaktligen betraktas som en kompromiss. Då Susanne och jag anländer till restaurangen för att träffa dem har Amira, Medina, Angelica, Matilda och Sandra kommit, det vill säga den ena gruppen. Den andra gruppen lyser med sin frånvaro. Amira och Medina är inte sena att kritisera de som inte har dykt upp. Susanne försöker på olika sätt att lirka och medla med dem genom att säga att vi faktiskt inte vet vad som kan ha hänt och orsaken till att de inte har kommit. Efter en stunds väntan lyckas Susanne övertala dem att få tag på de andra. Det visar sig att de har gått till en annan restaurang och äter där istället eftersom de inte hittat restaurangen vi skulle vara på. Amira suckar, himlar med ögonen och ser märkbart irriterad ut. "Det är väl typiskt!" säger hon "Hur jävla svårt kan det va att hitta? Vi sa ju att det var här!" Eftersom de andra gått till ett annat ställe äter vi lunch utan dem. Under lunchen berättar tjejerna att de planerar att ha egen champagnefrukost på studentdagen, för nu är de mer osams än någon gång tidigare. "Nä, jag tänker fan inte gå på deras jävla frukost" säger Medina. Angelica berättar hur de har känt sig överkörda av den andra gruppen som de uppfattar ska bestämma allting. Den andra gruppen utmålas som präktig, falsk och som "snackar skit". Sandra och Matilda fyller i och nickar instämmande. När jag frågar varför det blir så säger Medina: " Ja men det är tjejer i ett nötskal, det blir alltid så himla mycket drama då det bara är tjejer tillsammans."

(Ur fältdagboken)

De konflikter som målas upp runt skolresan i utdraget ovan var inte unika. I de vardagliga relationerna eleverna sinsemellan var det inte sällan som det uppstod

liknande konflikter något som vanligen förklarades av tjejerna själva med att det var ”typiskt tjejer” med hänvisning till hur det var att gå i en klass med uteslutande tjejer. En rad tidigare studier har visat hur homosocial gemenskap tjejer emellan ofta framstår som en central källa till meningsskapande, spegling och identitet liknande det heterosexuella mötet.[812] Det var också något som syntes centralt i frisörklasserna. Under lektioner där läraren pratade mycket var det till exempel vanligt att tjejerna satt och pillade på varandra, kliade kompisen mjukt på armen, flätade varandras hår eller ömt lutade huvudet mot vännens axel. Om det var trångt i soffan utanför där de ofta hängde satt de i varandras knä och många av tjejerna hade också kommit att bli goda vänner och umgicks även utanför skolan. Mycket av samtalen handlade också om gemensamma aktiviteter som delar av klassen gjorde i andra sammanhang än skolan. Samtidigt var det sällan som de lyfte fram den homosociala gemenskapen i positiva ordalag då jag frågade dem om hur det var att gå i en klass där alla var tjejer. Istället kom det mest att handla om hur tjejer i grupp ansågs problematiska, något som också hade bidragit till att många av tjejerna varit tveksamma till att söka till frisörutbildning, just för att det skulle komma att vara så mycket tjejer. Ett exempel på hur en könssegregerad klass med tjejer framställdes som problematisk är hur Frida berättar hur hon tvekade att söka frisörutbildning just för att det skulle komma att vara mycket tjejer i klassen:

> **Frida:** För man tänker ju alltid att tjejer är dumma i huvudet. Typ snackar skit om varandra. Alltså så är det! Och då tänkte jag att det skulle bli jättejobbigt, och så blev det men sen blev det bra igen. *(Intervju Frida)*

På detta sätt menar jag att tjejerna navigerar i en könssegregerad skolklass mellan *vänskap* och *konflikt*, där tjejer (i utbildning/skolklass) å ena sidan förhåller sig till den normativa femininiteten där tjejer förväntas vara snälla, toleranta och inte tävlingsbenägna, å andra sidan finns det också en diskurs som framställer tjejer som den normativa femininitetens motsats. Det som Frida ovan beskriver som att tjejer är ”dumma i huvudet” och ”snackar skit om varandra”, vilket var jobbigt men sedan blev det ”bra igen.”

Vid fältarbetet på de båda skolorna var det följaktligen slående att positionen tjej var något som tjejerna förhandlade och förhöll sig till. Likväl som de tog upp och införlivade positionen tog de också avstånd från den, framförallt positionen som ofta beskrevs som att vara en ”typisk tjej”, eller som Medina i den inledande fältanteckningen säger ”tjejer i ett nötskal”. När jag vid intervjuerna inledningsvis bad dem att berätta öppet om sig själva var det till exempel vanligt att de, trots att vi redan kände varandra och att deras kön framstod som uppenbart, presenterade sig i stil med

[812] Ambjörnsson (2004); Hey (1997); Rönnbäck (2015).

” Ja, jag är en tjej då. ” för att därefter berätta vidare om sig själva. Samtidigt som tjej var ett sätt att beskriva och definiera sig själva var det inte en position som för dem var enbart oproblematisk och lustfylld, allra minst i deras klass där det bara var tjejer.[813] Det självklara syntes vara att det var viktigt att framträda som en tjej i termer av att till utseendet tydligt se ut som en tjej i form av kläder, hår och make-up, men inte alltid i bemärkelsen av hur de förväntades agera. Även om en normativ femininitet präglas av egenskaper som måttfull, anspråkslös, trevlig, och snäll var det sällan egenskaper som omtalades när de skulle beskriva hur tjejer i klassen eller hur tjejer i allmänhet var. Istället var det var tämligen slående att de längre fram i samtalet i stort sett uteslutande tog avstånd från tjejer genom att beskriva sig som att de inte var några ”typiska tjejer”. En ”typisk tjej” kunde beskrivas som någon som skickade illasinnade kommentarer till andra exempelvis om andra (tjejers) utseende eller hur de pratade med kunder och lärare. En annan sak som flera tog upp var hur det var typiskt tjejer att via blickar visa sitt ogillande.”Typiskt tjejer” beskrevs följaktligen ofta i termer av mindre åtråvärda egenskaper som att prata bakom ryggen, skapa konflikter och spela ett falskspel, eller med tjejernas ord ”drama” något som de ofta beskrev att andra tjejer gjorde, men sällan de själva.[814] Anna förklarar hur det är att gå i en klass med uteslutande tjejer:

> **Anna:** Det blir alltid små diskussioner, små bagateller, missuppfattningar och kommentarer. Jag vet inte om det är irritationer skulle jag väl säga som vi har haft lite.
> **Eva:** Vad kan en sådan kommentar bestå i kanske då som du tänker lite?
> **Anna:** Ja men kanske utseendet. Eller kanske hur man beter sig mot en kund så om du tänker i vårt yrke. Eller hur man pratar med en kund typ så.
> **Eva:** Att man kommenterar hur någon annan pratar med sin kund är det så du menar eller att man…?
> **Anna:** Ja exakt så.
> **Eva:** Eller att man kommenterar hur någon annan…
> **Samtidigt**: Ser ut
> **Anna:** Med utseende eller kläder eller smink eller hår. Typ, ja men om man säger man har gjort sig rosa [i håret] så blir man kommenterad. Typ negativ kommentar då och så kanske blir det missuppfattningar och så blir det en ond cirkel av det. Så det är väl mycket sånt som är onödigt skitsnack.
> **Eva:** Varför blir det så tror du?
> **Anna:** Jag tror det är bara för att det är…Alltså det är tjejer. Det är tjejer i ett nötskal! Jag skulle väl säga att det är, det känns som att så har det alltid varit och så kommer det näst intill alltid vara.
>
> *(Intervju Anna)*

Samtalet med Anna utgör en illustration över ett sätt som var vanligt att resonera bland tjejerna. En klass med uteslutande tjejer bidrar enligt denna föreställning till att det blir

[813] På den ena skolan fanns en kille på programmet. Liknande mönster utspelade sig även på den skolan, och även där förklarades konflikter med hänvisning till den stora dominansen av tjejer.
[814] jfr. Sandell (2007); Hegna (2017).

mycket konflikter som beskrivs som onödiga och har sin grund i och är impregnerade av föreställningar om femininitet. Med det menar jag att, precis som i samtalet ovan, var det vanligt att dessa konflikter beskrivs som onödiga genom att kopplas till kommentarer om utseende och i detta exempel också till hur de agerar som frisörelever i relation till kunder. Kopplingen till femininitet gör i sin tur att de tenderar att trivialiseras och beskrivas i termer av ”onödigt skitsnack”. Denna föreställning framställer en könssegregerad grupp som problematisk om den består av tjejer.

Om avsaknaden av killar

En dominerande berättelse under fältarbetet var den om avsaknaden av killar som problematisk. I tjejernas tal upprepas berättelser där det framgår att om klassen hade varit blandad med killar och tjejer hade inte dessa konflikter uppstått. De beskriver killar som tvärtom mot tjejer i allmänhet, och kanske i frisörutbildning i synnerhet, som raka. Killar beskrivs som att de inte hänger upp sig på småsaker, de skvallrar inte och om det blir konflikter så reder de ut det på en gång. Könsdikotoma diskurser skapar då tjejer och killar på olika sätt där killar i enkönade grupper kommer bra överens medan tjejer *behöver* killar för att komma överens. Linda berättar hur det är i en klass med enbart tjejer och hon, liksom de flesta andra, önskar att det gick fler killar i klassen:

> **Linda:** Det är hemskt! Det borde vara blandat! [skratt]
> **Eva:** Varför borde det vara det då?
> **Linda:** För att det är hemskt! Man kan inte säga att tjejer bara är såna, men det är faktiskt så. Det går inte för att… alltså visst det är jättejobbigt att gå med killar också för de bara retas hela tiden och det är as-jobbigt. Men alltså ibland behövs det. För att killar är så här, ibland kommer man på sig, alltså så här om vi säger att jag och typ Sara sitter och tjafsar om någonting så här bara bja bja bja bja ba [bjäbbar som en hund]
> **Eva** Ja?
> **Linda:** Och håller på och tjafsar och en kille bara kommer ”Ja men för fan skärp er!” [mörk röst]. Alltså så här: ”Fan vad ni är töntiga!”, så här ”Fan vad ni håller på liksom?!”
>
> *(Intervju Linda)*

Inte sällan ackompanjerades dessa beskrivningar av killar och tjejer som olika. I exemplet framställer Linda killar som några som styr upp tjejer, vilket ofta illustrerades genom att prata med grova bestämda röster för att beskriva hur killar skulle agera. Tjejer illustrerades istället med ett bjäbbande tjatter och överdrivet ljusa röster. Detta sätt att beskriva tjejers tal som kackel eller babbel är ett vanligt sätt att beskriva tjejers tal, där kackel, tjafs och babbel används ofta för att indikera att det som det pratas om är meningslöst, [815]vilket liknar det sätt som Linda ovan bjäbbar som en liten hund.

[815] Djurens värld har historiskt använts och utgjort en återspegling av könsordning bland människor. Kvinnors tal framställdes då exempelvis som att kackla som en höna. Se Therese Nordlund Edvinsson, (2012), Förvandlingen från företagsledare till orrtupp. Djur som symbolik i Kung Orres Jaktklubb. *Historisk tidskrift,* 132(3), 2-26.

Genom dessa berättelser upprepas föreställningar om att kvinnor tjafsar och är falska, och ett vanligt begrepp som tjejerna hade för att beskriva detta var att ”skapa drama”, något som kan kopplas till en ”drama queen.” En ”drama queen” beskrivs i svensk slangordbok som en överdrivet dramatisk person som förstorar upp småsaker och tar allt personligt. [816] Drama kan också kopplas till ett drama som att iscensättningen av dramat är just ett skådespel.[817] Drama är ett epitet som framförallt användes för att beskriva tjejers konflikter och bidrar på så sätt till att framställa tjejers konflikter annorlunda mot killars. I tjejernas berättelser framtonar en bild av att killar som umgås i grupp, eller i en skolklass inte antas ha dessa bekymmer eftersom de inte anses hänga upp sig på småsaker och om konflikter uppstår reder de ut dem. Killars konflikter benämndes heller aldrig vad jag kunde höra som drama. På detta sätt upprätthålls en könsordning med tjejer och killar som diametralt olika. Medan tjejer framställs som inkapabla att lösa konflikter och snarare söker upp dem genom att hänga upp sig på diverse småsaker för att därefter vara oförmögna att ta sig vidare, framställs killar som kapabla att lösa konflikter. Genom att efterlysa killar i klassen kan det därmed förstås som att tjejer inte klarar sig utan killar, eftersom de behövs för att upprätthålla ordning genom att bidra till att tjejer som Linda säger ”skärper sig”. Därigenom lever tjejerna upp till myten om sig själva och får detta att framstå som naturligt genom att om och om igen konstruera dessa språkliga positioner som är tillgängliga för dem. [818]De upprepar på så sätt stereotypa föreställningar som ingår i en nedsättande diskurs om tjejer.

I klassen upprepas följaktligen berättelser om hur killar önskas i utbildningen för att det skulle bidra till bättre gemenskap. Detta är en tydlig skillnad mot hur Katarina Kärnebro visar att killar på fordonsprogrammet beskriver det som en lättnad att gå i en klass med bara killar.[819] Av dessa killar framställdes det som en ”lättnad” att inte behöva ta hänsyn till tjejer som kunde vara känsliga för deras sätt att skämta. Killarna upplevde det som att de fick begränsa sig i sitt sätt att tala med varandra och skämta i en könsblandad klass. Något sådant lyfter ingen av de tjejer jag har följt. Däremot fanns det en tjej som tydligt avvek från berättelsen om att betrakta tjejer i grupp som problematiskt initialt. Det exemplet bestod av Matildas berättelse. Även om Matilda också lyfte grupperingar som problematiskt beskrev hon också det som skönt att gå i en klass med enbart tjejer:

[816] “Drama Queen” u.å Svensk slangordbok.
[817] Enligt Svenska akademins ordlista kan drama vara både ett skådespel eller en teaterpjäs men också ”en spännande och upprörande händelse”
[818] Butler (2007).
[819] Kärnebro (2013).

Eva: Mm hur var det att börja i den här klassen då. Om du skulle beskriva klassen hur skulle du säga att den… är…?
Matilda: I början tyckte jag att det var skönt med bara tjejer. Men sen… det blev mycket grupperingar och sånt.
Eva: Då du säger det var skönt med bara tjejer vad var det du tyckte var skönt då?
Matilda: Mm vissa killar i högstadiet, de var väldigt barnsliga.
Eva: Mm att de var tramsiga…?
Matilda: Ja.
Eva: På vilket sätt kunde de vara tramsiga?
Matilda: Alltså störa på lektionerna och allt sånt.
Eva: Mm så var det lugnare här när du kom hit då?
Matilda: Ja.

(Intervju Matilda)

När tjejer framställs som att de tjafsar om småsaker och söker konflikter som de är oförmögna att lösa är det inte särskilt svårt att förstå att en ”typisk tjej” inte bara är en lustfylld position som de därigenom vill införliva och identifiera sig med. Det går också att förstå via den heterosexuella matris där kvinnor och män konstrueras som diametralt olika, ska särskiljas och de båda könen förväntas begära varandra.[820] På så sätt skapar och upprätthåller dessa berättelser en ordning som gör det givet att tjejer behöver killar. Samtidigt finns det olika femininiteter i omlopp eftersom femininitet också interagerar med andra kategorier som exempelvis klass.[821] Förutom detta är också konflikterna, det de kallar ”tjafset”, dramat och de olika kommentarerna även om de kan synas nog så elaka också ett sätt att iscensätta femininitet och därigenom att kvalificera sig som tjej. En aspekt av hur femininitet i detta fall görs är alltså att det finns en uttalat intrikat aspekt.[822] Med det avses hur såväl positioner som den som mobbar och den som iscensätts som offer är skapade i relation till maskulinitets- och femininitetsnormer och följaktligen framställs som olika beroende på om det rör sig om killar eller tjejer. Positionen som småberäknat elak tjej går därmed på tvärs med en normativ femininitet som elev som omgärdas av villkor som att vara vän med alla, stöttande, trevlig och inte konkurrens- eller tävlingsbenägen.[823] På det sättet menar jag att säga elaka kommentarer och skapa tjafs eller drama också är ett sätt att göra sig begriplig som tjej och dessa performativa praktiker beskrivs ofta som naturliga självklarheter, precis som Medina och Anna ovan säger att det är ”tjejer i ett nötskal.” Metaforen nötskal kan också förstås som att vara fångad och instängd i ett skal av

[820] Butler (2007).
[821] Skeggs (2000); Ambjörnsson (2004).
[822] Det kan liknas vid det som Jessica Ringrose och Emma Renold beskriver som en normativ elakhet. Medan killar exempelvis förväntas stå upp för sig själva ibland med hjälp av våldsamma inslag beskrivs tjejer som beräknat elaka, se: Jessica Ringrose & Emma Renold (2010), 'Normative Cruelties and Gender Deviants: The Performative Effects of Bully Discourses for Girls and Boys in School', *British Educational Research Journal,* 36 (4) 573-96.
[823] Det beskriver Ringrose & Renold (2010) som en ouppnåelig position på liknande sätt som Raweyn Connell beskriver en hegemonisk maskulinitet.

femininitetsnormer som är svåra att bryta, där skalet byggs upp av dessa upprepande verbala och kroppsliga praktiker.

Påfallande ofta formuleras dock framställningen av tjafsiga dramatiska tjejer som något som inte gäller dem själva, men *andra* tjejer där tjejer förutom de själva framställs som en homogen kategori. Det finns dock undantag som då Linda säger ”Men man blir sån! För att det finns inget att prata om!” av att gå i en klass med enbart tjejer. När Linda säger ”Man blir sån!” Illustrerar det på ett slående sätt Butlers tes om hur en språkligt skapad subjektsposition blir dominerande och reglerande, vilket gör att den framstår som en naturlag. Förklaringen som Linda ger, att det inte finns något att prata om kan också förstås som att tjejers samtalsämnen förväntas vara och framställs som ytliga och ointressanta. På så sätt navigerar alltså tjejerna mellan två olika sätt att tilltalas, dels att göra sig toleranta och förstående mot varandra dels att positioneras som tjafsande beräknande tjej som pratar bakom ryggen på andra. De egenskaper som de efterlyser att killar skulle bidra med i klassen, som att vara rak, säga vad en tycker och inte vara långsint finns det dock också tjejer som använder sig av. Problemet är bara att då det görs av en tjej bidrar det sällan till att konflikter löses utan snarare trappas upp:

> **Amira:** Men här i klassen har jag verkligen ingen nåd. Alltså då, då stannar jag inte! (…) Alltså blickarna man kan få och jag känner bara: ”Vem fan är ni då?! Jag ska köra över er! Så det är bara pang på!” *(Intervju Amira)*

När Amira säger ”pang på” slår hon demonstrativt hårt i handen. Tjejer som beskriver sig hamna i konflikter som Amira beskriver sig ofta som att de är raka, ärliga och vågar stå upp för sig själva, det vill säga egenskaper som traditionellt kodats maskulint. Samtidigt är det exemplet som hon tar upp just blickarna vilket är något som ofta förknippas med tjejers upphov till konflikter.[824] Flera av de andra tjejerna beskriver inte ett sådant rättframt och rakt sätt att framträda som något lovvärt om en tjej gör det. Istället framkallar det ofta ilska och irritation. Dessa negativa reaktioner kan förstås som effekter av att bryta könsnormer, något som riskerar att få negativa reaktioner och att mötas med ilska och fientlighet. Om en tjej ska lyckas med att framstå som ”bossig” utan att bestraffas behöver det istället kombineras med feminint kodade egenskaper som värme och mjukhet.[825] Genom att använda sig av maskulint kodade egenskaper som att vara rakt fram och inte linda in saker provocerar därmed Amira och utmanar föreställningar om femininet något som ofta skapar irritation hos tjejerna som inte tillhör hennes närmsta vänner. Som Butler beskriver det framstår helt enkelt vissa sorters tal och ageranden som godtagbara om de görs av vissa sorters kroppar, men

[824] se t.ex. Ambjörnsson (2004).
[825] Laurie Rudman, & Peter Glick (2001), Prescriptive gender stereotypes and backlash toward agentic women. *Journal of social issues*, 57(4), 743-762.

obegripliga av andra.[826] Tjejer som agerar bestämt eller för den delen störande tenderar därmed att tolkas mer negativt än killar som gör samma sak.[827]

Uppfostran som förklaringsmodell för ett avvikande könsframträdande

Under fältarbetet hörde jag aldrig lärarna tala nedsättande om några elever. Snarare talade lärarna ofta tolerant och förstående även om iscensättningarna också hos lärarna understundom skapade irritation. Däremot förekom hos såväl lärare som elever föreställningar om ”uppfostran” som orsak till tjejer som utmanade och bröt mot femininitetsnormer. I samband med detta var det vanligt att eleverna talade om sig själva som mjuka och förstående i relation till elever som avvek från förväntat könsframträdande och förklarade ett avvikande framträdande med ”uppfostran”. Elever som pratade rakt ut och inte verkade dra sig för att hamna i bråk och konflikter förklararades med att de var bortskämda och/eller hur de hade blivit uppfostrade. Samtidigt som agerandet provocerar och framkallar ilska var det vanligt att tjejerna säger att de ”förstår varför de är sådana” med hänvisning till olika uppväxtvillkor:

> **Linda:** [suck] ja jag vet inte om det är att alla har för mycket åsikter eller om det är så att folk inte kan respektera andra (…). Men det är några i den här klassen som inte vet hur man gör så…
> **Eva:** Mm varför blir det så där då tror du då?
> **Linda:** Ja alltså jag kan väl tänka mig att… jag vet inte om det handlar om uppfostran. Om det handlar om att under uppväxten så fick man allting och alla lyssnar på en så kanske det blir så att man inte kan resonera med folk (…) Så mycket handlar om var man kommer ifrån sedan tidigare. Om man alltid fått bestämma och göra som man vill, då är det klart att man blir arg då man blir ifrågasatt. Så jag förstår ju dem, men det är bara det att det är tråkigt att de inte förstår det. Men jag förstår dem att de inte förstår det.
>
> *(Intervju, Linda)*

Det sätt som Linda resonerar om uppfostran och elever som bryter femininitetsnormer stämmer väl överens med att femininitet måste tolkas i relation till andra sociala kategorier. När uppfostran framhålls som orsak menar jag att det är ett exempel på hur olika femininiteter skapas med konnationer till klass. I citatet framhåller också Linda att det handlar om att dessa tjejer under ”uppväxten har fått allting och alla lyssnar på en” Det påminner om hur arbetarklasstjejer i Inger Berggrens studie framställer andra tjejer som bortskämda och snobbiga, vilket i de fallen handlar om tjejer med medelklass

[826] Butler (2007). Det stämmer också väl överens med hur Reay (2001) visar att då tjejer ”står upp för sig själva” och talar på ett sätt som utmanar normativa föreställningar om femininitet tenderar de att beskrivas som störande och provocerande av lärare i informella sammanhang.
[827] Paul Connolly (2002), *Racism, Gender Identities and Young Children: Social Relations in a Multi-Ethnic, Inner City Primary School* Routledge: New York.

och överklassegenskaper.[828] Skillnaden är att det som Linda beskriver inte beskrivs som någon form av snobbighet. Det är snarare Linda som gör sig som en ”fin flicka” i relation till de ouppfostrade och bortskämda. Bortskämd här gör alltså något annat med positionerna än i Berggrens studie. De bortskämda framställs inte som några som iscensätter sig som ”fina flickor” utan snarare att på olika sätt gör uppror och inte anpassa sig efter andras viljor. Den fyller dock samma funktion, att ta avstånd från andra. Att Linda i exemplet framhåller sig själv som förstående tolkar jag som ett sätt att iscensätta sig som en lyckad tjej, eftersom sinnebilden av en sådan är att vara tolerant, empatisk och snäll. Denna diskurs omgärdas även tjejer som utmanar femininitetsnormer av. Amira som tillhör de som ofta utmanar och bryter mot ett förväntat könsframträdande förklarar:

> **Amira:** Alltså känner man mig rätt då är jag jävligt snäll, men jag tror att jävligt många uppfattar mig alltså, fel! Och tror att jag är jätte-käftig och jätte-bråkig men det är jag inte! *(Intervju Amira)*

Även om Amira ibland utmanar femininitetsnormer som gör att andra tolkar henne som bråkig, beskriver hon det som att det inte är så hon är ”egentligen.” På så sätt finns positionen som dikterar normativa föreställningar om tjejer som förväntas vara snälla också i Amiras (liksom i allas) berättelse även om hon (liksom alla) ibland tar avstånd och utmanar den. Det kan också tolkas som att hon är medveten om att hennes uttalanden om sig själv som rakt på sak görs ifrån en underordnad position eftersom det i längden är den normativa femininiteten som är gällande.[829] Det kan vara ett sätt att navigera mellan olika femininitetspositioner; en normativ men underordnad och en som försöker tänja på och utmana dess gränser.

Eftersom att vara ung tjej i könssegregerad skolklass präglas av föreställningar om skitsnack, skvaller och att skapa konflikter sinsemellan varandra är det också ett sätt att göra femininitet. Skvaller och det som tjejerna kallar för skitsnack kan också förstås som ett sätt att skapa gemenskap bland gruppmedlemmar. Eftersom de som tjejer inte förväntas visa ilska kan det betraktas som att göra femininitet i förhållande till en underordnad position. [830] Att behärska det sättet att tala blir på så sätt också ett sätt att kvalificera sig som tjej. Det sätt som tjejerna talar om tjejer och killar och tillskriver dem olika egenskaper är följaktligen performativa, det vill säga det är upprepade berättelser som skapar tjejer och killar på olika sätt och därigenom skapar det som de säger sig beskriva.[831] Det innebär att femininitet underordnas medan maskulinitet beskrivs och framställs som positivt. Det sätt som tjejerna både reproducerar rådande

[828] Berggren (2001).
[829] Ambjörnsson (2000; 2004).
[830] Hey (1997).
[831] Butler (2007)

föreställningar om hur ”typiska tjejer är” och hur de samtidigt vill undkomma denna specifika bestämning genom att distansera sig från positionen som ”typisk tjej” går följaktligen att analysera som ett uttryck för en statusmässig underordning.[832] Ambjörnsson talar om att inte framställa sig som en ”tjejig tjej” med koppling till klass. När tjejerna på barn- och fritidsprogrammet inte gärna identifierade sig som homosociala på samma sätt som tjejerna som gick på samhällsvetenskapsprogrammet och var mer skeptiska mot tjejgemenskaper.[833] Eftersom vi inte kan bli till bortom eller före diskurser, skapar sig tjejerna som tjejer i frisörutbildning genom att placera sig i diskurser som de behäftas med. På så sätt pendlar de mellan att positionera sig i linje med normativ femininitet som trevliga, vänliga, toleranta och stöttande men de relaterar också till diskurser som framställer tjejer som elaka, tjafsiga och falska. [834]

En typiskt otypisk tjej— en möjlighet till identifikation

Att disidentifiera sig med positionen ”typisk tjej” skulle kunna förstås som ett sätt att tänja på innebörden av att vara tjej i (könssegregerad) utbildning. Det är alltså tjejernas svar på tilltal om föreställningar om typiskt tjejer. På detta sätt reproducerar tjejerna rådande föreställningar om tjejer som underordnade, men försöker också att utmana dessa föreställningar genom att distansera sig från att vara en ”typisk tjej” och på så sätt omförhandla innebörden av vad det skulle kunna innebära att vara tjej. Det innebär följaktligen att göra sig som en typisk tjej kan vara att iscensätta sig som en *otypisk tjej*. Exempelvis genom att ta avstånd från en femininitet som formuleras med hjälp av en normativ elakhet.[835] Det var också vanligt bland tjejerna att positionera sig som annorlunda än typiska tjejer genom att framställa sig som en pojkflicka, men inte genom att som Amira beskrev att andra positionerade henne, som ”käftig”, eller bråkig. En vanlig berättelse var att beskriva hur de alltid hade lekt och kommit bäst överens med killar och på så sätt använde vänskapsrelationer med killar som markörer för att inte vara en ”tjejig tjej”. Ytterligare ett sätt att ta avstånd från positionen som ”tjejig tjej” gjordes när de pratade om sig själva som att de, framförallt innan de började gymnasiet, ägnat mycket tid åt olika idrotter. Särskilt viktigt uppfattade jag det vara att poängtera om det gällde idrotter som traditionellt kodats manligt där aspekter som fysisk styrka, hårdhet och tuffhet framhålls som värdefulla egenskaper som exempelvis fotboll, rugby eller hockey. En elev som har spelat hockey hela sitt liv förklarar:

> Man blir mer ”killig” eller vad man ska säga. Ja men man blir väl lite mer sån. Ja men för att de tål det. *(Intervju tjej)*

[832] Ambjörnsson (2004).
[833] ibid.
[834]Det kan jämföras med två feminina stereotyper som Hedlin & Åberg (2018) beskriver i en artikel om förskollärare där två feminina stereotyper framträder; en som aldrig ska tjafsa [fuss] och en annan som där kvinnor tjattrar och skvallrar.
[835] Ringrose & Renold (2010).

När eleven ovan pratar om hur hockey, en idrott som traditionellt kodats maskulint, gjort henne mer ”killig” och tålig, görs det i positiva ordalag. Många av tjejerna beskriver på liknande sätt att de varit ”pojkflickor” som barn, och att helst umgås med killar. Att vara en ”pojkflicka” framstod som något bättre än att vara en ”tjejig tjej”.[836] Identifikation med positionen som pojkflicka innebär i första hand att ta avstånd från femininitet, snarare än att framställa sig som manlig.[837] Att på olika sätt framhålla sig som en idrottande tjej som klarade av att vara hård, tålig och stark och som inte betonade vikten av ett välvårdat och välstylat utseende tolkar jag som ett sätt att distansera sig från ett anspråk på en normativ frisör(elev)femininitet.

Behovet av att konstruera en motpol bland tjejer

Varför berättelsen om tjejer som hopplösa på att komma överens med varandra var så dominerande, trots att jag oftast upplevde det som att tjejerna sinsemellan hade en nära gemenskap och också mycket roligt tillsammans, har jag funderat mycket på. Varför var det så viktigt att framställa en grupp med tjejer som tjafsiga, konfliktsökande och bråkiga? Kanske kan en förklaring vara att en ideal femininitet framställdes i relation till en kontrast. Ofta handlade det om att framställningen av killar som slarviga och intoleranta fick utgöra motpol, men ibland också andra tjejer.[838] Eftersom det inte fanns killar i klassen att särskilja sig från som de slarviga, tramsiga och retsamma blev det helt enkelt viktigare att skapa skillnad till andra tjejer. Att positionera andra som dramaqueens skulle kunna förstås som behovet av att skapa motpoler för att ta spjärn mot och på så sätt särskilja urskilja vem en är i relation till andra tjejer.

Även om det fanns tydliga grupperingar i klassen var det sällan som det uppstod konflikter öppet mellan eleverna. Istället skedde talet om de andra när de inte var i närheten. Och även om tjejerna oftast vid frågan framhöll det som problematiskt att gå i en klass med enbart tjejer var det egentligen inte det som i första hand syntes i klassrummen. Som jag skrev inledningsvis präglades samvaron också av intimitet och trygghet. Framförallt inom gruppen för det som skulle kunna kallas det egna kollektivet präglades samvaron snarast av en trygghet och glädje ofta ackompanjerat av glada skratt och tillrop. Samtidigt formulerades denna samhörighet, tillit och kärlek i relation till en konstruerad motpol:

> **Eva:** Men om du tänker bara att du skulle beskriva hur är den gruppen du tillhör och den andra gruppen liksom?

---

836 jfr. Sandell (2007). Att som elev framhålla sig som sportig och med framåtanda, egenskaper som traditionellt förknippats med maskulinitet är också något som Holm (2008) visar värderas av såväl killar som tjejer. Se Ann-Sofie Holm (2008) *Relationer i skolan : en studie av femininiteter och maskuliniteter i år 9,* doktorsavhandling, Acta Universitatis Gothoburgensis: Göteborg.

837 Carrie Paechter, (2010) 'Tomboys and Girly-Girls: Embodied Femininities in Primary Schools', *Discourse: Studies in the cultural politics of education,* 31 (2) 221-35.

838 jfr. Ambjörnsson (2004).

Vendela: Men det låter säkert likadant från båda hållen (…) Men jag tycker att våran grupp är mycket mer alltså vi är så himla mycket mer snällare, vi är gladare och vi är så himla ja men ... ärliga och ja snälla mot varandra. Det känns som att vi blev så himla, vi blev så himla tajta direkt. Och vi pratar ju verkligen med varandra varje dag och det är så mycket kärlek känns det som. Att man inte går bakom ryggen på varandra och… den andra gruppen känns ju mer att man inte är så tajta. Att man bara är med varandra för att man inte vill vara ensam ibland och ...ja man ser... alltså vad jag ser, de är inte lika glada som oss och de är mer trötta och sura. Men det kanske bara är så för att vi är... när vi är med dem så ... är det lite så. Men sen kanske det inte är så när de är ensamma så kanske det är nåt helt annat. Det hoppas jag ju att det är så. Men jag skulle ju aldrig byta den gruppen mot vår liksom det skulle jag aldrig.

(Intervju Vendela)

När Vendela pratar om den grupp som hon umgås med använder hon ord som skapar en normativ femininitet. Här framtonar en bild av att hennes vänner är snälla mot varandra och glada, medan den andra gruppen framställs som att de inte egentligen tycker så mycket om varandra utan hänger ihop i brist på annat. I citatet används också ord som vi ofta associerar med den närmsta familjen och kärleksrelationer. Hon talar om kärlek, glädje, ärlighet och att de är tajta med varandra, medan de andra är ”trötta” och ”sura.” Att iscensätta sig som att vara glad, snäll och ärlig är också ett sätt att iscensätta sig som framgångsrik. Det vill säga detta tal är också ett sätt att framstå som en lyckad tjej. Samtidigt görs inte talet oreflekterat. Vendela funderar också över hur den andra gruppen kanske pratar likadant om dem och säger att det kanske bara är ”när vi är med dem”. Därigenom är det ett sätt att skapa sin motpol, både för Vendela men också för den andra gruppen. Även här syns alltså betydelsen av att skapa en motsats för att begripliggöra sig själv och andra.[839] Den andra gruppens mest framträdande elever är väl medvetna om hur de betraktas av några av de andra tjejerna i klassen. Därigenom är också deras motstånd, eller opposition, ett svar på tilltalet om ett anspråk som de inte känner sig inkluderade av, i form av en normativ femininitet utan istället svarar de genom att spela upp en stereotyp.[840] Oppositionen handlar därmed inte om att omedvetet gå i opposition utan snarare ett svar på ett tilltal som de inte känner igen sig i.

Sammanfattning

I detta kapitel har jag undersökt betydelser av männens frånvaro men symboliska närvaro i frisörutbildning. Det handlar om hur några män uppnår priviligierade positioner och hur tjejerna förhåller sig till detta. Flera av tjejerna upprätthåller denna berättelse om manliga (dam)frisörer som framställs som någon som är skickligare, mer inspirerande och med ett bättre handlag än tjejer. De kända männen beskrivs också

[839] jfr. Ambjörnsson (2004).
[840] jfr. Jonsson (2007).

som mer företagsamma som vågar ta för sig mer än tjejer och att de därför har uppnått priviligierade positioner. En sådan position är inte helt okomplicerad för tjejer att inta eftersom det riskerar att utmana traditionella föreställningar om femininitet, som att vara anspråkslös, visa omsorg och att inte sätta sig själv i första rummet. Tjejer som står upp för sig själva och står på sig riskerar som vi ser i den andra delen av kapitlet att hamna i konflikt med traditionellt feminint kodade ideal. I kapitlet har jag undersökt hur de förhåller sig till könsbestämda positioner som ”en typisk tjej” och deras erfarenheter av att gå i en klass med uteslutande tjejer. Det visar att tjejerna positionerar sig i relation till en normativ femininitet, där det handlar både om att positionera sig med och mot den. I kapitlet har jag analyserat vilka positioner som skapades och möjliggjordes för tjejerna i en gymnasieklass med enbart tjejer och visat hur tjejer i en gymnasieklass inom en könssegregerad utbildning som frisörutbildning navigerar mellan olika positioner som framställer tjejer som vänner eller ovänner, det vill säga hur de navigerar mellan vänskap och konflikt.

I kapitlet framtonar bilden av en stereotyp position där den typiska tjejen framställs som någon som inte klarar att hålla sams utan killar. Det framgår tydligt att det är en myt men också en verklighet, eftersom myten repeteras så att den framstår som given. En myt så till vida att det fanns gott om kärleksfulla och nära relationer tjejerna emellan. En myt också för att det fanns avvikare som i exemplet Matilda som framhöll hur hon såg fram emot att slippa killar i klassen på gymnasiet. En myt eftersom ingen förkroppsligar den eller identifierar sig med den, men att det är en högst verklig och närvarande position som de har att förhålla sig till. En verklighet eftersom det på frågan om hur det var att gå i en klass med enbart tjejer dominerades av berättelser som framställde tjejer i grupp som problematiska. Detta har jag benämnt som att iscensättandet av en typisk tjej i frisörutbildning egentligen närmast innebär att iscensätta sig själv som en *otypisk tjej,* vilket jag menar visar behovet av att skapa en motpol för att tydliggöra sig själv. Ingen förkroppsligar en typisk tjej utan istället disidentifierar de sig med positionen vilket visar hur identifikationer alltid också inbegriper disidentifikationer.[841]

På olika sätt skapar och försöker tjejerna hamna utanför det nötskal som de beskriver utgör positionen en ”typisk tjej”. Nötskalet kan beskrivas som de diskurser som tjejer behäftas med. Tjejerna försöker att placera sig utanför skalet genom att framställa sig starka idrottstjejer som tål tuffa tag, eller som att de är rakt fram och ärliga till skillnad mot andra tjejer, eller att de alltid har kommit bäst överens med killar. Samtidigt försöker de att balansera detta tal genom att också göra sig empatiska och förstående exempelvis genom att beskriva sig som missförstådda eller att göra sig förstående i relation till könsframträdanden som inte är i linje med det förväntade. Att tjejerna

[841] jfr. Kulick (2005).

försöker hantera anspråk på en normativ femininitet trots att det är den mest priviligierade kan förstås eftersom femininitet även i priviligierad form ändå är i en underordnad position. Tjejerna hanterar detta genom att både positionera sig med den, plocka upp den och använda den, tänja på den, men de försöker också att undvika den; för vem vill vara en förlorare? När vi i tidigare kapitel har sett hur tjejerna tränas att ta ansvar, sälja sig själva och sträva efter yrkesstatus samtidigt som en överordnad könsordning också upprätthåller männens position i samhället och yrket kan det kanske också förstås som ett sätt att hantera en understundom kravfylld vardag. Med dessa perspektiv framstår det så kallade tjafset snarast som logiskt.

Diskussion; Get Rich or Die Trying?

I want to find the thing thats in my Life
So I hustle (hustle)[842]
Get Rich or Die Tryin' 50 cent.

Get Rich or Die Trying. Så här när avhandlingen ska summeras och diskuteras är det åter dags att rikta blicken mot den där sirligt broderade texten på studentmössan som avhandlingen började med. Tanken är att sätta den i ett vidare sammanhang för att den symboliserar något mer än en broderad text på en mössa. I avhandlingen löper identitet, kön och klass som en tråd genom olika kapitel, men med olika fokus. Syftet med avhandlingen var att bidra med kunskap om hur tjejer på hantverksprogrammets frisörinriktning förhandlar och iscensätter (yrkes)identiteter i relation till frisöryrket och frisörutbildningen ur ett köns- och klassperspektiv med särskilt fokus på femininitet. I resultaten har det framgått hur tjejerna positionerar sig som experter på skönhet genom sina yrkeskunskaper, och hur dessa är impregnerade av klass- och könsestetiserande normer. Det har också framgått hur dessa klass- och könsestetiserande normer förväntas iklädas av tjejerna själva och hur förväntan på att göra kroppen (lagom) kvinnlig, framstår som ett lustfyllt, arbetsamt och understundom problematiskt projekt. Föreställningar om ytlighet och intresse för skönhet framstår emellanåt som svårt att förena med föreställningar om intelligens.[843] Det har handlat om hur tjejerna genom sin utbildning förväntas iscensätta sig som respektabla genom sin klädsel, men också genom olika arbetsuppgifter som städning. Det respektabla begränsas följaktligen inte till tjejerna som enskilda subjekt utan det handlar också om

[842] "Hustle" kan betyda olika saker. På Urban Dictionary framställs det som att ägna sig åt något som genererar pengar. Adam Tensta har beskrivit att begreppet för kollektivet *Respect My Hustle*, med medlemmar som Silvana Imam och Cherrie framförallt handlade om att jobba hårt. Se Psykologifabriken (2008), *Att Hustla som en rapstjärna (eller organisationspsykolog).*

[843] Black (2004); Sharma & Black (2001); Bredlöv; (2018).

att praktiken ska göras respektabel. I avhandlingen har det därutöver framkommit att tjejer i frisörutbildning förväntas bli kvinnliga (lönearbetande) entreprenörer (oavsett om de ska arbeta som egna företagare eller anställda). Kvinnliga (lönearbetande) entreprenörer som formas genom att traditionellt feminint kodade egenskaper som omsorg, och noggrannhet vävs samman med en nyliberal subjektivitet, som skapar ett tryck på att göra sig säljbar till både arbetsgivare och kunder.

Anspråken på vilka tjejerna förväntas vara och bli i frisörutbildning möts på olika sätt. Genom följsamhet men också motstånd. Motstånd mot köns- och klassestetiserande normer, rörande deras utseende, de känslor de förväntas frammana, den respektabla ordningen och inte minst mot ojämställda arbetsvillkor baserat på kön. Motstånd som ofta besvaras med individuella förklaringar, snarare än strukturella effekter. I det avslutande resultatkapitlet visar detta sig också i den enskilda frisörklassen, där de förvisso fysiskt frånvarande, men symboliskt närvarande männen tillskrevs andra egenskaper än tjejer och hur tjejerna förhöll sig till dessa föreställningar. Det framgick också att positionen ”tjej” inte enbart var enkel och lustfylld att identifiera sig med. ”Typisk tjej” beskrevs ofta som någon som skapade konflikter och tjafsade, en beskrivning som därigenom upprätthöll könsordningen. Ambitionen är nu att knyta samman dessa kapitel och att diskutera resultaten samt att komma tillbaka till den sirliga texten på Sandras mössa och sätta den i sin kontext. Anspråken går, menar jag, att förstå som en nyliberal dröm formulerad i en mening, likt det som Lauren Berlant kallar en grym optimism.[844] Optimistiska drömmar om vägen till lycka i arbetslivet blir grymma för att de är svåra att förverkliga. *Get Rich or Die Trying.*

Tjejer i yrkesutbildning och förvirrande (post)feministiska ideal

När yrkesutbildning diskuteras har det ofta handlat om vad som ska vara dess syfte och mål, om den ska styras av arbetslivets krav och förväntningar, eller om det i huvudsak är andra aspekter så som medborglig fostran och att utjämna sociala skillnader som är utbildningens huvuduppgift.[845] Som framkom i början av avhandlingen har det under senare år gjorts försök att få fler unga att söka sig till yrkesutbildning i Sverige. Yrkesutbildningar talas då om som viktiga för landets kompetensförsörjning och tillväxt. Såsom Alexandru Panican konstaterat är det väl belagt i forskning om yrkesutbildning att Gy 11, liksom flera tidigare skolreformer som det fria skolvalet, inte har gynnat gymnasial yrkesutbildning. Panican beskriver det som ”Kejsarens nya kläder” där politiker, oavsett ideologisk anknytning, hela tiden jagar nya magiska tyg i form av olika utredningar och förändringar. Dessa förändringar liknar han vid nya

[844] Berlant (2011).
[845] se t.ex Helms Jørgensen (2013; 2004); Nylund (2013).

praktfulla tyger som ska svepa in yrkesutbildning i en ny förklädnad, liknande den modeintresserade kejsaren som visas upp till folkets förtjusning. Problemet är bara att kejsaren är naken. Förbättringarna har enligt Panican uteblivit, ”det blev lika dåligt som innan eller möjligtvis ännu sämre.”[846] Könsfördelningen på yrkesprogrammen är alltjämt ojämn och har snarast förstärkts under senare år.[847] Därtill cementeras köns- och klasskillnader genom att såväl ungas gymnasieval, programmens marknadsföring och utbildningars innehåll reproducerar dessa.[848] Av de aktörer som politiker, lärare och annan skolpersonal som är inblandade i yrkesutbildning framhåller Panican att framförallt arbetsgivarna har förefallit ointresserade av gymnasieskolans yrkesutbildning. Det branscherna gör är enligt honom främst att kritisera gymnasieskolans yrkesutbildning för bristande kvalité och att yrkeseleverna avslutar studierna utan efterfrågad kompetens. Samtidigt förefaller arbetsgivarsidan ha svårt att förklara vad det är för kompetens de efterfrågar, vilket bidrar till att glappet mellan yrkesutbildning och arbetslivets behov kvarstår.[849] Precis som den arbetsgivare jag beskrev i inledningen till avhandlingen, där svaret på vad hon eftersökt när hon behövde anställa någon, snarare än i termer av kompetens besvarade mina frågor om att få ”rätt” person: ”Bara jag hittar *rätt person* så kan jag lära henne resten sedan”.

I många diskussioner tenderar dock dessa personer, det vill säga yrkeselever, att osynliggöras. Det gäller särskilt tjejer i yrkesutbildning och de villkor som i hög grad formar deras liv. En ambition med avhandlingen har varit att synliggöra tjejer i yrkesutbildning i allmänhet och i frisörutbildning i synnerhet, samt hur vardagligt liv i en yrkesutbildning kan gestalta sig. Detta för att kunna nyansera föreställningar om yrkeselever och de vardagliga praktiker de deltar i. Strävan har alltså inte varit att rikta kritik mot gymnasieskolans yrkesutbildning, inte heller mot frisöryrket. Att diskutera och beskriva yrkesutbildning som ett misslyckande på grund av svag koppling till arbetslivet, att övergången till arbetslivet är undermålig, eller att yrkeselever har bristande kunskaper, framstår på många sätt problematiskt om vi inte försöker förstå de praktiker och villkor för de elever som deltar i yrkesutbildning. I syfte att förstå det tror jag att det är nödvändigt att ha såväl klass- som könsperspektiv i åtanke. I den här avhandlingen har det gjorts med särskilt med fokus på femininitet. För tjejer och femininet har ofta framställts som obegripliga, det underordnade och oviktiga, vilket särskilt gäller tjejer i arbetarklass. Medan den ideala arbetaren i förarbetet till Gy 11 framställs som en heteronormativ man, [850] har tjejer med arbetarklassbakgrund ofta framställts som problematiska. Dessa tjejer har inte kunnat hämta kraft ur en

[846] Panican & Paul (2019). Förord undertecknat av Panican s. 3.
[847] Panican & Paul, (2019).
[848] jfr. Sandell (227); Broady & Börjesson (2008); Niemeyer & Colley (2015); Hedlin & Åberg (2013); Nylund et.al. (2013); Holm & Dovemark; (2017); Ledman et.al. (2018).
[849] Panican & Paul, (2019).
[850] Carlbaum (2001; 2012).

arbetarklassidentitet på det sätt som förbehållits arbetarklasskillar, utan tvärtom behövt disidentifiera sig med denna för att framstå som respektabla.[851] Som Sara Carlbaum visat har arbetarklasstjejer i policy framställts som att oavsett hur de väljer utbildning är det fel.[852] Deras ”felval” framställs då som att de riskerar bidra till samhällskostnader genom att det tar längre tid för dem att etablera sig på arbetsmarknaden än vad det gör för killar.[853] När elever på maskulint kodade yrkesprogram ett år efter gymnasiet i många fall har arbete, visar också statistik att det tar längre tid för elever på feminint kodade yrkesprogram.[854] Enligt Skolverkets statistik är hantverksprogrammet det program som verkar ha svårast att etablera sig på arbetsmarknaden, där ungefär en tredjedel av eleverna har arbete ett år efter avslutad utbildning.[855]Och ändå talade ju texten på Sandras studentmössa om för oss att hon ska bli rik och att hon ska försöka på alla sätt, att hon verkligen skulle kämpa för att nå sina mål, den där dagen då jag satt där bland tjejerna. Tjejer som på studentdagen lämnade skolan med en yrkesexamen. Så är de då ett problem de där tjejerna? Eller kan det vara så att problemet är väldigt mycket annat än just tjejerna? Istället för att ställa frågan till forskning, policy eller branscher vänder jag mig nu till avhandlingens huvudaktörer och de jag velat ge epistemologisk auktoritet. De som yrkesutbildning rimligen närmast berör, och de som vet och kan vad det innebär att vara en av de där tjejerna i yrkesutbildning:

> **Vendela:** Alltså tjejer är alltid under, vi ligger alltid under känns det som. Vi måste alltid jobba uppåt. Och de [killarna] är där bara för att de är killar. De bara ligger där på ytan bara för att de är killar. Och så måste vi alltid simma uppåt, bara för att vi är tjejer liksom.
> **Eva:** Tänker du på det någonting liksom?
> **Vendela:** Ja det tänker jag på ofta… att det är så orättvist. Och då blir jag så irriterad för att folk tycker att feminister är dumma i huvudet. Då blir jag så här bara ”Ja fast feminister finns ju bara för att det har varit så mansdominerat. Det är bara därför!” Alltså, sen finns det ju vissa feminister som är mer extrema än andra men att det… att det finns bara för att det har varit mansdominerat. Och det är bara så det är.
>
> *(Intervju Vendela)*

Citatet ovan är en del av intervju med Vendela, där jag frågar henne hur det kommer sig att det är så få killar som är frisörer. Intervjun gjordes vid slutet av fältarbetet och vi kände varandra väl vid tillfället. Hon inleder med några meningar för att sedan på detta sätt beskriva tjejers underordning. Den här beskrivningen tillsammans med några av tjejernas ständiga ifrågasättande, framförallt av deras kommande löner, säger något om deras positioner i en bredare samhällskontext och hur de förhåller sig till dem. Det

[851] Skeggs (2000).
[852] Carlbaum (2011; 2012).
[853] Carlbaum (2011; 2012).
[854] Skolverket (2017).
[855] Skolverket (2017).

säger också något om svårigheten i att göra motstånd mot könsordningen. Feminism framhålls å ena sidan som nödvändigt, något som har behövts i ett mansdominerat samhälle. Å andra sidan riskerar de som engagerar sig att framställas som något extremt och negativt.[856]Vendela var inte ensam om att reflektera över tjejers underordning. En underordning som framstår som obegriplig och som de på olika sätt försöker att hantera. I avhandlingen har vi sett flera sådana exempel som hur kvinnors löneläge på arbetsmarknaden ifrågasätts i samband med internationella kvinnodagen, eller hur tjejernas villkor jämfördes med manligt kodade yrkesutbildningar. Vi har också sett hur Amira utropar ”Patriarkatet” som diktator för tjejernas löner under en lektion i det fjärde resultatkapitlet, för att några dagar senare på sitt självklara sätt som svar på min fråga vad hon menade med en axelryckning svara ”Nej men att det är ju ett väldigt mansdominerat samhälle liksom och att män får ju…männen får ju mer i lön, det är ju bara så. Och att män får mer ja, det är ju ett patriarkat liksom.”[857]Det framstod då som en given ordning som inte gick att förändra, men som hon inte heller verkade bry sig särskilt mycket om. Ungefär som då Vendela säger ”Och det är bara så det är”. En önskan om en förändring framstod ungefär som att önska att solen aldrig skulle gå ner.

När Skeggs beskriver hur kvinnorna hon följde inte identifierade sig som feminister, eftersom de inte kunde identifiera sig med den kvinna som feminismen formulerat som sitt subjekt gjordes det vid en annan tid och en annan plats än den här avhandlingen.[858] Skeggs följde också kvinnorna under en betydligt längre tid än vad jag har gjort och det är därutöver väsentliga skillnader på omvårdnadsutbildning och frisörutbildning. Omvårdnad har till exempel historiskt inte drivits av krav på ekonomisk lönsamhet på det sätt som frisöryrket har gjort. Sedan Skeggs studie gjordes har det blivit allt vanligare med resonemang om att feminismen har spelat ut sin roll i tjejers liv eftersom föreställningar gör gällande att vi lever i ett jämställt samhälle, så kallad postfeminism. [859] Girl Power har framställts som ett ”feministiskt” ideal, där tjejer själva kan ta makten över sina liv istället för att vänta på att någon annan ska ge dem makt. [860] I detta ideal är också konsumtion väsentligt. Kvinnor tillskrivs styrka som iscensätts med hjälp av estetik och konsumtion på ett komplext vis.[861] Kroppen framställs som att den genom konsumtion och kunskap kan förändras, där ett attraktivt yttre genererar såväl status

[856] Anna Wahl, Maud Edwards, Charlotte Holgersson, Pia Höök, Sophie Linghag, Malin Rönnblom (2008) *Motstånd och fantasi: historien om F*, Studentlitteratur: Lund.
[857] Intervju Amira
[858] Butler (2007) problematiserar huruvida “kvinnan” överhuvudtaget kan betraktas som feminismens subjekt, eftersom kategorin kvinna i sig är generaliserande och bortser från skillnader kvinnor emellan skapade av exempelvis klass och etnicitet. ”Att på förhand fastslå att feminismen har ett stabilt subjekt i form av en homogen kvinnokategori ger oundvikligen upphov till åtskillig vägran att godta kategorin” (s.53).
[859] Angela McRobbie (2007). Top girls? Young women and the post-feminist sexual contract. *Cultural studies*, *21*(4-5), 718-737.
[860] Shauna Pomerantz, Rebecca Raby & Andrea Stefanik (2013), 'Girls Run the World?: Caught between Sexism and Postfeminism in School', *Gender & Society,* 27 (2), 185-207. s 203
[861] ibid.; McRobbie (2007).

och en åtråvärd identitet. [862]Tjejer har dessutom under senare år allt oftare framställts som både utbildningssystemet och arbetslivets vinnare, så kallade Succesfull Girls.[863] Det handlar om tjejer som är framgångsrika i så väl skola som arbetsliv, tjejer som numera kan identifiera sig som vinnare och rationella aktörer som själva kan förändra sina liv.[864] Även om tjejer i yrkesutbildning, sällan (har de någonsin?) framställts som utbildningssystemets vinnare, är det diskurser som tjejer i yrkesutbildning har att förhålla sig till. Gällande de framgångsrika tjejerna i skolan har det ofta talats om att skolans utformning på olika sätt gynnar tjejer, vilket är ett intressant påstående i relation till den här avhandlingens resultat. [865] För samtidigt som det görs anspråk på tjejerna att vara feminina, omsorgsfulla, kontrollerade och ansvarstagande ska de också vara rationella aktörer och entreprenörer som tar makten över sina liv, det vill säga sådant som tidigare associerats med maskulinitet.

Om tjejerna i den här avhandlingen identifierade sig som feminister vet jag inte eftersom jag aldrig ställde den frågan. Dock visar Amiras och Vendelas uttalanden ovan att de, trots diskussioner om postfeminism, inte alls tror eller tycker att de lever i ett jämställt samhälle. Däremot verkar de inte helt övertygade om att det går att förändra. Ambjörnsson beskriver hur tjejerna på barn- och fritidsprogrammet genom sin arbetarklassbakgrund lättare framställs som offer och stereotyper än tjejerna på samhällsvetenskapsprogrammet. Medan tjejer på samhällsvetenskapsprogrammet, väl medvetna om Ambjörnssons feministiska övertygelse, besvärat undrade om hon tyckte att de var förtryckta, beskriver hon det som att förmågan att formulera denna undran visar att tjejerna på samhällsvetenskapsprogrammet inte var några tystade offer. I den här avhandlingen har jag velat visa att tjejer i yrkesutbildning utgör en brokig skara där olika identiteter hela tiden är i omlopp, omformas och flätas samman och ges olika betydelse. Det är därför värt att poängtera att Amira och Vendela var elever som ofta iscensatte sig som väldigt olika tjejer i klassrummet. Ingen av dem framstår som några tystade offer. Medan Vendela vanligtvis agerade likt Ambjörnssons beskrivning av tjejer på samhällsvetenskapsprogrammet agerade Amira mer likt Ambjörnssons beskrivningar av tjejerna på barn- och fritidsprogrammet. När några tjejer, som Vendela som befann sig nära normen, identifierade sig, och försökte anpassa sig efter utbildningens anspråk på dem som elever, tycktes andra, som Amira, snarast finna en glädje och styrka i att utmana dem. Ett motstånd som riktades mot den normativa frisör(elev)femininiteten och det medelklassideal som jag visat dominerar i frisörutbildning. Ideal som tjejer skickligt upprepade, men som också tänjdes på och

[862] Featherstone (1994), beskriver hur konsumtionssamhället bidragit till att kroppar, stilar och åsikter blivit konsumtion.
[863] Pomerantz et.al. (2013).
[864] Baker (2010).
[865] I media är vi vana vid att läsa rubriker i stil med "*Därför har flickor högre betyg än pojkar: Mycket skrivande nackdel för pojkar.* Aftonbladet (2020)

utmanade och som de inte alltid ville kännas vid. Lynn Davies argumenterar för att tjejer med arbetarklassbakgrund lättare kan iscensätta motstånd eftersom de befinner sig längst ifrån normen.[866] Samtidigt är det tydligt att det inte är enkelt som tjej med arbetarklassbakgrund att iscensätta motstånd utan att straffas socialt, eftersom en lång historisk tradition har framställt dem som patologiserade, sexuella och avvikande. Skeggs påpekar också att det är betydligt lättare att avstå makt, än att försöka ta den.[867]I avhandlingen omtalas tjejer som ogärna inrättar sig efter idealen av andra tjejer som bortskämda, eller ouppfostrade vilket framkom i det avslutande resultatkapitlet. Den som inte är tillfreds med könsordningen och att ha en underordnad position som tjej antas se tjejer som offer, och utifrån en vardagsförståelse är det inte fler förklaringar eller förståelser som står till buds. Dessutom är motstånd komplext, eftersom det ibland kan verka frigörande att inordna sig likväl som att iscensätta motstånd kan vara alienerande.[868] Ett annat sätt att förstå Amiras och andra tjejers motstånd mot att inrätta sig och upprepa de normativa femininitets- och medelklassideal som görs anspråk på, är att slitas mellan två femininetsideal. Å ena sidan föreställningar om Girl Power, ett individualistiskt ideal som inte inrättar sig efter andra utan står upp för sig själv. Å andra sidan en normativ femininitet där tjejer förväntas vara trevliga, kontrollerade och anpassningsbara. Dessa två förståelser som erbjuds saknar dock insikt om könsordningen och möjlighet att förstå tillvaron utifrån den insikten. I Skeggs studie fann de arbetarklasskvinnor hon följde inte sin ontologiska trygghet i att vara individ utan att *passa in.* Även om att passa in alltjämt framstår som viktigt för tjejerna i denna avhandling, så har denna anpassning som Skeggs beskriver i senare arbeten fått konkurrens av ett individualistiskt ideal, vilka vanligen gynnar människor medelklassen.[869]Det visar sig alltså att försöken att tillskriva tjejers makt över sina liv och att postfeministiska beskrivningar om att feminismen spelat ut sin roll utgör förenklade resonemang. För trots den sirliga broderade textens lockande budskap om ansträngning och rikedom säger den bistra verkligheten att det för tjejerna troligen kommer att ta längre tid för dem att etablera sig på arbetsmarknaden, de kommer att tjäna mindre pengar och dessutom ta större ansvar för barn och familj än killar med likvärdig utbildning. *Get Rich or Die Trying*

En nygammal könsordning förklädd i glittrig dröm

I enlighet med Girl Poweridealet flätas alltså konsumtion samman med föreställningar om kvinnors frigörelse. Valerie Walkerdine beskriver hur det som på ytan kan se ut som att det har skett en förändring inte nödvändigtvis behöver innebära att så är

[866] Davies (1984).
[867] Skeggs (1991).
[868] jfr. Pierre Bourdieu, Pierre & Loïc Wacquant (1992)., *An Invitation to Reflexive Sociology* University of Chicago Press: Chicago.
[869] Beverly Skeggs (2005),'The Making of Class and Gender through Visualizing Moral Subject Formation', *Sociology,* 39 (5) 965-82.

fallet.[870] Även om tjejer idag har tillgång till utbildning och arbetsliv, består i hög grad gamla köns- och klassmönster. De yrken som tjejer med arbetarklassbakgrund arbetar med berör ofta olika typer av försäljnings- och serviceyrken där de genom konsumtion kan iscensätta ett medelklassideal som kan attrahera en bred kundgrupp.[871] Det skulle kunna beskrivas som en nygammal könsordning förklädd i en förförisk glittrig dröm. I denna glittriga dröm är kroppar och hur de formas i enlighet med normerande skönhetsideal väsentligt. Hur kroppar iscensätts och framställs i enlighet med normerande ideal för att människor ska framstå som begripliga genom frisyrer, klädsel och make-up upptar som vi har sett, en stor del av de vardagliga aktiviteterna i en frisörutbildning. Enligt Butler är det heterosexuella begäret en central aspekt av att göra kön. Det innebär att det blir viktigt att hålla isär könen, eftersom maskulina män förväntas begära feminina kvinnor. I tidigare forskning har det konstaterats att det som vi många gånger uppfattar som en ”naturlig” inneboende kvinnlighet på ytan i själva verket är skapad genom frisyrer, make-up och klädval etcetera där kroppen iklädes femininitet genom dessa attribut.[872] Det framträder också i frisörutbildning genom att det framförallt är kvinnokroppen som diskuteras, pyntas och manipuleras. Tjejerna lär sig att uppmärksamma det som framtår som diverse ”felaktigheter” på kroppar. Dessa ”felaktigheter” kan genom deras yrkeskunskaper *rättas till,* framförallt på kvinnokroppen, resultat som är i linje med hur Bredlöv har identifierat att elever i hud- och spa-terapiutbildning talar om kvinnokroppar.[873] Det handlar dock inte bara om kön utan också om klassestetiserande normer, vilket blev särskilt tydligt i de olika stilkategorier som eleverna arbetade med i utbildningen. Kvinnor med arbetarklassyrken förväntades behöva anstränga sig mer för att bli feminina och respektabla än läkare eller forskare, medan kungligheter och advokater vävde samman femininitet och sexualitet genom glamour. Kroppen är den allra viktigaste klassbetecknaren och en kropp som inte förbättras har gett upp hoppet om att bli en medelklasskropp.[874] Förfiningar av kroppar är förutom ett sätt att göra kön också ett sätt att simulera medelklasstillhörighet där kläder och föremål upplevs intimt som beteckna personens värde. [875] Kroppars förbättrings-och förändringspotential ska också förstås i relation till konsumtionssamhället, där marknaden driver dessa idéer. Mike Featherstone beskriver hur det har skett en förskjutning från traditions- och vanebundna livsstilar till att genom konsumtion visa upp individualitet och stilkänsla. [876] I tjejernas fall handlar det bland annat om att de genom diverse frisyrer, skönhetsprodukter, kläder, och praktiker iscensätter en livsstil. I sammanhanget är deras yrkeskunskaper viktiga eftersom de bidrar till att behärska köns- och

[870] Walkerdine (2003).
[871] ibid.
[872] Björk (1996); Black (2004).
[873] Bredlöv (2018).
[874] Skeggs (2000).
[875] Skeggs (2000).
[876] Featherstone (1994).

klassestetiserande normer. Att kunna rätta till det som beskrivs som ”felaktigheter” på tjejers kroppar kan ge dem en känsla av makt och styrka, att kunna förändra andra, och även sig själva i enlighet med normerande skönhetsideal.

Samtidigt hotas processen att göra kroppen kvinnlig med föreställningar om självupptagenhet och fåfänga.[877] Kvinnor som ägnar mycket tid åt sitt och andras utseende tenderar att trivialiseras och att straffas socialt, eftersom kvinnokroppen historiskt associerats med kropp/natur och manskroppen med intellekt och rationalitet.[878] Även om det kan ge tjejerna en känsla av respekt att behärska köns- och klassestetiserande normer är det inte något som i förlängningen ger särskilt mycket makt eftersom att det också reproducerar föreställningar om kvinnan som objektifierad och ytlig, då femininitet inte genererar någon positiv status. Skeggs beskriver det som att femininitet inte har någon diskursiv makt, eftersom det är maskulinitet som auktoriserar.[879]Arbete med skönhet och förändring av kroppen är inte helt okomplicerat i en studie som denna. Mode- och skönhetsindustrin (i vilken frisöryrket ofrånkomligen ingår) har inom feministisk forskning varit föremål för kritik. Exempelvis har modellyrket framställts som ett yrke där kvinnokroppen objektifieras och exploateras och att skönhetsindustrin pådyvlar kvinnor skönhetsideal som är omöjliga att uppnå.[880]Det i sin tur antas hindra kvinnors frigörelse som underordnade objekt i en patriarkal struktur. Som exempel har Sandra Lee Bartky kritiserat skönhetsindustrin för att genom diverse skönhetsideal bidra till att kvinnokroppen framställs som ett misslyckande.[881] Andra feministiska forskare har talat om skönhetsideal som en lek och estetisk njutning, där att förvandla sitt utseende med hjälp av produkter, smink, frisyrer och klädsel framställs som något varje kvinna är fri att välja eller välja bort.[882] Dessa diskurser benämner Ann Frisell Ellburg i en avhandling om modellers arbete som könsförtryckar- respektive njutningsdiskurs, vilka båda framstår som förenklade. Frisell Ellburg argumenterar för att kvinnor varken är fria att välja att engagera sig i att skapa en attraktiv yta eller helt och hållet förtryckta. På liknande sätt argumenterar Paula Black för att kvinnor ofta har en ambivalent inställning till skönhetsindustrin och de anspråk som ställs på dem att göra sig feminina.[883] Även om många kvinnor är kritiska till diverse skönhetsideal framstår det som omöjligt att friställa sig från dem. Kvinnor förväntas göra sig feminina och

[877] Det kan liknas vid så kallad dubbel bestraffning: ’Damned if you do and damned if you don’t.’ se Lönnroth, Ami & Ås, Berit (2008*), Förbannad är jag ganska ofta : samtal med Berit Ås:* Ordfront i samarbete med Kvinnor för fred: Stockholm.
[878] Black (2004); Bredlöv (2018); Sharma &Black (2001).
[879] Skeggs (2000).
[880] Frisell Ellburg (2008).
[881] Bartky (1990).
[882] Ann Brooks (1997), *Posfeminisms .Feminism, Cultural Theory and Cultural Forms.* Routledge: London & New York.
[883] Black (2004).

positioneras som sådana snarare än att ha friheten att välja. [884]Att helt avstå från att engagera sig i dessa feminina praktiker innebär risker att positioneras som okvinnlig och den okvinnliga positionen är som vi har sett en att undvika.[885]Den som inte uppfyller idealen riskerar att betraktas som obegriplig och som stil- och smaklös. Som Butler poängterar riskerar de som gör kön ”fel” att bestraffas. [886]

I frisörutbildning utbildas tjejerna både till producenter i skönhetsindustrin men de är också konsumenter i den samma. [887]Det skulle därmed både kunna betraktas som att de bidrar till förtryck samtidigt som de också blir förtryckta i enlighet med könsförtryckardiskursen, men också som producenter i att skapa njutning åt andra och sig själva genom njutningsdiskursen. Precis som Frisell Ellburg menar jag dock att båda dessa diskurser är förenklade.[888] Att förstärka maskulinitet och femininitet hos kunder är något som i frisöryrket kan ge ekonomiska fördelar för tjejerna, eftersom människor för att framträda som begripliga kön iscensätts i enlighet med normerande skönhetsideal. Det är ideal som i hög grad påverkar tjejerna själva. De förväntas göra sig feminina genom att sminka sig, fixa håret och att klä sig respektabelt. Denna förväntan kan mötas med njutning, och ge en känsla av kraft och makt på det sätt som Skeggs beskriver glamouren. Glamour är ett sätt att framträda som feminint och med styrka. I tidigare forskning har yrkesprogrammen och dess elever ofta betraktats som att de har låg status av andra unga. [889] Anna Sandell konstaterar att detta framförallt gäller yrkesprogram där många elever är tjejer. Frisöryrket har också i några andra studier beskrivits som ett yrke som i många arbetarklasstjejers ögon framstår som just glamouröst och tilltalande. [890] Det är något som ofta ändrar sig då tjejerna möter ett arbetsliv med hårda villkor och medioker lön.[891]Ingen av mina informanter beskriver frisörutbildning som en med direkt låg status. Däremot placeras frisörtjejers status i hög grad till föreställningar om glamour som iscensätts genom hur några av tjejerna upprepar föreställningar om glamour genom sitt sätt att framträda. [892] Det är vanligt att lägga mycket tid, kraft och pengar på att iscensätta en heterofeminin och glamourös yta, eftersom det är ett sätt att finnas till och få en plats, och att framstå som begripliga.

Glamour görs också på andra sätt än genom frisyrer, smycken, make-up och klädsel, som när olika inbjudna frisörer talar om resor till internationella metropoler, möjligheten att träffa ”kändisar” på frisörgalor, fester de har varit på eller genom

[884] jfr Butler (2007).
[885] Ambjörnsson (2004).
[886] Se Petersson (2003).
[887] jfr Bredlöv (2018).
[888] Frisell Ellburg (2008).
[889] Exempelvis Sandell (2007); Bjurström (1997).
[890] Exempelvis Griffin (1985); McRobbie (1978); Huppatz (2012).
[891] ibid.
[892] jfr Klope (2015).

leverantörers och även några av salongers estetik. Därutöver kan, enligt Huppatz, frisörers möten med välbärgade kunder på exklusiva salonger ge känsla av social mobilitet. [893]Föreställningar om glamour som omgärdar frisöryrket menar jag är ett sätt för frisörer som kollektiv att ta avstånd från nedvärderande föreställningar om yrket. Det är ett sätt att försöka ge det status och göra det åtråvärt. Samtidigt är det stor skillnad på olika salongers status. Några är salonger med höga priser på trendiga innerstadsadresser, andra salonger debiterar lägre priser och har en enklare estetik.[894] Även om yrket många gånger omtalas som ett arbetsamt och slitsamt yrke så får det inte se jobbigt, eller arbetsamt ut då det utförs. Glamour kan därmed också förstås som ett sätt att simulera medelklasstillhörighet och ett verktyg för att skapa merförsäljning. Pyntandet av den egna kroppen kan också förstås som en normerande kraft eller det tvång som Butler beskriver, det vill säga social reglering som gör att tjejerna uppskattar och tycker om att göra sig fina. Tvånget kan också upplevas som just ett tvång, ett socialt tryck och förväntan som kan upplevas som arbetsam att upprepa. Tjejer som inte gör det riskerar att inte framstå som frisörtjejer, vilket kan få långtgående konsekvenser för dem. Exempelvis har Ida Juul och Louise Byskov visat hur yrkeslärare i dansk frisörutbildning aktivt försöker göra om och påtala tjejers brister i utseende för att få dem att passa in i frisöryrket, där tjejernas utseende framstår som av yttersta vikt för att få en praktikplats.[895] Även om inga av yrkeslärarna som jag har frågat talar om elevernas utseende som ett villkor för att få arbete eller praktikplats, är det ändå tydligt att normerande skönhetsideal har betydelse. Några tjejer säger också att ett attraktivt yttre är nödvändigt för att få arbete på vissa salonger.

I ett yrke som handlar om att genom frisyrer, former och stilar bidra till att människor framträder som estetiskt tilltalande förefaller det svårt att motivera utseende som att det inte vore betydelsefullt. I sammanhanget är det också centralt att ha i åtanke att frisöryrket är ett yrke där ekonomi och lönsamhet hela tiden är närvarande och också ett villkor för dess existens. I ett yrke som i allra högsta grad styrs av ekonomisk lönsamhet blir det svårt att motivera att utseende inte skulle ha någon betydelse, både som yrkeskunskap och för enskilda elever att göra sig attraktiva på arbetsmarknaden på det sätt som Juul och Byskov visat.[896]Några tjejer tänjer på normerna och överdriver dem som exempelvis Ebba som i det andra resultatkapitlet talar om sin stil som ett *personligt varumärke*. De investerar mycket tid och pengar i sitt utseende, vilket kan förstås i relation till det som Angela McRobbie benämner den postfeministiska maskeraden.[897] Med det avses föreställningar om Girl Power som kommit att beteckna ett individualiserat projekt och hyper-sexualiserat subjekt. Ett subjekt som byggs upp

[893] Huppatz (2012).
[894] Gimlin (1996); Yeadon-Lee et al. (2011; 2012); Huppatz (2012).
[895] Juul & Byskov (2019).
[896] Juul & Byskov (2019); jfr. Petersson McIntyre (2016).
[897] McRobbie (2007).

av konsumtion och där unga tjejer förstår makt som ett skådespel av överdriven femininitet. När några tjejer emellanåt tänjer på gränserna för det respektabla kan det därför förstås som ett sätt att iscensätta makt och status som erbjuds tjejer genom Girl Poweridealet. Att uppfylla detta ideal kräver såväl engagemang, intresse och ansträngning som pengar. *Get Rich or Die Trying*

En nyliberal respektabilitet

Ekonomisk lönsamhet har dock mycket större konsekvenser än att begränsas till tjejernas utseende. I avhandlingen har jag visat hur kvinnliga (lönearbetande) entreprenörer formas i frisörutbildning och att tjejerna förväntas identifiera sig som entreprenörer oavsett om de tänker sig en framtid som anställda eller egna företagare. Entreprenören framställs som en framgångsrik frisör som älskar sitt arbete med stor agens och glittriga drömmar, likt Laurie Ouellette beskriver att frisöryrket ofta framträder i media.[898] Frisöreleven förväntas också tala välvårdat, vara arbetsam, renlig samt bidra till att göra praktiken respektabel genom ordning och hygien. Samtidigt förväntas tjejerna acceptera låga löner, ett yrke som kan vara slitsamt för kroppen, och som också kräver många timmars utbildning. [899]För att bli en framgångsrik frisör förväntas tjejerna marknadsföra och sälja sig själva, vilket bidrar till en form av exploatering av kroppar och känslor. [900]Tjejerna förväntas förutom att iscensätta sig med en säljande stil också använda professionella produkter och lära sig att uppskatta och rekommendera dem. De behöver också frammana och kontrollera sina känslor (som att vara glad, trevlig och känna passion för yrket) och förväntas också visa engagemang på olika sätt som att komma till salongen på sin fritid. Känslor används på ett avancerat sätt för att skapa merförsäljning och för att iscensätta framgång. Att se glad ut och vara trevlig samt kontrollera känslor som irritation och ilska är också i linje med en normativ femininitet, men också att skapa ekonomisk lönsamhet.[901] Tjejerna förväntas helt enkelt använda sig av det som finns tillgängligt för dem för att erhålla status och iscensätta framgång.

I utbildning har det skett en förskjutning mot marknadsanpassning, och inte minst har gymnasieskolan och dess val kommit att framträda som en marknad.[902] Det har också skett en förskjutning i policy rörande yrkesutbildningars innehåll och utformning. Trenden i svensk gymnasieskola som från 1970-talet och framåt blivit allt mer

[898] Ouellette (2017).
[899] Förutom löner under den så kallade traineetiden är frisörer med bland yrken med lägst löner i SCB:s statistik. Samtidigt är det stora individuella löneskillnader beroende på salongens prissättning och antalet kunder.
[900] Hochschild (2003).
[901] Pomerantz et.al. (2013), beskriver att vara trevlig som en del av en nyliberal feminint subjekt, som anpassar sig till skillnad från någon som opponerar sig.
[902] Lund (2006); Dovemark & Holm (2017).

sammanhållen förändrades med 2011 års läroplan, då skillnaderna mellan yrkes- och högskoleförberedandeökade ökade och anställningsbarhet fick en framskjuten position.[903] Dessutom kom betoningen på entreprenörskap att få en framträdande plats i skolsystemet som helhet och på hantverksprogrammet i synnerhet. I avhandlingen har jag visat hur elever i en vardaglig praktik tilltalas som sådana entreprenöriella och nyliberala subjekt. På flera sätt framstår tjejer i frisörutbildning som ideala nyliberala subjekt.[904] I detta menar jag att klass och kön har stor betydelse; alla oavsett social bakgrund och kön framställs som att de kan nå sina drömmars mål om bara viljan att arbeta tillräckligt hårt finns. Genom Girl Powerdiskursen framställs tjejer i enlighet med ett förment feministiskt ideal, där de har agens, självkänsla och stor makt över sina liv vilket flätas samman och drivs av konsumtion. Tjejerna i avhandlingen tränas att iscensätta ett medelklassideal som allt mer kommit att dominera arbetslivet och som är framträdande i service- och tjänstesektorn. I kombination med att nyliberala föreställningar om hårt arbete, vilja att kämpa och att aldrig ge upp tillmäts individens i stort sett all makt över sitt liv, där kön och klassbakgrund inte anses begränsa människor. I detta perspektiv döljs också faktorer som har avgörande betydelser för tjejernas liv såsom löne- och arbetsvillkor. Allt framstår som möjligt att lyckas med om de bara gör och väljer rätt; välj rätt salong, var fin och feminin, håll salongen ren och frammana önskvärda känslor. Genom dessa beskrivningar tecknas bilder av att det bara är ansträngning och vilja som räknas som recept på framgång.

När alla möjligheter framställs som lika tillgängliga för alla bidrar det också till att det blir problematiskt att ifrågasätta strukturella villkor, eftersom inte bara framgång utan också misslyckanden faller tillbaka på individen. I det teoretiska kapitlet användes Peer Gynts försök att skala en lök för att komma åt vem han egentligen var innerst inne. Då han skalat bort alla lager upptäckte han att det inte fanns någon kärna att komma åt som definierade vem han var. Jag menar att då vi söker individuella svar på lösningar som knappast kan sökas i individens inre utan i relationer och socialitet så riskerar vi att stå där som Peer och undra vem det är som ska ge oss svaren. Skalet på löken och sökandet efter individens lösningar och svar gör att det emellanåt framstår som omöjligt att göra motstånd även om tjejerna försöker. Zygmunt Bauman beskriver hur ett samhälle som i hög grad betonar individualisering splittrar människor.[905] Tjejerna tränas i att tänka som entreprenörer och i hög grad ta ansvar för sin inkomst, att skaffa sig ett arbete och göra sig säljbara genom att anpassa sitt utseende och sina känslor. Eleven Linda beskriver det i det fjärde resultatkapitlet som att hon anpassar *hela sin personlighet* efter kundens och arbetsgivarens behov. När eleven Stella uttalar kritik mot

[903] Nylund (2013).
[904] jfr. Scharff (2016); Andrew Ross, (2008). The New Geography of Work: Power to the Precarious? *Theory, Culture & Society*, 25(7–8), 31–49.
[904] jfr Scharff (2016).
[905] Zygmunt Bauman (2002), *Det individualiserade samhället* Daidalos: Göteborg.

arbetsgivaren i samma kapitel är hennes plan att hon ska bli jätteduktig och arbeta väldigt hårt för att bli framgångsrik. Även om hon beskriver de andra frisörerna på praktikplatsen som alienerade robotar på grund av hårda arbetsvillkor är den enda lösning som hon kan formulera att bli jätteduktig och förhoppningsvis känd med ett eget varumärke.

Allt är dock inte ekonomi. Det finns också en omsorg om kunden och dennes behov av att känna sig fin och om att göra fint och noggrant hantverk. Samtidigt trycks omsorg undan och formuleras om till olika sätt att skapa ekonomisk lönsamhet. Framförallt blir det svårigheter att frammana omsorg om de som är potentiella konkurrenter om arbete, exempelvis klasskamrater och andra frisörer, kunder och annat då ekonomiska aspekter placeras i förgrunden. I tidigare forskning har bland andra Clas-Uno Frykholm och Ragnhild Nitzler visat hur höga löner på vård- och omsorgsprogrammet diskuterades i termer av att ”fel personer” skulle söka sig dit där yrket ramas in med hjälp av föreställningar om kall och altruism.[906] Tjejer som söker sig till frisöryrket framhåller sällan pengar som motiv för att välja yrket. [907] Även om inga av de här tjejerna pratade om frisöryrket som ett kall, menar jag att då känslor som att ”älska” och ”känna passion” sätts i spel byggs det upp runt samma diskurs som yrket som ett kall. Att göra något för att du älskar det är inte samma som att göra något för att du får betalt för det. Då frisöryrket konstrueras genom den sortens känslor, som ett yrke att älska och brinna för, samtidigt som det också framställs som ett hårt arbete och ett hantverk som kräver många timmars utbildning för att behärska har det också legitimerat det utbildningsavtal som tjejerna gör uppror mot. Betoningen på individens möjligheter att göra sig framgångsrik för därutöver med sig att det blir svårt att organisera kollektivt motstånd mot arbetsvillkor och arbetsgivare. När den fackliga representanten är närvarande försöker tjejerna göra kollektivt motstånd och ställa henne till svars för frågor som hon inte kan göras ansvarig för. På liknande sätt försöker de upprepade gånger ställa lärarna till svars för deras kommande löner. Svaren på deras frågor om varför de ska ha sämre löner än andra med likvärdiga utbildningar ramlar tillbaka på dem själva. Kanske har ni valt fel bransch, eller så får ni kämpa er igenom detta så kan finns en glittrig dröm att nå, välj rätt salong, bli duktig och gör dig säljbar så finns de drömmarna där framme. *Get Rich or Die Trying.*

Betoningen på konkurrens, försäljning som vävs samman med individuellt ansvar som är tydliga i avhandlingens resultat stämmer väl överens med hur Bredlöv visat att potentiella elever framställs i rekryteringsmaterial för hud- och spaterapiutbildning.[908] Det är däremot stor skillnad mot hur maskulint kodade yrkesprogram har framställts

[906] Frykholm & Nitzler (1989), jfr. även Rehn & Eliasson (2015).
[907] Huppatz (2012).
[908] Bredlöv (2018).

enligt tidigare forskning. I studier av maskulint kodade yrkesprogram har betydelsen av lagarbetet framhållits, där en central aspekt av att formas till byggnadsarbetare på bygg- och anläggningsprogrammet är att skolas in i byggnadsarbetarkollektivet. Här framstår kollektivet före den enskilda individen som idealet. [909] I frisörutbildning framstår kollektivet och betoningen på frisörarbetarkollektivet som ovanlig. Det finns förvisso betoning på att hjälpa och att ställa upp för andra då det handlar om att få verksamheten att fungera, som att hjälpa till med städuppgifter, att ta hand om andras kunder om elever är borta, men det är alltjämt en stark betoning på konkurrens och att göra sig säljbar. Det kunskapsinnehåll som är framträdande på program där stor andel av eleverna är tjejer (som hantverksprogrammet) tenderar enligt tidigare forskning att baseras på ”tomma” ord så som kreativitet, att utveckla sin identitet och entreprenörskap.[910] Därutöver framställs den kunskap som elever på maskulint kodade yrkesprogram ska bidra med som högt värderad och viktig för att producera samhällets infrastruktur. [911] De feminint kodade programmen värderas lägre genom att associeras med konsumtion och omvårdnad.[912] Det är dock skillnad mot hur andra feminint kodade yrkesutbildningar i tidigare forskning visat att ansvar, altruism och omsorg framställts som dominerande ideal. [913] Ansvar, altruism och omsorg är högst centralt även i frisörutbildning, men förstås genom kapitalistiska servicediskurser och har också en betoning mot individuella diskurser.[914] Mycket av den omsorg som finns i frisörelevernas arbetsuppgifter, framställs istället för omsorg som service.

I avhandlingen har det också framgått hur betydelsen av att iscensätta sig som arbetsam i form av diverse städuppgifter i frisörutbildning framstår som centralt, vilket bör förstås i relation till hur yrkeselever historiskt har framställts; lata och nöjeslystna.[915]I detta finns alltså tydliga klass- men också könsaspekter. Karoliina Ojanen refererar till en finsk avhandling av Mari Käyhkö[916] som handlar om arbetarklasstjejer i städutbildning. Hon beskriver hur tjejerna i utbildningen ska lära sig att iscensätta sig som diskreta, behärskade, flitiga, anspråkslösa och asexuella. Käyhkö argumenterar för att den protestantiska arbetsetiken framstår som ett normerande ideal och att den finska arbetarkvinnan historiskt har framställts som en såväl flitig som arbetsam kvinna. I Norden har arbetarklasskvinnor kanske framställts på ett annat sätt än i Skeggs beskrivningar, och inte stigmatiserats på samma sätt, som i Storbritannien. [917]

[909] Berglund (2009); Hedlin & Åberg (2013).
[910] Ledman et. al. (2018).
[911] ibid.
[912] ibid.
[913] Se t.ex. Rehn & Eliasson (2015).
[914] jfr. Nordberg (2005a).
[915] Broberg (2014); Hedman (2001); Nilsson (2008).
[916] Ojanen (2009); Käyhkö, M. (2006). Siivoojaksi oppimassa. *Etnografinen tutkimus työläistytöistä puhdistuspalvelualan koulutuksessa.*
[917] Mattson (2010) skriver att svenska arbetarklasskvinnor inte har stigmatiserats på samma sätt som engelsk arbetarklasskvinnor, utan snarast underklass som har det.

Ronny Ambjörnsson har exempelvis beskrivit hur en skötsamhetskultur genom nykterhetsloger och fackföreningar växte fram i svensk arbetarklass under 1900-talets början.[918] Skötsamhetskulturen kan också ses i historisk forskning om yrkesutbildning där idealet varit att forma skötsamma arbetare genom disciplinering och hårt arbete, där ungdomar skulle lära sig att uppskatta att arbeta hårt.[919] Även om tjejer i arbetarklass inte har stigmatiserats på samma sätt som i Storbritannien så är det ändå tydligt att tjejer i frisörutbildning tränas att framträda arbetsamma, noggranna, moraliska, och feminina, för att visa sig respektabla (även om gränser tänjs och utmanas). Det handlar lika mycket om hela frisöryrket och dess svårigheter att få erkännande som om enskilda subjekt. De anspråk som ställs på tjejerna måste därför förstås i relation till frisöryrkets position. Tjejerna förväntas vara friska, rena och arbeta hårt samt att uthärda att göra uppgifter som de emellanåt uppfattar är tråkiga och repetitiva. Det kan tolkas som en form av karaktärsdanande träning, liknande den Berner beskriver i sina studier av verkstadsundervisning.[920] Det arbetsamma och skötsamma är ideal som alltjämt är högst aktuellt i frisörutbildning.

Trots frisöryrkets och utbildningens feminina kodning är det som upprätthålls som ideal och som förklarar framgång ofta traditionellt maskulint kodade egenskaper som konkurrens, tävlan, rationalitet, vilka jag menar har skrivits samman med feminint kodade egenskaper som ansvarstagande och omsorg. På så vis har det skett en förskjutning av det feminina, respektabla omvårdande som Skeggs visade mot en nyliberal framställning av ett feminint idealsubjekt. Det nyliberala feminina subjektet menar jag framträder genom att omvandla historiskt maskulint kodade egenskaper som exempelvis tävlingsbenägenhet och individuell styrka, till framgångsfaktorer för tjejer. De arbetarklasskvinnor Skeggs följde finner som jag skrev inledningsvis inte sin ontologiska trygghet i att vara individ *utan att passa in*. Att passa in är i högsta grad relevant för tjejerna även i den här avhandlingen. Att passera som godkänd för andras blickar men också att sticka ut, göra sig säljbar och att bli en vara på en marknad som en själv eller andra på olika sätt kan kapitalisera på, är framträdande på många sätt. Att sätta sig själv i första rummet, ta för sig och agera med självförtroende är ett riskfyllt projekt då det utmanar föreställningar om vad som är ”lagom” för en tjej. Även i detta har klass en särskild betydelse. Den ideala frisörtjejen kan jämföras med den så kallade nya flickan; medelklasstjejer som agerar självsäkert, framåt och tar för sig. [921]

När det i utbildningen talas om vikten av att sälja sig själv och att vara sitt eget varumärke, är det i linje med hur Christina Sharff visar att det blivit vanligt att tala om

[918] Ronny Ambjörnsson (2017), *Den skötsamme arbetaren : idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880-1930* Carlssons: Stockholm.
[919] Broberg (2014); Hedman (2001); Nilsson (2008).
[920] Berner (1989).
[921] Walkerdine et.al. (2001). Öhrn (2002).

sig själv som ett företag.[922] Konkurrens riktas då inte bara mot andra utan också mot individuella subjekt. Subjektet framställs som ett konstant förbättrings- och utvecklingsprojekt. Att tjejerna konkurrerar med varandra blir synligt framförallt i det avslutande resultatkapitlet där betydelser av att utbildas till ett yrke där kvinnodominansen är stor och männens fysiska frånvaro men symboliska närvaro undersöks. Tjejerna upprätthåller emellanåt den manliga (dam)frisörens framgångar och tillskriver honom egenskaper som att ha bättre handlag men också som mer riskbenägen vilket framstår som ett framgångsrecept. Annars präglas, snarare tjejernas arbete med att särskilja sig och ta avstånd från att vara som andra tjejer. Tjej blir en stereotyp position som är något som de inte oproblematiskt kan identifiera sig med. Ambjörnsson argumenterar för att kvinnors berättelser ofta framställs som särskilt reflekterande över sin egen situation vilket kan förklaras av erfarenheter av att vara avvikande från den manliga normen.[923] Erfarenheter av att vara objekt för andras blickar bidrar enligt henne till att tjejer själva reflekterar över sig genom andras ögon. I ett individualiserat samhälle menar jag att de också försöker frigöra sig från kategorin tjej, samtidigt som den också är tvingande. Tjejernas relation till killarna överordnas relationen till andra tjejer, trots att killarna inte är fysiskt närvarande.[924] Kanske kan vi förstå tjafset så. Girl Power blev konkurrens, tävlan och sälj istället för en dröm om jämställdhet och tjejers frigörelse.

Helt frånvarande är förändring i form av en önskan om en annan politik i form av andra strukturella villkor. [925] Istället är det tjejerna själva som ska skaffa sig makt och göra sig framgångsrika. Social kritik omformas istället till självkritik och den kritiken riktas då mot djupt mänskliga aspekter av livet som att frammana känslor som entusiasm ett tillräckligt starkt intresse för yrket eftersom det framställs som verktyg för att bli framgångsrik. Det tävlingsbenägna subjekt som det görs anspråk på, hänvisas kanske inte heller i förstahand till att tävla med andra utan sig själv. På så sätt formas subjekt till eviga förbättringsprojekt, att förbättra sin kropp sina känslor sina arbeten. De som inte vill ställa upp i tävlan som utmanar och tar avstånd från dessa regler riskerar att skuldbeläggas, och offerpositionen vill få identifiera sig med.[926] Tjejerna försöker att förstå sina positioner, de anpassar sig, tänjer och bråkar på olika sätt med könsordningen. En förutsättning för att kritiken inte ska omformas till självkritik och istället riktas till samhällskritik och den befintliga könsordningen är kunskaper om könsordningen. Det jämställdhetsuppdrag som skolan har haft sedan 1969, att elever

[922] Scharff (2016).
[923] Ambjörnsson (2004).
[924] jfr. Skeggs (2000).
[925] Scharff (2016).
[926] Baker (2010) beskriver hur australienska unga kvinnor tog avstånd från offerpositionen, som framställdes som någon som självömkande, och med otillräckligt driv eller inte tog eget ansvar. Se även Ambjörnsson (2004); Jonsson (2007).

ska få en chans att förstå könsordningen har aldrig realiserats.[927] Det handlar inte om specifikt yrkesutbildning utan all utbildning. Det är inte heller okomplicerat att realisera ett jämställdhetsuppdrag i en yrkesutbildning som frisörutbildning, där tjejerna på många sätt förväntas skapa ekonomiska fördelar genom att förstärka maskulinitet och femininitet och där frisörens position ofta är underordnad kunden. Dessutom, synes frågan om klasskillnader minst lika svårförstådd och svårhanterlig.

I svensk kontext har Nina Björk argumenterat för att den feminism som råder är den rättighetsliberala.[928] Denna har framförallt varit framgångsrik i ett försvar av kvinnors rätt att vara sådant som män historiskt har varit, det vill säga att få arbeta som dem, lämna hemmet och ha samma makt och lön och att ta sig an sådant som traditionellt kodats maskulint. Det är bara det att för tjejer i denna avhandling sammanfaller denna form av feminism också ihop med en nyliberal Girl Power-diskurs som är bedräglig på så sätt att den vid en första anblick kan te sig som frigörande, men den som skrapar på ytan kommer att upptäcka något annat. För myten har också baksidor då den bygger på vinnare och förlorare. Det är också det som syns i den fackliga representantens beskrivning i det fjärde resultatkapitlet; ”men sedan kan man ju inte säga så för det är också vilken salong man hamnar på” och föreställningar om ett jämlikt samhälle kommer i gungning. Den som börjar tvivla på om denne kommer sluta som en vinnare eller förlorare i en värld där spelreglerna vid en första anblick kan te sig helt logiska och möjligen också rättvisa hamnar i en position som är svår att utmana. De allra flesta människor skriver säkert under på att hårt arbete, vilja och engagemang ska löna sig, men det finns också annat än hårt arbete som har betydelse. Så för att komma tillbaka till Sandras trötta dimmiga blick och mössan på svaj med den sirliga texten. *Get Rich or Die Trying*. Bli rik eller dö medan du försöker, den där studentdagen som avhandlingen började med. Kanske kan vi nu se den i en annan dager. Kanske kan vi nu se att det inte bara är hårt arbete och ansträngning som räknas.

[927] SOU 2010:99 *Flickor, pojkar, individer - om betydelsen av jämställdhet för kunskap och utveckling i skolan*
[928] Björk (2012).

Epilog

Solen har skinit på klarblå himmel hela dagen, men nu börjar svarta moln torna upp sig. Snart är himlen mörk. Jag står nedanför lastbilsflaket som ska köra tjejerna runt staden. Några har höga klackar och vingliga ben då de ska klättra upp på flaket som de har pyntat med björkris och ballonger. På sidan av flaket hänger det stora lakan som tjejerna har sprayat text på ”Det enda vi klipper idag är kontakten med Södra skolan” står det. Discomusik dunkar i högtalarna. *Vi har tagit studenten* sjunger de gemensamt och studsar i takt med musiken. *Fy faaan va vi är bra!* De pekar på sina familjer som står nedanför och skrattar. Det känns i luften att det börjar regna när som helst. Vinden börjar ta i. Jag känner små stänk på min näsa. Doften av blöt asfalt och sommar sprider sig i luften. Precis då himlen öppnar sig tutar lastbilarna som står på rad och börjar sakta rulla bortåt. Det sista jag ser är baksidan på flaket. Ett lakan med GRL PWR och tjejernas namn. På parkeringen bland släktingar och vänner ser jag hur lakanet på lastbilen sakta försvinner bort. Trots kritiken av Girl Poweridealet är det kanske ändå just det de är tänker jag. Starka tjejer, med kraft. Ibland också svaga. En kan säga att mitt case upphör. Det finns liksom inte längre. Det brukar talas om forskarens utträde ur fältet. Men här är det tjejerna som lämnar mig, snarare än jag som lämnar dem. Jag krånglar mig genom folkmassan och ger mig av i regnet. Det blir bara en skur och är snart över tänker jag.

Summary

This thesis is about the construction of gender, class and (vocational) identity, with a special focus on femininity among adolescent girls in vocational education and training (VET) for hairdressers. The study is situated in a Swedish context, where 95 percent of the students in VET for hairdressers are females.[929] In Sweden, as well as the Western society as a whole, hairdresser is a feminine coded vocation. To become a hairdresser is often considered as suited for women, being associated with femininity because of its values such as serving others and aesthetics.[930] It is also conceptualized as a 'realistic aspiration' for working-class girls and women. [931] Findings in previous studies confirm that reproduce class- and gendered relations. Despite this, gender and VET is a topic that needs to be further explored, as suggested by for example Niemeyer and Colley.[932]Especially, there seems to be a lack of research exploring female dominated VET and young women. Girls who take part in VET have more difficulties obtaining permanent employment after finishing VET, and also earn less money than boys from VET.[933]

During the 20th century, the Swedish education system was transformed from explicitly differentiating education along social class lines to a system that intended to reduce its class-bounded character.[934] This partly changed in 2011 when a new curriculum was implemented. In this curriculum, Gy 2011, VET changed from preparing students for the labor market to an explicit aim of making students employable.[935] One argument for this, was to get an efficient transit between VET and the labor market. However, to attend VET does not mean the same thing as to become for example a hairdresser. Becoming a hairdresser means a lot more than to learn how to undertake specific vocational tasks. To become a hairdresser also involves a process of orientation to what makes 'the right person for the job', for example how to feel, look and behave in the specific vocation.[936] The call for students to become employable, or to look, feel and behave as expected in the vocation does not mean that the students smoothly adopts to these requirements. A lot of students who take part in VET for hairdressers do not become hairdressers.

[929] Skolverket (2019/2020).
[930] Huppatz (2012).
[931] Sharma & Black (2001).
[932] Niemeyer & Colley (2015).
[933] LO (2014).
[934] Nylund (2013).
[935] ibid.
[936] Colley et. al. (2003).

The study is theoretically inspired by feminist poststructuralist theory and works written by the philosopher Judith Butler. [937] Butler argues that gender is shaped in a process of *doing gender* by performative practices, that is, gendered subjects are created through linguistically shaped structures that are situated in their cultural historical context. The materiality of sex is constructed through ritualized repetition of norms. Accordingly, the categories 'man' and 'woman' are normative constructions. Butler uses the term heterosexual matrix, a model of gender intelligibility assuming that for bodies to cohere and make sense there must be a stable sex expressed through a stable gender (masculine expresses male, feminine expresses female), that is oppositional and hierarchically defined through the compulsory practice of heterosexuality.[938] Butlers theory aims to depict subjects beyond dichotomous perceptions as mind/body or nature/culture. Since most of the students in VET for hairdressers have working-class background.[939], I also make use of the feminist sociologist Beverly Skeggs [940]theory of how working-class women try and relate in order to become respectable. Skeggs suggests that class and gender must be fused together to produce an accurate representation of power relations in modern society. In her research Skeggs followed unemployed women in the United Kingdom by taking part in caring courses and their life trajectories. In her study she illustrates how women live and produce themselves through social and cultural relations, using detailed ethnographic research to explain how 'real' women inhabit and occupy the social and cultural positions of class, femininity and sexuality. Skeggs argues that femininity reserves white middle-class women. Women or girls with working-class backgrounds has to dis-identify themselves with their class backgrounds, to become respectable. For them their working-class identity is not a positive source of identity as it can be for men. To be compared with the lads in Paus Willis study 'Learning to labor' used their working-class identities as a positive source for identity, that enabled the social reproduction of class positions.[941]

Class in this study is analyzed both through the students' social background and VET for hairdressers as a classed education. VET for hairdressers does not demand higher education and, in that sense, it could be regarded as an educational program preparing for working-class positions. Important though is that hairdressing is a different VET than the caring-courses that Skeggs explored, and it needs to be acknowledged that hairdresser is a vocation with many female entrepreneurs. Hairdresser is the trade that includes the highest share of young women with their own businesses.[942] Accordingly, there is no strong identification with the working-class among hairdressers.[943]

[937] Butler (2007).
[938] Butler (2007).
[939] Broady & Börjesson (2008).
[940] Skeggs (2000).
[941] Willis (1983).
[942] Dagens Nyheter (2011)
[943] Jfr. Gimlin (1996).

However, students in the VET for hairdressers in Sweden are the ones with most difficulties to establish themselves at the labor market.[944] Employment for newly graduated hairdressers in Sweden are also poorly paid compared to students from male dominated vocational programs. There are also large differences between saloons in the hairdresser-hierarchy. Some are trendy shops in the inner-city with wealthy clients, and others are suburban saloons, which means that there are big disparities in salaries and status between hairdressers. [945]

In becoming a hairdresser there seems to be a strong expectation that students create identities where the vocation plays a significant role. [946]This vocational identity is clearly gendered. As an example, hairdressers usually convey that they love their job and the vocation often appears to be a life mission. [947] Hairdresser is also a vocation that involves what Hochschild[948] coined emotional labor, where the employees need to control their feelings in order to get the customer satisfied. Emotions play a significant role in these kinds of vocations, and to act in a professional manner, as Hochschild puts it means for example: 'Seeming to 'love the job' becomes part of the job'. [949] Furthermore, it is common for young women who work within the fashion- and beauty industry to express that their interest for products, beauty and hairstyles compensates for a low income.[950] These are expectations and requirements that women often have easier to accept in order to act in line with those requirements. [951]

Against this background the aim of the thesis is to contribute with knowledge about how adolescent girls in VET for hairdressers in Swedish upper secondary school negotiate and perform (vocational) identities from a class- and gender perspective with special focus on femininity. This is done through ethnographical fieldwork in two public municipal schools where, all together, 18 female students and their vocational teachers were observed for approximately four months. One group of students was followed during their second grade in Upper Secondary School and the other group during their third grade. Data for the study in the thesis has been constructed using participant observation, as well as different types of talks, which has been described as talk in action, informal interviewing and intensive interviewing.[952] Data has also been constructed through various documents such as student instructions, samples and

[944] Skolverket (2017).
[945] Huppatz (2012).
[946] Klope (2015).
[947] Eayrs (1993); Gimlin (1996).
[948] Hochschild (2003).
[949] Hochschild (2003) p. 6
[950] Petersson McIntyre (2016).
[951] Petersson McIntyre (2016).
[952] Lofland et. al. (2006).

information from the school's websites. The study has been carried out in line with the ethical rules and guidelines addressed by the Swedish Research Council. [953]

The results are structured in five chapters. The first two empirical chapters explore gender and bodies from different angles. The first empirical chapter **Beautyexperts create women and men,** explores how girls in VET for hairdressers position themselves as *beautyexperts* and how this expertise involves transforming people in different ways to appear in accordance with gendered- and classed beauty norms. The 'natural' feminine body is done by acts as make-up, hairstyles and clothing. Through training students learn to recognize and correct 'defects' on their customers body and to make them appear as feminine or masculine. A central concept in VET for hairdressers is *shape*. These shapes are gender-coded by the fact that hairstyles and shapes referred to as feminine are soft and oval while masculine shapes are described with straight lines and angular shapes. In doing so, the position as a beautyexpert to a large extent reproduces conceptions of gender and maintains gender dichotomies. Hairstyles are regarded as expressions of gender and identity rather than performative.

Moreover, in the position of a beautyexpert, it is important to distinguish a hairdresser from an amateur. The hairstyle created by a beautyexpert, in other words a hairdresser, must be something that the customer cannot do by her- or himself. However, the position of a beautyexpert is not only created by making and naming hairstyles. In VET for hairdressers, students also learn to categorize bodies, attired by different styles. These styles are divided into four categories; *romantic, classic, natural/sporty and dramatic.* In these categories, class and gender are interwoven by linking hairstyles, bodies, clothing, and accessories to different professions and vocations with what is being described as 'human characteristics. Most time and material in the VET concern female look and hairstyles. When it comes to the women's bodies it is clear that sexuality is an important boundary. Although it is important for women to appear as heterosexual and feminine, boundaries regarding sexuality and respectability are also negotiated. When it comes to correct male bodies, it is not about rejecting sexuality, but avoiding that the man looks "sleazy" [Swedish slafsig] as one vocational teacher explains it to the students.

Most of the training reproduces stereotype gendered norms. Though, there are also examples of when gender polarity is less emphasized for both women and men. The woman who challenges gender polarity is in the student's educational material portrayed as a doctor or researcher with a 'boyish body' wearing trousers and is described as analytical, safe and calm. She is portrayed as someone who does not wear (much) make-up and care less about to style her hair. This in turn tends to reproduce

[953] Vetenskapsrådet (2017).

notions of interest in making the female body look female by hairstyles, clothing and so on as quite different from women with long education. By doing so, it also indicates and reproduces notions of brain and beauty as separated. [954]In other words, a woman who is smart, well-educated and has a profession with high status is portrayed in quite different ways than a woman with a working-class vocation. These vocations (for example, care workers, but also hairdressers) are placed within the category 'romantic'. The romantic style is described as suited for a woman that is happy, warm and cute, with a curved body. The position as a beautyexpert is always made in relation to the customer's wishes, gender and class aesthetic norms, and must be considered as shaped in a wider societal context, where the hairdresser (student), even if positioned as an expert of beauty also is subordinated the customers wish.

In the next chapter **Nice feminine hairdresser-girls,** I explore how class and gendered aesthetics shape the girls' own appearances and how they relate to beauty norms. To be recognized as a hairdresser- girl the hairdresser students are supposed to look *nice and feminine*. The hairdressers' body and image are sometimes described as a trademark to be used in relation to both employers and customers. Body, identity, consumption, looks and aesthetics have come to interact in working life and to look attractive is regarded as valuable in the labor market. In this chapter, essentially three boundaries have been identified which regulate how girls are expected to look as nice and feminine hairdresser-girls. The first boundary (i) is about dressing in a way that the body is not a sexually accessible object, for example wearing to short skirts or deep necklines. The second (ii) is about challenging notions of looking hardworking feminine and careful, which are constructed in the form of clothing such as jogging pants, chipped nail-polish, dirty hair, slapdash or no make-up. The third (iii) is to challenge notions of looking too styled and vane, which is perhaps the most complex to master. A (hyper) hetero feminine appearance can generate status and a sense of power, being free to decide how one should look. But it can also be provocative, as it challenges notions of the time and place of femininity.[955] In addition, girls who invest a lot of time and money in their looks create a social pressure on other girls to look similar. The chapter also shows how resistance is made by the girls', both by challenging rules about too much femininity, but also too little, for example by not using much make up and quit dressing up and wearing jogging clothes. The work of making the body female is a kind of work that requires a great deal of expertise, which can generate pleasure and well-being, but also appear as tiring. Even if some of the girls spend a lot of time to make themselves look nice and feminine, too much commitment to beauty might lead to be considered as superficial. The girls talk about 'inside' and 'outside' as being opposites. Sometimes they try to position themselves

[954] Jfr. Black (2004).
[955] Jfr. Skeggs (2000); Ambjörnsson (2004).

against the 'outside', which is linked to surface, femininity and superficiality, discourses that girls have to relate to. One conclusion is that talk about inside and outside as different could constitute a paradox, since distancing from surface also tends to belittle their vocational knowledge as beautyexperts.

In the third empirical chapter **Respectable subjects and practices** I explore and analyze the meanings of cleaning in VET for hairdressers**.** The results in this chapter show that students in hairdressing education are expected to be hardworking and respectable subjects and to make the practice respectable. The ideal student is made by proving to be willing to work hard and always being busy. Cleaning tasks appear to be ideal for emerging as willing to work. This can also be understood through the women's ideal that Skeggs describes; to appear as moderate, controlled and especially orderly is important to appear as a respectable girl. It is not just about appearing like a respectable girl, by carefully carrying out cleaning, a feminine coded job that historically has been considered appropriate for women to perform. The girls also are trained to make the vocation of hairdressing and the hairdressing practice respectable through keeping it clean and in order. Aspects such as cleanliness and orderliness have historically emerged as important aspects of performing hairdressing professionally and thus distinguish hairdressers from the threat of those who cut hair without being hairdressers, i.e. those who are considered as amateurs by the vocation of hairdressing.

Hairdressing includes more than beauty, care and cleaning. It also involves business. In the chapter **Female (labor) entrepreneurs** the analysis shows how female entrepreneurs are formed in VET for hairdressers. The girls are expected to become and act like entrepreneurs regardless if they will work as employees or manage their own business. The entrepreneur is formulated through two different discourses. One depicts the vocation as a dream vocation, glamorous and as a vocation to love. The other as hard work (which we also saw examples of in the previous chapter on respectable practices and subjects), low wages, and as a craft that requires many hours of education. On the one hand, feelings like empathy and caring for the customer are described as problematic if the feelings are aimed towards the customer's finances. On the other hand, empathy can be used as an advanced technology to sell hairdressers work and products. In order to do so, empathy is redirected to information and to help the customer feel good by allowing the hairdresser's expertise to make the customer beautiful, which demands emotional labor.[956] Emotions also matter in portraying hairdresser as a vocation of feeling commitment, passion and joy. This in turn is a way of gaining success, which also aligns well with an overall social ideal of being and looking happy. In order to become a successful hairdresser in accordance with these ideals, the girls are expected to market and sell themselves. The girls are trained to

[956] Hochschild (2003).

behave, talk, look and feel respectable. This can be described as an exploitation of the girl's bodies (to use professional products and to look like beauty experts) to stimulate and control their emotions (like being happy, and feel passion for the vocation). When the vocation is described as a vocation to feel passion and joy for, the girls are also expected to show commitment in different ways, like coming to the salon at their leisure time. A conclusion of this chapter considers how notions of care and femininity meets neoliberal market thinking. On the one hand students are trained to 'sell themselves', competing for work, clients and money. On the other hand, they are trained to think about others before themselves, being nice, doing good, taking care of others, and carry the notion that money is not important. This chapter also demonstrates how the hairdresser girls sometimes try to resist against low salaries, based on explanations of gender. They talk about the gender distribution of the labor market, that women-dominated vocations are poorly paid, and try to resist and revolt against wage conditions. However, the question of structural conditions, such as gender and class, is not discussed by the teachers. Instead they refer to the individual's ability to act as an entrepreneur, and to become a successful hairdresser by rigorous training and aiming to become a skilled craftsman, and to get a job in a high-status saloon.

While most of the students, and also hairdressers in Sweden are females, the hairdressers who achieve privileged positions in the industry are usually men. For example, celebrities such as Vidal Sassoon, or Toni and Guy are almost always men. In the chapter **In between girls, and the symbolic presence of men**, the meanings of men's absence but symbolic presence in VET for hairdressers is explored in a school-class with *exclusively* girls, that is common in VET for hairdressers. Several of the girls maintain the men's privileged positions through stories of male hairdressers where the male hairdresser is described as someone who is more skillful, inspiring and with a better touch than girls. The well-known men are also described as more enterprising, by daring to highlight themselves more than girls, and therefore gaining more privileged positions. The position of the celebrated hairdresser is also problematized, as such a position is not entirely straightforward for girls to occupy, because it risks challenging traditional notions of femininity, such as being humble, showing care and not putting oneself first. Girls who stand up for themselves, act confident, and take the risks that lies behind some men's privilege, run into conflict with traditionally feminine coded ideals. In this chapter I also explore how the girls relate to attend a single-sex school class, and their experience of attending a class with exclusively girls. The result shows that they reproduced gender order by talking bad about girls in single-sex education. A school class with exclusively girls is described as problematic, where conflicts and 'drama' between girls were explained by gender. The gendered positions of 'a typical girl' was a position that the girls did not want to identify themselves with. The 'typical girl' was described in stereotypically gendered terms as

someone who fussed [Swedish tjafsade] and chattered, and talked bad about other girls. The conflicts and 'drama' were by the girls explained by the absence of boys. These stories were more common than stories of girls as supporting and caring, even if that also occurred.

In the final and concluding chapter **Get Rich or Die Trying?** I discuss and summarize the results of the study. One conclusion is that traditionally feminine coded performances, such as taking care of others, being nice, and doing good is reshaped in a neoliberal time where notions of the competitive strong self-governing girl is the one that has become the ideal student in vocational education and training for hairdressers. The position of a competitive self-governing girl tends to neglect issues of class and gender, since discourses of *Girl Power* positions girls in a way that the individual subject owns its success, and that we are living in an equal society. The girls sometimes reflect and try to resist unequal working-conditions in different ways, but the answers they get when they try to resist tends to be described as individual problems rather than collective social problems. However, the question of class is still absent in girl's resistance.

Tackord

Det svåra är inte att klippa det svåra är att göra en frisyr sa en frisör till mig när jag som blyg sextonåring kom för att praktisera på hennes salong. Det svåra är inte att skriva, det svåra är att skriva en avhandling säger jag nu, och tänker på den där frisören som för trettio år sedan engagerat förklarade för mig vad en frisyr var. Att skriva en avhandling brukar liknas vid att som lärling lära sig ett hantverk. Eftersom jag har lärt mig ett traditionellt hantverksyrke vet jag hur det är, eller i alla fall hur det var då. Till alla er som brukar säga det har jag en sak att säga. Det är inte samma sak. Det är inte ens lite likt. Att skriva en avhandling är att sitta och stirra in i en datorskärm. Att aldrig se att något blir färdigt och att nästan aldrig känna sig nöjd. Det är att surra fast sig vid en skrivbordsstol och att slita med att skriva text. Producera, stryka bort och göra om och när det plötsligt är en text så vet i alla fall inte jag riktigt hur det har gått till. Okej, det finns onekligen vissa likheter. Och även om det emellanåt har varit slitsamt att skriva en avhandling har det också varit fantastiskt lärorikt, stimulerande och roligt. Framförallt är jag är så glad och tacksam över alla fina människor som generöst har hjälpt mig på vägen.

Mitt största, varmaste och viktigaste tack går naturligtvis till alla fantastiska frisörtjejer, lärare och frisörer som så generöst släppte in mig i sina klassrum och delgav mig sina erfarenheter. Framförallt tack till alla tjejer som visade mig hur det är att vara ung tjej i frisörutbildning. Utan er ingen avhandling. Tack för alla underbara formuleringar ni har gett mig som svar på mina envisa frågor. Ni har verkligen gjort mitt liv så mycket roligare och rikare. Er värme, humor, ilska, ert arbete, och intelligens låter sig sorgligt nog aldrig fångas genom mina beskrivningar, men ni ska veta att jag verkligen har försökt att göra dem rättvisa. Stort tack till er alla för allt!

Mitt allra varmast tack går till mina handledare, Maria Hedlin och Per Lindqvist. Ni har alltid läst noga och outtröttligt stått ut med alldeles för långa och många texter som ibland tog hela helgen att läsa. Maria tack för att du frikostigt delat med dig av dina kunskaper om kön. Tack för glada tillrop och dessutom är du ett vandrande bibliotek. Tack Per för dina kluriga frågor om vad som är problemet med problemet och kloka tankar. Tack för att ni låtit mig gå min väg och tålmodigt försökt förstå vad jag ville göra. Tack för stöd, kunskap och era erfarenheter som ni så generöst har delat med er av. Stort tack också till Katarina Sipos och Lázaro Moreno Herrera som jag hade förmånen att lära känna vid min tid på Stockholms Universitet. Tack Katarina som med vishet och kunskap lärde mig mycket om etnografi. Tack Lázaro för all uppmuntran och tack för att ni inspirerade mig att fortsätta.

Varmt tack till alla som har läst text på vägen vid olika seminarier, Daniel Sundberg vid planeringsseminariet, Evelina Möllenborg och Jesper Andreasson som föredömligt granskade manus vid mittseminariet och Elisabet Öhrn som gjorde ett fantastiskt arbete vid slutseminariet. Du fick mig att tro att det faktiskt skulle kunna bli en avhandling. Stor tack! Varmt tack till alla härliga kollegor på Institutionen för didaktik och lärares praktik, samt Institutionen för pedagogik och lärande vid Linnéuniversitetet där jag har haft min hemvist. Två personer som på ett särskilt sätt har bidragit till, och förgyllt tiden som doktorand på bästa sätt är Marina Wernholm och Åsa Tugetam. Vad vore doktorandlivet utan er? Ni har alltid nära till ett härligt skratt och kan bringa ljus i det mesta. Så tacksam för att jag har fått er som mina vänner! Stort tack till Sofie Krantz för inspirerande samtal, värme och humor. Tack Kristina Henriksson som var min ”nästan rumskamrat” innan flytten av universitetet för givande diskussioner. Stort tack till Richard Andersson för fin språkgranskning av abstract och summary. Tack också till den otroligt arbetsamma och noggranna Marie Sturesson för alla intressanta samtal när du städade på mitt kontor på Storken.

Maria Johansson!!!!!! Du får sex utropstecken och du vet själv varför. Tänk vilken tur att jag träffade dig. Stort tack för emotionellt stöd i avhandlingsskrivandet dalar, för att du har lärt mig roliga skånska uttryck, och för all din värme, humor och för att du delar min förkärlek för människors brokighet. Tack för samtal om landsbygd och stad om kvinnor och män, om respektabla kvinnor, omsorg, ordning och oordning. Tack för din kunskap, klokskap, mod och avighet.

Ett innerligt tack till Marita Fischman som har gjort de excellenta skisserna till omslaget, som kunde tolka min fluffiga beskrivning av avhandlingen och omforma till de vackra teckningarna. Tack till min fina vän Anna Khrinde som fenomenalt utifrån skisserna designade det till ett omslag. Många tack till Karin Kirkland och Ewa Bergebäck som så nogsamt korrekturläst manuset. Nu ser jag fram emot att vara en mer engagerad bokcirkeldeltagare igen!

Ett arbete betyder dock inte någonting alls utan alla nära och viktiga människor i livet. Tack till mina underbara barn och min man som alltid på bästa sätt stått vid min sida. Ni betyder allt! Tack till min bror och min fantastiska pappa som är den klokaste människa jag vet. Få kan som du förena humor, värme, kunskap och historieberättande i ett. Du har förgyllt mitt liv på de allra bästa och finaste sätt sedan mitt första andetag. Jag är så otroligt tacksam för människorna i min familj! Utan er ingenting!

Mitt yrkesliv har nästan uteslutande bestått av relationer med kvinnor. I början arbetade jag på en så kallad herrsalong där jag lärde mig att klippa riktigt kort hår. Jag lärde mig också mycket om sjömän, snickare, ekonomer, läkare och andra människor. Mina chefer lärde mig mycket om vikten av ordning redlighet och inte minst yrkesstolthet.

Jag fick också höra fantastiska historier om yrkets historik och om hur en annons i en tidning utgjorde uppstarten till ett yrkesliv från tvålpojke till frisörmästare. Därefter har de flesta människor i mitt arbetsliv varit kvinnor. Det har varit en stor glädje. Avhandlingen tillägnas därför alla kvinnor och tjejer jag har mött och som på många sätt berikat mitt liv. Alla kunder i mitt arbete som frisör, alla elever i mitt arbete som yrkeslärare, mina fantastiska kollegor på Lars Kaggskolan som skänkt mig så mycket glädje och som stått ut med mina våndor och frågor. Alla kvinnor i min släkt, kloka farmor, underbara svärmor, min mormor, mina härliga svägerskor, min dotter, mina syskonbarn, och mina fantastiska väninnor. Ett extra mycket tack till föreningen kulturtanterna som stöttat mig i vått och torrt. Tack alla mina lärare som har lärt mig så mycket. Inte minst Ann, min lärare på frisörskolan. Så många gånger jag har tänkt på dig under avhandlingsarbetet. Så skicklig. Så sträng och så otroligt tjusig! Mest av allt tillägnas den min underbara mamma som sorgligt nog aldrig kommer att få läsa detta. Hon som jag så innerligt hade önskat att hon fått vara med den här dagen när boken äntligen blev klar. Jag tror faktiskt att hon skulle ha varit ännu gladare än jag.

Kalmar april 2020

Referenser

Abiala, Kristina (2000), *Säljande samspel : en sociologisk studie av privat servicearbete* Stockholm studies in sociology, doktorsavhandling, Stockholms universitet: Stockholm.

Agar, Michael (1996), *The professional stranger : an informal introduction to ethnography* Academic Press: San Diego.

Sara Ahmed, (2011) Vithetens hegemoni, Tankekraft: Hägersten

Ahrne, Göran (2010), "Intersektionalitet", i Edling, Christofer & Liljeros, Fredrik (red.), *Ett delat samhälle: makt, intersektionalitet och social skiktning,* Liber, Malmö.

Ahrne, Göran, Roman, Christine & Franzén, Mats (2008), *Det sociala landskapet: en sociologisk beskrivning av Sverige från 1950-talet till början av 2000-talet* . Korpen: Göteborg.

Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj (2017), *Tolkning och reflektion : vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod* Studentlitteratur: Lund.

Ambjörnsson, Fanny (2000), 'Att passa i klänningen : om strävan att bli respektabel',´ *Bang* (4) s. 48-50

Ambjörnsson, Fanny, (2004), *I en klass för sig : Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer* , doktorsavhandling, Stockholms universitet. Ordfront: Stockholm.

Ambjörnsson, Fanny (2011), *Rosa : den farliga färgen* Ordfront: Stockholm.

Ambjörnsson, Fanny (2018), *Tid att städa : om vardagsstädningens praktik och politik* Ordfront: Stockholm.

Ambjörnsson, Ronny (2017), *Den skötsamme arbetaren : idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880-1930* Carlssons: Stockholm.

Andersson Gustafsson, Gunilla (2002), *Den inre teatern i lärandet : en studie om kunskapsväxandet inom hantverk* , doktorsavhandling, Tekniska högskolan: Stockholm.

Andreasson, Jesper (2006), *Idrottens kön : genus, kropp och sexualitet i lagidrottens vardag,* doktorsavhandling Lunds universitet: Lund.

Archer, Louise, Hollingworth, Sumi, & Halsall, Anna (2007a), University's not for Me—I'm a Nike Person': Urban, Working-Class Young People's Negotiations of Style', Identity and Educational Engagement', *Sociology,* 41 (2), 219-37.

Archer, Louise, Halsall, Anna, & Hollingworth, Sumi (2007b), 'Class, gender,(hetero) sexuality and schooling: Paradoxes within working-class girls' engagement with education and post-16 aspirations', *British Journal of Sociology of Education,* 28 (2), 165-80.

Asp Onsjö, Lisa (2014), "Parallella positioneringar bland pojkar. Om sociala hierarkier och skolprestationer", i Elisabet Öhrn & Ann-Sofie Holm (red.), *Att lyckas i skolan om skolprestationer och kön i olika undervisningspraktiker.* Acta Universitatis Gothoburgensis: Göteborg.

Aspers, Patrik (2007), *Etnografiska metoder : att förstå och förklara samtiden* Liber:Malmö.

Asplund, Stig-Börje (2010), *Läsning som identitetsskapande handling [Elektronisk resurs] : gemenskapande och utbrytningsförsök i fordonspojkars litteratursamtal*, doktorsavhandling Karlstads universitet: Karlstad.
Assarsson, Liselott & Sipos-Zackrisson, Katarina (2005), *Iscensättande av identiteter i vuxenstudier* , doktorsavhandling Linköpings universitet: Linköping.
Aurell, Marie (2001), *Arbete och identitet : om hur städare blir städare*, doktorsavhandling, Linköping universitet: Linköping.
Axelsson, Rose-Marie (2008), *Formbara människor: Högre utbildning och arbete som utsnitt ur läkares och civilingenjörers levnadsbanor,* doktorsavhandling. Linköpings universitet: Linköping.
Baker, Joanne (2010), 'Great expectations and post-feminist accountability: young women living up to the 'successful girls' discourse', *Gender and Education,* 22 (1), 1-15.
Barber, Kristen (2008), 'The well-coiffed man: Class, race, and heterosexual masculinity in the hair salon', *Gender & Society,* 22 (4), 455-76.
Barber, Kristen (2016), '"Men Wanted" Heterosexual Aesthetic Labor in the Masculinization of the Hair Salon', *Gender & Society,* 30 (4), 618-42.
Bartky, Sandra Lee (1990), *Femininity and domination : studies in the phenomenology of oppression* Routledge, Chapman & Hall: New York.
Bauman, Zygmunt (2002), *Det individualiserade samhället* Daidalos: Göteborg.
Beach, Dennis (1999), 'Om demokrati, reproduktion och förnyelse i dagens gymnasieskola', *Pedagogisk forskning i Sverige,* 4 (4), 349-49.
Beauvoir, Simone de (1986), *Det andra könet* AWE/Geber: Stockholm.
Berg Christoffersson, Gunilla (2015), *Digital dialog som redskap för utveckling av yrkeskunnande : en studie vid APL på gymnasieskolans vård- och omsorgsprogram* , licentiatuppsats Stockholms universitet: Stockholm.
Berggren, Inger (2001), *Identitet, kön och klass : hur arbetarflickor formar sin identitet* , doktorsavhandling. Acta Universitatis Gothoburgensis: Göteborg.
Berggren, Jan (2013), *Engelskundervisning i gymnasieskolan för mobilisering av ungdomars livschanser* , doktorsavhandling, Linnéuniversitetet: Växjö.
Berglund, Ingrid (2009), *Byggarbetsplatsen som skola - eller skolan som byggarbetsplats?: en studie av byggnadsarbetares yrkesutbildning* Stockholms universitet: Stockholm.
Berlant, Lauren Gail (2011), *Cruel optimism* Duke University Press: Durham.
Berner, Boel Chamboredon Jean-Claude & Rappe Ewa *Utbildning Och Arbetsdelning : Ett Kommenterat Urval Franska Utbildningssociologiska Texter Av Chamboredon/Prévot, Grignon, Gorz, Bisseret, Illich/Verne* Wahlström & Widstrand: Stockholm.
Berner, Boel (1989), *Kunskapens vägar : teknik och lärande i skola och arbetsliv* Lund: Arkiv.
Berner, Boel (1996) *Sakernas tillstånd: kön, klass, teknisk expertis*, Carlsson: Stockholm.
Bernstein, Basil (1999), 'Official knowledge and pedagogic identities', *Pedagogy and the shaping of consciousness.* Continuum: London.
Biesta, Gert (2006), 'What's the point of lifelong learning if lifelong learning has no point? On the democratic deficit of policies for lifelong learning', *European Educational Research Journal,* 5 (3-4), 169-80.
Bjurström, Erling (1997), *Högt & lågt / smak och stil i ungdomskulturen* Boréa: Umeå.
Bjurulf, Veronica (2012), 'Yrkesidentiteter : berättelser av personer på väg in i och etablerade inom rörmokeri- och industribranschen', i Karlsson, Marie & Péres Prieto, Héctor (red.), *Livsberättelser : mening och identitet i tid och rum* Karlstad universitet: Karlstad.
Björk, Nina (1996), *Under det rosa täcket : om kvinnlighetens vara och feministiska strategier* Wahlström & Widstrand: Stockholm.
Björk, Nina (1999), *Sireners sång : tankar kring modernitet och kön* Wahlström & Widstrand: Stockholm.
Björk, Nina (2012), *Lyckliga i alla sina dagar : om pengars och människors värde.* Stockholm: Wahlström & Widstrand. Stockholm.
Black, Paula (2004), *The beauty industry : gender, culture, pleasure.* Routledge: London.

Bloomer, Martin & Hodkinson, Phil (2000), 'Learning Careers: Continuity and Change in Young People's Dispositions to Learning', *British educational research journal,* (5), 583.
Bolander, Eva & Fejes, Andreas (2015), 'Diskursanalys', i Andreas Fejes & Robert Thornberg (red.), *Handbok i kvalitativ analys,* Liber: Stockholm.
Bourdieu Pierre (1999), Den manliga dominansen, Daidalos: Göteborg.
Bourdieu, Pierre (1999), *Praktiskt förnuft : bidrag till en handlingsteori*. Daidalos: Göteborg.
Bourdieu, Pierre och Wacquant, Loïc J. D. (1992), *An invitation to reflexive sociology* Univ. of Chicago Press: Chicago.
Bredlöv, Eleonor (2016a), 'Constructing a professional: gendered knowledge in the (self-) positioning of skin and spa therapy students', *Gender and Education*, 1-17.
Bredlöv, Eleonor (2016b), 'Shaping the female student: an analysis of Swedish beauty school recruitment texts', *Studies in Continuing Education,* 38 (2), 243-58.
Bredlöv, Eleonor (2018), *Shaped for beauty Vocational and gendered subjectivities in private education for the beauty industry*, doktorsavhandling. Linköping universitet: Linköping.
Brinck, Carl Axel (1957), *Svenska frisörföreningen 1907-1957* Svenska Frisörföreningen: Stockholm.
Broady, Donald (1981), *Den dolda läroplanen : KRUT-artiklar 1977-80* Symposion: Stockholm.
Broady, Donald (1991), *Sociologi och epistemologi : om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Skeptronserien, 1102-0210; HLS: Stockholm.
Broady, Donald & Börjesson, Mikael (2008), 'En social karta över gymnasieskolan', *Individ, samhälle, lärande : åtta exempel på utbildningsvetenskaplig forskning* (S. 24-35: Individ, samhälle, lärande. Vetenskapsrådet rapportserie.
Broberg, Åsa (2014), *Utbildning på gränsen mellan skola och arbete:Pedagogisk förändring i svensk yrkesutbildning 1918-1971*, doktorsavhandling. Stockholms universitet: Stockholm.
Brockmann, Michaela (2012), *Learner biographies and learning cultures - identity and apprenticeship in England and Germany* . Tufnell Press: London.
Brookes, Barbara Smith, Catherine (2009), 'Technology and gender: barbers and hairdressers in New Zealand, 1900-1970', *History & Technology,* 25 (4), 365-86.
Brooks, Ann (1997), *Posfeminisms .Feminism, Cultural Theory and Cultural Forms.* Routledge: London & New York.
Burr, Vivien (2015), *Social constructionism* Routledge: London.
Butler, Judith (1993), *Bodies that matter : on the discursive limits of "sex"* Routledge: New York.
Butler, Judith, (1997), *Excitable speech : a politics of the performative*. Routledge: New York.
Butler, Judith. (1990), *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge: New York.
Butler, Judith, (2007), *Genustrubbel : feminism och identitetens subversion.* Daidalos: Göteborg.
Butler, Judith, (2006), *Genus ogjort : kropp, begär och möjlig existens* Norstedts akademiska förlag: Stockholm.
Carlbaum, Sara (2011), 'Reforming education: Gendered constructions of future workers', i Egan Sjölander , Annika & Gunnarsson, Jenny (red.), *Tracking discourses: politics, identity and social change* Payne: Lund.
Carlbaum, Sara (2012), *Blir du anställningsbar lille/a vän? diskursiva konstruktioner av framtida medborgare i gymnasiereformer 1971-201,* doktorsavhandling, Umeå universitet: Umeå.
Caticha, Alicia (2019), '"Neither Poets, Painters, nor Sculptors": Classical Mimesis and the Art of Female Hairdressing in Eighteenth-Century France', *Eighteenth-Century Fiction,* 31 (2), 413-38.
Chan, Selena (2013), 'Learning Through Apprenticeship: Belonging to a Workplace, Becoming and Being', *Vocations & Learning,* 6 (3), 367.
Cohen, Rachel Lara (2005), *Styling labor: Work relations and the labor process in hairstyling*, doktorsavhandling, University of California, Los Angeles.
Colley, Helen, James, David, Diment, Kim & Tedder, Michael. (2003), 'Learning as Becoming in Vocational Education and Training: Class, Gender and the Role of Vocational Habitus', *Journal of Vocational Education and Training,* 55 (4), 471-97.

Connell, Raewyn (1987), *Gender and power : society, the person and sexual politics* Polity in association with Blackwell: Cambridge.
Connolly, Paul (2002), *Racism, gender identities and young children: Social relations in a multi-ethnic, inner city primary school* Routledge:New York.
Dahl, Ulrika (2016), En introduktion till genusvetenskapliga begrepp, i Anna Lundberg & Ann Werner (red.), *Kön och genus, femininitet och maskulinitet*. Nationella sekretariatet för Genusforskning: Göteborg.
Dahl, Ulrika (2012), 'Turning like a femme: Figuring critical femininity studies', *NORA-Nordic Journal of Feminist and Gender Research,* 20 (1), 57-64.
Dahlstedt, Magnus, et al. (2018), 'Dissonant futures: occupational trajectories, gender and class in contemporary municipal adult education in Sweden', *Journal of Education and Work,* 31 (1), 16-27.
Davies, Bronwyn (2003), *Hur flickor och pojkar gör kön*, Liber: Stockholm.
Davies, Bronwyn & Harré, Rom (1990), 'Positioning: The discursive production of selves', *Journal for the theory of social behaviour,* 20 (1), 43-63.
Davies, Lynn (1984), *Pupil Power : Deviance and Gender in School* The Falmer Press: London.
Douglas Mary (1997), *Renhet och fara: en analys av begreppen orenande och tabu*, Nya Doxa: Nora.
Dovemark, Marianne & Holm, Ann-Sofie (2017), 'Pedagogic identities for sale! Segregation and homogenization in Swedish upper secondary school', *British Journal of Sociology of Education,* 38 (4), 518-32.
Du Gay, Paul (1996) *Consumption and Identity at Work*. SAGE: London.
Eayrs, Michele A. (1993), 'Time, Trust and Hazard: Hairdressers' Symbolic Roles', *Symbolic Interaction,* (1), 19.
Ehn, Billy & Löfgren, Orvar (2001), *Kulturanalyser* Gleerup: Malmö.
Ehn, Billy & Klein, Barbro (2007), *Från erfarenhet till text : om kulturvetenskaplig reflexivitet* Carlsson: Stockholm.
Fangen, Katrine (2005), *Deltagande observation* Liber: Malmö.
Fass, Paula S. (1979), *The damned and the beautiful : American youth in the 1920's : Galaxy Books* Elektronisk resurs.
Featherstone, Mike (1994), *Kultur, kropp och konsumtion : kultursociologiska texter* B.Östlings bokförlag: Stockholm.
Fejes, Andreas, Lindberg, Viveca, & Wärvik, Gun-Britt (2017), 'Yrkesdidaktisk forskning in i framtiden' i Fejes, Andreas, Lindberg, Viveca, & Wärvik, Gun-Britt (red.), *Yrkesdidaktikens mångfald*. Lärarförlaget: Stockholm
Fejes, Andreas, Nylund, Mattias, & Wallin, Jessica (2019), 'How do teachers interpret and transform entrepreneurship education?', *Journal of Curriculum Studies,* 51 (4), 554-66.
Ferm, Lisa, et al. (2018), 'Students' strategies for learning identities as industrial workers in a Swedish upper secondary school VET programme', *Journal of Vocational Education & Training,* 70 (1), 66-84.
Foucault, Michel (2003), *Övervakning och straff : fängelsets födelse* Arkiv Förlag: Lund.
Frisell Ellburg, Ann (2008), *Ett fåfängt arbete : möten med modeller i den svenska modeindustrin* , doktorsavhandling, Stockholms universitet: Riga.
Frisörföretagarna (2007) Frisörtidningen (4). Stockholm.
Frisörföretagarna (2014) Frisörtidningen (7). Stockholm.
Frisörföretatarna (2012), *Historik*. http://www.frisor.se/om- oss/historik, hämtad 20150208.
Frisörföretagarna (2018), *Vart tog alla frisörer vägen?*. Utredning kring utbildningssituationen i frisörbranschen. Frisörföretagarna: Stockholm.
Frisörföretagarna (2019). *Ny inriktning för hantverksprogrammet. Frisör, barberare och hår och make-upstylist.*
Frykholm, Clas-Uno & Nitzler, Ragnhild (1989), *Blå dunster - korn av sanning : en studie av gymnasieskolans undervisning om arbetslivet,* doktorsavhandling Umeå universitet: Umeå.

Ganetz, Hillevi (1992), 'Butiken, hemmet och kvinnligheten som maskerad: Drivkrafter och platser för kvinnligt stilskapande'.i Forsnäs, Johan (red.), *Uga stilar och uttrycksformer*, B. Östlings bokförlag: Stockholm.
Geertz, Clifford (1973), *The interpretation of cultures : selected essays*. Basic Books: New York.
Gimlin, Debra (1996), 'Pamela's Place: Power and Negotiation in the Hair Salon', *Gender and Society,* 10 (5), 505-26.
Gothlin, Eva (1999), *Kön eller genus?* Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning.
Griffin, Christine (1985), *Typical girls? : young women from school to the job market*. Routledge & Kegan Paul: London.
Gruffman, Ulf (2010), 'Klassresenärer och kvarstannare' i Lundahl, Lisbeth (red.) *Att bana vägen mot framtiden*, Studentlittertur: Lund.
Grønborg, Lisbeth (2013), 'One of the boys: constructions of disengagement and criteria for being a successful student', *International Journal of Qualitative Studies in Education,* 26 (9), 1192-209.
Gustafsson, Oscar (1947), *Hår- och skönhetsvård : handbok för damfrisörer*. Lindfors: Stockholm.
Gåfvels, Camilla (2016), *Skolad blick på blommor: Formandet av yrkeskunnande i floristutbildning*, doktorsavhandling, Stockholms universitet: Stockholm.
Halberstam, Judith (2005), *In a queer time and place : transgender bodies, subcultural lives* New York University Press: New York.
Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul (2007), *Ethnography : principles in practice* Routledge: Milton Park, Abingdon, Oxon.
Hansen, Rasmus (2009), 'Humoristiske bøsserier og latterens perversiteter - tilblivelse af heteroseksuel maskulinitet i skolelivet på automekanikeruddannelsen', *Kvinder, Køn & Forskning,* 0 (2).
Harraway, Donna (1991), *Simians, cyborgs, and women: the reinvention of nature*, Free Association Books: London.
Harling, Martin (2017), *Välja vara: En studie om gymnasieval, mässor och kampen om framtiden*. doktorsavhandling. Linköpings universitet.
Harris, Anita, Gonick, Marnina & Aapola, Sinikka, (2005), *Young femininity: Girlhood, power and social change*. Palgrave Macmillan: New York.
Hedlin, Maria (2009), *Konstruktionen av kön i skolpolitiska texter 1948 - 1994, med särskilt fokus på naturvetenskap och teknik* , doktorsavhandling.Umeå universitet: Umeå.
Hedlin, Maria (2010), *Lilla genushäftet 2.0: om genus och skolans jämställdhetsmål* Linnéuniversitetet: Växjö.
Hedlin, Maria & Åberg, Magnus (2013), *"Vara med i gänget?" : Yrkessocialisation och genus i två gymnasieprogram* Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU): Uppsala.
Hedlin, Maria & Åberg, Magnus (2018), 'Fussy girls and chattering women – the construct and subordination of femininity in preschool teacher training AU, *Early Child Development and Care,* 188 (2), 220-30.
Hedman, Anders (2001), *I nationens och det praktiska livets tjänst : det svenska yrkesskolesystemets tillkomst och utveckling 1918 till 1940* , doktorsavhandling Umeå universitet: Umeå.
Hegna, Kristinn (2017), 'Conflicts, competition and social support in female-dominated vocational education–breaking or reaffirming stereotypical femininity?', *Journal of Vocational Education & Training,* 69 (2), 196-213.
Heinz, Walter R (2002), 'Transition discontinuities and the biographical shaping of early work careers', *Journal of vocational behavior,* 60 (2), 220-40.
Herrman, Margaretha (1998), *Förändring med förhinder : omvårdnadselevers beskrivningar av sin yrkesförberedande utbildning* , doktorsavhandling Göteborgs universitet: Göteborg.
Hey, Valerie (1997), *The company she keeps : an ethnography of girls' friendship* Open University Press: Buckingham.

Hill, Margreth (1998), *Kompetent för "det nya arbetslivet"? : tre gymnasieklasser reflekterar över och diskuterar yrkesförberedande studier,* doktorsavhandling, Acta Universitatis Gothoburgensis: Göteborg
Hill, Margreth (2006), 'Coola killar pluggar inte', *Ord & bild (Tema Skolan)* s. 106-114: Ord & bild.
Hirdman, Anja (2001), *Tilltalande bilder : genus, sexualitet och publiksyn i Veckorevyn och Fib aktuellt* , doktorsavhandling. Stockholms universitet: Stockholm
Hirschi, Andreas and Herrmann, Anne (2012), 'Vocational identity achievement as a mediator of presence of calling and life satisfaction', *Journal of Career Assessment,* 20 (3), 309-21.
Hjelmér, Carina (2012), *Leva och lära demokrati? : en etnografisk studie i två gymnasieprogram*, doktorsavhandling. Umeå universitet: Umeå.
Hjelmér, Carina, Lappalainen, Sirpa, & Rosvall, Per-Åke (2010), 'Time, Space and Young People's Agency in Vocational Upper Secondary Education: A Cross-Cultural Perspective', *European Educational Research Journal,* 9 (2), 245-56.
Hochschild, Arlie Russell (2003), *The managed heart : commercialization of human feeling : Twentieth anniversary edition with a new afterword* University of California Press: Berkeley, Calif.
Hockey, Jenny (2009), 'The life course anticipated: gender and chronologisation among young people', *Journal of Youth Studies,* 12 (2), 227-41.
Holm, Ann-Sofie (2008), *Relationer i skolan : en studie av femininiteter och maskuliniteter i år 9*, doktorsavhandling, Acta Universitatis Gothoburgensis: Göteborg.
Holmes, Helen (2015), 'Transient craft: reclaiming the contemporary craft worker', *Work, Employment & Society,* 29 (3), 479-95.
Holmes, Helen (2018), 'Self-time: The importance of temporal experience within practice', *Time & Society,* 27 (2), 176-94.
Hultqvist, Elisabeth (2001), *Segregerande integrering : en studie av gymnasieskolans individuella program* , doktorsavhandling, Stockholms universitet: Stockholm.
Huppatz, Kate (2012), *Gender capital at work : intersections of femininity, masculinity, class and occupation*, Basingstoke, Hampshire.
Huzell, Henrietta & Lundberg, Helena (2010), *'Jag är en levande skyltdocka! : Handelsanställdas upplevelser av estetiska krav'.* Handelns utvecklingsråd - HUR.
Högberg, Ronny (2009), *Motstånd och konformitet : om manliga yrkeselevers liv och identitetsskapande i relation till kärnämnena*, doktorsavhandling, Linköpings universitet: Linköping.
Ibsen, Henrik & Forssell, Lars (1991), *Peer Gynt : dramatisk dikt* En bok för alla: Stockholm : Litteraturfrämjandet, 1991 ; Danmark
Isacson, Maths & Silvén, Eva (2002), 'Yrken och yrkeskonstruktion i det moderna och senmoderna samhället' i Abrahamsson, Kenneth (red.), *Utbildning, kompetens och arbete.* Studentlitteratur: Lund.
Jackson, Carolyn (2006), 'Wild'girls? An exploration of 'ladette'cultures in secondary schools', *Gender and education,* 18 (4), 339-60.
Jackson, Philip Wesley (1990), *Life in classrooms* Teachers College Press: New York.
Johansson, Maria (2019), *Institutionalisation of validation and the transformation of vocational knowledge - the case of admission into the Vocational Teacher Education in Sweden*, doktorsavhandling, Linnéuniversitetet: Växjö.
Johansson, Monica (2009), *Anpassning och motstånd : en etnografisk studie av gymnasieelevers institutionella identitetsskapande*, doktorsavhandling. Acta Universitatis Gothoburgensis: Göteborg
Johansson, Thomas (2012), *Den lärande människan : utveckling, lärande, socialisation* Liber: Malmö.
Jonsson, Rickard (2007), *Blatte betyder kompis : om maskulinitet och språk i en högstadieskola* doktorsavhandling, Ordfront: Stockholm.
Juul, Ida & Byskov, Louise (2019), 'To be or not to be a hairdresser type?', *Journal of Vocational Education & Training*, 1-18.
Jørgensen, Christian Helms (2004), 'Connecting Work and Education: Should Learning Be Useful, Correct or Meaningful?', *Journal of Workplace Learning,* 16 (8), 455-65.

Jørgensen, Christian Helms (2013), 'The role and meaning of vocations in the transition from education to work', *International Journal of Training Research,* 11 (2), 166.
Jørgensen, Christian Helms (2015), 'Some boys' problems in education – what is the role of VET?', *Journal of Vocational Education & Training,* 67 (1), 62-77.
Kaijser, Lars & Öhlander, Magnus (2011), *Etnologiskt fältarbete* Studentlitteratur: Lund.
Klope, Eva (2015), *I skuggan av ett yrke : om gymnasieelevers identitetsskapande på hantverksprogrammet frisör,* licentiatuppsats Stockholms universitet: Stockholm.
Klope, Eva, (in press), *Uppmuntra och utmana könsnormer ; frisörlärares komplexa professionella uppdrag* i Franzén Cecilia; Tzimoula Despina (red.). *Genus i professioner,* Studentlitteratur: Lund.
Kontio, Janne (2016), *Auto Mechanics in English: Language Use and Classroom Identity Work,* doktorsavhandling, Uppsala universitet:Uppsala.
Korp, Helena (2011), 'What counts as being smart around here? The performance of smartness and masculinity in vocational upper secondary education', *Education, Citizenship and Social Justice,* 6 (1), 21-37.
Korp, Helena (2012), 'Identitetserbjudanden och lärar–elevrelationen', i Henning Loeb Ingrid & Korp Helena (red.), *Lärare och lärande i yrkesprogram och introduktionsprogram*. Studentlitteratur: Lund.
Kristmansson, Per (2016), *Gymnasial lärlingsutbildning på Handels- och administrationsprogrammet : en studie av lärlingsutbildningens förutsättningar och utvecklingen av yrkeskunnande*, doktorsavhandling, Umeå universitet: Umeå.
Kulick, Don (2005), 'The importance of what gets left out', *Discourse Studies,* 7 (4-5), 615-24.
Kulick, Don (2003), 'No', *Language and communication,* 23, 139-151
Kvale, Steinar (1997), *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Studentlitteratur: Lund.
Kärnebro, Katarina (2013), *Plugga stenhårt eller vara rolig?normer om språk, kön och skolarbete i identitetsskapande språkpraktiker på fordonsprogramme*t, doktorsavhandling, Umeå universitet:Umeå.
Lagercrantz All, Katarina (2017), *Delaktighet- och lärprocesser i en yrkesutbildning: en studie av vuxna elevers erfarenheter av vård- och omsorgsutbildningen inom Komvux*, doktorsavhandling. Stockholms universitet: Stockholm.
Larsson, Håkan & Ohrlander, Kajsa (2005), *Att spåra och skapa genus i gymnasieskolans program- och kursplanetexter* Skolverket: Stockholm.
Lave, Jean and Wenger, Etienne (2005), *Situated learning : legitimate peripheral participation* Cambridge University Press: New York.
Ledman, Kristina, Rosvall, Per-Åke, & Nylund, Mattias (2018), 'Gendered distribution of 'knowledge required for empowerment'in Swedish vocational education curricula?', *Journal of Vocational Education & Training,* 70 (1), 85-106.
Lenz Taguchi, Hillevi (2014), *In på bara benet : en introduktion till feministisk poststrukturalism och subjektivitetsteori.* Gleerup: Malmö.
Liedman, Mathilda Hjorth & Liedman, Sven-Eric (2008), 'Den livslånge lärlingen', *Utbildning & Demokrati*, 17(1), 17-28.
Liedman, Sven-Eric (2001), *Ett oändligt äventyr: om människans kunskaper.* Bonnier: Stockholm.
Lindberg, Viveca (2003), *Yrkesutbildning i omvandling : en studie av lärandepraktiker och kunskapstransformationer* , doktorsavhandling. Stockholms universitet: Stockholm.
Lindblad, Sverker & Popkewitz, Tom (2003), 'Comparative Ethnography: Fabricating the new millenium and its exclusions'. i Beach, Dennis, Gordon Tuula & Lahelma Elina (Red.), *Democratic education. Ethnographic challenges*, Tufnell Press: London.
Linder Eknor, Eleonor (2018), 'Learning a critical gaze: producing gendered bodies in skin and spa therapy education and training', *Journal of Vocational Education & Training,* 70 (2), 232-50.
LO (2014). Sveriges jämställdhetsbarometer 2014. *Tid, makt och pengar. Klass och kön.* Landsorganisationen i Sverige. LO-tryckeriet: Stockholm.

Lofland, John, et al. (2006), *Analyzing social settings : a guide to qualitative observation and analysis* Wadsworth: Belmont.
Lund, Stefan (2006), *Marknad och medborgare : elevers valhandlingar i gymnasieutbildningens integrations- och differentieringsprocesser* , doktorsavhandling, Linnéuniversitetet: Växjö.
Lund, Stefan & Sundberg, Daniel (2004), *Pedagogik och diskursanalys : metodologiska orienteringsförsök på ett framväxande forskningsfält*. Pedagogiska arbetsrapporter, Växjö universitet: Växjö.
Lundahl, Lisbeth, et al. (2010), 'Setting things right? Swedish upper secondary school reform in a 40-year perspective', *European journal of education,* 45 (1), 46-59.
Lykke, Nina (2009), *Genusforskning : en guide till feministisk teori, metodologi och skrift* Liber: Stockholm.
Lyng, Selma Therese (2009), "Is there more to "antischoolishness" than masculinity? On multiple student styles, gender, and educational self-exclusion in secondary school." *Men and masculinities* 11.(4) 462-487.
Lönnroth, Ami & Ås, Berit (2008), *Förbannad är jag ganska ofta : samtal med Berit Ås* Ordfront i samarbete med Kvinnor för fred: Stockholm.
Magnusson, Jenny (2013), 'Flicka och tjej-Språk och samhälle i förändring?', *Tidskrift för genusvetenskap,* (2-3), 23-44.
Marander-Eklund, Lena (2014), *Att vara hemma och fru: en studie av kvinnligt liv i 1950-talets Finland.* Svenska litteratursällskapet i Finland.
Mattsson, Tina (2010), *I viljan att göra det normala : en kritisk studie av genusperspektivet i missbrukarvården* Égalité: Malmö.
McDowell, Linda (2012), 'Post-crisis, post-Ford and post-gender? Youth identities in an era of austerity', *Journal of Youth Studies,* 15 (5), 573-90.
McRobbie, Angela (2007). Top girls? Young women and the post-feminist sexual contract. *Cultural studies*, *21*(4-5), 718-737.
McRobbie, Angela (1978), 'Working class girls and the culture of femininity', *Women take issue: Aspects of women's subordination*, 96-108.
Muhrman, Karolina (2016*), Inget klöver utan matematik: en studie av mtematik i yrkesutbildning och yrkesliv*, doktorsavhandling Linköpings universitet: Linköping.
Nichter, Mimi (2009), *Fat talk*. What Girls and their Parents Say About Dieting. Harvard University Press: London.
Niemeyer, Beatrix and Colley, Helen (2015), 'Why do we need (another) special issue on gender and VET?', *Journal of Vocational Education & Training,* 67 (1). 1-10
Nilsson, Anders (2008), *Yrkesutbildningen i Sverige 1850-1910*. Årsböcker i svensk undervisningshistoria; Uppsala: Fören. för svensk undervisningshistoria.
Nordberg, Marie (2008), 'Att vara cool på rätt sätt. i Frangeur, Reneé, & Nordberg, Marie (red.), *Maskulinitet på schemat: pojkar, flickor och könsskapande i förskola och skola.* Liber: Stockholm.
Nordberg, Marie (2002), 'Långa röda naglar, där går väl gränsen i alla fall!', *På nye eventyr - mandsforskere uden graenser : artikler fra nordisk konferance om mandforskning Hillerød, Danmark 26.-27.* (S. 66-73: På nye eventyr - mandsforskere uden graenser : artikler fra nordisk konferance om mandforskning Hillerød, Danmark 26.-27.
Nordberg, Marie (2004a), '" Kvinnlig maskulinitet" och" manlig femininitet". En möjlighet att överskrida könsdikotomin?', *Tidskrift för genusvetenskap,* (1-2), sid 47-65.
Nordberg, Marie (2004b), 'Det hänger på håret. maskulinitet, femininitet, makt, mode och konsumtion'Göteborg Centrum för konsumentforskning: Göteborg.
Nordberg, Marie (2005a), *Jämställdhetens spjutspets? : manliga arbetstagare i kvinnoyrken, jämställdhet, maskulinitet, femininitet och heteronormativitet* , doktorsavhandling Göteborgs universitet. Arkipelag: Göteborg.
Nordberg, Marie (2005b), 'Det viktiga är en maskulin touche! Maskulinitet som konsumtionsvara i frisörbranschen', *Kulturella Perspektiv - Svensk Etnologisk Tidskrift,* 14 (3).

Nordberg, Marie (2009), 'Som klippt och skapad för sin plats : maktens män och frisyrmodet', i Gradén, Lizette & Petersson McIntyre, Magdalena (red.), *Modets metamorfoser : den klädda kroppens identiteter och förvandlingar*. Carlsson: Stockholm.

Nordberg, Marie & Mörck, Magnus (2007), 'Maskulinitet och mode som genusvetenskaplig och etnografisk utmaning', *Tidskrift för genusvetenskap; 1-2*.

Nordlund Edvinsson, Therese (2012). Förvandlingen från företagsledare till orrtupp. Djur som symbolik i Kung Orres Jaktklubb. *Historisk tidskrift,* 132(3), 2-26.

Nylund, Mattias (2013), *Yrkesutbildning, klass och kunskap : en studie om sociala och politiska implikationer av innehållets organisering i yrkesorienterad utbildning med fokus på 2011 års gymnasiereform* , doktorsavhandling Örebro universitet: Örebro.

Nylund, Mattias, Rosvall, Per-Åke, & Ledman, Kristina (2017), 'The vocational–Academic divide in neoliberal upper secondary curricula: The Swedish case', *Journal of Education Policy,* 32 (6), 788-808.

Nylund, Mattias, et al. (2018), 'The academic–vocational divide in three Nordic countries: implications for social class and gender', *Education Inquiry,* 9 (1), 97-121.

Nyström, Anne-Sofie (2012), *Att synas och lära utan att synas lära : en studie om underprestation och privilegierade unga mäns identitetsförhandlingar i gymnasieskolan,* doktorsavhandling. Uppsala universitet: Uppsala.

Ocejo, Richard E. (2017), *Masters of craft : old jobs in the new urban economy*. Princeton, Princeton University Press: New Jersey.

Ojanen, Karoliina (2009), "Man går inte till stallet i minikjol" : befriande, begränsande klädsel i stallflickors gemenskap', i Gradén, Lizette & Petersson McIntyre, Magdalena (red.), *Modets metamorfoser : den klädda kroppens identiteter och förvandlingar*. Carlsson: Stockholm.

Olofsson, Jonas (2003), *Grundläggande yrkesutbildning och övergången skola-arbetsliv : en jämförelse mellan olika utbildningsmodeller* Forskningsrapport- SMIF / Svensk modell i förändring:Uppsala.

Olofsson, Jonas (2005), *Svensk yrkesutbildning : vägval i internationell belysning*. SNS förlag: Stockholm.

Ouellette, Laurie (2017), 'Dream jobs? The glamourisation of beauty service work in media culture' , i Ana Sofia Elias, Rosalind Gill & Christina Scharff (red.), *Aesthetic labour Rethinkin Beauty Politics in Neoliberalism*. Springer: London.

Paechter, Carrie (2010), 'Tomboys and girly-girls: embodied femininities in primary schools', *Discourse: Studies in the cultural politics of education,* 31 (2), 221-35.

Panican, Alexandru (2015), *'Väljer unga fel?–grundskoleelevers attityder till gymnasievalet'* Kompetens för tillväxt. Rapport nr 19. Ratio.

Panican, Alexandru & Paul, Enni (2019), *'Svensk gymnasial yrkesutbildning:-en framgångsfaktor för en effektiv övergång från skola till arbetsliv eller kejsarens nya kläder?'*. Svenska ESF-rådet: Gävle.

Petersson, Gunilla & Sundkvist, Maria (1999), '"Dieselbögar" och "Puderluder" : gymnasieskolan som distinktionsskapande praktik', i Ullabeth Sätterlund Larsson & Kerstin Bergqvist (red.), *Möten.* Linköpings universitet: Linköping.

Petersson Magdalena (2003), *Identitetsföreställningar : performance, normativitet och makt ombord på SAS och AirHoliday* , doktorsavhandling. Mara: Göteborg.

Petersson McIntyre, Magdalena (2010), *Bara den inte blir rosa : genus, design och konsumtion i ett svenskt industriprojekt*. Mara: Göteborg.

Petersson McIntyre, Magdalena (2016), *Att älska sitt jobb : passion, entusiasm och nyliberal subjektivitet* Nordic Academic Press: Lund.

Petersson McIntyre, Magdalena (2017) *Modebloggerskor 'Femininitet och intimitet som företagande'.*

Pomerantz, Shauna, Raby, Rebecca, and Stefanik, Andrea (2013), 'Girls Run the World?: Caught between Sexism and Postfeminism in School', *Gender & Society,* 27 (2), 185-207.

Reay, Diane (2001), "Spice Girls', 'Nice Girls', 'Girlies', and 'Tomboys': Gender discourses, girls' cultures and femininities in the primary classroom', *Gender and Education,* 13 (2), 153-66.

Rehn, Helena and Eliasson, Eva (2015), 'Caring disposition and subordination. Swedish health and social care teachers' conceptions of important vocational knowledge', *Journal of Vocational Education & Training,* 67 (4), 558-77.
Rich, Emma & Evans, John (2009), Now I am NObody, see me for who I am: the paradox of performativity. *Gender and Education*, 21(1), 1-16
Riessman Kohler, Catherine (2008), *Narrative methods for the human sciences*. SAGE: London.
Ringrose, Jessica and Renold, Emma (2010), 'Normative cruelties and gender deviants: the performative effects of bully discourses for girls and boys in school', *British Educational Research Journal,* 36 (4), 573-96.
Riviere, Joan (1929), 'Womanliness as a masquerade', *International Journal of Psychoanalysis,* 10, 303-13.
Ross, Andrew, 2008). The New Geography of Work: Power to the Precarious? *Theory, Culture & Society*, 25(7–8), 31–49.
Rose, Nikolas (1999), *Governing the soul : the shaping of the private self* Free Association Books: London.
Rosvall, Per-Åke (2012), *"… det vore bättre om man kunde vara med och bestämma hur det skulle göras…": en etnografisk studie om elevinflytande i gymnasieskolan*, doktorsavhandling, Umeå universitet:Umeå.
Rosvall, Per-Åke (2015), "Lad' research, the reproduction of stereotypes? Ethnographic dilemmas when researching boys from working-class backgrounds.' *Ethnography and Education*, *10* (2), 215-229.
Rudman, Laurie & Glick, Peter (2001), Prescriptive gender stereotypes and backlash toward agentic women. *Journal of social issues*, 57(4), 743-762.
Rönnbäck, Julia (2015), *Det är väl typiskt tjejer : om basket, kropp och femininitet* doktorsavhandling, Malmö universitet: Malmö
Salih, Sara (2002), *Judith Butler*. Routledge critical thinkers. Routledge: London.
Sandell, Anna (2007), *Utbildningssegregation och självsortering : om gymnasieval, genus och lokala praktiker* doktorsavhandling. Malmö högskola: Malmö.
Scharff, Christina (2016), 'The psychic life of neoliberalism: Mapping the contours of entrepreneurial subjectivity', *Theory, Culture & Society,* 33 (6), 107-22.
Schatzman, Leonard & Strauss, Anselm L. (1973), *Field research : strategies for a natural sociology* Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
Sharma, Ursula & Black, Paula (2001), 'Look good, feel better: beauty therapy as emotional labour', *Sociology,* 35 (4), 913-31.
Shortt, Harriet & Warren, Sam (2012). Fringe benefits: Valuing the visual in narratives of hairdressers' identities at work. *Visual Studies,* 27(1), 18-34.
Silvén, Eva (2004), *Bekänna färg : modernitet, maskulinitet, professionalitet* , doktorsavhandling. Nordiska museets förlag: Stockholm.
Skeggs, Beverley (2005), 'The making of class and gender through visualizing moral subject formation', *Sociology,* 39 (5), 965-82.
Skeggs, Beverley (1991), 'Challenging Masculinity and Using Sexuality', *British Journal of Sociology of Education,* 12 (2), 127-39.
Skeggs, Beverley (2000), *Att bli respektabel : konstruktioner av klass och kön* Daidalos: Göteborg.
Skolverket (2015/2016) *Gymnasieskolan elevstatistik.*
Skolverket (2016/2017) *Gymnasieskolan elevstatistik.*
Skolverket (2019/2020) *Gymnasieskolan elevstatistik.*
Skolverket (2017), *Gymnasieskolan. Ungdomars verksamhet efter gymnasieskolan riksnivå. Etableringsstatus ett år efter gymnasieskolans yrkesprogram. Läsåret 2015/16*
Skolverket (2011), *Gymnasieskola 2011*. Edita: Västerås.
Skolverket, (2013) Rapport 395. *Elever per programtyp och program : [gymnasieskolan]* Skolverket: Stockholm.
Skolverket (2018), *Uppföljning av gymnasieskolan.* dnr: 2018:712

SOU 2010:99 *Flickor pojkar, individer-om betydelsen av jämställdhet för kunskap och utveckling i skolan.* Utbildningsdepertementet:Stockholm.
SOU 2008:27 *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola Betänkande av gymnasieutredningen.* Stockholm: Utbildningsdepartementet.
Svaleryd, Kajsa (2003), *Genuspedagogik : en tanke- och handlingsbok för arbete med barn och unga*. Liber: Stockholm.
Svenska frisörföreningen & Frisörarbetarförbundet (1998). *Riksavtal för frisörbranschen* 1988-89
Svenska Frisörföretagarna (1990), Frisörtidningen (5). Stockholm.
Svenska Frisörföretagarna (1998), Frisörtidningen (3). Stockholm.
Svenska Frisörföreningen (1989) Frisörtidningen (4). Stockholm.
Swedberg, Richard (2016), 'Before theory comes theorizing or how to make social science more interesting', *The British journal of sociology,* 67 (1), 5-22.
Söderberg, Johan (2001), *Röda läppar och shinglat hår : konsumtionen av kosmetika i Sverige 1900-1960* Stockholms universitet: Stockholm.
Thomsson, Heléne (2010), *Reflexiva intervjuer* Studentlitteratur: Lund.
Thunborg, Camilla (1999), *Lärande av yrkesidentiteter : en studie av läkare, sjuksköterskor och undersköterskor* , doktorsavhandling Linköpings universitet: Linköping.
Trasko, Mary (1994), *Daring do's: a history of extraordinary hair* Flammarion-Pere Castor.
Trondman, Mats (2001), 'När man känner att man vet vad man känner', Känslostrukturer och kommunikationsstrategier i skolans vardag i: Bunar, Nihad & Trondman, Mats (red) *Varken ung eller vuxen. Samhället idag är ju helt rubbat.* Atlas: Stockholm.
Tyson, Ruhi (2017), *The rough ground narrative explorations of vocational bildung and wisdom in practice* doktorsavhandling Stockholms universitet: Stockholm.
Ulfsdotter Eriksson, Ylva (2006), *Yrke, status & genus : en sociologisk studie om yrken på en segregerad arbetsmarknad* doktorsavhandling, Acta Universitatis Gothoburgensis: Göteborg.
Ulfsdotter Eriksson, Ylva (2012), *Yrke*. Liber: Malmö.
Utbildningsdepartementet (1994) *Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolformerna. Lpo 94:Lpf 9*4. Utbildningsdepartementet: Stockholm.
Vetenskapsrådet (2017), *God forskningssed.* [elektronisk resurs]. Reviderad utgåva.
Wahl, Anna Edwards, Maud, Holgersson, Charlotte Höök, Pia, Linghag, Sophie, Rönnblom, Malin (2008) *Motstånd och fantasi: historien om F*, Studentlitteratur: Lund.
Walkerdine, Valerie, Lucey Helen & Melody, June, (2001) *Growing Up Girl. Psychosocial Explorations of Gender and Class*. Palgrave: Hampshire.
Walkerdine, Valerie (2003), 'Reclassifying upward mobility: Femininity and the neo-liberal subject', *Gender and education,* 15 (3), 237-48.
Wallin, Jessica (2014), *Entreprenörskap i skolan : formulering och transformering av GY11 inom gymnasieskolans hantverksprogram* , licentiatuppsats. Linköpings universitet: Linköing.
Warhurst, Chris, nickson, Dennis, Witz Anne & Cullen Marie (2000), 'Aesthetic Labour in Interactive Service Work: Some Case Study Evidence from the 'New' Glasgow', *The Service Industries Journal,* 20 (3), 1-18.
Weber, Max (1983), *Ekonomi och samhälle : förståendesociologins grunder. 1 Sociologiska begrepp och definitioner. Ekonomi, samhällsordning och grupper* Argos: Lund.
Wenger, Etienne (1998), *Communities of practice : learning, meaning, and identity*. Cambridge University Press: Cambridge.
Gaby Weiner & Elisabet Öhrn (2009), En talande tystnad : Om frånvaro och närvaro i forsning om utbildning och kön i Inga Wernersson (red.). *Genus i förskola och skola: Om policy, perspektiv och praktik*. Acta Universitatis Gothoburgensis: Göteborg.
Wernersson, Inga (2006), *Genusperspektiv på pedagogik*. Stockholm: Högskoleverket i samarbete med Nationella sekretariatet för genusforskning.
West, Candace & Zimmerman, Don H (1987), 'Doing gender', *Gender & society,* 1 (2), 125-51.
Raymond Williams (1980), *Marx och kulturen. En diskussion kring marxistisk kultur och litteraturteori.* Bonniers: Stockholm.

Willis, Paul (1983), *Fostran till lönearbete*. Röda bokförlaget: Göteborg.
Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000), *Diskursanalys som teori och metod* Studentlitteratur: Lund.
Witz, Anne, Warhurst, Chris & Nickson, Dennis (2003), 'The Labour of Aesthetics and the Aesthetics of', *Organization,* 10 (1), 33-54.
Wyszynska Johansson, Martina (2018), *Student experience of vocational becoming in upper secondary vocational education and training : navigating by feedback*, doktorsavhandling, Acta Universitatis Gothoburgensis: Göteborg.
Yeadon-Lee, T., et al. (2011), 'Bringing in the customers: Regulation, discretion and customer service narratives in upmarket hair salons', *International Journal of Interdisciplinary Social Sciences,* 6 (3), 101-14.
Yeadon-Lee, Tracey (2012), 'Doing Identity with Style: Service Interaction, Work Practices and the Construction of 'Expert' Status in the Contemporary Hair Salon', *Sociological Research Online,* 17 (4), 2.
Öhman, Anna (2017), *Återkoppling i interaktion. En studie av klassrumsbaserad bedömning i frisörutbildningen*, doktorsavhandling Karlstads universitet: Karlstad.
Öhrn, Elisabet (1993), 'Gender, Influence and Resistance in School', *British Journal of Sociology of Education,* 14 (2), 147.
Öhrn, Elisabet (1998), 'Gender and power in school: On girls' open resistance', *Social Psychology of Education,* 1 (4), 341-57.
Öhrn, Elisabet (2002), *Könsmönster i förändring? : en kunskapsöversikt om unga i skolan* Skolverket: Stockholm.
Öhrn, Elisabet (2009), 'Challenging sexism? Gender and ethnicity in the secondary school', *Scandinavian Journal of Educational Research,* 53 (6), 579-90.
Öhrn, Elisabet & Holm, Ann-Sofie (2014), *Att lyckas i skolan : om skolprestationer och kön i olika undervisningspraktiker*. Acta Universitatis Gothoburgensis: Göteborg.

Övriga Källor

Aftonbladet (2020)"*Därför har flickor högre betyg än pojkar: Mycket skrivande nackdel för pojkar.* https://www.aftonbladet.se/family/skola-och-utbildning/a/vQKz2X/experten-darfor-har-flickor-hogre-betyg-an-pojkar (hämtad 4 april 2020)
Barometern (2012) *Elevbristen slår hårt.* https://www.barometern.se/kalmar/elevbristen-slar-hart (hämtad 9 februari 2015)
Bia Rask Färg och Stil: http://biarask.se/farg_stil/index.php (hämtad den 12 november 2019).
Dagens Nyheter (2011). *Frisörer i starta eget topp.* https://www.dn.se/ekonomi/frisorer-i-starta-eget-topp/ (hämtad 27 april 2020)
Dagens Nyheter (2019) *Påven till frisörer på pilgrimsfärd: Sluta skvallra med kunder* https://www.dn.se/nyheter/varlden/paven-till-frisorer-pa-pilgrimsfard-sluta-skvallra-med-kunder/(Hämtad 27 april 2020).
Svtplay (2015)"Kändisklipparna" Realityserie https://www.svtplay.se/kandisklipparna (hämtad 27 april 2020)
Psykologifabriken (2008), *Att Hustla som en rapstjärna (eller organisationspsykolog).* *h*ttps://www.psykologifabriken.se/att-hustla-som-en-rapstjarna-eller-organisationspsykolog/(Hämtad den 27 april 2020).
P4 Värmland (2010) *Nya regler upprör frisörelever.* https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2986&artikel=4138138 (hämtad 27 april 2020).
Smålandsposten (2012) *Rekordmånga obehöriga elever*; https://www.smp.se/vaxjo/rekordmanga-obehoriga-elever/ (hämtad 9 februari 2015).
Sydsvenskan (2011) *Frisörutbildning tappar stort.* https://www.sydsvenskan.se/2011-03-22/frisorutbildningen-tappar-stort (hämtad 9 februari 2015)

Bilagor

Bilaga A
Till elev vid Norra Skolans Hantverksprogram, inriktning frisör

Information angående forskningsstudie om elevers formering till frisörer under frisörutbildning
Studien sker inom ramen för en forskarutbildning till licentiat med inriktning yrkesämnenas didaktik. Forskningsintresset handlar om hur elever på Hantverksprogrammet frisör beskriver att en frisörelev skall vara och hur eleverna upplever det att formas in mot detta varande och en yrkesroll som frisör.

Studien kommer att pågå under 2013. För att kunna få material till studien behöver jag få delta som observatör på lektioner. Det betyder att jag kommer att vara med er i klassrummet för att ta del av hur er vardag på frisörlektionerna ser ut. Ibland kommer jag att skriva anteckningar under tiden för att komma ihåg vad som händer. Jag skulle också vilja intervjua några av er. Intervjuerna kommer att spelas in och skrivas ut i text. När jag sparar och sedan skriver om det i min studie, kommer jag att använda påhittade namn på personer och skola. Alla uppgifter som kommer oss till del kommer att behandlas på ett sådant sätt att inga obehöriga kan komma åt dem. I efterföljande publikationer och presentationer kommer alla medverkande vara avidentifierade utan kopplingar till personuppgifter.

Att delta i studien är frivilligt och du kan välja att när som helst ändra dig och avbryta ditt deltagande i studien. Materialet från observationerna och intervjuerna kommer att användas i forskningssyfte samt i utbildning och vid forskningskonferenser. För att vara säker på att du vill delta i studien får du skriva på en blankett om du vill vara med eller inte.

Nedan finner du kontaktuppgifter till mina handledare vid Stockholms universitet om du vill ha mer information:

Huvudhandledare: Professor Lázaro Moreno Herrera tel: 08-xxxxxxxxxx
mail: lazaro.moreno@edu.su.se

Biträdande handledare: Universitetslektor Katarina Sipos Zackrisson tel: 08- xxxxxxxxxxxxxxx
mail: katarina.sipos.zackrisson@edu.su.se

Med vänlig hälsning
Eva Klope, Forskarskolan för yrkesämnenas didaktik, Stockholms universitet

---

Bilaga B
Samtyckesblankett för deltagande i studie om elevers formering till frisörer under frisörutbildning

Jag ger härmed mitt samtycke till att delta som forskningsperson i studien om hur elever på Hantverksprogrammet frisör beskriver att en frisörelev skall vara och hur eleverna upplever det att formas in mot detta varande och en yrkesroll som frisör. Jag är införstådd med att deltagandet är helt frivilligt och att jag när som helst under studiens gång kan avbryta mitt deltagande.

☐ Ja, jag ger mitt samtycke till att delta i studien

☐ Nej, jag vill inte delta i studien

Namn_____

Datum_____

Bilaga C

Till elev vid frisörutbildningen Södra Skolan

Information om en forskningsstudie

Hej! Jag går en forskarutbildning inom pedagogik. I utbildningen ingår det att man ska skriva en avhandling och min avhandling ska handla om hur man blir en frisör under utbildningen i skola och arbetsliv. Det handlar om vad ni lär er och hur ni förväntas vara och bli som frisörer samt hur ni ser på frisöryrket. Det finns väldigt lite forskning om yrkesprogrammen i Sverige, speciellt få studier har elever i fokus.

Studien kommer att pågå under 2017. För att kunna få material till studien behöver jag få följa med er på lektioner och även intervjua några av er. Under lektionerna kommer jag att föra anteckningar av det som händer i klassrummet och intervjuerna kommer att spelas in. Jag kommer därefter att skriva ut ljudfilerna, men när jag sparar ner och sedan skriver om det i studien, kommer alla namn på både personer och skola att vara påhittade (Du kan själv få välja ditt namn om du vill). Alla uppgifter kommer att behandlas på ett sådant sätt att inga obehöriga får ta del av dem. När jag skriver och berättar om studien kommer man inte kunna veta vem som har sagt eller gjort vad.

Att delta i studien är frivilligt och du kan välja att när som helst ändra dig och avbryta ditt deltagande. Materialet från lektionerna och intervjuerna kommer att användas i forskningssyfte samt i utbildning och vid forskningskonferenser. För att vara säker på om du vill delta i studien får du skriva på en blankett om du vill vara med eller inte.

Nedan finner du kontaktuppgifter till min handledare vid Linnéuniversitet om du vill ha mer information:

Huvudhandledare: Docent Maria Hedlin, tel: 0480-xx xx xx
Mail: Maria.Hedlin@lnu.se

Med vänlig hälsning
Eva Klope Mobil 070- xx xx xx xx
Mail eva.klope@lnu.se

Bilaga D
Samtyckesblankett för deltagande i forskningsstudie om skapandet av yrkesidentiteter under utbildning

Jag ger härmed mitt samtycke till att delta som informant i studien om elevers skapande av yrkesidentiteter under frisörutbildningen. Jag förstår att deltagandet är helt frivilligt och att jag när som helst under studiens gång kan avbryta mitt deltagande.

☐ Ja, jag ger mitt samtycke till att delta i studien

☐ Nej, jag vill inte delta i studien

Namn_____

Datum_____

Bilaga E

Intervjuguide Södra skolan

Introduktion och etiska riktlinjer

Innan vi börjar tänker jag en gång till informera om att det finns etiska regler som jag måste följa. I de står det att jag måste tala om varför jag gör den här intervjun. Som du vet sedan tidigare handlar det om man blir en frisör under utbildningen i skola och arbetsliv. I de etiska reglerna står det också att det är helt frivilligt att bli intervjuad och du kan ändra dig och dra dig ur om du inte vill vara med längre. Jag spelar in intervjun och kommer skriva ut den sedan. Namnen som jag använder i texten kommer att vara påhittade på skolan och på alla som är med. Du får välja ditt eget namn om du vill. Har du några frågor eller funderingar innan vi börjar?

Bakgrund
Familj (arbetar dina föräldrar med, utbildningsnivå etc).
Tidigare skolerfarenheter
Fritidsintressen
Arbetar du på din fritid/sommarjobb? Med vad?

Då jag har varit här pratar många elever ganska ofta om pengar och allt de ska räcka till. Hur mycket pengar har du att göra av med (ungefär) i månaden o vad ska pengarna räcka till?

Utbildningsval och tiden innan gymnasiet

Alternativ och överväganden
Omgivningens reaktioner på ditt utbildningsval
Om du gick i nian nu, vad skulle du valt då?
Vad skulle du säga till en som går i nian och funderar på att välja frisörutbildningen?

Tiden i skolan

Vad har du lärt dig?
Vad har varit bra och vad har varit mindre bra?
Vilket skolämne/lektion har du tyckt bäst/sämst om under din utbildning?
Beskriv din klass.
Hur kommer det sig att det inte är några killar som går här?
Hur är det att gå i en klass där alla elever är tjejer?
Att arbeta på docka/modell/människa. Vad är roligast och varför? Minns du då du hade din första kund?

Apl-plats

På en lektion pratade ni om olika image på olika salonger. Hur skulle du beskriva din apl-salong? Kundkrets, inredning osv.
Kan du beskriva frisörerna på din apl-plats. (Hur är stämningen på salongen. Umgås man på fritiden?)
Hur vill de att man ska vara där? Vem passar där och varför ?
Finns det olika status mellan olika salonger?
Hur gick det till då du fick din apl-plats?
Vad kostar det att klippa sig på din apl-salong?
Tar du betalt på salongen och i så fall hur mycket?
Berätta om din apl-tid under de här åren; Hur var det i början? Gör du andra saker nu än i början osv.
Berätta om en vanlig apl-dag. Har du kunder, vem ordnar så att du får kunder i så fall?
Vad/vem/vilka styr vad du gör på din apl plats?
Känner du dig som ”en i gänget” på salongen?
Har ni några ”regler” på din salong?
Vad är viktigast på din apl-plats för att man ska göra ett bra jobb?

Delprovet

Ska du göra det? Varför/Varför inte?
Om inte, omgivningens reaktioner (lärarna, klasskamrater, familj, handledare).
Om du ska göra det, hur har du förberett dig? Vad krävs för att klara provet?
Hur kommer det sig att ganska många i din klass inte vill göra delprovet?

Frisöryrket

Hur tänker ”folk” att frisörer är?
Vad tycker du om den bilden?
Om du tänker i olika samhällsklasser var skulle du placera in frisöryrket? (Hur är frisöryrkets status?)
Hur är en typisk frisör tycker du?
Vad anser du utmärker en bra frisör/ en dålig frisör?
Vilka krav på kunskaper o färdigheter ställer arbetet som frisör?
Behöver man några personliga egenskaper för att vara frisör?
Kan du se om ett frisörarbete är bra gjort? Hur?
Vad har varit lättast/svårast att lära sig?
Bästa/ sämsta med frisöryrket?
Har du några förebilder inom frisöryrket? Följer du några frisörer på sociala medier?
Känner du dig som en frisör? Om ja, kan du beskriva dig som frisör?
Gör du frisörarbeten på din fritid?

Kön och yrket

Varför är det så många tjejer som är frisörer?
Många frisörer som är ”kända” är män. Varför tror du att det är så?
Om det hade varit mest killar som blev frisörer tror du att det hade varit någon skillnad på yrket då?
Är det skillnad på att ha manliga och kvinnliga kunder?

Emotioner, estetiskt arbete, produktion och konsumtion

Innan du började här, vad använde du för produkter till ditt eget hår?
Vad använder du för produkter nu och var köper du dem?
Vem klippte dig? Vem klipper dig nu?

Vilken betydelse har det vad man använder för produkter i håret- Är det skillnad på olika (köpta hos frisören köpta på annat ställe t.ex.)
Hur viktigt är ditt eget utseende och hur har det påverkats det av din utbildning tror du?
Hur lång tid tar det att göra i ordning sig innan du går till skolan?
Hur lång tid tar det att göra i ordning sig innan du går till/salongen?
Hur lång tid tar det att göra i ordning sig om du är ledig?
Har ni regler på apl-salongen om kläder, smink, hår osv.? Finns det regler i skolan?
Vad är det bästa/sämsta med att ha kunder?
Ni diskuterade någon gång ”kunden har alltid rätt”, även om ni tycker att kunden har fel vad tycker du om det?

Framtid för frisörelever

Är det svårt att få jobb som trainee? Hur ska man vara för att få jobb som trainee?
Hur kommer det sig att flera i klassen inte vill jobba som trainees?
Under min tid här har det varit mycket diskussioner om löner för frisörelever. Vad tänker du om det?

Tiden efter skolan

Vill du bli frisör, varför/varför inte (om frågan inte kommit upp innan)
Vad ska du göra efter studenten?
Var ska du bo?
Om du ska jobba som frisör, hur länge tror du att du kommer göra det?
Hur tror du att det kommer vara att jobba som frisör?
Vilken är din drömsalong att jobba på? Varför?
Hur viktigt tror du att arbetet kommer att vara i ditt liv?
Vad har du för drömmar och mål om din framtid?
De planer du har nu såg de likadana ut då du började gymnasiet? Hur har du förändrats under dessa år?
Om vi ses om tio år hur tror du att ditt liv kommer att se ut då?

Sammanfattning avslutning

Kan jag få komma tillbaka till dig om det är fler frågor som jag har?
Hur får jag tag på dig?

Bilaga F Intervjuguide för elev Norra Skolan

Inledning

Som du vet så är jag intresserad av hur frisörelever beskriver att en frisörelev ska vara och hur man som elev upplever det att formas in mot det sätt att vara som hänger ihop med frisöryrket. Det är inga andra än just ni som går här som vet det och därför tycker jag att det är viktigt att ni får berätta om det. Det är dina tankar som jag är intresserad av. Alltså finns det inget som är rätt eller fel utan jag försöker bara förstå hur du resonerar kring frisöryrket och skolan. Jag kommer inte att berätta för lärarna eller någon annan här vad du har sagt. Det finns etiska regler som jag måste följa. I de står det att jag måste tala om varför jag gör den här intervjun. Det står också att det är helt frivilligt att bli intervjuad och du kan ändra dig och dra dig ur om du inte vill vara med längre. Namnen som jag sedan använder kommer att vara påhittade på skolan och på alla som är med. *Är det något du undrar över innan vi kör igång?*

Om valet av utbildning

Kan du berätta om hur det kommer sig att du hamnade på just den här utbildningen?
Innan du började här, vad hade du för bild av frisöryrket då? Är det som du trodde att det skulle vara att gå här?
Om du inte hade gått här vad hade du gjort då tror du?

Hur en frisörelev är

Hur är man om man går på frisör?
Finns det några ”regler” för hur man ska vara för att gå frisör, eller kan man vara hur som helst?
Den andra klassen som går här (inriktning styling). Om du jämför era klasser är det skillnad på er då?
Hur är frisörernas status på skolan?
Vilken betydelse har det hur man klär sig, sminkar sig och har håret om man går här?
Kan man gå här om man inte vill bli frisör?

Om lärarnas syn på hur man ska vara

Hur tycker frisörlärarna att ni ska vara?
Vad gör de för att ni ska vara så? Vad tycker du om det?
Då jag har varit med er så är det ofta ganska många som är borta från lektionerna. Men på fredagen då ni hade en färgtekniker här och modeller så var alla i klassen här. Var det en slump eller hur kommer det sig tror du?

Om du tänker tillbaka första dagen i ettan och så nu, är det någon skillnad på dig då?
Då jag har pratat med lärarna så pratar de mycket om att man ska ha drivkraft och att man måste vara självsäker för att bli frisör. Att i ettan är det många som tror och säger att de inte kan och så. Är det något du känner igen?
Då ni hade prov så stod det i några av frågorna ”vi frisörer”. Te.x ”Vilket ord använder *vi frisörer* för att tunna ut håret.” Tycker du att dina frisörlärare är frisörer?

Om synen på frisöryrket

Hur tycker du att en frisör ska vara?
Har du någon eller några förebilder inom frisöryrket? Kan du berätta om den/dem?
Behöver man några särskilda egenskaper för att bli frisör?
Vad tycker du är viktigt att kunna för att bli frisör? Hur ska du lära dig det?
De saker du tycker är viktigt att kunna, vad har du fått det ifrån att det är just det som är viktigt?
Då ni hade terminologiprov satt många och skrev väldigt mycket och länge. Är det viktigt att kunna sånt?
Vilka ”frisöriga” sidor har du? Var har du fått dem ifrån? Vilka har du inte?
Känner du dig som en frisör någon gång?
Kan du komma på någon särskild händelse här på skolan eller salongen eller någon annanstans när du första gången kände så?

Om praktik och arbetsliv

Jobbar du på någon salong utanför skoltid?
På salongerna; tycker de att samma saker är viktigt som man gör i skolan?
Vad lär du dig på salongen som du inte lär dig i skolan?
Ni hade ju en föreläsning med en ung frisör som hade jobbat jättehårt och lyckats bli salongschef i XXXX där hon bl.a. träffat kändisar. Hon jobbade också som stylist och nu hade hon ett eget företag. Vad tänker du om det hon berättade?

Om framtiden

Tror du att det skulle kunna vara du som står och berättar så där om några år?
Vad ser du fram emot att lära dig?
Du har ju nu gått mer än halva tiden, ett år kvar alltså. Vad ska du göra efter skolan?
Det var någon elev som berättade för mig att förut då alla fick högskolebehörighet så var det många som pluggade vidare och inte blev frisörer. Att de mest gick här för att det var en kul grej. Vad tänker du om det?
Vad tror du att du gör om tio år?

Avslutning och sammanfattning